

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**LATÎFÎ ve ÂŞİK ÇELEBİ TEZKİRELERİNİN
ANEKDOTLAR YÖNÜNDEN İNCELENMESİ**

Vedat KORKMAZ
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Menderes COŞKUN

ISPARTA-2012

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum

“Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

V. Korkmaz
Vedat KORKMAZ
14.02.2012

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**YÜKSEK LİSANS
TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI**

Tez Savunması 1

Tarih: 19/12/2012

Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve s sayılı kararıyla oluşturulan jürimiz Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı YÜKSEK LİSANS öğrencisi Vedat Korkmaz'nın "Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi" başlıklı tezini incelemek ve değerlendirmek üzere 19/12/2012 tarihinde saat 14.00'da toplanmış ve adayı tez savunmasına almıştır.

Lisansüstü Yönetmeliği Madde 25 uyarınca adaya 90 dakika süreyle teziyle ilgili Ek'te sunulan sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tezinin aşağıda belirtilen sebeplerle,

Tezin kabul edilmesine
(Öğrenci, varsa jüri tarafından gerekli görülen düzeltmeleri yaparak, tezinin onaylı son şeklini bir (1) ay içinde Enstitü'ye teslim etmelidir.)

Tezde düzeltme verilmesine
(Öğrenci, tezde gerekli görülen düzeltmeleri yaptıktan sonra üç (3) ay içinde savunmasını yineleyecektir.)

Tezin reddedilmesine
(Öğrenci, yeni tez konusu belirlemelidir.)

***Tez adı değişikliği yapıldı/yapılmadı.**
oy birliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.
Gereği için arz olunur.

Jüri	Adı Soyadı	İmza
Danışman :	Prof. Dr. Menderes Coşkun	
Üye :	Doç. Dr. Behset Karaca	
Üye :	Yrd. Doç. Dr. Selami Turan	

Ek : Herbir jüriye ait tez değerlendirme jüri raporları

Enstitü Yönetim Kurulu Kararı	Tarih:	Karar No:
Bu form danışman tarafından düzenlenerek 3 gün içerisinde ilgili Anabilim Dalı aracılığı ile Enstitüye teslim edilir.		

ÖNSÖZ

Şuara tezkireleri, Osmanlı şair ve edipleri hakkında bilgi alınabilecek en eski ve en güvenilir bilgi kaynakları olarak kabul edilmektedir. Türk edebiyatında *Mecalisü'n-Nefâis* ile başlayan tezkire yazma geleneği, 20.yy'ın başında yazılan *Tuhfe-i Naili*'ye kadar devam etmiştir. Yakın geçmişte ise tezkirelerin tıpkıbasımları ya da transkripsiyonlu metinleri oldukça zahmetli ve yorucu çalışmalar sonucunda yayınlanmıştır. Böylece Türk toplumuna edebi geçmişlerini, cedlerini öğrenme fırsatı verilmiştir. Örneğin Orhan Şaik Gökyay; Meredith Owens'in on yılı aşkın bir çalışma sonunda *Âşık Çelebi Tezkiresi*'nin tıpkıbasımını hazırladığını söyler (Gökyay, 1976: 41). Bizim de kaynak olarak kullandığımız *Latîfî Tezkiresi* Doç. Dr. Rıdvan Canım tarafından, *Âşık Çelebi Tezkiresi* de Prof. Dr. Filiz Kılıç tarafından büyük emekler harcanarak hazırlanmışlardır. Hiç kuşkusuz bu çalışmalar her türlü övgü ve takdirin üstündedirler.

Transkripsiyon ve tanıtım çalışmalarından sonra tezkirelerle ilgili yapılması gereken önemli çalışmalar vardır. Bunlardan ilki tezkirelerde verilen bilgilerin güvenilirliklerini sorgulamak, tezkirecilerin bu eserleri yazmaktaki asıl amaçlarını belirlemektir. Bu eserlerin hangi kimlik, karakter ve bakış açılarına sahip insanlar tarafından kaleme alındığını ortaya koymaktır. Bu konuda şimdiye kadar çok az çalışma yapılmıştır.

Yapılan pek çok çalışmada tezkireler, parça parça değerlendirmeye tabi tutulmuş; çoğu kere yalnızca bir şairin biyografisi üzerinde yoğunlaşmış; o kişiye atfedilen pek çok olumsuz durumun yalnızca o kişiyle ilgili olduğu düşünülmüş; okunması ve dinlenmesi oldukça yüz kızartıcı olacak bazı bölümler görmezden gelinmiş, yok farz edilmiştir. Tezkirelerde oluşturulmak istenen Osmanlı toplumu imajı bir bütün olarak yakalanmaya çalışılmamıştır.

Bu çalışmanın amacı tezkirelerde anekdotlar vasıtasıyla oluşturulan veya bilinçli bir şekilde oluşturulmak istenen sultan, kadı, müderris ve şeyhiyle bütün Osmanlı toplumu imajını, objektif bir içerik tasnifiyle ortaya çıkarmaktır. Şairlerin anekdotlarla anlatımı 16. yy. tezkirelerinin en önemli özelliklerindedir. Tezkirelerin

içerik ve mesaj yükü anekdotlar üzerindedir denebilir. Bu yüzden çalışmamızda anekdotlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerindeki ortak şair biyografilerinde 140 adet anekdot tespit edilmiştir. Bu anekdotların sadece 22 tanesi yani %15,72'si övgü amaçlı, yani olumlu içeriğe sahipken; 118 tanesi yani %84,28'i yergi amaçlı, olumsuz içeriğe sahiptir. Övgü amaçlı anekdotlar, şairlerin söz söyleme güçlerini övme, sultan ve devlet adamlarının şairleri desteklemesi gibi ahlâki ve toplumsal boyutu olmayan konularla ilgiliyken; yergi amaçlı anekdotlar gayri meşru ilişki, içki ve afyon kullanımı, hırsızlık, yolsuzluk, ahlâksızlık gibi bütün toplumu zan altında bırakan, toplum ve kişilerle ilgili imaj oluşturan konularla ilgilidir.

Bizim özellikle dikkat çekmek istediğimiz nokta tezkirecilerin bakış açısidir. Amacımız tarihi kişi, olay ya da kurumların takdis veya idealize etmek değildir. Bunun yerine tezkire yazarlarının toplumdaki olumsuzluklara odaklanan bakış açısını ortaya koymaktır. Her toplumda ve meslek grubu içinde kötü niyetli ve yanlış davranışlar sergileyen insanlar vardır ve olacaktır. Ancak bizce sorunlu olan husus, tezkirelerde ısrarla olumsuzlukların anlatılması, ön plana çıkarılması ve bunların genelleştirilmesi gayretidir.

Bir yazarın ne anlattığından çok, niçin ve nasıl anlattığı önemlidir. Aynı durum tezkire yazarları için de geçerlidir. Osmanlı şairlerini anlatıyor olmak herhangi bir eseri değerli kabul etmek için yeterli değildir. Önemli olan Osmanlı insanına objektif bir bakış açısıyla yaklaşıp yaklaşılmadığı hususu üzerinde ciddiyetle ve sayısal verilerle düşünmektir. Bu çalışmanın tezkirelere yeni ve farklı bir yaklaşım tarzı getirdiği ve bu yaklaşım tarzının pek çok tenkide maruz kalacağı da tarafımızca tahmin edilmektedir. Ancak mümkün olduğunca ön yargısız bir biçimde bu çalışmayı inceleyen ilim adamlarının tezkirelerle ilgili eleştirilerimizin yersiz olmadığını görececeklerini düşünüyoruz.

Pek çok hatayı barındırmakla beraber, çalışmamızın oldukça fazla emekle hazırlandığını belirtmek isterim. Bu çalışmada öncelikle Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerindeki ortak isimler tespit edilmiş, daha sonra her iki tezkire paralel okuma yapılarak anekdotlar çıkarılmıştır. Anekdotlar içerik ve mesajlarına göre gruplandırılmış, bu anekdotlar yer yer günümüz Türkçesine aktarılmış ve orijinal

metinleri dipnotta verilmiştir. Nihayet bir yılı aşkın, yoğun bir çalışma sonunda bu tez hazırlanmıştır.

Uzun çalışma saatlerinde kendilerine ayırmam gereken kıymetli zamanları bu çalışmaya ayırmamı sabırla karşılayan eşime ve oğlum Ahmet Esat'a teşekkür ederim. Ayrıca gerek yüksek lisans ders döneminde; gerekse de bu tezin hazırlanması aşamasında beni cesaretlendiren, bilgileri ve fikirleriyle yardımcı olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Menderes Coşkun'a da çok değerli katkılarından ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Vedat KORKMAZ

Isparta-2012

ÖZET

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin Anekdotlar Yönünden İncelenmesi

Vedat KORKMAZ

Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,

Yüksek Lisans Tezi, 247 Sayfa, Ocak 2012

Danışman: Prof. Dr. Menderes COŞKUN

16. asır tezkirelerini değerli kılan hususların başında onların içerdikleri anekdotlar gelir. Tezkirelerdeki anekdotlar vasıtasıyla 16. asır Osmanlı toplumunun, özellikle şairlerin gündelik hayatlarını öğrenme fırsatı buluruz. Anekdotlar sadece bir kişi veya toplumla ilgili olumlu veya olumsuz bir kanaat veya imaj oluşturmazlar, aynı zamanda yazarların (tezkirecilerin) zihniyetleri hakkında bize ipuçları sunarlar. Zira bir yazar herhangi bir şahıs veya toplumu kendi kültür, inanç, zihniyet, karakter ve eğilimlerine göre tasvir eder. Yaygın bir tespite göre, insanın, yazarın, seyyahın, senaristin veya gazetecinin bir toplumda veya bireyde gördüğü şey, çoğunlukla görmek istediği şeydir.

Bu çalışmada Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde biyografisi verilen iki yüz dört ortak şair esas alınmıştır. Bu şairlerle ilgili olarak anlatılan anekdotlar birkaç bakımdan tasnif edilmiştir. İlk olarak anekdotlar şairlerin meslek grupları esas alınarak tasnif edilmiştir. İkinci olarak içerik ve mesajlarına göre, diğer bir ifadeyle şair ve toplumla ilgili olarak okuyucunun zihninde oluşturulmak istenen imajlara göre sınıflandırılmışlardır. Üçüncü olarak anekdotlar, övgü veya yergi içermeleri bakımından ikiye ayrılmıştır.

Tezkirelerdeki anekdotlar bir bütün olarak değerlendirilince, tezkirecilerin Osmanlı toplumunu sultanıyla, kadısıyla, müderrisiyle, şeyhiyle, dervişiyle çok ahlâksız ve ayyaş bir toplum olarak göstermek istedikleri çok net ve açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Tezkireciler, âlim, faziletli, seyit, dindar bir kişi olarak klişe ifadelerle övdükleri kişileri, anekdotlar vasıtasıyla ayyaşlık, riyakârlık, bayağılık veya ahlaksızlıkla ithâm etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tezkire, Anekdot, Latîfî, Âşık Çelebi

ABSTRACT

Study Of Latîfî And Âşık Çelebi's Tezkires İn Terms Of Anecdotes

Vedat KORKMAZ

**Suleyman Demirel University, Department of Turkish Language and
Literature, Master Thesis, 247 Pages, January 2012**

Supervisor: Prof. Dr. Menderes COŞKUN

One of the characteristics that makes 16th century tezkires important is anecdotes they have. Through tezkires we could learn the daily lives of 16th century Ottoman poets and the whole society. Anecdotes not only produce images of a person or a society they also give some clues of the mentality of their narrators namely tezkire composers. A writer describes a person or a society from the perspective of his own mentality, culture, beliefs, character and inclinations. As quoted widely, each writer describes a person or a society as he wish to see.

This study is based on 204 poet entries existed commonly in two tezkires by Latîfî and Aşık Çelebi. Anecdotes related to these poets are classified from a few perspectives. Firstly poets are classified as to their jobs or their social groups. Secondly they are classified as to their contents, messages or the images narrator tries to produce. Thirdly anecdotes are divided into two whether it criticizes or praises a poet.

When overwievied anecdotes, it will be noticed precisely that tezkire composers try to describe sarcastically the negative sides of Ottoman poets and society including sultans, learneds, dervishes, devotees. Through anecdotes, tezkire composers describe poets as drunkard, narcotic, immoral, banal in spite of their eulogizing phares about the poets in the introduction of entries as sayyid, devotee, pious, learned, Godfearing.

Key Words: tezkire, anecdotes, Latîfî, Âşık Çelebi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	vi
------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. TEZLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER	1
1.2. TÜRK EDEBİYATINDA TEZKİRE GELENEĞİ.....	8
1.3. LATÎFÎ ve “TEZKİRETÜ’Ş-ŞU‘ARÂ ve TABSIRATÜ’N-NUZAMÂ” ADLI TEZKİRESİ	10
1.4. ÂŞIK ÇELEBİ ve “MEŞÂ‘İRÜ’Ş-ŞU‘ARÂ” ADLI TEZKİRESİ	11

İKİNCİ BÖLÜM

PADİŞAHLAR VE YÖNETİCİLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

2.1. PADİŞAH ve ÜST DÜZEY YÖNETİCİLERLE İLGİLİ OLUMLU ANEKDOTLAR.13	
2.1.1. Padişah ve Devlet Adamlarının Şairlere Değer Verdiğini Gösteren Anekdotlar	15
2.1.1.1. İskender Çelebi’nin Sanatçılara Değer Vermesini Anlatan Anekdot	18
2.1.1.2. Yavuz Sultan Selim’in Mevlâna Âhî’ye İhsânını Anlatan Anekdot.....	19
2.1.1.3. Sultanların Zâtî’ye Olan İltifat ve İhsanlarını Anlatan Anekdot	20
2.1.1.4. Şehzade Korkut’un Gazâlî’ye, Sohbetini Saltanat Tahtına Değişmeyecek Kadar Değer Verdiğini Anlatan Anekdot	22
2.1.1.5. Fatih Sultan Mehmed’in Necâtî’yi Divân Kâtibi Yapmasını Anlatan Anekdot	22
2.1.1.6. Sultan II. Mehmed’in Şeyhî’ye İhsanını Anlatan Anekdot	23
2.1.1.7. Ahmed Paşa’nın Şairliğini öven ve Fatih Sultan Mehmed’in Ona Verdiği Değeri Anlatan Anekdot.....	25
2.1.1.8. Yavuz Sultan Selim’in Halîmî Çelebi’ye Verdiği Değeri Anlatan Anekdot ..	26
2.1.1.9. Ca’fer Çelebi’nin İlmine Hürmet Edilerek Divanda Makamının Yükseltilmesini Anlatan Anekdot.....	26
2.1.1.10. Yavuz Sultan Selim’in Sa’di Çelebi’yi Mükâfatlandırmasını Anlatan Anekdot	27
2.1.2. Padişah ve Diğer Devlet Adamlarının Toplumla Hizmetini Anlatan Anekdot.....	28
2.1.2.1. Kanûnî Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa’nın Bursa’yı Temizletmesini Anlatan Anekdot.....	28
2.1.3. Padişah ve Devlet Adamlarının Seyyidlere Verdiği Değeri Gösteren Anekdotlar .	28
2.1.3.1. Emîrî Efendi ve Seyyid Natta’ ya Gösterilen Hürmeti Anlatan Anekdot.....	29
2.1.3.2. Âşık Çelebi’nin Babası ‘Ali’ye Padişahın İkrâm ve İltifatlarını Anlatan Anekdot	30
2.2. PADİŞAH ve ÜST DÜZEY YÖNETİCİLERİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	31
2.2.1. Padişahları ve Devlet Adamlarını Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	32

2.2.1.1. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Ahmed Paşa'yı Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdot I.....	32
2.2.1.2. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Ahmed Paşa'yı Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdot II	34
2.2.1.3. 'Atayî Üzerinden Fatih Sultan Mehmed'e Gayri Meşru İlişki İmasını Anlatan Anekdot I.....	37
2.2.1.4. 'Atayî Üzerinden Fatih Sultan Mehmed'e Gayri Meşru İlişki İmasını Anlatan Anekdot II.....	38
2.2.1.5. Kara Bâlîzâde' nin Konağında Bir İşret ve Ahlâksızlık Meclisi	39
2.2.1.6. Emrindeki Komutanlara Aşık Olduğu İddia Edilen Bir Alay Beyinin Hikâyesi	41
2.2.2. Padişah ve Üst Düzey Yöneticileri Zalim ve Gaddar Gösteren Anekdotlar.....	43
2.2.2.1. Fatih Sultan Mehmed'in Ahmed Paşa'yı Yargısız İnfaz Etme Kararını Anlatan Anekdot I.....	43
2.2.2.2. Fatih Sultan Mehmed'in Ahmed Paşa'yı Yargısız İnfaz Etme Kararını Anlatan Anekdot II.....	44
2.2.2.3. Yavuz Sultan Selim'i Zalim Olarak Gösteren Tükürük Anekdotu.....	45
2.2.2.4. Yavuz'un Cafer Çelebi'yi Haksız Yere Öldürttüğünü ve Sonra Pişman Olduğunu Anlatan Anekdot.....	46
2.2.2.5. Yavuz Sultan Selim'in İki Dudağı Arasındaki Hayatlar.....	47
2.2.2.6. Yavuz Sultan Selim'i Veziri Remzî'yi Öldürmeye Bahane Arayan Zalim Birisi Olarak Anlatan Anekdot	48
2.2.2.7. Yavuz Sultan Selim'in Kan Dökücü Olarak Anlatan Anekdot	49
2.2.2.8. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri 'Adnî'yi Öldürtmesi.....	50
2.2.2.9. Şehzâde Korkud'un Zalim ve Gaddar Gösterildiği Anekdot.....	52
2.2.2.10. Figânî'nin Yazdığı Bir Beyit Yüzünden İdam Edilmesini Anlatan Anekdot.....	53
2.2.2.11. Âşık Çelebi'de Figânî'nin Bir Beyti Yüzünden Verilen İdam Kararı	54
2.2.2.12. Molla Lütfî'nin Katledilmesini Anlatan Anekdot.....	55
2.2.3. Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Her Şeye İnanan Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	56
2.2.3.1. Sultanları Safdil, Âlimleri Hilekâr Gösteren Balçık Anekdotu	57
2.2.3.2. Şehzâde Bâyezîd'i Safdil ve Basit Olarak Gösteren Anekdot.....	58
2.2.3.3. Sultan Murad'ın Şeyhî Hakkında Söylenenlere İnanmasını Anlatan Anekdot.....	58
2.2.3.4. Nişânî Beg'in Araplara Hürmetinin Kötüye Kullanılmasını Anlatan Anekdot	59
2.2.4. Padişahı Korkak ve Yetersiz Gösteren Anekdot.....	60
2.2.4.1. Yavuz Sultan Selim'in Tumanbay'ın İsyan Denemesinden Korkuya Kapılması	61
2.2.5. Şehzadeyi İçki Müptelası Olarak Gösteren Anekdot.....	62
2.2.5.1. Şehzade Korkut'un Sarhoşken Verdiği İdam Fermanını Anlatan Anekdot....	62
2.2.6. Padişahları ve Devlet Adamlarını Düşük Karakterli Gösteren Anekdotlar	64
2.2.6.1. Kemâl Paşa-zâde Ahmed Çelebi Efendi'nin Padişah'a Yalan Söylemesini Anlatan Anekdot.....	64
2.2.6.2. Padişah Huzurunda Sokak Ağzı Kullanılmasını ve Sarayın Laubaliliğini Tasvir Eden Anekdot	64
2.2.6.3. Şeyhî'nin Hüsrev-i Şirin'ini Çekemeyip Ona İftira Atan Devlet Adamlarının Hikâyesi	66
2.2.6.4. Fatih Sultan Mehmed'in İçki Müptelası Olan Ayyaş Bir Kadıyla Dostluğunu Anlatan Anekdot.....	66
2.2.6.5. Divan Kâtîbî Behiştî'yi İstanbul'dan Kaçıran Meçhul Hatası.....	67
2.2.7. Devlet Adamlarını Rüşvetçilik ve Yağmacılıkla İtham Eden Anekdotlar.....	69

2.2.7.1. Rüşvet Almadan İş Yapmamakla İtham Edilen Devlet Adamlarını Anlatan Anekdot	69
2.2.7.3. Rüşvetsiz İş Yapmayan Bir Devlet Memurunun Hikâyesi	71
2.2.7.3. Devlet Memurlarının Vakıf Malını Yediğini Anlatan Anekdot	72
2.2.8. Makam ve Mansıpların Liyakate Göre Verilmediğini İddia Eden Anekdotlar.....	74
2.2.8.1. Basîrî'nin Makamları Lakaplara Göre Paylaşmasını Anlatan Anekdot	75
2.2.8.2. Kara Bali-zâde'nin İkili İlişkilerle Yakınlarını Makam Sahibi Yapmasını Anlatan Anekdot.....	76
2.2.8.3. Sun'î Çelebi'ye Torpille Verilen Divan Kâtipliğinin Hikâyesi	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADILAR ve ADALET SİSTEMİ İLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

3.1. KADILARLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	79
3.1.1. Eskişehir Kadısı 'İşretî'nin Kötülük Merkezi Olan Bir Tekkeyi Islah Etmesini Anlatan Anekdot.....	79
3.1.2. Sun'î Çelebi'nin Kadılık Mesleğine Hürmeten Azabının Hafifletilmesi Anlatan Anekdot	80
3.2. KADILARLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	81
3.2.1. Kadıları Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar.....	82
3.2.1.1. Şam Kadısı Mevlânâ İshak'ın Ayyaş ve Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Edilmesi	82
3.2.1.2. Kadı Bahârî Hakkında Gayri Meşru İlişki İddiasını Anlatan Anekdot.....	85
3.2.1.3. Bursa Kadısı Hasan Çelebi Hakkında Gayri Meşru İlişki İddiası	85
3.2.1.4. Kadı Sa'yî'yi Gayri Meşru İlişki İçinde ve Ayyaş Olarak Tasvir Eden Anekdot	86
3.2.1.5. Menemen Kadısı 'Abdî Çelebi'yi Gayri Meşru İlişki İçinde ve Ayyaş Olarak Tasvir Eden Anekdot	88
3.2.1.6. Serfice Kadısı 'Amrî Hakkında Gayri Meşru İlişki İddia Eden Anekdot.....	89
3.2.1.7. Gelibolu Kadısı Me'âlî'nin Namaza Düşkünlüğünü ve Gayrî Meşru İlişki Uğruna Cüzzam Olduğunu Anlatan Anekdot.....	90
3.2.1.8. Âşık Çelebi'nin Kendisinin Hakkında Gayrî Meşru İlişkisi Olduğunu Anlattığı Anekdot	93
3.2.2. Kadıları Hırsızlık ve Yolsuzluk İçinde Gösteren Anekdotlar	93
3.2.2.1. Kadı Cehud Musa'yı Ahlâksızlık, Yolsuzluk ve Kötülük İçinde Tasvir Eden Anekdot	93
3.2.2.2. Nihânî Maddesinde Bütün Kadıların ve Adalet Sisteminin Ahlaksızlık ve Yolsuzluk İçinde Tasvir Edilmesi	99
3.2.2.3. Kadı Kurd-zâde'nin Bahârî'nin Vakfettiği Miras Malını Yediğini İddia Eden Anekdot	107
3.2.2.4. Sûzî'nin Rüşvetçi Bir Kadıyı Eleştirisini Anlatan Anekdot	107
3.2.2.5. Menemen Kadısı 'Abdî ile İlgili Yolsuzluk İmasında Bulunan Anekdot.....	109
3.2.2.6. Kadı Vasfî'nin Yolsuzlukla Suçlanmasını Anlatan Anekdot	109
3.2.2.7. Kadı Tatar Memî'nin Yolsuzluk Yapmakla Suçlandığı Anekdot.....	110
3.2.3. Kadıları Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdotlar	111
3.2.3.1. 'Amrî'nin Şahsında Kadıları Faziletsiz ve Değersiz Gösteren Anekdot	112
3.2.4. Kadıları İçki Mübtelası Olmak ve Afyon Kullanmakla İtham Eden Anekdotlar .	113
3.2.4.1. Kanına Şarap Enjekte Edecek Kadar Ayyaş Olduğu İddia Edilen Kadı Melîhî'nin Hikâyesi	114

3.2.4.2. Âşık Çelebi'nin Melihî'yi Sarhoş ve Ayyaş Olarak Tasvir Etmesi	117
3.2.4.3. Kadı Nihâlî'nin İçki Kullanan ve Kötü Ahlâk Sahibi Olan Bir Kadı Olarak Tasvir Edildiği Anekdot	118

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

4.1. DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	122
4.1.1. Kemâl-Paşa-zâde Ahmed Çelebi'nin Namaza Olan Düşkünlüğü.....	122
4.2. DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR.....	123
4.2.1. Şeyh Derviş ve Din Adamlarını Ahlâksız veya Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	125
4.2.1.1. Tasavvuf Ehli Bir Kişi Olan Âftabî'nin Ahlâksız ve Takvasız Hayatının Tasviri.....	128
4.2.1.2. Şem'î'nin Kiliseye Güzelleri Seyre Gidişini Anlatan Anekdot.....	129
4.2.1.3. Hayretî'yi Hem Ayyaş ve Ahlâksız, Hem de Derviş ve Sufi Olarak Anlatan Anekdot	129
4.2.1.4. Hafız Zeynî'yi Gayri Meşru İlişki İçinde, Şarap ve Afyon Kullanan Bir Kişi Olarak Anlatan Anekdot	131
4.2.1.5. Lâmi'î Çelebi'yi Gayrî Meşrû İlişki İçinde Anlatan Anekdot.....	132
4.2.2. Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını İçki ve Uyuşturucu Müptelası Olarak Tasvir Eden Anekdot	134
4.2.2.1. Hafız Zeynî'yi İçki ve Afyon Müptelası Olarak Anlatan Anekdot	135
4.2.3. Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdotlar	135
4.2.3.1. Hadis ve Tefsir Âlimi Sa'atî'yi Riyakâr ve Faziletsiz Gösteren Anekdot....	135
4.2.3.2. Âlim Bir Vaizi Obur ve Faziletsiz Gösteren Anekdot.....	137
4.2.3.3. Va'iz Firâkî'nin Faziletsiz Gösterildiği Anekdot	138
4.2.4. Tekke Ve Zavileyeleri Kötüleyen Anekdotlar	139
4.2.4.1. Seydi Gazi Tekkesini Ahlâksızlık, Yolsuzluk ve Kötülük Merkezi Olarak Anlatan Anekdot.....	139
4.2.4.2. Ahlâksız Kitaplar Yazmakla İtham Edilen Gazâlî'nin Bir Zaviyeye Şeyh Olmasını Anlatan Anekdot	142
4.2.5. Toplumun Kutsal Kabul Ettiği Kişi ve Mekânları İtibarsız Gösteren Anekdotlar	142
4.2.5.1. Fuhşa Meyilli Olarak Tasvir Edilen Gazâlî'nin Mekke'ye Yerleşip Orada Ölümünü Anlatan Anekdot.....	143
4.2.5.2. Namaz Düşkünü Halil-i Zerd'in Fuhuş İması Üzerine Kâbe'ye Yerleşip Orada Ölmesi.....	146
4.2.5.3. Gelibolu'da Türbesi Olan Kadı Me'âlî'nin Gayrî Meşru İlişki Uğruna Ölmesini Anlatan Anekdot	147
4.2.6. Falcılık, Büyücülük ve Cincilikle İlgili Anekdotlar	148
4.2.6.1. Vaiz Dâ'î'nin Memleketine Gelen Mağribli Bir Falcıyla Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Edilmesi.....	148
4.2.6.2. Sadrî'nin Falcılık Yönünü Öne Çıkararak Anlatan Anekdot	149
4.2.6.3. Mirîm Çelebi'nin Reml Atarak ve Münecimlikle Kendi Ölümünü Bilmesi	149
4.2.6.4. Zâtî'nin ve Diğer Şairlerin Reml Falına Düşkünlüklerini Anlatan Anekdot	150
4.2.7. Arapları ve Sahabeyi Kötüleyen Anekdotlar	151

4.2.7.1. Basîrî'nin Hz. Muaviye'ye Olumsuz Bakışını Anlatan Anekdot	151
4.2.8. İslamî Kıyafet ve Şekilleri Kötüleyen Anekdotlar.....	151
4.2.8.1. Sakallı ve Hafız Olan Zeynî'yi Aşağılık Bir Kişilik Olarak Tasvir Eden Anekdot	152
4.2.8.2. Sehâyî'nin Sakallı Olan Sevdiğine ve Sakalına Yaptığı Hakaretler	152
4.2.9. Seyyidleri Değersiz ve Ahlâksız Gösteren Anekdotlar.....	154
4.2.9.1. Seyyid Olan Vezir Ahmed Paşa'nın Ahlâksızlıkla İthamı	155
4.2.9.2. Seyyid Fikrî'ye Atfedilen Ahlâksız İfadeler.....	156
4.2.9.3. Seyyid Âşık Çelebi'nin Kendisini Gayrî Meşru İlişki İçinde Gösterdiği Anekdot	157

BEŞİNCİ BÖLÜM

EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ ANEKDOTLAR

5.1. EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMLU ANEKDOTLAR.....	159
5.1.1. Basîrî'nin Kanaatkârlığını Anlatan Anekdot	159
5.1.2. Sa'dî Çelebi'nin Dili Kullanma Gücünü Öven Anekdot	160
5.1.3. Salih Çelebi'nin <i>Câmi'ü'l-hikâyât</i> Adlı Kitabı Tercümedeki Başarısını Anlatan Anekdot	161
5.1.4. Rahmî'nin Şairliğini Öven Anekdot	161
5.1.5. Necâfî Bey'in Sehî Bey'e Vefasını Anlatan Anekdot.....	162
5.1.6. Necâfî'nin Şairliğini Öven Anekdot	163
5.2. EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMSUZ ANEKDOTLAR.....	164
5.2.1. Edibleri ve Diğer Sanatçıları Gayri Meşru İlişki İçinde Olmakla İtham Eden Anekdotlar	164
5.2.1.1. Âhî'yi Ayyaş ve Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Eden Anekdot	167
5.2.1.2. Sâni'nin Şahsında Toplumun Gayri Meşru İlişki İçinde Gösterildiği Anekdot	168
5.2.1.3. Halil-i Zerd'in, Ahmet Çelebi'nin Sevdiği İle Gayri Meşru İlişki İçinde Olmakla İtham Edilmesi	169
5.2.1.4. Halil-i Zerd'in Lâmi'î Çelebi'nin Oğluna Olan İlgisini Anlatan Anekdot ...	170
5.2.1.5. Ferdî İle Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa Hakkında Gayri Meşru İlişki Olduğu İddiasında Bulunan Anekdot	171
5.2.1.6. Hayâlî Bey'i, Âşık Çelebi'yi ve Toplumu Ahlâksız ve Ayyaş Olarak Gösteren Anekdot	173
5.2.1.7. 'Ali Bâlî ve Dürüdger-zâde Seydî Çelebi Hakkında Ahlâksızlık İddiası	175
5.2.1.8. Sehâyî'nin Gayrî Meşrû İlişki İçinde Gösterildiği Anekdot.....	176
5.2.1.9. Sûzî'nin Gayri Ahlâki Aşk Tasviri	177
5.2.1.10. Gazâlî'nin Hamamında Yaşanan Gayri Meşrû İlişkiler Bağlamında Bütün Toplumun Ahlâksız Gösterilmesi	178
5.2.1.11. Gazâlî'nin Âteşî-zâde Memî Şah ile Gayri Meşru İlişki İddiasını Anlatan Anekdot	180
5.2.1.12. Ferdî'nin Gayri Ahlâki Aşk Arayışında Olan Aşığını Boğazlayarak Öldürdüğünü İddia Eden Anekdot.....	180
5.2.1.13. Mestî Çelebi'nin Âşıklarından Biri Hakkındaki Anekdot	182
5.2.1.14. Kandî-i Müverrih Maddesi Vesilesiyle Toplumu Ahlâksız Gösteren Anekdot	183

5.2.1.15. Emrî Çelebi'nin Berkî ile Gayrî Meşru İlişki İddiası	184
5.2.1.16. Nalişî Vesilesiyle Toplumu Ahlâksız Gösteren Anekdot	185
5.2.2. Edibleri ve Diğer Sanatçıları İçki ve Uyuşturucu Müptelası Olmakla İtham Eden Anekdotlar	186
5.2.2.1. Emrî Çelebi'nin Afyon ve Esrar Müptelası Olarak Anlatıldığı Anekdot	189
5.2.2.2. Mevlâna Ahî'nin Meyhaneden Çıkmayan Bir Sarhoş Olmakla İtham Edildiği Anekdot	189
5.2.2.3. Halîl-i Zerd'in Lâmi'î Çelebi'nin Oğlunu Meyhanede Görmesini Anlatan Anekdot	190
5.2.3. İntihal İddiasına Yer Veren Anekdotlar	190
5.2.3.1. Mevlâna Ahmedî Hakkında İntihal İddia Eden Anekdot	192
5.2.3.2. Zâtî'nin Bâkî'den Beyit Çaldığını İddia Eden Anekdot	193
5.2.3.3. Hallac Zâtî Adındaki Kişinin İntihalle Suçlandığı Anekdot	193
5.2.3.4. Zâtî'nin Mana Hırsızlığı Yaptığını İddia Eden Anekdot	194
5.2.3.5. Zâtî'nin Başkaları Adına Şiir Yazdığını İddia Eden Anekdot	195
5.2.3.6. Zâtî'nin Şiirlerinden Piri Mehmed Çelebi ve Âhî'nin İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdot	195
5.2.3.7. Molla 'Arab Adlı Bir Vaiz'in Mevlid'den İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdot	196
5.2.3.8. Hayâlî'nin Sahibi Bilinmeyen Gazellere Sahip Çıktığını Anlatan Anekdot	197
5.2.4. Ediblerin ve Diğer Sanatçıların Farklı Olumsuz Özelliklerini Anlatan Anekdotlar	197
5.2.4.1. Seydî 'Ali-zâde'yi Cahil Olarak Gösteren Anekdot	198
5.2.4.2. İshak Çelebi'nin Şairliğini Eleştiren Anekdot	198
5.2.4.3. Basîrî'nin Dilenci, Revânî'nin ise Cimri Olarak Anlatıldığı Anekdot	199
5.2.4.4. Celîlî'yi Akıldan Yoksun (Deli) Olarak Anlatan Anekdot	201
5.2.4.5. Hayâlî Bey'i Şairlik Yönünden Yeteneksiz ve Değersiz Gösteren Anekdot	203
5.2.4.6. Surre Emîni Revânî'nin Surre Alayının Paralarını Çaldığını İddia Eden Anekdot	205
5.2.4.7. Safâyî'yi Şairlik ve Kişilik Yönünden Değersiz Gösteren Anekdot	207
5.2.4.8. Firdevsî-i Rûmî'nin Yalancı ve Uydurmacı Olarak Tasvir Edildiği Anekdot	208
5.2.4.9. Kandî'yi Kıskaç, İlkel, Aç Gözlü ve Nezaketsiz Gösteren Anekdot	209
5.2.4.10. Keşfî'yi Kişilik ve Şairlik Yönünden Eleştiren Anekdot	210
5.2.4.11. Le'âlî'yi Riyakâr ve Yalancı Gösteren Anekdot	211
5.2.4.12. Hâtifi-i Rûmî'nin Kadın Düşkünü Olarak Gösteren Anekdot	212
5.2.4.13. Vâlihî'yi ve Kardeşini Cahil ve Kaba Gösteren Anekdot	214

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	217
6.1. TEZKİRELERDEKİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR	219
6.2. TEZKİRELERDEKİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR	220
6.3. TEZKİRLERİN KAYNAK DEĞERİNİN SORGULANMA GEREĞİ	227
KAYNAKÇA	233
ÖZGEÇMİŞ	237

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. TEZLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

Çalışmamızda 16. yüzyılın iki önemli tezkiresi olan Latîfî'nin *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ* adlı eseri ile Âşık Çelebi'nin *Meşâ'irü's-Şu'arâ* adlı eseri anekdotları yönünden incelenmiştir. Her iki tezkirede yer alan bütün şair biyografileri incelememize dahil edilmemiştir. Çalışmamız kapsamına iki tezkirede de ortak olarak anlatılan 204 şair biyografisi alınmıştır. İncelenen şairlerin listesi aşağıdaki tabloda verilmiştir. İsim sıralamasında Latîfî Tezkiresi esas alınmıştır.

	LATİFÎ TEZKİRESİNDE İSİMLERİN KULLANILANIMI	ÂŞIK ÇELEBİ TEZKİRESİNDE İSİMLERİN KULLANIMI
1	Ahmet Paşa	Ahmet Paşa
2	Kemal Paşazâde Ahmet Çelebi Efendi	Ahmed Çelebi Kemal Paşa-zâde
3	Mevlânâ Ahmedî	Ahmedî
4	Mevlânâ İshâk	İshâk Çelebi
5	Esîrî	Esîrî
6	Usûlî	Usûlî
7	Âftâbî	Âftâbî
8	Emrî Çelebi	Emrî Çelebi
9	Mevlânâ Emîrî	Emîrî
10	Enverî-i Midâdî	Enverî
11	Mevlânâ Âhî	Âhî
12	Bâkî Çelebi	Bâkî
13	Bezmî	Bezmî/Bezmî- Sâni
14	Basîrî	Basîrî
15	Belîgî Çelebi	Belîgî
16	Behiştî	Bihîştî

17	Bahârî	Bahârî
18	Behlül-i Hâfız	Behlül
19	Beyânî	Beyânî-i Sâni
20	Tabi'î Çelebi	Tabi'î
21	Türâbî	Türâbî
22	Sâni	Sâni
23	Senâyî	Senâyî
24	Câmi'î	Câmi'î
25	Mevlânâ Ca'fer Çelebi	Ca'fer Çelebi
26	Celîlî-i İznikî	Celîlî
27	Cenâbî Beg	Cenâbî Paşa
28	Mevlânâ Hâfız 'Acem	Hâfız 'Acem
29	Hâfız-ı Sirozî	Hâfız-ı Sirozî
30	Hâletî Çelebi	Hâletî
31	Habîbî	Habîbî
32	Hadîdî	Hadîdî
33	Harîrî 'Abdülcelil Çelebi	Harîrî
34	Hasan-ı Rûmî	Hasan Çelebi Diger
35	Hasan Çelebi	Hasan Çelebi
36	Hüseyni	Hüseyni
37	Halîmî Çelebi	Halîmî Çelebi
38	Şeyh-zâde Mevlânâ Hamdi Çelebi	Hamdi Çelebi
39	Hayâtî Çelebi	Hayâtî
40	Hayretî	Hayretî
41	Hâkî	Hâkî/ Hâkî-i Rûmî
42	Hâverî Çelebi	Hâverî
43	Hüdâyî	Hüdâyî
44	Hızrî	Hızrî
45	Halîlî	Halîlî
46	Halîl-i Zerd	Halîl-i Zerd
47	Hayâlî Beg	Hayâlî-i Maruf
48	Hayâlî Çelebi	Hayâlî Çelebi
49	Dâ'î	Dâ'î
50	Derûnî	Derûnî
51	Mevlânâ Zâtî	Zâtî
52	Zihnî	Zihnî
53	Re'yî	Re'yî
54	Rahmî Çelebi	Rahmî

55	Rahîkî	Rahîkî
56	Rızâyî	Rızâyî
57	Refikî	Refikî
58	Remzî	Remzî
59	Remzî Çelebi	Remzî Çelebi el Kazi
60	Revânî	Revânî
61	Rûhî Çelebi	Rûhî
62	Rıyâzî	Rıyâzî
63	Rıyâzî-i Üskübi	Rıyâzî-i Sâni
64	Zârî-i Sûzenî	Zârî
65	Zamânî	Zamânî
66	Zeynî	Zeynî
67	Zeynep	Zeynep
68	Sâ'atî	Sâ'atî
69	Sâgarî	Sâgarî
70	Sâkî	Sâkî
71	Sebzî-i Hâfiz	Sebzî
72	Sücûdî	Sücûdî
73	Sehâbî-i 'Acem	Sehâbî
74	Sehâyî	Sehâyî
75	Sürûrî-i Şarkî	Sürûrî-i Acem
76	Sürûrî Efendi	Sürûrî Çelebi
77	Servî	Servî
78	Sa'dî Çelebi	Sa'dî Çelebi
79	Sa'dî-i Cem	Sa'dî
80	Sa'dî Çelebi Efendi Müfti	Sa'dî Çelebi el-Müfti
81	Sa'yî	Sa'yî
82	Sa'yî-i Saruhani	Sa'yî-i Sâni
83	Selîkî	Selîkî
84	Sûzî	Sûzî
85	Sehî Beg	Sehî Beg
86	Şamî	Şami
87	Şânî	Şânî/Şânî-i Diger
88	Şâhidî	Şâhidî
89	Şükrî	Şükrî
90	Şemsî-i Derviş	Şemsî
91	Mevlânâ Şem'î	Şem'î
92	Şevkî	Şevkî

93	Şehdî	Şehdî
94	Mevlânâ Şeyhî	Şeyhî
95	Şîrî 'Ali Beg	Şîrî
96	Sâbirî	Sâbirî
97	Sâlih Çelebi Efendi	Sâlih Çelebi
98	Sâfî	Sâfî
99	Sâni'î Çelebi	Sâni'î
100	Subhî Çelebi	Subhî
101	Sadrî Çelebi	Sadrî
102	Safâyî	Safâyî
103	Sun'î-i Kadîm	Sun'î
104	Sun'î-i Bursevi	Sun'î Çelebi
105	Sun'î-i Kâtib	Sun'î-i Sâni
106	Za'îffî Mehmet Çelebi	Za'îffî
107	Tâlî'î	Tâlî'î
108	Zuhûrî Çelebi	Zuhûrî
109	Ârifî Hüseyin Çelebi	Ârifî
110	Abdî Çelebi	Abdî
111	Adnî	Adnî
112	Izârî Çelebi	Izârî
113	Özrî	Özrî
114	Askerî-i Edirnevî	Askerî
115	İşretî Çelebi	İşretî
116	Aşkî-i Kadîm	İşkî
117	Aşkî-i Üsküdâri	İşkî-i Sâlis
118	Aşkî-i Saruhâni	İşkî-i Sâni
119	Atâyî	Atâyî
120	Atâ-i Üskübî	Atâ-i Üskübî
121	Ulvî	Ulvî-i Sani
122	Ulvî-i Müderris	Ulvî
123	'Ali Çelebi	'Ali
124	Amrî	Amrî
125	Andelîbî	Andelîbî
126	Ahdî	Ahdi
127	Gubârî	Gubârî
128	Garîbî	Garîbî
129	Gazâlî	Gazâlî
130	Fânî	Fânî

131	Fahrî Çelebi	Fahrî
132	Firâkî-i Vâ'iz	Firâkî
133	Firdevsî-i Rûmî	Firdevsî
134	Ferruhî	Ferruhî
135	Ferdî Çelebi	Ferdî
136	Ferîdî	Ferîdî
137	Kara Fazlî	Fazlî-i Kâtip
138	Fuzûlî-i Bağdâdî	Fuzûlî
139	Figânî	Figânî
140	Fakîrî	Fakîrî
141	Fikrî Çelebi	Fikrî
142	Fevrî Efendi	Fevrî Efendi
143	Fehmî	Fehmî
144	Feyzî	Feyzî
145	Kâdirî	Kâdirî
146	Kadrî Efendi	Kadrî Efendi
147	Kudsî	Kudsî
148	Kurbi	Kurbi
149	Kandî-i Burûsevî	Kandi-i Müverrih
150	Kıyâsî	Kıyasi
151	Kâtibî Seydî 'Ali Çelebi	Kâtibî
152	Kâmî-i Karamânî	Kami-i Sani
153	Kâmî-i Edirnevî	Kami- Efendi
154	Keşfi-i Saruhânî	Keşfi
155	Keşfi-i İstanbulî	Keşfi-i Sâni
156	Güvâhî	Güvâhî
157	Le'âlî	Le'âlî
158	Mevlânâ Lâmi'î	Lami'î Çelebi
159	Lâyhî	Lâyhî
160	Mevlânâ Lutfî	Monla Lutfî
161	Latîfî	Latîfî
162	La'lî	La'li
163	Me'âlî	Me'âlî
164	Mahremî	Mahremî
165	Mahvî Çelebi	Mahvî Çelebi
166	Merdümî Çelebi	Merdümi
167	Mestî Çelebi	Mesti
168	Mesihî Beg	Mesihî

169	Meşrebî-i Kalender	Meşrebî-i Kalender
170	Mu'ammâyî-i selânikî	Mu'ammâyî-i selânikî
171	Mu'îdî	Mu'îdî
172	Melîhî	Melîhî
173	Mihrî	Mihrî
174	Mîrî-i Rûmî	Mî'ri
175	Nalîşî	Nalîşî
176	Mevlânâ Necâtî	Mevlânâ Necâtî
177	Necmî	Necmî
178	Seyyid Nesîmî	Seyyid Nesîmî
179	Neşrî	Neşrî
180	Nişânî Mehmet Paşa	Nişani-i Salis
181	Celal-zâde Nişancı Mustafa Çelebi	Nişani Beg
182	Nizâmî	Nizâmî
183	Nazmî Mehmet Çelebi	Nazmi
184	Nikâbî	Nikâbî
185	Nigâhî	Nigâhî
186	Nehârî	Nehârî
187	Nihalî	Nihali
188	Nihânî-i Müderris	Nihani
189	Nihânî-i Kadı	Nihani-i Sani
190	Nûrî-i Kâtip	Nuri
191	Niyâzî-i Burûsevî	Niyazi
192	Niyâzî-i Sirozî	Niyazi-i Sani
193	Vâlihî	Valihi Edirne
194	Valihi-i Belgrâdî	Valihi Üsküp
195	Vahdi	Vahdi
196	Vahyî	Vahyî-i Evvel/Vahyî-i Sâni
197	Visâlî	Visâlî
198	Vasfî	Vasfî-i Sirozî
199	Hâtîfî	Hâtîfî/Hâtîfî-i Sâni/Hâtîfî-i Sâlis
200	Haşîmi	Haşîmi
201	Helaki-i Karamani	Helaki-i Karamani
202	Hilâlî İstanbulî	Hilâlî İstanbullu
203	Yetim 'Ali Çelebi	Yetim
204	Yahvâ Beg	Yahvâ

Bu biyografilerin bir kısmında anekdot anlatımına rastlanmazken bir kısmında ise birden fazla anekdot anlatılır. Anekdotlar yalnızca madde başı yapılan şairlerle ilgili değildir. Çünkü şair biyografileri içinde madde başı yapılan kişinin ilgili olduğu üçüncü kişilerle ilgili anekdotlar da vardır. Bu yüzden padişaktan, herhangi bir esnafa kadar farklı sosyal statülere sahip kişilerle ilgili anekdotlar tespit edilmiştir. Buna göre tespit edilen anekdotlardaki kahramanları dört sosyal statü grubunda toplamak mümkündür:

- 1- Padişahlar, vezirler ve diğer üst düzey yöneticiler
- 2- Kadılar ve adalet sisteminin içindeki kişiler
- 3- Şeyh, derviş, vaiz, müderris gibi dini ve tasavvufi kimliği olan kişiler
- 4- Diğer meslek gruplarına mensup edebiyat ve sanat dünyası ile ilgili kişiler

Yukarıda sayılan dört grup, tespit edilen anekdotların sınıflandırılmasında ana ölçüt olarak kullanılmıştır. Kahramanlarının sosyal statülerine göre sınıflandırılan anekdotlar ikinci aşamada taşıdıkları mesajları yönünden ayrılmıştır. Her bir gruba ait anekdotlar mesajlarının olumlu (övgü) ya da olumsuz (yergi) içerik taşımaları yönüyle yeni alt başlıklara ayrılmıştır.

Anekdotların mesajları bakımından tasnif edilmesinin amacı tezkirelerin taşıdığı asıl mesajın bütüncül bir bakış açısı yakalanarak tespit edilmesidir. Tespit edilen mesajlara tarafımızdan bir takım eleştiriler de yapılmıştır. Aslında bu çalışmanın ana amacı da yalnızca anekdotların tespitini yapmak değil, onların taşıdığı mesajlar bağlamında tezkire türü eserlere eleştirel ve şüpheci bakış açısını geliştirmektir. Çünkü; “sosyal bilimler, gelişimlerini, methiyeci, taklitçi ve tekrarcı yazarlara değil, kendilerine yanlış gelen bilgileri ve bilgi kaynaklarını, ne kadar köklü görünürse görünsün, sahlilik ve güvenirlilik bakımından tenkit edebilme cesaretini gösteren araştırmacılara borçludur.” (Coşkun, 2011: 145).

Tezkirelerde anlatılan anekdotlar yalnızca anlatımı renklendirmek için kullanılmamıştır. Oğuz Cebeci (2004: 15)’nin ifadesiyle “anekdot doğu ve batı biyografi geleneğinde çok sık kullanılmış ve biyografiye giden yolda bir ana adım olarak değerlendirilmiştir.” Nitekim özellikle doğu edebiyatlarında pek çok din ve devlet büyüğünün biyografileri menkıbe ya da kıssa dediğimiz hikâyecikler etrafında şekillenir. Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde de anekdot anlatımı sık başvurulan

bir yöntemdir. Bu konuda Orhan Şaik Gökyay (1976: 43): “Âşık Çelebi Tezkiresinde şairlerin edebiyat ve şiir alanındaki değerlerinden çok onların hayat hikâyelerine yer vermiş, onların özel yaşayışına değinmiştir. Bunlar kimi kez hikâye konusu olmaktan çok tam bir hikâye biçimi almıştır.” der. Bu kadar önemli olan anekdotların tezkire üslubu içerisinde önemsiz görülmesi mümkün değildir. Hatta biyografilerin asıl mesajını taşıyan kısımların anekdotlar olduğu bile söylebilir. Çünkü herhangi bir şair hakkında sayfalar dolusu, herkese atfedilebilecek kilişe övgü ifadelerinden sonra o kişinin şahsına özel olarak anlatılacak küçük bir anekdot bütün o övgü ifadelerini anlamsız kılar ve yalanlar. Nitekim Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde bu anlatım tarzının pek çok örneği vardır.

Çalışmamızda tespit edilen anekdotlar günümüz Türkçesine mümkün olduğunca aktarılmıştır. Bu anekdotların orijinal metinleri transkrip işaretleri konulmak suretiyle dip notlarda okuyucuya sunulmuştur. Ancak zaman zaman tezkirelerin cümle yapısından kaynaklanan sebeplerden dolayı bire bir aktarım mümkün olmamıştır. Bazı anekdotlar ise oldukça uzun olmaları sebebiyle özetlenerek verilmiştir. Özellikle Âşık Çelebi Tezkiresinden alınan anekdotlarda bu yol tercih edilmiştir. Bir kısım anekdotlar ise günümüz Türkçesine aktarılmayı gerektirmeyecek kadar sade bir dille yazıldığından olduğu gibi verilmiştir.

1.2. TÜRK EDEBİYATINDA TEZKİRE GELENEĞİ

Tezkire kelimesi Arapça anma, anılma anlamlarına gelen “zıkr” kökünden gelir. Tezkire ise; tezkere, pusula, küçük mektup, hükümetten alınan izin kâğıdı, askerlik görevinin bittiğini gösteren belge, makamlar arasında gidip gelen kısa yazı, bazı meslek sahibi kimseler için yazılan biyografi anlamlarına gelir (Ayverdi, 2005: 3157; Devellioğlu, 1998: 1187,1107). Terim olarak ise tezkire; İslâmî edebiyatlarda ünlü olmuş kişilerin, özellikle şairlerin, biyografilerini ve sanatçı kişiliklerini anlatan, çalışmalarından örnekler veren eserlerin genel adıdır (Pala, 1998: 396). Tezkire, Osmanlı toplumunun maddi ve manevi kültürünü meydana getiren her meslekten yaratıcı kişinin biyografik künye yazıcılığını temel alan bir türdür (İsen, 1997: 28,

29). Tezkireler anlattıkları çevrenin veya mesleğin adıyla anılırlar. Şairleri anlatanlara Tezkire-i şuarâ veya Tezkiretü’ş-şuarâ, velileri anlatanlara Tezkiretü’l-evliya, hattatları anlatanlara Tezkiretü’l-hattat denir (İpekten, 2002: 10).

Meşhur adamların hayatlarını yazmak suretiyle Arapların meydana getirdikleri tabakat kitapları, daha sonra İran ve Türk Edebiyatındaki şuarâ tezkirelerine örnek olmuştur. İran Edebiyatında yazılan tezkirelerin ilki ve en önemlisi Avfî’nin yazdığı “*Lübâbü’l-Elbâb*”dır. Bu eser, İslâmîyet’ten sonra ve bilhassa Gaznelilerle Selçuklular devrinde yetişen İran âlim ve şairleri hakkında mühim bilgiler verir. Fars dili ile ve yine İran şairleri hakkında yazılan ikinci mühim ve meşhur tezkire, XV. asır âlimlerinden olup Ali Şîr Nevâî ile Hüseyin Baykara meclislerinde mühim mevki kazanan, Semerkantlı Devletşâh (1413?-1495?) tarafından yazılmıştır. Müellifin adı dolayısıyla “*Devletşâh Tezkiresi*” diye anılan bu eserin asıl adı “*Tezkiretü’ş-Şu’arâ*”dır (Banarlı, 1998: 613). Tezkirede yer alan toplam şair sayısı da 149’dur. Devletşâh ele aldığı şairlerin hayatlarını anlattıktan sonra şiirlerinden örnekler de verir. Bu haliyle tezkire, daha sonra yazılacak Fars ve Türk tezkirelerine modellik etmiş ve o güne dek yazılan benzer örneklerden daha çok biyografi ihtiva etmiştir (İpekten, 2002: 10; Pala, 1998: 396).

XV. asrın büyük Orta Asya şairi Ali Şîr Nevâî de “*Mecâlisü’n-Nefâis*” adlı, tanınmış tezkiresini, Devletşâh’ı örnek alarak yazmıştır. İşte; gerek Devletşâh, gerek Nevâî tezkirelerinin kazandıkları haklı şöhret dolayısıyla, XVI. asırdan başlayarak, bu klâsik örneklerin tesiri altında, Osmanlı Türkçesi edebiyatında da tezkireler yazılmıştır. Bugünkü bilgimize göre ilk Osmanlı tezkiresi, Edirneli Sehî Beğ tarafından yazılandır (Banarlı, 1998: 613). Sehî Bey’den sonra sırasıyla Latîfî (1546), Âşık Çelebi (1568), Hasan Çelebi (1586), Ahdî (1593), Beyânî (1597) ve *Künhü’l-Ahbâr*’ın tezkire kısmı (1598) yazılmıştır. Tezkire yazma geleneği XX. Yüzyıla kadar devam etmiş ve Türk edebiyatında toplam 38 tezkire yazılmıştır (Kılıç, 2007: 546, 547; İpekten, 2002: 10).

1.3. LATÎFÎ ve *TEZKİRETÜ'Ş-ŞU'ARÂ* ve *TABSİRATÜ'N-NUZAMÂ* ADLI TEZKİRESİ

Latîfî, Kastamonu'da doğmuştur. Asıl adı Abdüllâtîf'dir. Kastamonu'da Hatîbzâde ailesine mensup olan Latîfî'nin dedesi de Fâtih devri şairlerinden Hamdî Çelebi'dir (İpekten, 1991: 50). Daha çocuk denecek bir yaşta şiire heves eden Latîfî, hayatını kazanmak için kâtiplik ve muhasebecilik yolunu seçmiş, bu sebeple, Kastamonu'dan ayrılarak, Rumeli'ye geçmiş, bir müddet Belgrad'da bulunmuş, sonra İstanbul'a gelerek imaret kâtiplikleri yapmış; bu arada Eyüp Sultan'a vakıf kâtibî olmuştur. Daha sonra, Rodos'a Kanûnî İmareti kâtipliğine gönderilmiş ve ömrü, hep böyle, iyi bir vazife ve bir huzur aramakla geçerken, ihtiyarlığında, Mısır'a gitmiştir. Mısır'dan Medine'ye geçmek istediği bir sırada bindiği geminin batmasıyla 1582 yılında boğularak ölmüştür (Banarlı, 1998: 615).

Latîfî'nin en önemli eseri *Tezkiretü'ş-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ* adlı tezkiresidir. Çalışmamızın geri kalan bölümünde Latîfî Tezkiresi olarak bahsedeceğimiz eser H.953/M.1546 tarihinde tamamlarak dönemin padişahı olan Kânûnî Sultan Süleyman'a takdim edilmiştir. Eser genelde “Mukaddime”, “Üç Fasl” ve “Hâtıme” bölümlerinden meydana gelmiştir. Latîfî Tezkiresindeki toplam şair sayısı 334'tür (Canım, 2000: 15).

Besmele ve hamd ile başlayan mukaddime bölümünde “Der Beyân-ı Fazîlet-i Kelâm-ı Mevzûn ve Meziyyet-i Şu'arâ-i Hikmet-peyâm-ı Sihir-nümûn” başlığı altında şiirin fazileti ve tarihçesinden bahseder. Daha sonra “Der Beyân-ı İllet-i Şi'r-guften-i Şu'arâ ve Vech-i Nazm-kerden-i Elfâz u Ma'nâ” başlığı altında şairlerin şiir söyleme sebeplerini anlatır. Bu bölümden sonra “Der-Medh-i Padişâh-ı İslâm” başlığında Osmanlı Padişahı Kanûnî Sultân Süleyman'ın övgüsü yapılır. Daha sonra ise tezkirenin yazılış sebebini “Sebeb-i Te'lîf-i Kitâb ve Bâ'is-i Tasnîf-i Mebâdî-i Hitâb” başlığı altında açıklar. Daha sonra tezkire yazmaya nasıl karar verdiğinden, bu çalışmasının kiskanç kişilerin kötü nazarını üzerine çekeceğinden ve zamanın taklitçi şairlerle dolu olduğundan bahseder. Mukaddimenin en önemli bölümlerinden olan “Der-Beyân-ı Mera'tib-i Aksâm-ı Şu'ara” bölümünde ise şairleri hangi ölçülerle seçtiği ve seçimi yaparken karşılaştığı zorlukları anlatır. “İbtidâ-i Kitâb-ı

Tezkiretü’ş-Şu’ara ve İftitâh-ı Tabsıratü’n-Nuzamâ” kısmında ise eserini nasıl ve hangi ölçülere göre tasnif ettiğini anlatır (Canım, 2000: 15,18).

Latîfi Tezkiresinin ikinci ana bölümü üç fasıl halinde şairlere ayrılmıştır. Birinci fasılda Anadolu ve Rumeli’de yaşamış olan 13 şeyh şair anlatılır. İkinci fasılda Osmanlı sultanlarından şiir söyleyen 7 şair sultan anlatılır. Üçüncü fasılda ise Osmanlı ülkesinde şiirle şöhret bulmuş 314 şair hakkında bilgi verilir (Canım, 2000: 18).

Eserin “Hâtıme” yani sonuç bölümünde ise, Latîfi, tezkiresini 953 hicrî tarihinde tamamladığını, 300 şairi tezkiresine aldığını, devrinde şiir ve inşâya itibar kalmadığını, zamane halkının sanatkârın gerçek değerini anlamaktan uzak olduğunu, hırs ve dünya arzularının insanları sarhoş ettiğini, çeşitli sebeplerle tezkiresini istediği gibi yazmadığını belirtir ve okuyucunun dualarını beklediğini söyleyerek eserini tamamlar (Canım, 2000: 20).

Alfabetik sıralama yöntemini tezkire yazımında ilk uygulayan Latîfi’dir. Daha sonra yazılan tezkirelerde de, Âşık Çelebi Tezkiresi hariç, bu yöntem kullanılmıştır. Tezkire isminin kullanıldığı bilinen ilk tezkire de Latîfi’nin eseridir.

Rıdvan Canım Latîfi Tezkiresi’nin 20’si yurt dışında, 77’si Türkiye’de olmak üzere 97 nüshasının tespit edilebildiğini belirtir (Canım, 2000: 39).

1.4. ÂŞIK ÇELEBİ ve MEŞÂ’İRÜ’Ş-ŞU’ARÂ ADLI TEZKİRESİ

Asıl adı “Pir Mehmed” olan Âşık Çelebi H.926/M.1520 yılında bugün Kosova sınırları içinde kalan Prizren yakınlarındaki Vılcıtrın adlı köyde doğmuştur. Babasının adı Seyyid Ali’dir. Babası, Filibe kadısı iken vefat etmiştir. Baba tarafı seygid olan Âşık Çelebi anne tarafından da nüfûzlu bir aileden gelir. Annesi II. Bayezid’in kazaskerlerinden Müeyyedzâde’nin kızıdır. Âşık Çelebi Tezkiresinde kendisi ile ilgili olan şairlerin biyografilerinde kendi hayatına dair bilgiler verir. Bu bilgilere göre on dört yaşında (H. 1535) İstanbul’a gelmiş ve dönemin önemli edebiyat ve devlet adamlarının yakınlığını kazanmıştır. 1541 yılında geldiği Bursa’da

mahkeme kâtipliği ve vakıf mütevelliliği gibi görevlerde bulunmuştur. Tekrar İstanbul'a gelip mahkeme kâtipliği yaptıktan sonra 1550'de kadılık hayatı başlar. Sırasıyla Silivri, Piriştine, Serfice, Narda, Manavgat, Niğbolu, Çernovi, Kıratova ve son olarak da Üsküp kadılığı görevlerinde bulunur. Üsküp'te yakalandığı zatülcenp hastalığından kurtulamayarak 1572 yılında vefat eder. Âşık Çelebi'nin *Divân* ve *Meşâ'irü's-Şu'arâ* dâhil olmak üzere bilinen 14 eseri vardır (Kılıç, 2010: 27-45).

Âşık Çelebi'nin en önemli eseri kuşkusuz *Meşâ'irü's-Şu'arâ*'dır. *Meşâ'irü's-Şu'arâ* Osmanlı sahasında Sehi ve Latîfi Tezkirelerinden sonra yazılan üçüncü tezkiredir. Eser 1568 tarihinde tamamlanarak padişah II. Selim'e sunulmuştur.

Diğer Herat ekolü tezkireler gibi Âşık Çelebi Tezkiresi de mukaddime ile başlar. Fasl-ı Evvel adı verilen Mukaddime bölümünde şiirin teşekkülü ve tarihçesi ayrıntılı olarak incelenir. Daha sonra kendi devrine kadar gelen on iki Osmanlı sultanından, bunların şiire olan ilgilerinden ve şair olanlardan bahseder. Tezkirenin metin kısmında ise I. Murad'dan sonra eserin bittiği tarih olan 1568 yılına kadar yaşayan 426 şair tanıtılır (Kılıç, 2010: 49-50).

Âşık Çelebi Tezkiresini diğer tezkirelerden ayıran en önemli fark şairlerin isimlerinin baş harflerinin ebced değerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanmasıdır. Âşık Çelebi Tezkiresi bu tarz sıralamanın ilk ve son örneğidir.

Âşık Çelebi Tezkiresinin bir diğer önemli özelliği anekdot anlatımıdır. Bu, Âşık Çelebi Tezkiresini diğer tezkirelerden ayıran temel bir özelliktir. Âşık Çelebi adeta anekdotlar içinde biyografileri verir. Bu yönüyle eser hikâyeye hatta roman havası taşımaktadır (Kılıç, 2010: 50). Âşık Çelebi arkadaşlık ilişkisinden dolayı bizzat tanıdığını iddia ettiği pek çok şairin hususi hallerini ve hikâyelerini de anlatır. Hayâlî, Gazâlî, Figânî, Fevrî, Zâtî, Yahya Beg, Fikrî, Selîkî, Cafer Çelebi, Meâlî, Gubârî, Sâdî Çelebi, Nihâlî bu duruma örnek olabilecek şairlerdir (Yıldız, 2010: 2065).

Âşık Çelebi Tezkiresinin günümüze ulaşan 33 nüshası vardır. Bu nüshalar içinde Fatih Millet Kütüphanesi, Ali Emiri 772 numaradaki nüsha ihtiva ettiği 87 renkli minyatürle dikkat çeker (Kılıç, 2010: 70-83)

İKİNCİ BÖLÜM

PADİŞAHLAR VE YÖNETİCİLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Bu bölümde Latîfi'nin “*Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ*” adlı tezkiresi ile Âşık Çelebi'nin “*Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ*” adlı tezkiresinde yer alan anekdotların içinde önemli yer tutan padişahlar ve üst düzey devlet yöneticileriyle ilgili anekdotlar incelenecektir.

Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde padişahlar ve yöneticilerle ilgili tespit edebildiğimiz toplam 48 anekdot vardır. Bunların 16 tanesi Latîfi Tezkiresi’nde, 32 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresi’nde yer almaktadır. Her iki tezkiredeki anekdotlar mesajları bakımından tasnif edildiğinde padişah ve yöneticilerle ilgili 48 anekdottan 13 tanesinin övgü amaçlı, olumlu içeriğe sahip; geri kalan 35 anekdotun ise yergi ve tahkir amaçlı, olumsuz içeriğe sahip olduğu görülür. Tespit edilebilen toplam 48 anekdotun konu başlıkları ve tezkirelere sayısal olarak dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KONU BAŞLIKLARI		LATİFİ	ÂŞIK CELEBİ
PADİŞAH ve YÖNETİCİLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Padişah ve Devlet Adamlarının Şairlere Değer Verdiğini Gösteren Anekdotlar	2	8
2	Padişah ve Diğer Devlet Adamlarının Topluma Hizmetini Anlatan Anekdot		1
3	Padişahların Seyyidlere Verdiği Değeri Gösteren Anekdotlar		2
TOPLAM OLUMLU ANEKDOT SAYISI:		2 + 11 = 13	

PADİŞAH ve YÖNETİCİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Padişahları ve Devlet Adamlarını Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	3	3
2	Padişahları ve Üst Düzey Yöneticileri Zalim ve Gaddar Gösteren Anekdotlar	4	8
3	Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar	2	2
4	Padişahı Korkak ve Yetersiz Gösteren Anekdot		1
5	Şehzadeyi İçki Mübtelası Olmakla Olarak Anlatan Anekdot		1
6	Padişahları ve Devlet Adamlarını Düşük Karakterli Gösteren Anekdotlar	3	2
7	Devlet Adamlarını Rüşvetçilikle ve Yağmacılıkla İtham Eden Anekdotlar	2	1
8	Makam ve Mansıpların Liyakate Göre Verilmediğini İddia Eden Anekdotlar		3
TOPLAM OLUMSUZ ANEKDOT SAYISI:		14 + 21 = 35	

2.1. PADİŞAH ve ÜST DÜZEY YÖNETİCİLERLE İLGİLİ OLUMLU ANEKDOTLAR

Padişah ve üst düzey yöneticilerle ilgili olumlu içerik taşıyan toplam 13 anekdot vardır. Bu anekdotların 2 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 11 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir. Olumlu içerik taşıyan anekdotlar 3 başlık altında toplanmıştır:

- 1- Padişah ve devlet adamlarının şairlere değer vermesi
- 2- Padişah ve diğer devlet adamlarının topluma olan hizmeti
- 3- Padişahların seyyidlere değer vermesi

2.1.1. Padişah ve Devlet Adamlarının Şairlere Değer Verdiğini Gösteren Anekdotlar

Osmanlılar, Harun Reşit (763-809) döneminde başlayıp gelişerek devam eden ve kendilerine kadar gelen devlet-sanatçı ilişkilerini daha da zenginleştirip sistemleştirerek devam ettirmişlerdir. Özellikle Herat'ta Hüseyin Baykara ile Molla Câmî ve Ali Şir Nevâ'i arasındaki yakın dostluk ve ilişki Osmanlı padişahlarına da modellik etmiştir denebilir (İsen-Bilkan, 1997: 32; İnalçık, 2003: 12). Kendileri de değişik sanat kollarında yetkin olan Osmanlı padişahları ve şehzadeleri şairler başta olmak üzere pek çok sanatçının koruyucusu ve destekçisi olmuşlardır. Sarayın bu tavrı diğer devlet adamlarına ve toplumdaki etkili kişilere de aksetmiştir. “Edebi hâmilik” diyebileceğimiz bu anlayış sayesinde sanatçılar padişah ve devlet adamları tarafından korunup destekleniyor olmanın verdiği güven ortamı içinde daha nitelikli eserler ortaya koymuşlardır.

“Belirli bir mesleği, görevi geçim imkânı olmayıp dış yardım ve desteğe daha çok (hatta tamamen) muhtaç olan şairlerden tutalım da, devlet mekanizmasında belirli bir mesleği ve fonksiyonu olan ve hatta devlet kapısına muhtaç olmayan serbest meslek geçim sahibi şairlere kadar, hepsinin hayatında, pek az istisnasıyla, padişahın çok önemli bir yeri ve rolü vardır. Padişah açtığı sosyal ve ekonomik imkânla doğrudan doğruya şairin hayatı ve (bir ölçüye kadar) eseri üzerinde rol oynadığı gibi, tanıdığı bu imkânın şekli ve derecesi ile de halkın gözünde onu büyültür veya küçültür.” (Tolasa, 2002: 82).

Dolayısıyla hâmilîği yalnızca caize vermek olarak algılamak doğru değildir. Bir makam ve mevki vermek, padişah, şehzade ya da devlet görevlilerinden birinin yakınlığını kazanmak suretiyle itibar sahibi olmak, tanınmak, sanatına değer verilmesini sağlamak da hâmilik olarak değerlendirilmelidir.

Hâmînin yaptığı iş, tezkirelerde “nazma kıymet ü kadr buldurmak”, “inâm u ihsân etmek”, “inâyet kılmak”, “inâyet etmek”, “akça itmek”, “câize vermek”, “câize inâm u ihsân etmek”, “atâ etmek”, “atâ göstermek”, “ihsân etmek”, “ihsân buyurmak” gibi ifadelerle yer almaktadır (İsen-Durmuş, 2011: 136). Nitekim Âşık Çelebi Fikrî maddesinde Nişâncı Mustafa Çelebi'nin hâmilîğini şöyle anlatır: “Celâl-zâde Şalîh Çelebi terceme ettiği Kışsa-i Fîrûz Şâh'ın Celâl-zâde Muştafa Çelebi

terbiyeti ile birkaç cildin mezbûr terceme itmişdür ol takrîble Yanbolı kazası şadâka alınmışdır.” (Kılıç, 2010: 1215).

Tezkirelerde saray-sanatçı ya da devlet adamı-sanatçı ilişkileri “padişâh ya da şehzâdenin vâsil veya mâdihi olmak, musâhiblik, nedîmlik, mahremlik, şu‘aradan olmak, terbiye etmek, terbiyet etmek, hizmetine girmek, hizmet itmek, intisâb, irtibât, ittisâl itmek, vasıflarından, bendelerinden, tekarrüb hasıl etmek, hem-demi olmak” gibi sözcüklerle ifade edilir. Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde padişah ve devlet adamları ile sanatçıların “hamilik” ilişkisini anlatan pek çok ifadeye rastlanır. Örneğin; Latîfî; Âftâbî’yi anlatırken: “ Sultân Bâyezîd Hân Amasya’da Çelebi sultân iken muşârun-ileyh vâsita-i fazl u kemâl ile tekarrüb hâsıl idüp ” (Canım, 2000: 178), Hüdâyî’yi anlatırken: “ Sultân Süleyman Hân bendelerinden” (Canım, 2000: 178), ‘Aşkî-i Kadim’i anlatırken: “Sultân Mehmed mâdiplerinden..” (Canım, 2000: 393), ‘Atâyî maddesinin başında: “Şehr-i Edirne’den Sultân Mehmed Hân Gazî vâsıflarından..” (Canım, 2000: 395), ‘Ulvî anlatılırken: “ Şehr-i Burûsadan ve Sultân Murâd ve Sultân Mehmed Hân mâdiplerinden..” (Canım;2000; 398), ‘Andelîbî’ yi anlatırken: “ Ebnâ-yi ‘izâm-ı Bâyezîd Hândan Sultân Maḥmûdun nedîm-i nükte-güzâr ve şâir-i şîrinkârı idi. ” (Canım, 2000; 393), Ferdi Çelebi için: “ pâdişâhumuz bendelerinden idi ” (Canım, 2000; 430), Ferîdî için: “ Bâyezîd Hân bendelerinden ” (Canım, 2000; 431) gibi kalıp ifadeler kullanır.

Latîfî, Sultan Bâyezîd’in Sa’yî’ ye himmet ve inâyetini şöyle anlatır: “Rivâyet iderler ki bir gün Sultân Bâyezîd-i mağfîret-mezîd merḳûmuñ bir gazeline râst gelür ki ol şî’rün kâ’ili bu fennüñ kâmili idügin bilür. Emr-i ‘âlî-birle mezbûrı her kânde ise buldurup şâhâne himmetler ve melikâne ‘inâyetler ider.” (Canım, 2000; 307).

Sa’yî ile ilgili aynı olayı Âşık Çelebi de benzer şekilde anlatır: “Sultân Bâyezîd-i merḳûm serîr-i saltanata cülûs itdükde Sa’yî’nüñ bir gazelin görüp begenüp şîḥhatde olduḡın ve ne yirde olduḡın bilüp da’vet eyler. Hâce-i ḥâdimân-ı ḥâşş-ı ḥarîm-i saltanat eyler. Bakîyye-i ‘ömri ol ḥîdmetde temâm olmışdur.” (Kılıç, 2010: 987). Yine Âşık Çelebi; Âftâbî maddesinin başında: “Âḥir Sultân Ahmed merḳum cenâbına intisâb idüp ḥüsn-i iltifât ile ber-vech-i tekâ’üd birkaç aḳça idinüp...” (Kılıç, 2010: 348), ‘İşretî için: “Kaza-yı İlâhî Sultân Bâyezîd Edirne’ye

geldükde gazeller vü kaşîdedeler sundı. Şî'r ü inşâ ve nağme vü nevâ takrîbi ile dâhil-i şoşbet olup bezm-i haşşa girdi.” (Kılıç, 2010: 1081), Şîrî maddesinde: “Sultân Selîm-i merhûm harem-i hassına alup kesb-i ‘ulûm ve tahşil-i fuhûmda mihr-i terbiyetleriyle perveriş ve sâye-i ‘âtîfetlerinde nümâyîş bulmuşdur.” (Kılıç, 2010: 1463) ifadelerine yer verir.

Padişah ya da şehzadeler dışında başta sadrazam ve vezirler olmak üzere, beylerbeyleri, şeyhülislâmlar, kazaskerler, kadılar, müderrisler, valiler, uç beyleri vb. devlet görevlileri de sanatçılara “hâmîlik” yapmıştır. Ancak padişah ve şehzadelerin yakınlığına ve iltifatına ulaşamayıp belirtilen diğer devlet görevlilerinden yakınlık ve iltifat uman, hâmîlik bekleyen şairlerin genellikle sosyal, kültürel ve sanatsal mevkileri padişah ve şehzadelerin yakınlığını kazananlara göre daha düşüktür. Kendisi de şeyhülislam, vezir, beylerbeyi, nişancı vb. yüksek bürokratik mevkilerde bulunan şairlerin kendi sosyal statülerine denk ya da daha düşük birisinden yakınlık, iltifat ya da koruma beklemesi düşünülemez. Bu ancak alt edebi değerdeki ve statü bakımından düşük seviyedeki şairler için söylenebilir. Örneğin Latîfi, Refikî hakkında “... İskender Çelebi devrinde a‘yân u eşrâfa muahib ü muşarin olup iştiâr u i‘tibâr buldı.” der (Canım,2010; 274).

Aynı konuyla ilgili olarak Âşık Çelebi, Hâverî’nin defterdâr olan Bayram Çelebi sayesinde arzularına nail ve bahtiyar (kâm-rân) olduğunu anlatır (Kılıç, 2010: 1507). Yine Âşık Çelebi Tezkiresinin Figanî maddesinde gördüğü bir rüyadan müteessir olan Figanî’yi teselli etmek ve moralini düzeltmek Kara Bâlî-zâde’ye düşer. Kara Bâlî-zâde Figanî’yi teselli için: “bu vâkı‘a hayrdur ne ihtimâl gayrdur inşâ‘allâh bugün senüñçün İskender Çelebi Efendi’ye varayın saña yâ Gümrük yâ Pencîk kitâbetin alıvireyin, ahşama komayayın berâtuñ yanumdan çıkarayın.” der (Kılıç, 2010: 1207). Basîrî maddesinde birkaç yerde a‘yân ve ekâbir olarak anlatılan zümreye Basîrî’nin yakınlığı ifade edilir. “...ol ‘aşruñ ekâbiri hıdmetine erişmiş zurefâdan idi”, “Ol ‘asrda Sultân Bâyezid’in güyegüsi olan Ugurlu Sultân Ahmed’üñ muşâhâbeti ile eglenüp kalmışdur”, “Erkân-ı Devletüñ yâr-ı kadîmi huşûşan yegane-i erbâb-ı devlet olan İskender Çelebi’nüñ hem-dem ü nedimi idi.” (Kılıç, 2010: 421). Nişancı olan Nişanî Bey biyografisinde Âşık Çelebi kendi şiirlerine nazire söyleyenlere Nişanî Bey’in ihsanlarını şöyle anlatır: “Şu‘arâ vü zurefâ nazîreler

diyüp cevâ'iz-i seniyye ve şıla vü 'atıyyeleriyle çok kimesne ber-murâd oldu, niçe gamgînler dil-şâd oldu.” (Kılıç, 2010: 873).

Hem Latîfi hem de Âşık Çelebi tezkirelerinde benzer ifade örneklerini çoğaltmak mümkündür. Ancak; fikir vermesi açısından bu kadarla iktifa edip asıl konumuz olan anekdotlar bahsine geçmek istiyoruz. Yukarıda değinilen “hamilik” yani şairlerin korunup kollanması, desteklenmesi, itibar kazanmasının sağlanması konusunda (bizim tespit edebildiğimiz) 2’si Latîfi Tezkiresinde, 8 tanesi Âşık Çelebi tezkiresinde olmak üzere toplam 10 anekdot vardır.

2.1.1.1. İskender Çelebi’nin Sanatçılara Değer Vermesini Anlatan Anekdot

Hem Latîfi hem de Âşık Çelebi Tezkirelerinde görülen ortak bir anlatım özelliği vardır. Madde başı yapılan şahısların dışında başka kişilerin de anlatımına yer verilir. Bu kişiler genellikle şairin hayatında olumlu ya da olumsuz yere sahip olan kişilerdir. Bunların bir kısmı anlatılan şairin dostu, arkadaşı iken önemli bir kısmı da şairin hâmîsidir. Bunlar bazen övülürken bazen de acımasızca yerilir. İsimleri madde başı yapılmadan başka şair biyografileri içinde zikredilen şair, devlet adamı vb. karakterler bazen de şairle hiç ilgisi olmayan, tezkire yazarının bir şekilde tanıdığı kişilerdir.

İşte Latîfi Tezkiresindeki en uzun anlatıma sahip ve en çok anekdota yer verilen isimlerden birisi olan Gazâlî maddesinde de böyle dolaylı bir kişinin anlatımı söz konusudur. Bu kişi Gazâlî maddesi içinde neredeyse Gazâlî kadar uzun anlatılan İskender Çelebi’dir. Latîfi, İskender Çelebi’nin faziletlerinden, sanatçıları koruyup desteklemesinden uzun uzun bahseder. Övgü dolu ifadeler kullanılır. “Min-ba’d ol şadr-ı ‘âlî-kaadre ol zât-ı melekî‘yyü‘s-şifâta mu‘âdil ü mûmâşil mekâdir-i nâsı bilür bir merdüm-i merdüm- şinâs gelmedi ki tîğ-ı cevherdâr gibi herkesüñ zâtında olan cevheri bile ve cevherine göre cevherî gibi kaadr ü kıymet vire.” (Canım, 415).

Latîfi; “Bed-güher olan ne bilsün kıymetini gevherüñ” mısrasının ardından madde başı yapılan Gazâlî ile ilgisi yok gibi görünen Mevlâna Mu‘îdî ile ilgili bir anekdot anlatır. Latîfi’nin bu anekdotu Gazâlî biyografisi içinde anlatmasının sebebi

anekdotta Mevlâna Mu‘îdî’ye tekaüd için birkaç akça bağlamak isteyen İskender Çelebi’nin aynı zamanda Gazâlî’nin de hâmîsi olmasıdır.

İskender Çelebi Mevlâna Mu‘îdî’yi korumak ve desteklemek için ona emekli maaşı olarak birkaç akça bağlamak ister. Ayas Paşa bu duruma karşı çıkıp “bu taifenin saltanat işlerine ne faydası var ki hazineden bunlara yardım ediyorsunuz, devlet hazinesini bunlar için israf ve telef ediyorsunuz” diyerek itiraz eder. İskender Çelebi, Ayas Paşa’nın bu düşüncesini beğenmez ve sözlerini reddeder. “Eski zamanlardan beri bütün melikler ve sultanlar şiiir ve inşa erbabına yakın olmuştur. Çünkü Hz. Adem’den beri büyük sultanların güzel işleri, menkıbeleri, fetihleri ve hayatları nazım ve nesir olarak kaybolmadan bakî kalmıştır” der.¹

2.1.1.2. Yavuz Sultan Selim’in Mevlâna Âhî’ye İhsânını Anlatan Anekdot

Yavuz Sultan Selim; kazaskerleri olan Zeyrek-zâde ve Kemâl Paşa-zâde’den Âhî’nin “*Hüsrev-i Şirin*” adlı mesnevisinden birkaç sayfa getirmelerini ister. Daha sonra Âhî’nin yaşını ve şimdi ne işle meşgul olduğunu sorar. Zeyrek-zâde ve Kemâl Paşa-zâde; Âhî’nin henüz devlet hizmetine girmediğini yaşının ise kırka yaklaştığını söylerler. Bu duruma üzülen Yavuz Sultan Selim “keşke bilseydim” der, Âhî’nin durumuna müteessir olur ve kendisine himmetinin eriştirilmesini emreder. Bunun üzerine Anadolu kazaskeri Kemâl Paşa-zâde Bursa’da yirmi akça ile Bâyezîd Paşa medresesini arz eder padişah da bunları Âhî’ye ihsân eder.²

¹ Rivâyet olunur ki erbâb-ı nazmdan merhûm Mevlânâ Mu‘îdiye sâbîku’z-zıkr merhûm İskender Çelebi mu‘în ü zâhir olup tekâ‘üd için bir kaç akça itdürmek murâd idindükde Ayas Paşa münfa‘il olup bu tâyifenüñ umûr-ı saltanata mu‘âvenet ü müzâhareti nedür ki hazîne-i ‘âmireden bunlara akça idersüz ve hıfz-ı memâlik-i mahmiyye için cem‘ olunan beytü’l-mâlûñ zâyî‘âtına bir bölük tâyifeyi bâ ‘iâ kılup sebîl-i isrâf u itlâfa gidersiz didükde bu vechle redd-i cevâb itdiler ki cemî‘-i zamânda mülûk u selâtin ve şâhân-ı rûy-ı zemîn erbâb-ı nazm u inşâdan müctenib ü müstağnî olmuş degüllerdür. Zîrâ devr-i Âdemden bu deme gelince selâtin-i ‘izâmuñ me’ser ü menâkıbı ve tevârîh-i fütühâtı şâhâyif-i cerâyid-i rûzgâr ve şafâiyih-i defâtur-ı leyl ü nehârda erbâb-ı nazmuñ nazm-ı dil-güşâsı ve aşhâb-ı neârûñ inşâ-i belâgat-ifşâsıyla bâkî ve pâyidâr ve ââbit ü ber-karârdur diyüp ... (Canım, 2000: 415).

² Mervîdür kim Sultân Selim-i merhûm kâzi’-‘askerleri olan Zeyrek-zâde ve Kemâl Paşa-zâde’ye buyurur, Âhî’nüñ Hüsrev ü Şîrin’inden birkaç varak getürdüp görür. Âhî’nüñ sinn ü sâlınden ve vaşf-ı hâlinden su‘âl eyler. *Henüz manşıba duhûl itmemişdür, zümre-i mülâzımında ve sâli sinn-i kühûletde hudûd-ı erba‘indedür* dirler. Pâdşâh egerçi bu şi‘r bülendlikde Şîrâya ta‘n ider ve dakâ‘iğine vuşûl için gören “leyte şi‘ri”² der. *Ammâ hayfâ ki bu gonce-i nev-şükûfte henüz açılmadan giribânı dâmen-i gül gibi hâr-ı noşan elinde şad-çâk ve henüz büy-ı dil-cûyü meşâmm-ı ‘âlemi*

Anekdotta dikkat çeken husus Âşık Çelebi Tezkiresi'nde çok sert ve gazabından herkesin çekindiği birisi olarak anlatılan Yavuz Sultan Selim'in dönemin sanatçıları bizzat takip etmesi, eserlerini okuması, değerlendirmesi ve onlara pek çok ihsanlarda bulunmasıdır. Yavuz Sultan Selim, sanat ve edebiyata karşı yakınlığı olan bir padişah'tır. "Yavuz Sultan Selim; tarih, felsefe ve tasavvuf konularında derin bilgiye sahiptir. Başarının ve ilerlemenin ancak bilimle olacağına inanmış; bunu da daha Trabzon'da şehzâde iken bile birçok âlim ve şâiri koruyarak göstermiştir. Yavuz Sultan Selim, kendisi de Selîmî mahlası ile şiirler yazmıştır." (Ak, 2001: 153-154).

2.1.1.3. Sultanların Zâtî'ye Olan İltifat ve İhsanlarını Anlatan Anekdot

Zâtî'nin, 2. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultân Süleymân dönemlerinde hem padişahlardan hem de dönemin devlet idarecilerinden ilgi gördüğünü ve iltifatlara mazhar olduğunu Âşık Çelebi'nin oldukça uzun anlatımından öğreniyoruz.

Âşık Çelebi anekdotu anlatmaya "Bir gün kendüden manşiba 'adem-i duhûlün ve murâdâtınun vech-i lâ-ıuşulün şordum. Böyle tafsil itdi ki..." sözleriyle başlar. Zâtî'nin Sultan Bâyezîd devrinde İstanbul'a gelişinden başlayarak anlatır. Sultan Bâyezîd, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleymân, 'Ali Paşa, Hersek-zâde, kâzî-'asker Hacı Hasan-zâde, Mü'eyyed-zâde, Nişancı Tâcî-zâde ve Ca'fer Çelebi, İbrahim Paşa gibi isimlerden iltifat, yakınlık ve ihsanlar görür. Zâtî; 2. Bâyezîd'e sunduğu gazellerden dolayı "bi'llâhi görüñ 'âlemde ma'nâ dükendi dirler, hâşâ ki ma'nâ dükene dünyâ tolu ma'nâdur, hüner bulmağdadur. Elbette Zâtî'ye manşib görsünler" şeklinde iltifat ve ihsan görür.

Padişahın buyruğu üzerine kendisine pek çok mansıplar ve Bursa'da ve başka yerlerde tevliyetler sunulan Zâtî'nin bu ihsan ve ikramları özellikle tevliyet olarak

mu 'ağtar itmeden hazân-ı zevâl ile meğâk-ı ihtifâda âlûde-i hâk olur. Zîrâ bir perdede âgâz itmişdür ki tîz-i pençgâhda ver-daşt itmeden bakîyye-i 'ömr-i penç-rûze tamam olur ve âhenginde qarâr itmeden nefis-i nefes-i nâtika inkıtâ' bulur. Amma ri 'âyet eyleñ ki intizâm-ı ahvâl-i ma 'âş cevdet-i tab'a bahâne ve himmet-i pâdşâhî hünk-ı zihne tâziyânedür didükde Anaçolı Kazî-'askeri Kemâl Paşa-zâde Burusa'da yigirmi akça ile Bâyezîd Paşa medresesin 'arz idüp pâdşâh ihsân ider (Kılıç, 2010: 395).

verilen köyleri İstanbul dışında olduğu için kabul etmediğini öğreniyoruz. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Zâtî fakr u zarureti İstanbul'daki dost ve yarandan ayrılmaya tercih etmiştir. Sultan Selim döneminde de Zati'ye olan iltifatlar ve ihsanlar devam eder. Yavuz Sultan Selim tarafından kendisine “Leglek” adlı yer tevliyet olarak verilir. Daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman padişah olur. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Zati bu dönemi “Sultân Süleymân zemânı oldu, zıll-ı sâ'adeti üzerimize sâye-i Yezdânî oldu... Ca'izeler ü sâlyaneler virüp muradâtumuz hüşule maqbûl oldu.” şeklinde ifade eder. Gerçi İbrahim Paşa'nın ölmesi ve Ayas Paşa'nın vezir-i 'azâm ve Mahmud Çelebi'nin defterdâr olmasıyla bu ihsanlar ve imkânlar kesilmiştir ama yine de buraya kadar olan anlatım konumuzu örneklendirmek için yeterlidir (Kılıç, 2010: 1580-1585).

Âşık Çelebi Tezkiresi'ndeki en uzun anekdotlardan birisi olan bu bölümü özet olarak vermeyi tercih ettik. Ancak görülen o ki devletin başındaki padişahlar ve diğer yöneticiler değişse de (istisna durumlar hariç) sanatçılara olan ilgi ve iltifat değişmez. Sanatın ve sanatçının desteklenmesi uzun asırlar boyunca bir devlet politikası olarak devam eder. Sanatçılar; zaten kendileri de şiir başta olmak üzere çeşitli sanat dallarıyla ilgilenen padişah ve devlet adamlarının sunduğu imkânlarla kabiliyetlerinin elverdiği en yüksek verimi gösterebilmişlerdir. Yalnızca İstanbul'da neşet eden sanatçılar değil Anadolu ve Rumeli'nin değişik şehir ve kasabalarında dünyaya gelen sanatçılar İstanbul'un yani saray ve çevresinin himayesi altında sanatlarını icra imkânı bulurlar. Bu anekdotta anlatılan Zati'nin, Balıkesir'de doğmuş ve ilk şiirlerini orada yazmış olması bu durumun örneklerinden birisi olarak karşımıza çıkar.

Sanatçının korunması, desteklenmesi ve teşvik edilmesi anlayışının çok gaddar ve zalim olarak anlatılan Yavuz Sultan Selim gibi padişahlar döneminde de devam etmesi; Yavuz Sultan Selim, 4. Murat gibi padişahlar hakkındaki kanaat ve bilgilerin de gözden geçirilmesini zaruri kılmaktadır. Bu isimler aynı zamanda divan sahibi olacak kadar ince sanat ruhuna sahip padişahlardır.³

³ Dördüncü Murad, Bağdad Seraskeri, büyük ve hamiyetli vezir, Hâfız Ahmed Paşa'nın kendisine gönderdiği manzum bir yardım isteğine aynı vezin ve kafiye ile şu kuvvetli cevâbı verecek kadar nazım tekniğine ve nazım sanatına âşinâ bulunuyordu:

2.1.1.4. Şehzade Korkut'un Gazâlî'ye, Sohbetini Saltanat Tahtına Değişmeyecek Kadar Değer Verdiğini Anlatan Anekdöt

Âşık Çelebi Gazâlî biyografisinde Yavuz Sultan Selim ile taht kavgasına girişen Şehzâde Korkut ile Gazâlî'nin yakınlığını ve Şehzâde Korkut'un Gazâlî'ye olan düşkünlüğünü anlatır. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre iktidar mücadelesini kaybeden ve Yavuz Sultan Selim'e esir olan Şehzâde Korkut, Yavuz Sultan Selim'e "Bana Deli Birader'le (Gazâlî) Piyale Bey'in sohbetleri yeter. Onlar yanımda olduktan sonra yerim sultanlık tahtı olacağına bir kuyu ya da bir han odası olsun razıyım" demiştir.⁴

2.1.1.5. Fatih Sultan Mehmed'in Necâtî'yi Divân Kâtibi Yapmasını Anlatan Anekdöt

Necâtî'nin yazdığı bir gazele mükâfat olarak Fatih Sultan Mehmed tarafından divan kâtibi yapılması Âşık Çelebi tarafından şöyle anlatılır:

"Necâtî buluş çağına geldiğinde ilim öğrenme safhalarını bitirir. Sultan Mehmed devrinin sonlarında hat, yazı şiir ve inşa heves edip şiir söylemeye başlar.

Hafızâ Bağdâd'a imdâd etmeğe er yok mudur
Bizden istimdâd edersin sende asker yok mudur

Bu-Hanife şehrin ihmalimle viran etdiler
Sende âyâ gayret-i din ü Peygamber yok mudur

Bir Ali-siyret veziri şimdi serdâr eyledüm
Hızr ü Peygamber delil olmaz mı rehber yok mudur

Şimdi hâli mi kıyâs eylersin âyâ âlemi
Ey Murâdî padişah-ı heft-kişver yok mudur (Banarlı, 1998: 652-653)

⁴ Şâhib-kırân-ı Rûm Sultân Selim-i merhûm serîr-i saltanata cûlûs ve pâ-y-ı taht-ı pâdişahî 'izz-i huzûrlarında zemîn-bûs itdüğünde ki Sultân Korkud kaşdına ılgarla Magnisa'ya varmışlardır ki tafşîli tevârihde mestûrdur, Sultân Korkud bir bâğda emn ü ferâğda bulunup nâ-gâh haber alup Birâder yanlarında bulunmayup şeh-zâde tenhâ güneş gibi başın alup tağdan tağa düşdüklerinde güneşe sâye lâzım olduğu gibi Piyâle Beg ile Çavuş Hasan nâm kulları dahi der-peylerince revân u devân olmuşdur. Merhûm zafer bulduklarında Sultân Selim'e tazarru' idüp "tek baña Birâder'le Piyâle hem-sohbet olsun kâ'ilem yirüm taht-ı câhdan bedel taht-ı çâh yâ bir kûşe-i hân-kâh olsun dimişdür." (Kılıç, 2010: 1637).

Nakşi Çelebi'nin Necâtî'nin oğlu Hüseyin Çelebi'den rivayet ettiğine göre bir gün Necâtî:

Eşer itmez n'idelüm âh-ı sehergâh saña

Meğer inşâf vire sevdüğüm Allâh saña

gazelini söyleyip Sultan Mehmed'in Çınragı isimli nediminin başındaki külaha sokar. Çınragı, padişahın meclisine vardığında Sultan Mehmed'le satranç oynarken Fatih Sultan Mehmed kâğıdı görüp okur. Necâtî'yi on yedi akça ulufe ile divan kâtibi yapar. Bu sayede yaratılışının ve karakterinin kusursuzluğu görülür. Sultan Mehmed namına verdiği kasideler sayesinde şairler arasında tanınır.”⁵

Necati'nin padişah ve şehzadelere yakınlığı Fatih Sultan Mehmed'in vefatından sonra da devam eder. Sultân Bâyezid'in oğullarından Sultan Abdullah sancağa çıktığında Necâtî'yi divan kâtibi yapar. Necâtî daha sonra Manisa sancağına çıkan Şehzade Mahmud'a nişancı olur. Âşık Çelebi'nin anlatımıyla “Şeh-zâde katında kurbet ve erkân yanında rağbet bulur. Muşâhib daği olup şi 'ri kemâlin bulur. Envâ' câ'izelerin alup berr ü navâlin bulur.” (Kılıç, 2010: 852).

2.1.1.6. Sultan II. Mehmed'in Şeyhî'ye İhsanını Anlatan Anekdöt

Latîfî Hâr-nâme'nin yazılış sebebini kendisini çekemeyen ve iftira atanlara karşılık olarak yazdığını belirtmesine rağmen Âşık Çelebi Hâr-nâme'nin yazılış sebebini daha farklı anlatır. Yıldırım Bayezid'in oğlu Sultan Mehmed iyileşmesi zor bir hastalığa yakalanmıştır. Hastalık vücudunda gittikçe artmaktadır. Hâzık bir hekim

⁵ El-kıssa merhûm Necâtî sinn-i bülûga çünkü balığ olur taşşîl-i 'ulûm-ı âliyyeden fâriğ olur. Sultân Mehmed devrinün evâhîrinde hatt u imlâya ve şi'r ü inşâya heves idüp tarab-engîz nazmlar söyler ve meâel-âmîz gazeller dir. Nakşî Çelebi Necâtî'nün oğlu Hüseyin Çelebi'den rivâyet ider ki bir gün merhûm Necâtî

Mafla' Eâer itmez n'idelüm âh-ı sehergâh saña
Meğer inşâf vire sevdüğüm Allâh saña

bu gâzeli diyüp Sultân Mehmed-i merhûmuñ Çınragı nâm bir nediminün başına sokar. Ol daği meclis-i şâhiye vardukdâ Sultân Mehmed anuñla şatranç oynarken eânâ-yı lu'bda kâğıdı başında görüp alup okıdukdâ on yedi akça 'ulûfe ile dîvân kâtibi ider. Cevdet-i tab'ı ve selâmet-i selîkası nümâyân olur. Hattâ Sultân Mehmed nâmına kaşideler virüp şu'arâ içinde şâhib-i 'unvân olur (Kılıç, 2010: 850-852).

aranır ve şehzadenin tedavisi için Şeyhî padişahın huzuruna getirilir. Şeyhî şehzâde'nin nabzına bakar ve “Sebeb-i maraz budur ki ihlât-ı keşife-i muhtelif muhtelıtdur” der. Şeyhi: “bu hastalığın ilacı çok büyük bir ferahlıktır ki inşirah sebebi ola” diye ilave eder. Bu sırada içeriye giren haberci dilber gönlünü almak ya da demirden bir hisarı fethetmek gibi alınması zor bir hisarın kolaylıkla alındığı müjdesini verir. Bu haberden sonra şehzade günden güne iyileşir. Vücudu hilâl gibi iken sıhhatin nuru ile on beş günde bedr-i münîr olur. Şeyhî'nin mahareti görülünce kendisine birçok bahşişlerle beraber Tokuzlar köyü timar olarak verilir. Merhûm Tokuzlar' a giderken köyün eski sahipleri bu durumdan rahatsız olurlar. Şeyhî'nin yolunu kesip elbiselerini alırlar, ona zarar verirler. Şeyhî çaresiz, perişan, yarı hasta, güçsüz bir vaziyette padişah eşğine gelir. Harnâme adlı kitabı nazm edip halini kitapta anlatır. Düşmanlarını cezalandırıp, Şeyhî'nin kırgınlığını teselli edip elbise ve mallarını verirler.⁶

Bu anekdotta Şeyhî' ye Tokuzlar Köyü'nün timar olarak verilmesinin sebebi ilk planda şairliği ya da sanat gücü değildir. Hekimlik yeteneğinden dolayı kendisine ihsan ve iltifatta bulunulmuştur. Salt şairlik gücüyle hayatını kazanan, geçimini sağlayan şairler olmakla beraber şairlik dışında meslek olarak başka işlerle de meşgul olan şairler de vardır. Bu durum gayet tabii bir durumdur. Şeyhî ihsan ve iltifatlara hekimliği sebebiyle ulaşmış olsa da bu durum onun şair kimliğini ortadan kaldırmaz. Nihayetinde destek dönemin önemli söz ustalarından birine verilmiştir.

⁶ “Sultân Yıldırım oğlu Sultân Mehemmed bir maraz-ı müşkile mübtelâ olur. Gitdükçe ol matraz-ı hâ'il vücûdında izdiyâd u imtidâd bulur. Şan'atında hâzık bir tabîb-i fâ'ik taleb buyururlar. Şeyhî'yi bulup huzûr-ı sultânîye getirürler. Çünzına el urur ve kârûre görür. *Sebeb-i maraz budur ki ihlât-ı keâife-i muhtelif muhtelıtdur. Bu marazuñ 'ilacı bir ferah -ı müfrıtdur ki bâ 'iâ-i inşirâh ve sebeb-i terevvüh-i ervâh ola* dir. Fi'l-vâkı' ol zemânlarda bir peyk-i feruğ-ı pey içerü girür, bir kal'a ki dil-ber göñlin râm itmek gibi anı feth itmek demürden hişâr almak gibi düşvâr imiş, sühûletle anuñ fethiniñ ve memâlik-i mahrûseye zammunuñ haberin virür. Fi'l-hâl mizâc-ı nâzük-bâr-ı pâd-şâhi günden güne sıhhat-pezir olur, vücûd-ı pür-cûdı hilâl iken iktibâs-ı envâr-ı sıhhatle on beş günde bedr-i münîr olur. Şeyhi'nün hazâkatin görürler, bahşişler ü 'atâlar idüp Tokuzlar nâm bir karyeyi timâr virürler. Merhûm Tokuzlar'a giderken eski şâhibleri bu hâle deh düşerler, yolın urup esbâbın gâret idüp yoldaşlarınıñ onı onda bunı bunda katl itmek için başına üşerler. Şeyhî bî-çâre vü zahm-hürde vü nîm-mürde haste vü nâ-tüvân, üftân u hîzân pâdşâh işigine gelüp *Hâr-nâme* risâlesin nazm idüp hâlin içinde derc eyler. *Hâr-nâme* hikâyesinde haşmlarına eşek ayağı geçüp haylî hüner harc eyler. Haşmını te'dib iderler, Şeyhî'nün kesrin cebr idüp yine esbâb u emvâlin tertîb iderler.” (Kılıç, 2010: 1453-1454).

2.1.1.7. Ahmed Paşa'nın Şairliğini öven ve Fatih Sultan Mehmed'in Ona Verdiği Değeri Anlatan Anekdote

Peygamber Efendimiz'in soyundan gelen Ahmet Paşa, Fatih Sultan Mehmed'in değer verdiği vezirlerdendir. Şiir söyleme konusunda da çok yeteneklidir. Bu yeteneği de sık sık padişah tarafından mükâfatlandırılır. Bunun örneklerinden birisini Latîfi şöyle anlatır:

“Merhum birden bire güzel söz söylemede son derece yetenekli, hazırcevap, tez canlı ve ileri görüşlü idi. Güvenilir kimselerden rivayet edilmiş ve nakledilmiştir ki bir gün Sultan Mehmed'in yüce meclisinde yüksek tabakada ve padişaha yakın olanlar Hoca Hafız'ı çok överler ve haddinden fazla methederler. Fasih divanı ki gaybı tercüme eden lisandır ve şüphesiz ilham eseridir. İnalarak ve değer vererek istihare ettiklerinde şu matla karşılarına gelir:

“Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?”

Sultan Mehmed bu matlayı çok fazla beğenip tekrar tekrar söyleyince adı geçen (Ahmed Paşa) dahi hemen o anda sözü edilen matları şu şekilde tazmin etmiştir.

“Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar”

Bu tazmin beğenilip övülünce irfan kaynağı olan Sultan Mehmed Han Ahmed Paşa'nın cevher saçan ağzını mücevherlerle doldurdu ve dizilmiş inciler olan nazma değerini buldurdu diye rivayet ederler.”⁷

⁷ Ve merhûm gâyetde bedîhe-gûy ve suhandân-ı suhan-âferîn ve fevriyyâtda tîz-tab' u dûr-bîn idi. Devât-ı sıkkâtdan mervî ve menkûldür ki bir gün Sultân Mehmedüñ meclis-i şerîfnde havâş u mukarrebîn H'âce Hâfız vâfir ögerler ve hadden birün medh iderler ve divân-ı feşâhat-ünvânı ki lisân-ı tercümân-ı gayb ve ilhâmât-ı bî-reybdür i'tikâd u i'tibarla istihâre kıldukda ittifâkan bu matla'-ı matbu' gelir ki Hâfız:

“Toprağa kimya gözüyle bakanlar, acaba bize göz ucuyla bakarlar mı?”

Neşr: Lâbüd Sultân Mehmed bu matla'a hâdden ziyâde pesend itdükde merkûm-ı mezbûr dahî 'ale'l-fevr ol hînde hemîn ol matla'-ı mesfûri bu vechle tazmîn itmişlerdür. Matla' ber-vech-i tazmîn:

“Toprağa kimya gözüyle bakanlar, senin bastığın yerin değerli toprağını sürme yaparlar”

2.1.1.8. Yavuz Sultan Selim'in Halîmî Çelebi'ye Verdiği Değeri Anlatan Anekdöt

Âşık Çelebi; Yavuz Sultan Selim'in Halimi Çelebi'ye verdiği değeri aşağıdaki anekdotla anlatır. Anekdotta kullanılan dil kısmen sade olduğu için doğrudan orijinal metin aktarılacaktır.

“Pâdşâh-ı mezbûra müyesser olup üç gün geçdülden sonra Halîmî Çelebi'yi Bâğçeçapusu'ndan da'vet idüp Halîmî Çelebi hâlûñ nedür diyü pürsiş ider. Halîmî Çelebi zemîn-bûs idüp gerd-i gird-i bisât-ı pâdşâhî ile dîde-i ümmîdine kuhl-ı cilâ ve rûy-mâl-i pâytaht idüp ol şeref ile kâmet-i rûzgârına hil'at-ı teşrîf-i girân-bahâ virür. Andan pâdşâh Halîmî Çelebi gerçi pâdşâh olduk ammâ hâl-i yârândan bi-âgâh olduk. Bu saltanatdan ne zevk olunur ki üç gündür seni görmedük diyü 'özü-hahlıklar ider. Halîmî Çelebi cevâb virüp el-hamdü lillah pâdşâhı çâr-bâliş-i saltanatda murabba' oturur gördük. Bize bu devlet hemindür. Şimden gerü elümüzden gelen ve yüzümüze düşen hemân dest-i du'a vü âmîndür diyü menziline gider. Ol takarrüb ki ol pâdşâha itmişdür, meğer Kâzî Ebû Duvâd, Mu'taşım ve Vâsık-ı Abbâsî'ye ve Kâzî Fâzıl, Sultân Salâhü'd-din-i Eyyûb'a ve Kâzî 'Îsâ, Mirzâ Sultân Ya'kûb Bayındırî'ye itmişdür. 'Iyş-ı ergad ve baht-ı es'adla 'ömr sürüp Sultân Selim Mısr seferinden dönüp Şâm'da kışladukda mihr-i 'ömri şâma ve seyr-i seferi encâma irmişdür. Pâdşâh bi'z-zât 'ibâdetine ve namazına hâzır olmuş ve mevtinden dil-gîr ü gamnâk olmuşdur. “ (Kılıç, 2010: 630-632).

2.1.1.9. Ca'fer Çelebi'nin İlmine Hürmet Edilerek Divanda Makamının Yükseltilmesini Anlatan Anekdöt

Ca'fer Çelebi'nin babası olan Tâcî Beg Amasya'da şehzade olan Sultan Bâyezid'in lâlâsıdır. Tâcî Beg ailesi, Anadolu'da tanınan şerefli ve asil bir ailedir. Ca'fer Çelebi de ilim yolunda kendini yetiştirmiş Padişah II. Bâyezîd'in özel ilgi ve

Neşr: Vaqtâkim bu tazmîn mahall-i taşîn ve mevki-i âferinde vâki' oldukda Mehmed Hân-ı kân-ı 'irfân kemâl-i inşâfından mesfûruñ dehân-ı güher-efşânın cevâhirlle toldurdı ve nazm-ı le'âli-intizâmına kıymet ü kâdrin buldurdı diyü rivâyet iderler (Canım, 2000: 158-159).

iltifatıyla Divân'a nişancı olmuştur. Burada da kısa zamanda kendini göstermiş ve Nişancı Paşa namıyla Divân'a katılmıştır. Âşık Çelebi, Cafer Çelebi hakkında bu bilgileri verdikten sonra aşağıdaki anekdotu aktarır:

“O zamana kadar nişancılar defterdârların safında yer alan sedirde defterdârların altında ve padişahı selamlamada defterdârlardan aşağıda dururlarmış. O (Ca'fer Çelebi) nişancı olduğu zaman defterdar olan merhûm Piri Paşa'dan aşağıda oturmayı kabul etmemiş. “Ben ilim yolunda bir bayrak iken bu hakaret için mi yolumu değiştirdiniz?” diyerek üzüntüsünü arz etmiş. Kadirşinas ve kıymet bilir padişah (Ca'fer Çelebi'nin) divanda vezirlerin sağ tarafındaki sedirde oturmasını ve seferde vezirlerin otağı gibi otağ kurmasını emretmiş. Sultan Selim devrinde,

Beyt: Değeri pek yüksek oldu. Yani kazasker oldu.

Kendisi nişancı iken hilâli, padişahın güneşinin nurunun parlaklığı ile dolunay oldu.”⁸

2.1.1.10. Yavuz Sultan Selim'in Sa'di Çelebi'yi Mükâfatlandırmasını Anlatan Anekdot

Yavuz Sultan Selim dönemin önemli inşâ yazarlarından Sa'di Çelebi'yi Mısır'a gönderilmek üzere kaleme aldığı bir mektuptan dolayı medresesinde otuz akçe maaş, otuz bin akçe nakit para ve bir samur kürkle ödüllendirir. Anekdot ayrıntılı olarak “Edibler ve Diğer Sanatçılarla İlgili Olumlu Anekdotlar” başlığı altında incelenecektir (Kılıç, 2010: 981).

⁸ Ol zemâna dek ki nişâncılar defterdârlar şaffında olan mıştabada; defterdârlar, altında otururlar ve hünkâr selâmlamakda defterdârlardan aşağıya tururlar imiş. Ol nişâncı olduğu vakt Piri Paşa-yı merhûm defterdâr bulunmuş, andan aşağıya oturmağa te'ennüf itmiş. *Ben tarîk-i 'ilmde 'alem iken bu hakaret için mi tahvil-i tarîk itdürdünüz* diyü 'arz-ı te'essüf itmiş. Pâdşâh-ı ma'rifet-bîn ü kıadr-şinâsdan emr olmuş ki divânda vüzerânun sağ canibinde olan mıştabada başka otura ve seferde vüzerâ otağı gibi otağ kura. Sultân Selim devrinde hüd

Beyt: Kadri bâlâter ü berter oldu
Ya' ni ki kıâzi-i 'asker oldu

Nişâncı iken hilâl-i âmâli pertev-i nûr-ı mihr-i pâdşâh ile bedr oldu (Kılıç, 2010: 455).

2.1.2. Padişah ve Diğer Devlet Adamlarının Topluma Hizmetini Anlatan Anekdot

2.1.2.1. Kanûnî Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa'nın Bursa'yı Temizletmesini Anlatan Anekdot

Hem Latîfi'de hem de Âşık Çelebi' de beyitlerden hareketle yazıldığı düşünülebilecek pek çok anekdot vardır. Bunlardan biri de Âşık Çelebi Tezkiresindeki Halîl-i Zerd maddesinde anlatılan anekdotdur. Osmanlı Devletine uzun yıllar başkentlik yapmış olan Bursa şehri Âşık Çelebi tarafından “Ammâ kâh-rîzleri güzer gâh-ı kâzûrâta ve elvâs u er-vâsa uğrayup çâr-sûlarında çirkâbları dahi cârî vü nümâyândı. Her dil-ber ki mürûr itse ne kadar pâk-dâmân ise elbette ter-dâmen olurdu ve ard eteğinde namaz kılacak şûfler ‘ubûr itse tahâret-i zeyllerine noğşân gelürdi.” (Kılıç, 2010: 1536) şeklinde anlatılır. Manzara gerçekten çok kötüdür. Çarşı ve sokaklar pislik içindedir. Sokaklarda yürüyenlerin elbiseleri o kadar kir, pas içinde kalır ki onların arkalarında namaz kılmak bile mümkün olmaz. Bu arada Sultan Süleyman ve İbrahim Paşa Bursa'ya gelirler. Şehrin bu pis halini görürler. Derhal şehri temizletirirler. Şehrin sonraki halini Âşık Çelebi şöyle anlatır: “Leâfetden yollar şöyle oldu ki gice ile igne düşse bulunur ve nezâfetden bal dökilse yalanurdu.” (Kılıç, 2010: 1536) Âşık Çelebi; bütün bu anlatımlarını muhtemelen Kanûnî'nin Bursa'ya gelişine Halîl-i Zerd'in tarih düşürdüğü şu beytine dayanarak yapar:

Pâdşâhum âb-ı luţfuñ Burusa'yı pâk eyledi. (Kılıç, 2010: 1536-1537)

2.1.3. Padişah ve Devlet Adamlarının Seyyidlere Verdiği Değeri Gösteren Anekdotlar

Osmanlı Devletinin her döneminde hem padişah ve devlet adamlarının hem de halkın sâdâta karşı olan sevgi ve hürmeti en üst düzeyde olmuştur. Seyyidlerin soy kütükleri özel olarak tutulmuş, nazır-ı sadât atanmış ve bunlar maddi-manevi her yönden desteklenmiştir. Peygamber efendimizden kalan en küçük bir hatıraya büyük ihtimam ve saygı gösteren, başta padişahlar olmak üzere, Osmanlı toplumu bu saygı

ve değerin çok daha fazlasını peygamber torunlarından esirgememiştir. Gerçi Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde bu anlayışa muhalefet eden pek çok ifade bulunmaktadır. Örneğin seyyid olduğu söylenen Ahmed Paşa'ya pek çok iftira ve zan isnad edilir. Hatta kendisi de seyyid olan Âşık Çelebi kendisi ile de ilgili olarak gayri ahlâki durumları ifade etmekten çekinmez. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Âşık Çelebi tezkiresinde seyyidlere olan sevgi ve hürmeti örneklendiren iki tane anekdot vardır. Bunlar Mevlana Emîrî ve Âşık Çelebi'nin babası olan 'Alî maddelerinde anlatılmaktadır. Her iki biyografide de Âşık Çelebi aynı anekdota yer verir. Fakat anekdotlar arasında bilgi farklılığı vardır.

2.1.3.1. Emîrî Efendi ve Seyyid Natta' ya Gösterilen Hürmeti Anlatan Anekdot

Âşık Çelebi'nin Emîrî maddesinde anlatıģına göre; Emîrî Efendi ile Âşık Çelebi'nin büyük dedesi Seyyid Natta' Anadolu'ya geldiklerinde Yıldırım Bayezid, Seyyid Natta'yı sâdâta nâzır yapar. Kendi kızını Mevlâna Emîrî ile, veziri Halil Paşa'nın kızını ise Seyyid Natta' ile evlendirir. Emir Seyyid Camisi ve imaretini Emir Efendi için, Ebu İshâkiyye Camisi ve zaviyesini de Seyyid Natta' için bina ettirir. Seyyid Natta'nın vefatından sonra oğlu Zeyne'l-'âbidin nâzır-ı sâdât olur. Zeyne'l-'âbidin de Sultan Murad, Sultan Mehmed ve Sultan Bayezid'den bol ihsan ve iltifatlar görür.⁹

⁹ "Emîr Efendi-i merhûm ile fakîrûn cediti Seyyid Natta' Rûm'a geldüklerinde iltiması Emîr Efendi-i merhûm iltimâsı ile Sultân Yıldım Seyyid Natta'ı sâdâta nâzır eylemiş. Kendü kızın Emîr Efendi'ye ve veziri Halil Paşa kızın Seyyid Natta'a virüp Emîr Seyyid câmi' ü imâretin Emîr Efendi için binâ vü şart idüp Ebû İshâkiyye mescid ü zâviyesin Seyyid Natta' için binâ vü şart idüp her birine in'âm-ı vâfir eylemiş. Seyyid Natta' fevt olduğdan soñra oğlu Zeyne'l-'âbidin nâzır-ı sâdât olmuş aña dahı Sultân Murâd ve Sultân Mehemmed ve Sultân Bâyezîd' den vâfir iltifât olmuş, Zeyne'l-'âbidin fevt olup ol manşib niçe zemân şâğır kalmış ve tâ'ife-i sâdât yine bi-naķib ü nâzır kalmış." (Kılıç, 2010: 379-380).

2.1.3.2. Âşık Çelebi'nin Babası 'Ali'ye Padişahın İkrâm ve İltifatlarını Anlatan Anekdote

Âşık Çelebi'nin babası olan 'Ali maddesinde ayrıntı farklılıklarına rağmen hemen hemen yukarıdaki ile aynı anekdote yer verilir. Ancak 'Ali biyografisinde Mevlâna Emîrî maddesindeki bilgilerle çelişen bir anlatım vardır. Emîrî maddesinde Seyyid Natta'nın Vezir Halil Paşa'nın kızı ile evlendirildiği anlatılır. 'Ali maddesinde ise bu bilgiden farklı olarak Yıldırım Bayezid'in Seyyid Natta'yı Vezir İshak Paşa'nın kızıyla evlendirdiği anlatılır.¹⁰ Daha da dikkat çeken bir durum ise İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya göre Yıldırım Bayezid'in Halil ve İshak Paşa adında vezirleri olmamasıdır (Aynur, 2011: 30).

Hikâyenin geri kalan kısmı Emîrî Efendi maddesiyle örtüşür. Yıldırım Bayezid; Emir Seyyid Camisi ve imaretini Emir Efendi adına, Ebu İshâkiyye mescidini ve zaviyesini de Seyyid Natta' adına yaptırır. Timur döneminde Emîr Efendi, Monla Fenâri ve Seyyid Natta' Timurlar'a esir düşerler. Daha sonra Timur bunları peygamber soyundan gelmelerine ve ilimlerine hürmeten serbest bırakır. Her biri bir tarafa giderler. Hikâyenin buradan sonrası yalnızca Seyyid Natta' ile ilgilidir. Seyyid Natta' serbest kalınca hacca gider. Orada hastalanır, yataklara düşer. Sıhhat bulduktan sonra orayı vatan edinir. Döşekcilikle uğraşmaya başlar. Devlet sakisi saltanat kadehini Sultan Murad'a sunup, devlet kuşu Onun başına konunca Sultan Murat, Seyyid Natta'yı işidip Onu davet eder. Seyyid Natta' Anadolu'ya döner. Sultan Murat, Sultan Mehmed için sünnet töreni ziyafeti vermektedir. O zamanlar Anadolu'da sofralarla yemek çekmek âdeti yokmuş, sinilerle çekerlermiş. Seyyid Natta' bunu görüp büyük siniler işler. Sultan Murat bunları görüp beğenir ve onu himayesine alır. Seyyid Natta' vefat edene kadar Sultan Murat'ın himayesini görür. Yerine oğlu Zeyne'l-'âbidin nâzır-ı sâdât olur. Zeyne'l-'âbidin, Sultan Mehmed ve Sultan Bâyezîd döneminde de ihsanlar görür ve Sultan Bâyezîd zamanında vefat eder.¹¹

¹⁰ Yıldırım Pâdşâh zemânı imiş. Mağdemlerin hoş görüp Emîr Efendi'ye kendü kızın, merhûma vezîri İshâk Paşa kızın virüp... (Kılıç, 2010: 1119)

¹¹ ... Emîr Efendi'ye imaret ü câmi' ve merhûma Ebü İshâkiyye dimekle ma'rûf bir zavîye vü mescid binâ idüp sâdâta nâzır ve Ebü İshâk dervîşlerine şeyh ve ol zâviyeye mütevellî vü mübaşir ider. Timur fetretinde Emir Efendi ve Monlâ Fenârî ve Seyyid Nattâ' Timurîlere esir olurlar. Egerçi

2.2. PADİŞAH ve ÜST DÜZEY YÖNETİCİLERİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde padişah ve devlet adamlarının içinde yer aldığı anekdot sayısı 48'dir. Bu anekdotların sadece 13 tanesi övgü amaçlı yazıldığı söylenebilecek anekdotlardır ve bir önceki başlıkta bu anekdotlar incelenmiştir. Geri kalan 35 anekdot ise olumsuz özellikleri vurgulayan, içinde ağır ithâm, iddia ve yergilerin bulunduğu anekdotlardır. Latîfi; olumlu ya da övgü içerikli diyebileceğimiz yalnızca 2 anekdota yer verirken, 14 adet olumsuz içerik taşıyan anekdot anlatmıştır. Âşık Çelebi'deki olumlu ve olumsuz anekdot sayıları arasındaki fark da Latîfi tezkiresinde olduğu gibi bir hayli fazladır. Âşık Çelebi 11 adet olumlu ya da övgü içerikli anekdot anlatmasına karşın, 21 adet olumsuz yani yergi içerikli anekdot anlatmaktadır. Kuşkusuz farklı bakış açılarıyla yapılacak başka araştırmalarda olumlu ve olumsuz başlıklı anekdot sayıları değişebilir. Ancak olumlu ve olumsuz içerikli anekdot sayılarının bir birlerine nisbeti, oranı değişmeyecektir.

Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde padişahlar ve devlet adamlarıyla ilgili ithâm, iddia ve yergiler şu başlıklar altında toplanmıştır:

- 1- Padişahların ve devlet adamlarının gayri meşru ilişki içinde olmakla ithâm edilmesi
- 2- Padişahların ve vezirlerin zalim ve gaddar gösterilmesi
- 3- Padişahların, şehzadelerin ve devlet adamlarının safdil kimseler olarak gösterilmesi

evvel mübtelâ-yı bend ü zencîr olurlar, ba'dehu şe- ref-i siyâdet ve şeref-i 'ilm hürmetine Timur bunları halâş eyler. Her biri bir cânibe sefer eyler, Seyyid Nattâ' hac-ı şerife teveccüh eyler. Şehr-i Safad ki vilâyet-i Ken'an'dur, anda düşüp kazâ-yı ilâhî haste ve şâhib-i firâş olur. Sıhhat buldukdan soñra anda te'ehhül idüp ve tavañun eyleyüp gurbetde nañtâ'lık aña sebab-i ma'âş olur. Çün sâkî-i devlet saltanat camın Sultân Murâd'a şunar ve hümâ-yı devlet anuñ başına konar, Seyyid Natta''ı işidüp da'vet ider. Ol dahı yine Rûm'a 'avdet ider. Ol zemân Sultân Murâd Sultân Mehemed'i tañhîr için kaşd-ı ziyâfet-i sünnet ider. Ol 'ahde dek Rûm'da simâtlar yemek çekmek 'âdet degülmiş similerle çekerlermiş. Merhûm bunu görüp büyük nañ'lar u simâtlar işleyüp Sultân Murâd begenüp hayli rağbet ü ri'âyet ider, anuñ kenef-i himâyetinde âhirete rihlet ider. Yirine oğlu Seyyid Zeynel-'âbidîn nâzır-ı sâdât olur Sultân Mehemed'den ve Sultân Bâyezid'den ihsânlar görüp Sultân Bâyezid'ün evâ'il-i saltanatında rihlet ider (Kılıç, 2010: 1119-1121).

- 4- Padişahın korkak ve cesaretsiz gösterilmesi
- 5- Şehzadenin içki mübtelası olarak anlatılması
- 6- Padişahların ve devlet adamlarının düşük karakterli olarak tasvir edilmesi
- 7- Devlet adamlarının rüşvetçi ve yağmacı olarak anlatılması
- 8- Makam ve mansıpların liyakate göre verilmediğinin iddia edilmesi

2.2.1. Padişahları ve Devlet Adamlarını Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdolar

Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerindeki pek çok şair biyografisinde doğrudan bilgi ya da anekdotlar aracılığı ile en fazla işlenen konu gayri meşru ilişki anlatımıdır. Padişah ve üst düzey yönetici sınıf da bundan payını alır. Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde Padişah ya da üst düzey devlet adamlarını gayri meşru ilişki içinde gösteren 6 anekdot anlatılır. Bunların 3'ü Latîfî tezkiresinde, 3'ü ise Âşık Çelebi tezkiresindedir. Bu altı anekdotun iki tanesi Fatih Sultan Mehmed'le, iki tanesi Fatih Sultan Mehmed'in veziri Ahmed Paşa ile bir tanesi önemli bir devlet görevlisi olduğu anlaşılan Kara Bâlîzâde ile ilgili, sonuncusu ise Kanûnî Sultan Süleyman dönemi alay beylerinden Fehmî ile ilgilidir. Anekdoların 4 tanesinin doğrudan ya da dolaylı olarak Fatih Sultan Mehmed'le ilgili olması dikkat çekicidir.

2.2.1.1. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Ahmed Paşa'yı Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdol I

Latîfî, Ahmed Paşa biyografisinin başında Ahmed Paşa'ya ve ailesine karşı övgü dolu ifadeler kullanır. Ahmed Paşa vezirlerin âlimlerinden ve şairlerin en faziletlielerindedir. Hem kendisi hem de ataları şan ve şeref sahibidir. Latîfî bu durumu şöyle ifade eder: “Vüzerânuñ ‘ulemâsından ve şu‘arânuñ fuзалâsındandır. Beyne'l-enâm Veliyyüddin oğlı dimekle ma‘ruf bâ-vücûd ki ‘uluvv-i neseb ve kemâl-i haseble mevsûfdur. Vâlidleri mevâli-i ‘izâmdandır. Merhûm Sultân Murrâd'a kadı'asker ve kendüleri daği Sultân Mehmed'e hâce iken ‘aklı-ı mümeyyiz ve şân-ı bî-nâzîr ile vezîr olup nazar-ı ‘âfîlerine mazhar düşmüşlerdür.” (Canım, 2000: 155). Ancak Ahmed Paşa daha sonra bu övgülerle tamamen çelişir biçimde

içinde “şâhid-bâz” ifadesinin de geçtiği ve yukarıdaki gibi anlatılan bir kişide bulunması durumunda ciddi çelişki olabilecek özelliklerle tanıtılmaya devam edilir. “Bâ-vücûd ki kendülerüñ cevdet-i tab‘ı bi-gâye ve taşarruf-ı zihni bî-nihâyedür ve mumâ ileyh ibtidâ-i ‘ömrden intihâya değın gâyetde şâhid-bâz u maħbûb-perest ve şûr u şevķinden ‘aşķ u hevâ ile mest ü hem dest imiş. Bu ħaysiyyetden ‘âlemde zen ü zenpâre gâyetde menfûrı ve muşâhabet ü muķârenetleri nihâyette maħzûrı idi. ‘Âlem-i tecerrüdde mîr-i mücerredân olup aslâ te‘ehhül ve bûs u âğûş-ı zeni taşavvur u taħayyül eylememişdür. Her ķande bir şâhib-i ħüsn ü cemâl görse ihtiyârı ķalmaz ve seyr ü temâşâsından kendüyi men‘e ķadir olmazdı.” (Canım, 2000: 157). Bu anlatımla adeta okuyucunun zihni adeta birazdan anlatılacak olan hikâyeye hazırlanmaktadır. Hikâye şöyledir:

“Bu olay olmuş ve herkesçe duyulmuştur ki bir gün Sultan Mehmed has gılmanlarından bir selvi boyluyu nasihat ve terbiye için bağlamış, kin ve öfke tohumunu kahr ve gazap tarlasına ekmişti. Adı geçen (Ahmed Paşa) bağlanmış olan hizmetçiyi görünce bu rübâîyi söyler:

“Cihan yansın ki o tatlı gülüşlü mum gibi güzel ayağında demir bağla ağlayarak yatıyor. Onun dudağı Şiraz helvasıdır. Eğer satarsa Mısır, Buhara ve Semerkand’a bedeldir.”

Bu rübâî Sultan Mehmed’in kulağına gidince adı geçenin (Ahmet Paşa) Yedikule’ye ömür boyu hapsini emreder. Merhum Ahmed Paşa orada ümitsiz bir mahpus iken günahından özür için padişaha “kerem kasidesi”ni sunar. O kasidede günahın affı ve öfkenin yenilmesiyle ilgili o kadar faydalı ve faziletli bilgiyi bir araya getirmiştir ki günahları bağışlayan sultan kasideyi görünce elinde olmadan intikam yolundan dönüp acıma yoluna gitmiştir. “Bu tatlı anlatım ve fesahat madem Ahmed’ de vardır ona mülklerin sultanından ve temkin sahibi sultandan bela, zeval, kötü söz ve şiddetli azap yoktur.”der.¹²

¹² Bu vâkı‘a vâkı‘ u şâyi‘dür ki bir gün Sultân Meħmed ħılmân-ı ħ‘âsdan bir serv-i bülendi nuş u pend için bende çekmiş ve toħm-ı ħışm-ı kineyi mezra‘a-i ķahr u ħazabda ekmiş idi. Mezkûr ol ķayd ile muķayyed olan bendeyi bendde göricek bi‘l-bedâhe bu rubâ‘î şâdir u vârid ve lâyiħ u mütevârid olur.

Rubâ‘î: Cihan yansun ki ol şem‘-i şeker-hand
Yatur giryân ayağında demür bend

Hikâyenin sonunda Ahmed Paşa bağışlanarak pek çok rütbe ve mükâfatlar verilir.

2.2.1.2. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri Ahmed Paşa'yı Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdot II

Yukarda Latîfî'nin anlattığına benzer bir anekdotu Âşık Çelebi de anlatır. Aynı anekdot Anadolu sahasında yazılan ilk tezkire örneği olan Sehi Bey'in tezkiresinde de anlatılır. Âşık Çelebi'nin anlatımı ile Latîfî arasında detay farkı olsa da Sehi tezkiresindeki anekdotla hemen hemen aynıdır (İsen, 1998: 113). Âşık Çelebi'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“Sultan Mehmed imtihan için hizmetçiyi soyup Ahmed Paşa ile beraber hamama koyar. O hizmetçinin saçlarını da tıraş ettirir. Ahmed Paşa'ya hizmetçi ile şerbet gönderir. Ahmed Paşa hizmetçiyi görünce hemen bu beyti söyleyip içindeki sırrı açığa çıkarır.

“O put gibi güzel saçını kesmiş ama kâfirliği bırakmaz, zünnarını kesmiş belli ama Müslüman olmamış.”

Padişah bunu duyunca önce Ahmed Paşa'yı öldürtmek ister. Sonra Kapıcılar odasına hapseder. Kapıcılar odasında iken Ahmed Paşa padişaha “kerem kasidesi” ni gönderir. Sultan Mehmed merhamet edip otuz akça ile önce Bursa'da Orhan vakfına sonra da Hazreti Emir vakıflarına mütevellî eyler. O halde iken Emir Efendi'nin ruhundan yardım isteyip bu terci-i bendi söyler.

Lebi Şîrâzî halvâdur satarsa
Değer Mısr u Buğârâ vü Semerkand

Bu rubâ'î Sultân Meḥmedüñ sem'-i şerîfine yetişüp muşârun- ileyhi Yediḡulede ḡaps-i ebedî emr itmişler ve merḡûm Ahmed Paşa anda maḡpûs-ı me yûs iken ol günâh için 'özü ḡ'âh olup ol ekrem- i kirâma kerem ḡaşidesin dimişlerdür.

Velḡâşıl ol ḡaşidede 'afv-ı günâha ve kez-m-i ḡayza müte'allıḡ ol kadar fevâyid ü fazilet ve taşarruf u dikkat ḡarc u derc itmişdür ki Şâh-ı baḡşende-i günâh gördükde bî-iḡtiyâr tarîk-ı intikâmdan inşîrâf idüp râh-ı re'fete gitmişdür. Hezâr iḡsân u istiḡsânla buyurmışlar ki bu 'uzûbet-i beyân ve feşâḡat-ı lîsân Aḡmedde vardur mülûk-i selâḡinden ve şâḡân-ı şâḡib-temkînden âsîb ü zevâl ve 'itâb u 'ikâb ve nekâl yokdur (Canım, 2000: 157-158).

“Ey veliler âlemine sultan olan Emîr ve Ey mülk-i Rûma Allah’ın rahmeti olan Emîr”

Emîr Sultan’ın ruhâniyeti Ahmet Paşa’nın haliyle alakadar olup Sultanönü sancağını verip onu müteselli eder. Daha sonra Sultan Bâyezîd tahta çıkınca Ahmet Paşa’ya Bursa sancağını verip kıymetini yükseltir. Ahmed Paşa ölünceye kadar ömrünü Bursa’da şairlerle sohbet ile geçirip, her mevsimde Keşiş Dağı yaylalarının uygun yerlerinde içki meclislerinde eğlenir. Sonunda ömür kasidesi bitince ahiret yurdunu mahlas eyler.”¹³

Latîfî’ye göre Ahmet Paşa; evlenmeyen, kadınlardan nefret eden, evlenmeyi ve kadınları hayal dahi etmemesine rağmen gördüğü cemal sahipleri karşısında ihtiyârı elden giden bir vezirdir. Âşık Çelebi ise Ahmet Paşa’yı ölene kadar o zaman Keşiş Dağı olarak bilinen Uludağ yaylalarında eğlence ve içki âlemleriyle vaktini geçiren birisi olarak anlatır. Üstelik Fatih Sultan Mehmed’in veziri olan Ahmed Paşa seyyiddir. Âşık Çelebi bu bilgiyi “Bi-hasebi’l-haseb fevâzıl u fezâ’il ile mevşûf ve bî-nesebi’n-neseb şihhat-i intişâb-ı hazret-i risâlet ile ma’rûfdur.” (Kılıç, 2010: 287) cümlesiyle ifade eder. Dolayısıyla Ahmed Paşa biyografisinde seyyidlerle ilgili de ciddi bir ithâm söz konusudur. Ancak seyyidlerle ilgili anekdotlara çalışmanın ilerki bölümlerinde yer verilecektir.

¹³ “Sultân Mehemed imtiñân için ol gulâmı şoyar; Añmed Paşa’yı kendüyle bile ħammâma koyar. Ol gulâmuñ zülfini terâş eyler. Añmed Paşa’ya anuñ ile şerbet gönderür. Añmed Paşa dañi bediheten bu beyti diyüp râz-ı derûnı fâş eyler.

Beýt: Zülfin gidermiş ol şanem kâfirlüğün ħomaz henüz
Zünnârını kesmiş velî dañi müselmân olmamış

Pâdşâh evvelâ ħatlı ħasd eyler. Ba’dehu ħapucılarodasında ħabs eyler. ħapucılarodasında iken pâdşâha Kerem redîf ħaşidesin gönderür. Sultân Mehemed merħamet idüp otuz aqça ile Bursa’da Orħan vaqfına mütevellî eyler; ba’dehu ħazret-i Emîr evħâfına mütevellî eyler. Ol ħâlde iken Emîr Efendi’nüñ esrâr-ı tayyibesinden istimdâd idüp bu tercî’ -bendi dir.

Beýt: Ey ‘âlem-i velâyete sultân olan Emîr
V’ey mülk-i Rûma rahmet-i Raħmân olan Emîr

Rûhâniyyet-i Emîr, Ahmed Paşa’nuñ ħâline rûħ-güster olup eglenmeyüp Sultânönü sancağın virüp mütesellî eyler. Ba’dehu Sultân Bâyezîd serîr-i saltanata cülûs idüp Bursa sancağın virüp ħadrin ‘âlî eyler. Ölinceye dek ‘ömrü Bursa’da şu’ara vü zurefâ muşâħabeti ile güzer idüp evħâtın tevzi’ idüp her faşlda Keşiş tağı yaylaħlarunuñ bir münâsib mekânında ‘ıyş u ‘işret idüp âħîr ħaşîde-i ‘ömrine maqta’ irişüp diyâr-ı âħireti maħlaş eyledi.” (Kılıç, 2010: 288).

Bu anekdotta ciddi eleştiriye muhatap olan kişilerden birisi de Fatih sultan Mehmed'in bizzat kendisidir. Fatih bu kadar niteliksiz ve zaafı olan birisini vezir yaparak adeta onun günahına ortak olur. Tezkire yazarlarının anlatımına göre; padişah, kusurundan dolayı kölelerini zincire vurduran, duyduğu bir sözün doğruluğunu tahkik etmeden vezirini zindana attıran despot bir karakterdir. İnsanların dünyasını cennete ya da cehenneme çevirmek iki dudağı arasındadır. Nitekim Ahmet Paşa'yı doğru olması durumunda affi mümkün olmayan kusuruna rağmen yazdığı kasideden dolayı affetmiş hatta pek çok mükâfat vermiştir.

Tezkirelerde ahlâki zaaf içinde gösterilen kişilerle ilgili biyografilerde ortak bir üslûp özelliği görülür. Anlatılacak kişi ve ailesi biyografinin başında abartılı ifadelerle övülür, yüceltilir. O kişi ve ailesinin döneminin en faziletlilerinden olduğu belirtilir. Daha sonra ise aynen bu övgülerin doğal akışı gibi olumsuz kişilik ve ahlâk özelliklerine yer verilir. Böylece hikâyeye karşı zihinlerde oluşabilecek şüphe ve itirazların önü baştan kesilmiş olur. Tezkireci tarafından anlatılacak hikâyenin kanıtı ve dayanağı yine tezkireci tarafından hazırlanır. Ancak bu çelişkili anlatım zihinlerde pek çok şüphe ve soru işareti oluşturur. Anekdotlar ve anekdotlar öncesindeki anlatımla verilen mesaj; mantık, genel kabuller ve asgari ahlâk normları açısından değerlendirildiğinde şüpheyile yaklaşılması gereken bir içeriğe sahiptir. Nitekim pek çok edebiyat araştırmacısı bu hikâyelere kuşku ile yaklaşmış hatta doğru olamayacağını dahi savunmuştur. Örneğin: Tunca Kortantamer "*Eski Türk Edebiyatında Makaleler*" adlı kitabında Latîfi'nin Ahmet Paşa'ya izafe ettiği hikâyenin doğru olmasının mümkün olmadığını söyler (Kortantamer, 1993: 13).

Aynı kişinin hem peygamber soyundan gelen zamanının en faziletli âlimlerinden ve devlet adamalarından birisi olup hem de saplantı ya da psikolojik bozukluk düzeyinde ahlâki problemlerinin olması her dönem için kabulü zor bir iddiadır. Ancak tezkire yazarlarına göre bu kişilik yapısına sahip bireyler o dönem için faziletli kabul edilmektedir. Böylece tezkire yazarı 16. yüzyıl ahlâk ve fazilet ölçülerinin böyle olduğu mesajını işlemektedir. Tezkireler aracılığı ile verilen temel temalardan biri budur. Tezkire yazarı bu anlatımı ile sanki 16. yüzyıl Osmanlı toplumunun değer yargıları sisteminin çarpıklığı, ahlâk ve fazilet anlayışının bozukluğu tezini okuyucunun zihin dünyasında bir kalıp ya da fikir olarak

oluşturmaya çalışmaktadır. Günümüz okurunun yadırgadığı bir takım söz ve fiillerin o dönem toplumu içinde normal olduğu, bu çarpık ilişkilerin faziletli olmaya engel olmadığı düşüncesinin propagandası pek çok biyografinin temel fikri olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla anlatılan bu hikâye ile Ahmet Paşa'nın şahsında, ahlâksızlığa bir noktaya kadar göz yuman padişahın, buna tepki göstermeyen topluma kadar herkes hakkında olumsuz bir imaj çizilmektedir.

Bu tavır bilinçli bir tavidir ve hem Latîfî hem de Âşık Çelebi tezkirelerinde tekrar tekrar karşımıza çıkar.

“Amaç ise Osmanlı şairlerini ve toplumunu, klişe ifadelerle överken, hikâye ve anekdotlar vasıtasıyla aşağılamaktır. Birçok araştırmacının önemle vurguladığı gibi, 16. asır tezkirelerini değerli kılan hususların başında anekdotlar gelmektedir. Öncelikle Oryantalist araştırmacılar tarafından talim edilen ve Türk araştırmacılar tarafından yaygınlaştırılan bu tespite göre 16. asır tezkirecileri, hikâye ve anekdotlar vasıtasıyla kendi toplumlarındaki sosyal ve edebî hayatı canlı ve ayrıntılı bir şekilde anlatmışlardır. Hâlbuki tezkireciler, hikâye ve anekdotlar vasıtasıyla, Osmanlı Türklerini ahlâksızlıkla, riyakârlıkla, zalimlikle ve cahillikle ithâm etmişlerdir.” (Coşkun,2011: 153).

Fatih Sultan Mehmed ve veziri Ahmed Paşa'nın kahramanı olduğu bu hikâyelere zorlama te'vil ve yorumlarla olumlu anlamlar yüklenmeye çalışılması tezkirecilerin kötü niyetini ortadan kaldırmaz. Çünkü tezkirelerde bu ve benzeri yüzlerce anekdot vardır. Dar bir bakış açısı, tevil ve yorumu mümkün kılarsa da tezkirelere bütüncül yaklaşan araştırmacılar tezkire yazarlarının örnek olay seçimi ve Osmanlı toplumuna yaklaşım tarzı konusundaki kötü niyetini fark edebilir.

2.2.1.3. ‘Atayî Üzerinden Fatih Sultan Mehmed’e Gayri Meşru İlişki İmasını Anlatan Anekdot I

Latîfî'nin en çok gayri meşru ilişki ima ve iddiasında bulunduğu padişah Fatih Sultan Mehmed'dir. Aşağıdaki ifadelerde Latîfî, adeta saraydaki Enderun mektebinden ve Osmanlı saray düzeninden haberi olmayan bir yabancı gibi padişah hakkında hiç bir güvenilir kaynağın savunmadığı ima ve iddiaya yer verir.

“Rivayet ederler ki mişarun-ileyh (‘Atayî) babası öldüğünde güzellik ve olgunlukla süslü; İlim ve irfanla donanmış talep edilen, istenen bir genç idi.

Yabancılara karşı savunmasız, dikensiz bir gül ve kırmızı dudağı sarhoşluk vermeyen şarap addolununca Fatih Sultan Mehmed Han Onu ihtilat ve ihtisas için Saray-ı Amire’de hassa odasına alıp özel hizmetçisi yapmak istedi. ‘Atayı ismine ve namusuna noksanlık gelmesin diye düşünüp şikâyetini bir şiir şeklinde söyleyip padişaha sundu. Şiirin sonu budur: “Zamanın zulümleri dahi Onun adaletine sığınırdı. Eyvah ki şimdi Sultan’ın gücü ‘Atayî’ye yeter.”¹⁴

2.2.1.4. ‘Atayî Üzerinden Fatih Sultan Mehmed’e Gayri Meşru İlişki İmasını Anlatan Anekdote II

Yukarıda Latîfî’nin anlattığı aynı anekdotu daha kısa biçimde Âşık Çelebi de anlatır:

“Merhûm Sultân Mehmed kâbiliyyetine râğbet idüp içeri almak kaşd eyledükde ‘Atâyî töhmet-i bed-gümândan havf idüp dirîğ redîf kaşide diyüp içinde bu beyti derc eylemiş ki budur:

Beyt ‘Adline şığınur idi zulm-i zemânedan
Şimdi güci ‘Atâyî’ye sultân ider dirîğ

Sultân ferâgat itmiş cevânlığında ahirete gitmişdür.“ (Kılıç, 2010: 1091-1092).

Ahmed Paşa biyografisinde gayri ahlâkiliğe göz yummakla ithâm edilen Fatih Sultan Mehmed, bu sefer kendisi de bu tür ilişkilerin içinde gösterilir. Latîfî ve Âşık Çelebi bu anlatımlarıyla bütün Osmanlı toplumunun saygı duyduğu Fatih Sultan Mehmed’i ahlâksız olarak tasvir eder. Bu tutum tezkirecilerde görülen ortak bir tavrıdır.

¹⁴ Rivâyet iderler ki mişârun-ileyh peder-i rahmet-pezîri mevt irüp fevt olduğda cemâl ü kemâl ile âraste ve ‘ilm ü ‘irfânla pîrâste ve nev-cevân u nev-ḥaste bulunup bî-manî‘-i ağyâr gül-i bî-ḥâr ve leb-i meygûnı mül-i bî-ḥumârdan ‘addolunup mezkûr Mehmed ḥân ihtilât u ihtisâş için sâbıku’l-beyânı Sarây-ı ‘Amireye oda-i ḥaşşa alup gilmân-ı ḥaşşa ilḥak itmek murâd idinicek bu dahî nâm u nâmûs noksân-pezîr olmasun mülâhaza idüp tazallum u şekvâyı müş‘ir bir şi‘r diyüp pâdişâha sundı. Maқта‘ı budur:

Maқта‘: ‘Adline sığınur idi zulm-i zamânenin
Şimdi ‘Atâyîye güci Sultân ider dirîğ

(Canım, 2000: 396)

“Bu tür hikâyeleri istisna olarak görmek, fevkalâde yanlış bir tavidir. Kimisi Fatih’in de diğer insanlar gibi hem iyi hem de kötü taraflarının olabileceği yorumunu yapabilirler. Bu yanlış bir yorumdur. Zira yukarıda anlatılan hikâye, Fatih’le ilgili olarak tezkirede söylenen onlarca hatta yüzlerce övgü dolu bilgi ve ifadeyi tamamen anlamsızlaştırmaktadır. Bu tek hikâyeden sonra tezkirecinin Fatih’i defalarca övmesinin hiçbir anlamı yoktur (Coşkun,2011: 156).

Acaba Fatih Sultan Mehmed’in anlatılabilecek hiçbir faziletli yönü yok mudur? Tezkire yazarı niçin ısrarla padişahlarla ilgili faziletsizlik iddialarını barındıran anekdotlar anlatmaktadır? 16.yy Osmanlı toplumunda tezkire yazarı padişaha sunulan bir eserde başka bir padişah hakkında nasıl bu kadar cesur ifadeler kullanabilmektedir? Bu soruların cevapları Latîfî ve Âşık Çelebi’nin eserlerindeki olumsuz bakış açısını da ortaya koymaktadır.

2.2.1.5. Kara Bâlîzâde’ nin Konağında Bir İşret ve Ahlâksızlık Meclisi

Âşık Çelebi, Figânî maddesinde Figânî idam edilmeden üç gün önce Kara Bâlîzâde’nin konağında tertip edilen eğlence meclisini ayrıntılı olarak anlatır. Mesleği hakkında bilgi verilmeyen Kara Bâlîzâde konak tasvirinden, üst düzey devlet adamlarına olan yakınlığından ve divan toplantılarına katılmasından anlaşıldığına göre önemli bir kişidir. Diğer biyografilerdeki gibi Kara Bâlîzâde’nin de ilim, irfan, zarafet, marifet sahibi oluşundan övgüyle söz edilir (Kılıç, 2010: 1204) Daha sonra ise Âşık Çelebi, Kara Bâlîzâde’nin eğlenceye düşkünlüğünü ve Figânî’nin de katıldığı konaktaki işret meclisini ayrıntılı olarak tasvir eder. Âşık Çelebi’nin iddiasına göre Kara Bâlîzâde; ömrü yeme içme ile geçen, sabah ve akşam içkisini terk etmeyen, şahid-perest, içmediği günü ömürden saymayan, doğar doğmaz şeker yerine dilber dudağı emmeye başlayan, odası dilberlerle gönlü âşıklarla dolu, sabahlara kadar sazendelerin konağından gitmediği bir kimsedir. Kara Bâlîzâde’nin konağında Figânî’nin idamından üç gün önce 944 senesinde şura ve zurafa toplanır. Âşık Çelebi de oradadır. Herkes sabaha kadar konuşup, sohbet edip, mum gibi yanıp yakılır. Şarap içme zamanı bitince herkes uyku için bir köşeye dağılır. Bu eğlence meclisinin sabahında Figânî gördüğü bir rüyadan dolayı keder ve hüznle deniz kenarında oturmaktadır. Âşık Çelebi ve Kara Bâlîzâde, Figânî’ye kederli halinin

sebebini sorarlar. Bunun üzerine Figânî rüyasını anlatır (Kılıç, 2010: 1206-1207). Anekdote asıl buradan sonra başlar ancak o kısım devlet adamlarının zalim ve gaddarlıklarını anlatan bölümde “Âşık Çelebi’de Figânî’nin Bir Beyti Yüzünden Verilen İdam Kararı” başlığında incelenmiştir. Buraya kadar olan kısımda bizim dikkatimizi çeken nokta 16. yy İstanbul’unda yaşandığı iddia edilen bir sefahat, içki düşkünlüğü, gayri meşru ilişkiler yumağı ve bohem hayat sahneleridir. Gerçi Âşık Çelebi’nin anlatımında böyle bir eleştirel bakış sezilmez. Tam tersi Âşık Çelebi kendisinin de içinde bulunduğu bu hayatı gündelik konak yaşamının bir parçası olarak anlatır. Her dönem de olduğu gibi 16.yy Osmanlı toplumunda da sosyal normlara aykırı, gayri ahlaki hayat yaşayan kişiler olmuştur. Ancak tezkireciler tabloyu yalnızca Karabalizâde’nin konağında yaşanan bir hayat olarak resmetmez, genelleştirir. Tezkire yazarlarının anlatımına göre padişah’tan şeyhe kadar dönemin bütün ileri gelenleri aynı hayatı yaşamaktadır. Sadece birer edebi eser olmaktan öte dönemin aynası olarak da görülen tezkireler için bu söylem oldukça iddialıdır ve eleştirilmesi gereken bir tezdur. Âşık Çelebi, hayalin sınırlarını dahi zorlayan bir toplum manzarası resmetmeye çalışırken aynı zamanda anlattığı topluma yaklaşım tarzını, bakış açısını da ortaya koymaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde yaşayan bir Türk aydınının içinden çıktığı topluma karşı eleştirel bir tutum takınması dikkate değer bir noktadır.

Pek çok önyargı ile yazılan Batılı seyyahlara ait 16.yy seyahatnamelerinde bile bu denli ölçüsüz tasvirler yoktur. Örneğin bir Fransız olan Fresne-Caneye 1572-1573 yıllarında gerçekleştirdiği İtalya’dan İstanbul’a uzanan yolculuğunu bir seyahatname olarak anlatır (Fresne-Caneye Seyahatnamesi 1573, çev: Teoman Tunçdoğan, 2009) Önyargı neticesi yazıldığı anlaşılan pek çok ifadeye rağmen seyahatnamede tezkirelerdeki benzer ya da onları çağrıştıran bir hayata rastlanmaz. Âşık Çelebi tarafından Osmanlı’nın ve Hilafetin başkentinde gayri meşru ilişkiler yumağı, sabaha kadar şarap içilmesi gibi durumların yadırganmadan ve olağan şekilde tasviri tezkirelerin ne kadar ön yargı ile yazıldığını ortaya koyar ve kaynak değerlerini gözden geçirmeyi zorunlu kılar.

2.2.1.6. Emrindeki Komutanlara Aşık Olduğu İddia Edilen Bir Alay Beyinin Hikâyesi

Latîfi tezkiresinden öğrendiğimize göre Fehmî, Kanûnî Sultân Süleymân zamanının alay beylerindendir. Erbâb-ı irfandır. Fehmî; orduların zaferden zafere koştuğu, Osmanlı'nın en kudretli olduğu, Batılı tarihçilerin tabiriyle Muhteşem Süleyman döneminin alay beylerinden biridir. Ancak Latîfi'nin anlatımına göre askerlik mesleğinin gereklerinden oldukça uzaktır. Önceliği disiplin ve mutlak itaat olan askerlik mesleğinde bir komutanın emrindekilerle dost, yarân, sevgili ilişkisine girebileceği düşünülemez. Buna rağmen Fehmî biyografisi -diğer pek çok biyografi gibi- akıl, mantık ve realite sınırlarını zorlayan şu cümlelerle başlar: “ Kavrama ve sezmede çok ileri ve oldukça zekiydi. Tavır ve debdebesiyle alayının beyi idi. Yanında alaya nam salmış, emsalsiz bey güzelleri otururdu. Ağa, bey onlardı. O (Fehmî) onların kölesi, onlar ise beylerbeyi idi.”¹⁵

İmadan da öte açıkça gayri meşru ilişki mesajı veren bu ifadelerin ardından Fehmî'ye izafe edilen özelliklerin izahı kolay değildir. Çünkü: bu ifadeler Divan Edebiyatının sembollerle yüklü soyut dili içinde bir gazelde kullanıldığında tevil edilebilir. Ancak tamamen somut bir vaka anlatımında tevil ve yorumu güçleşmektedir. Dolayısıyla görünen anlamlarının ağır bastığı söylenebilir. Bir alay beyinden ziyade psikolojik bir takım saplantıları olan birisinin ifade edeceği sözler ve davranışlar Fehmî'ye izafe edilir.

“O kadar aşka alışmış ve güzel tutkunu idi ki yanında kadın ve kadın sevenler oldukça aşağı ve değersizdi. Kadın taifesi ona göre öyle aşağılık ve haram kılınmıştı ki kadının pişirdiği yemeği yemez, kadın terzinin diktiği giyeceği giymezdi ve annesi kadın olduğu için babasının evine girmezdi.”¹⁶

¹⁵ Ve fehm ü ferâsetde gayetde tiz-fehm ve nihâyetde zekî ve tavr u dârâtda alayınun begi idi ve yanında cilâs beg güzelleri ve alayına at şalar bî-bedelleri var idi ağa ve begler anlar idi ol anlarun nökeri ve anlar begler begi ol anlarun çâkeri idi (Canım, 2000: 443).

¹⁶ Ammâ bir mertebede ‘âşık-pîşe ve maḥbûb-perest idi ki yanında zen ü zenpâre begâyet dün ü pest idi. Tâyife-i zen ḥod bir derecede menfûri ve bir mertebede maḥzûri idi ki zen bişürdügi yiyeceği yimezdi ve zenpâre derzi dikdügi giyeceği giymezdi ve mâderi zen olduğı için pederi ḥanesine girmezdi (Canım, 2000: 443).

Muhatap sorunlu bir kişilik değilse kabulü mümkün olmayan bu ifadelerden sonra aynı düşünceyi destekleyen şu şiire yer verilir.

“Muktezâ-i tabî‘atı ve iktizâ-i cibilleti üzre bu şi‘r anuñ ahvâlini müş‘irdür”

Zen eger hüsñ ile hurşîd-i dıraşşândan ise

Ûadi tûbâ vü hadi gülşen-i rıdvândan ise

Hâr-perver gül-i hod-rûdur aña virme goñül

Bedeni terlik ile berg-i gülistândan ise

Dilberüñ gün gibi zâhir mi degül rüçhânı

Ûankı nâdân zeni tercîh ide oğlandan ise

Bulmasun olsun anı tıfl-ı yetîm-i nefsum

Memesi lûleleri çeşme-i hayvândan ise

İtme yâ Rab aña muhtâc benüm nefsum itin

Ger sıfâl-i kûs-i zen kâse-i mercândan ise

Yeg durur pâk-nazar ‘âşık-ı didâr olmak

Fehmiyâ nefse uyup lezzet-i bürrândan ise

Şiirin devamında şairi belli olamayan *Mahabbet-nâme* adlı bir eser kaynak gösterilerek Fehmî’ye atfedilen yukardaki düşünceler desteklenmeye çalışılır:

“Şiir erbablarından biri *Mahabbet-nâme* adlı bir risalesinde dost sevenle delikanlıseven oğlancının farkını bildiren ve emarelerini yazıp demiş ki: ayyüzlü erkek çocukları ve sevgililer Hakk’ın yarattıklarının en üstünü ve Allah’ın güzelliğinin aynasıdır. İnsanın güzel sureti bütün suretlerden daha güzel ve rağbet edilen olduğu için kalbleri cezbedicidir...”¹⁷

Latîfî’de çokça karşılaştığımız bir anlatım tarzı da burada karşımıza çıkar. Latîfî dinin kesin olarak haram kıldığı, hakkında kesin hükümler olan bir takım gayri meşru ve gayri ahlâki hal, durum ve düşünceleri ayet, hadis gibi İslâmî kaynaklarla

¹⁷ Erbâb-ı nazmdan biri *Mahabbet-nâme* adlı bir risâlesinde mañbûb-ı dostla muğlim-i gulâm-perestin tefâvütin taqrîr ve ‘alâmet ü emârâtın tañrîr idüp demiş ki puserân-ı mehrûyân ve mañbûbân-ı kamer-‘ızarân ecell-i maşnû‘ât-ı Haq ve mir‘ât-ı cemâl-i muñlaqdur. Şûret-i hûb-ı beşer cem-i şuverden ahsen ü mergûb olmağın câzib-i kulûbdur (Canım, 2000: 443).

izaha kalkar. Bu tutum adeta okuyucu ile alay ve onun anlama yeteneğini hafife almaktır. Yukarıda alıntılan bölümü anlayan hiçbir zihin anlatılanı desteklemez, belki iğrenç bulur. Tezkireleri tenkit edecek ilmi bir bakış açısı da yoksa bunun istisna bir tutum olduğunu düşünür. Oysa çalışmamızda görüleceği gibi bu istisna kabilinden bir tutum değildir. Bu anlatım tarzı bilinçli ve amaçlıdır. Doğrudan doğruya tezkire yazarının kötü niyetini ortaya koyar.

2.2.2. Padişah ve Üst Düzey Yöneticileri Zalim ve Gaddar Gösteren Anekdolar

Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde padişah ve yöneticilerin anlatımlarında yoğun olarak işlenen bir diğer iddia zalimlik ve gaddarlıktır. Tespit edilen 12 anekdotun ana teması; padişah ve yöneticilerin anlık kararlar vererek insanların hayatlarıyla oynadıkları, çok değerli hizmetleri olan birisinin dahi herhangi bir yargılama olmaksızın padişahın bir sözü ile ölüme gönderildiği iddiasını işler. Tezkire yazarlarının bu konuda özellikle Fatih Sultan Mehmed ve Yavuz Sultan Selim'e karşı özel bir tavırları vardır. Tespit edilen 12 anekdotun 3 tanesi Fatih Sultan Mehmed, 5 tanesi ise Yavuz Sultan Selim'in zalim ve adaletsiz birer yönetici olduğu düşüncesini ifade eder. Kalan anekdotların 2 tanesi Sadrazam İbrahim Paşa hakkında, 1'er tanesi ise Şehzade Korkud ve II. Bayezid hakkındadır. Tespit edilen 12 anekdotun 4 tanesi Latîfi Tezkiresinde, 8 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir.

2.2.2.1. Fatih Sultan Mehmed'in Ahmed Paşa'yı Yargısız İnfaz Etme Kararını Anlatan Anekdol I

Padişah ve üst düzey devlet adamlarına dönük gayri meşru ilişki iddialarına yer veren anekdotların incelendiği bölümde ele alınan Vezir Ahmed Paşa ile ilgili anekdotta Fatih Sultan Mehmet zalim ve gaddar bir kişilik olarak tanıtılır. Bu anekdotu hem Latîfi'nin hem de Âşık Çelebi'nin anlattığını daha önce belirtmiştik.

Latîfi'nin anlattığı anekdota göre Fatih Sultan Mehmed bir hizmetçisini kusurundan dolayı bağlamış, işkence etmektedir. Bunu görüp hizmetçi için rübai söylediği iddia edilen Ahmet Paşa'nın rübaisi Padişah'ın kulağına gelir. Bunun

üzerine Fatih Sultan Mehmed, Ahmed Paşa'yı hiçbir yargılama işlemine tabi tutmadan, iddiaların doğruluk derecesini araştırmadan, şahsi ve anlık kararıyla önce Yedikule zindanlarında ömür boyu hapse mahkûm eder; daha sonra ise Ahmet Paşa'nın yazdığı "kerem kasidesi" nden dolayı affedip büyük ihsanlarda bulunur (Canım, 2000: 157).

2.2.2.2. Fatih Sultan Mehmed'in Ahmed Paşa'yı Yargısız İnfaz Etme Kararını Anlatan Anekdote II

Yukarıda anlatılan anekdotla aynı olaya yer veren Âşık Çelebi, Fatih Sultan Mehmed'i daha da zalim ve gaddar olarak gösterir. Zira Âşık Çelebi'ye göre Fatih Sultan Mehmed, Ahmed Paşa'nın yazdığı rübaiyi ve hamamda hizmetçiye söylediği beyti duyunca öldürülmesini emretmiş fakat sonra vazgeçerek hapsedirmiştir (Âşık Çelebi C.1 s.288).

Fatih Sultan Mehmet ve Ahmet Paşa ile ilgili olan yukarıdaki iki anekdotta zalim bir padişah portresi çizilir. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre kanun ve kurallar yoktur. Padişahın ağzından çıkan sözler kanun gibidir. Padişah yargılama yapmaz, ceza ya da af hükümlerini kendisi verir. Böyle bir toplumda adalet mekanizmasının işlediği de söylenemez. Böylece adaleti keyfine göre uygulayan zalim ve gaddar padişah anlatımları ortaya çıkar. Latîfi ve Âşık Çelebi'nin padişahlarla ilgili bu kadar cesur tenkitler yapabilmeleri ilginçtir. Padişahlar ya da devlet adamları zalim, gaddar, kan dökücü ve adaletsiz ise nasıl olup da tezkire yazarı bu kadar sert eleştiriler kaleme alır ve bunları saklamayıp padişaha arz eder? Bazı bölümlerde padişahlar hakkında zalimlik ve kan dökücülük sıfatlar açıkça yazılmıştır. Örneğin; Latîfi, Halîmî Çelebi biyografisinde Yavuz Sultan Selim'den "kattal u gazap padişah" diye bahseder. Latîfi, Cihânî maddesinde Yavuz Sultan Selim'i yanında cellâdını hazır bulunduran ve her an bir kadının kellesini aldırarak birisi olarak anlatır (Canım, 2000: 231, 219). Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde padişahlarla ilgili buna benzer pek çok ifade kullanılmıştır. Bu kadar zalim padişahlara karşı bu kadar açık tenkitlerin yapılmış olması aslında tezkirelerin kendi kendisini yalanlaması anlamına da gelebilir.

Oysa kaynak değeri taşıyan ve ciddi araştırmalar sonucu vücuda getirilen pek çok eserde tezkirelerin tam tersi bir adalet anlayışından bahsedilir. Örneğin ünlü tarihçi Halil İnalçık (2008: 81) “klasik çağ” olarak adlandırdığı 1300-1600 yılları arasındaki Osmanlı yargılama sistemi ile ilgili şunları anlatır: “Hiçbir sanık, kadının yazılı hükmü olmadan cezalandırılmazdı. Hükümleri yerine getirme ancak bey sıfatı taşıyanların hakkıydı; fakat kadının hükmü olmadan en küçük para cezasını alamazlardı. Yasa, padişahın buyruğu üzerine bir ceza vermek için gelmiş kapıkullarının dahi sanığı kadının huzuruna çıkarıp davasının görülmesini gerektirirdi.”

2.2.2.3. Yavuz Sultan Selim’i Zalim Olarak Gösteren Tükürük Anekdotu

Tezkirelerde zalimliği üzerinde en çok durulan padişah Yavuz Sultan Selim’dir. Her iki tezkirede de Yavuz Sultan Selim, adalet duygusundan uzak, en değerli kimseleri bile küçük bir hatalarından dolayı öldürten eli kanlı bir cani gibi anlatılır. Osmanlı toplumunda hele de başkentte yaşayan hiçbir Osmanlı aydını, Tanzimat ve sonrası dönem hariç, Osmanlı hanedan mensuplarına karşı bu kadar sert tenkitler yapmamıştır. Yavuz’un zalimliğini işleyen anekdotlardan birisi de Mısır seferinde yaşanır. Anekdot şöyledir:

“Mısır seferinden dönüşte Anadolu’ya gelindiğinde ahır emîri olan Hain Ahmed Paşa Padişah’a yakın gitmektedir. Bu esnada tüküren Ahmet Paşa’nın tükürüğünün bir parçasını fitneci saba rüzgârı dolu tanesi gibi padişahın elbisesine savurur. Padişah önce sinirlenir, Ahmet Paşa’nın canını almaya niyetlenir. Sonra vazgeçip değneğe çekilmesini ister. Nihayet “Öfkesini yenenler ve insanları affedenler” (Âl-i İmrân 134) ayetinin manasına uyup nedimlerinin şefaati ile görevden azl cezası ile yetinir.”¹⁸

¹⁸ Ve yine bir gün feth-i Mısr’dan ‘avdetde ve diyâr-ı Rûm’a mürâca‘atda emîr-i âhûr olan Hâ’in Ahmed Paşa hünkâr ile yanaşup giderken Ahmed Paşa tükürüp bir pâre tükürğin fitne-cûy şabâ katre-i tegerg gibi câme-i pâdşâhî üzre getürür. Pâdşâh menzile geldüğü gibi evvel kaşd eyler ki şâhîn gibi Ahmed Paşa’nuñ ‘ömrine kona. Ba ‘dehu diler ki degnekden çeküp ol nâ-terâşîdeyi muhkem yona. Âhîr ve’l-kâzîmîne’l-gayza ve’l-‘âffîne ‘ani’n-nâs¹⁸ mefhûmına iktidâ eyler nüdemâ vü havâş şefa‘at ile ‘azl ile iktifâ ider (Kılıç, 2010: 302).

2.2.2.4. Yavuz'un Cafer Çelebi'yi Haksız Yere Öldürttüğünü ve Sonra Pişman Olduğunu Anlatan Anekdote

Cafer Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in babası olan II. Bayezîd Amasya'da şehzâde iken lâlâsı olan Tacî Beg'in oğludur. Taci Beğliler ailesi Anadolu'da şeref ve makam sahibi olmakla bilinen saygın bir ailedir. Cafer Çelebi de ilim ve fazileti ile kısa sürede yükselmiş ve vezirlik makamına kadar gelmiştir.

Cafer Çelebi, Padişah nezdinde yüksek bir kıymete sahip iken onu çekemeyen diğer vezirlerin haset ve iftiralarına maruz kalır. Amasya'da Yeniçerileri isyana tahrik ettiği suçlaması ile Yavuz Sultan Selim'e şikâyet edilir. Cafer Çelebi; Harun Reşid'in Cafer-i Bermeki'yi haksız yere öldürtüp sonra da pişman olmasını hatırlatmasına rağmen Yavuz Sultan Selim şikâyeti tahkik ettirmeden Cafer Çelebi'nin öldürülmesi emreder. Ömer sıfat olarak tanıtılan cellât Cafer Çelebi'nin boynunu vurur. Kardeşi Sa'di Çelebi gelip cesedi alır ve İstanbul'da kendi mescidinin bahçesine defneder. Fakat daha sonra padişah düşünmeden, ani olarak verdiği bu karardan dolayı çok pişman olur. "Niçün baña ilkâ-yı habs itmedüñüz" diyerek pişmanlığını izhar eder. Hatta daha sonra Ali Paşa imareti ve çevresinde çıkan yangını bizzat padişah söndürmeye çıktığında yangının sebebini Cafer Çelebi'nin ahının tutmasına bağlar ve pişmanlığını Hadim Sinan Paşa'ya "bu yanup yahılmaqlar Ca'fer Çelebi'nüñ şerâr-ı âteş-i âh-ı dil-i bî-günâhıdır. 'Acebdür ki anuñ kanı bizi taht u tahtgâhumuz ile mülk-i Kaydâfâ gibi seyle virmez ise yâ dūd-ı âhı kavm-i 'Âd gibi tâc-ı ibtihâcumuz ile ber-bâd idüp yile virmez ise" şeklinde ifade eder (Kılıç, 2010: 456-457).

Merhum Sultan Selim her zaman "saltanata geldiğimizde iki kişi bulduk. Biri Mü'eyyedzâde ama ne fayda ki yaşlılığına eriştik. Diğeri de Tâcî-zâde ki sonunu düşünmeden verdiğimiz kararın eliyle vücut harmanını yele vermişiz"¹⁹

Anekdota ve son paragraftaki ifadeye göre zamanın en güçlü devleti olan Osmanlı'nın tahtında sonunu düşünmeden, kimseye danışmadan, öfke ile çok önemli

¹⁹ Merhûm Sultân Selim her zemânda saltanata geldüğümüzde iki kimesne bulduk biri Mü'eyyed-zâde, ammâ ne fâ'ide ki pîrligine irmişüz ve biri Tâcî-zâde ki dest-i tehevürle hürmen-i vücûdun yile virmişüz dir imiş (Kılıç, 2010: 456-458).

kararlar alan bir padişah oturmaktadır. Üstelik bu padişah devlet adamlığı, yönetim kabiliyeti ve cesareti ile tanınan Yavuz Sultan Selim'dir. Yavuz Sultan Selim'in zalimlik ve gaddarlığı tezkire yazarı tarafından öyle bir noktaya çıkarılır ki; Yavuz Sultan Selim kendisi sonunun Belkıs gibi ya da Ad Kavmi gibi olamsından korktuğunu söyler. Âşık Çelebi böylece Osmanlı padişahıyla ilgili olumsuz düşüncelerini bir kez daha ortaya koymuş olur. Daha önce de belirtildiği gibi herkes gibi Yavuz Sultan Selim'in de pek çok hatalı kararı olmuştur. Ancak bizce problemlili olan nokta, tezkire yazarının padişaha sunduğu bir eserde başka padişahlarla ilgili yoğun olarak olumsuzlukları anlatmasıdır.

2.2.2.5. Yavuz Sultan Selim'in İki Dudağı Arasındaki Hayatlar

Yavuz Sultan Selim'in kılıcından kan damlayan bir zalim olarak anlatıldığı bir diğer anekdot İshak Çelebi ve arkadaşları ile ilgilidir. Anekdot şöyledir:

Âşık Çelebi; İshak Çelebi'nin Yavuz Sultan Selim tarafından "Arabistan Fethine" götürülmek üzere seçilen devrin üç önemli şahsiyetinden biri olduğunu belirtir. Bu üç şahsiyet yani Bursalı Nihali Cafer Çelebi, Mihaliç Kadısı Kadı Bozan ve Üsküp müderrisi İshak Çelebi padişahın huzuruna çıkarlar. Padişah avdadır. Olayın gerisini Âşık Çelebi şöyle nakleder:

"Günlerden bir gün padişahın bulunduğu yere vardılar. Padişah at üzerinde ava giderken padişaha arz edildiler. El öperlerken nadir görülecek bir kabahat işlerler. Kılıçları bellerinde iken önce Cafer Çelebi, Sonra Kadı Bozan el öperler. Kılıçları bellerinde olduğu için elleriyle ayaklarına balta vurup kendi ayaklarıyla talihlerini teperler. O mesrur olan padişah ki gazap anında kılıcından kan damlar ve Behram heybetini görse kılıcını kınına katardı. Bunların edepsizliğini görünce önce kılıcıyla canlarını almak, yani şahin gibi ömürlerine konmak istedi. Sonra ki sağ ve sollarına eksiksiz yüz sopa vurup o budanmamışları güzelce yontmak istedi. Sonunda ilimlerinin şerefine binaen "Âdem'in döneminin başlangıcından padişahın çağına

dek, büyükler (hep) affeder, küçükler (hep) kusur işler” sözü gereğince onları affeder.”²⁰

2.2.2.6. Yavuz Sultan Selim’i Veziri Remzî’yi Öldürmeye Bahane Arayan Zalim Birisi Olarak Anlatan Anekdote

Asıl adı Karamânî Pirî Paşa olan Remzî, Yavuz Sultan Selim dönemi vezirlerindedir. Akıllı, zekâsı ve verdiği isabetli kararlarla eşsiz bir vezirdir. Ancak ne ilginçtir ki herkesin takdirini kazanan Remzî’nin öldürülmesi için Yavuz Sultan Selim adeta fırsat kollamaktadır. Latîfî’nin anlatımına göre Yavuz Sultan Selim, Remzî’nin katline zaten karar vermiştir ama ertelemektedir. Çünkü kararları ve görüşleri isabetlidir. Zaten kararını vermiş olan Yavuz Sultan Selim bu sebepten infazı ertelemekte ancak; Remzî’nin katli için bahane aranmaktan da geri durmamaktadır. Anekdote şöyledir:

“Vezirler zümresinde Osmanlı vilayetlerinde onun kadar adil, ona benzer, şeriatı ve kanunları bilen aydınlık bir vezir gelmiş değildir. Baş vezirliğe müderrislik ve kadılıktan gelmiş ve defterdarlıktan vezir olmuştu. Akıl ve zekâ, anlama ve kavrama ile dava görmek ve sözleri anlamak vezirler arasında onun şanına gelmişti. Halkın işlerinde her vilayetin eski adetlerini bilir ve ona göre emir ve hüküm verip tedbir kılardı. Bu sebepten anlayışı yüce Hazret-i Sultan Selim (toprağı temiz olsun) görüşünde kusur, fikrinde sakatlık bulunmadığı için katledilmesi, helak edilmesi konusunda iyice düşünür ve ertelerdi. Bundan böyle vezirler arasında bu kadar adili ve benzeri bulunmazdı. Zira isabetli düşünceleri Padişah’ın hükmüne yarar ve hükmünün bereketi ileri görüşlülüğünden gelirdi. Zekâsının kemaline bu örnek

²⁰ Günlerde bir gün ki menzil-i şâhîye yetdiler, pâdşâha şikâr üzre ve at üzerinde reh-güzâr üzre ‘arz iderler. El öpmek buyurıldukda evvel bâdire-i nâdire anlardan bu şâdir olur ki kılıçları billerinde iken evvel Ca‘fer Çelebi ba‘dehu Kâzî Bozan el öperler. Kılıçları billerinde bulunmağla elleriyle ayaklarına balta urup ayaklarıyla devletlerin deperler. Ol şâh-ı Mirrîh-şîfat ki hîn-i gazabda kılıcından kan tamar ve Behrâmlar heybetin görse kılıcın kınına kıtar idi. Bunların bî-edebliğün görüp evvel kaşd ider ki kendü kılıçlarıyla yarağların göre ya‘ni şâhîn gibi ‘ömlerine kıona. Ba‘dehu diler ki her birine bî-kem ü kâst yüz çep ü râst urup ol nâ-terâşideleri muhkem yona. Âhîr şeref-i ‘ilmine binâ’en

Beyt Z’ibtidâ-yi devr-i Âdem tâ be-‘ahd-i pâdşâh
Ez büzürgân ‘afv buved ü ez fürû-destân günâh

Mücibince ‘afv ider (Kılıç, 2010: 328-329).

kâfidir ki Şah Selim gibi yakıcılığı pek büyük ve öfkeli pençesinden kurtulup ve Onun gibi ateş mizaçlı bir padişah ile anlaşıp o aslanla yakın olup siyah kuş gibi önünde yürürdü ve başkaları korku ve çekinmelerinden yanına yaklaşmaz iken O aslan heybetlinin yanında yürürdü.”²¹

2.2.2.7. Yavuz Sultan Selim’in Kan Dökücü Olarak Anlatan Anekdöt

Yavuz Sultan Selim ‘Acem seferi dönüşü Tâli’î ve Sücûdî’ye seferin tarihini yazmalarını emreder. Âşık Çelebi; Sücûdî’nin yazdığı tarihi gördüğünü ve beğendiğini fakat Tâli’î’nin yazdığı tarihi görmediğini, herhalde yüze gelecek yüzü olmadığı için göstermediğini söyler. Bu esnada Yavuz Sultan Selim sohbet için Tâli’î’yi davet eder. Davet üzerine önce Tâli’î ile Âhi Çelebi arasında Yavuz Sultan Selim’in boynunu vurdurabileceğini ifade eden bir konuşma geçer.

“Tâli’î Âhi Çelebi ile buluşup: “Şimdi benim sobet ettiğim padişah Tâli’î’nin boynunu vur diye buyurur ve cellad iki bir demeyip benim boynumu vurur mu?” der. Âhi Çelebi ise “evet” diye cevap verir. Tâli’î: “şimdi bana o sohbet arkadaşlığı gerekmez ve pekmez arının iğnesi ile yapılan baldan bin kere daha iyidir.” der. Bu latife Padişah’ın kulağına geldiğinde: “Sohbet etmeyince boynunu vur desek vurmazlar mı ve kaydını gör desek görmezler mi?” buyurur.”²²

²¹ Kısm-ı vüzerâda vilâyet-i Âli ‘Osmâna aña ‘adil ü nazîr ve şer‘ u kânûn bilür bir vezîr-i rüşen-zamîr gelmiş degüldür. Mesned-i vezârete ve menzil-i şadârete tedsîs ü kazâdan gelmiş ve defterdârlıktan vezîr olmuşdu. zihni ü zekâvet ve fehm ferâset ile da‘vâ faşl itmek ve söz fehm itmek cins-i vüzerâda anuñ şânına ve şân-ı ferâset-nişânına gelmişdi ve meşâlih ü umûr-ı cumhûrda her vilâyetüñ ‘âdet-i kadîmesine ‘âlim ü vâkıf olmuş idi. Aña göre emr ü ahkâm virüp tedbir kııurdu. Bu sebebden ol şâh-ı pür-fehm-i fehîm a‘ni ki hâzret-i Sultân Selîm tâbe serâhu re‘yinde rekâket ve fikrinde sekâmet bulmaduğı ecilden katlı ü helâki husûşında te‘emmül ve te‘hîr iderdi. Min-ba‘d vüzerâ beyninde ‘adil ü bedîli bulunmaz dirdi. Zîrâ ki re‘y-i işâbet-pezirî pâdişâhuñ re‘y-i şayibine yarar ve yümn-i re‘yi mizân-ı ferâsetinden inerdi. Kemâl-i kiyâsetine bu şâhid-i şâfi ve beyyine-i kâfidür ki Şâh Selîm gibi seb‘-i ‘azîm ve gayz-ı kezîm pençesinden selâmet bulup ve anuñ gibi pâdişâh-ı âteş- mizâc ile ittihâd u imtizac idüp ol şîr-i ğarîne karib ü karîn olup mişâl-i siyâh-güş öñünce varurdu ve gayrılar havlı ü hâzerinden yöresine uğramaz iken ol şîr-i esed heybetüñ yanınca yürürdü.” (Canım, 2000: s.276-277).

²² “Tâli’î, Âhi Çelebi’ye buluşup şimdi ben muşâhabet itdüğüm pâdişâh kaçkıyup Tâli’î’nüñ boynun ur diyü buyurur mı ve cellâd iki bir dimeyüp benim boynum urur mı dir. Âhi Çelebi dahi belî dir. Tâli’î imdi baña ol muşâhabet gerekmez ve zahm-ı niş ile olan ‘aselden yegdür biñ kerre bekmez dir. Bu latife pâdişâh sem‘ine vâşıl olduĝda muşâhabet itmeyicek boynun ur disek urmazlar mı ve kaydın gör disek görmezler mi buyurur.” (Kılıç, 2010: 647).

2.2.2.8. Fatih Sultan Mehmed'in Veziri 'Adnî'yi Öldürtmesi

'Adnî, Fatih Sultan Mehmed dönemi vezirlerinden olan Mahmud Paşa'dır. Latîfî'nin anlatımına göre onun kadar adil, ahlâklı ve zeki birisi o güne kadar vezirlik makamına gelmemiştir. Latîfî; "Şimdikiler gibi bir huşûsı ahz-ı zer ile bîm-i ser ile söylemezler ve ba'zın söyleyûp ba'zın ketm eylemezler idi ve vüfûr-ı ilm ü 'irfan ile mütâla'a-i mu'teberâta kâdir ve fûnûnuñ ekşerinde mâhir idi."(Canım, 2000: 385) cümlesiyle bir taraftan 'Adnî'yi övmekte diğer taraftan ise dönemin vezirlerini ima yolu ile tenkit etmektedir. Latîfî'ye göre 'Adnî, şimdiki vezirler gibi değildir; açık sözlü ve doğru bildiklerini söylemekten çekinmeyen birisidir.

Fatih Sultan Mehmed 'Adnî' ye son derece güvenmekte, halkla ilgili işleri ona teslim etmektedir. 'Adnî; zulümden mümkün olduğunca kaçınan, adalet üzere hükmeden, şeriat kurallarını bilen ve uygulayan bir vezirdir. Fakat Latîfî'nin bilmediği bir sebepten dolayı 'Adnî'nin öldürülmesi icap eder.

Âşık Çelebi de uzun uzun 'Adnî'nin faziletlerini anlatır. Mekke' de bir vakfi ve medresesi olduğunu söyler. Mederesesine gelen öğrencilere yaptığı iyilik ve ihsanları anlatır. Yine Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Molla Kırımı'nın vezirleri suçladığı bir mevzuda 'Adnî suçunun vezirler değil, onları vezir yapan Padişah olduğunu söyleyecek kadar açık sözlü ve hakkaniyetlidir. Fatih Sultan Mehmed ise vezirinin bu eleştirisini kabul edecek kadar benliğini aşmış bir padişahdır. Bütün bunlara rağmen Âşık Çelebi de Latîfî gibi sebep belirtmeden "mazhâr-ı ğazab" olup Yedikule zindanlarında hapsedildiğini ve öldürüldüğünü anlatır (Kılıç, 2010: 1057).

Sıradan kişi ve şairlerin en mahrem hal ve davranışlarını bilen ve ayrıntılı olarak anlatan Latîfî ve Âşık Çelebi'nin devrinin en önemli veziri olan 'Adnî'nin öldürülmesini icap ettiren olayı bilmemeleri düşündürücü bir durumdur. 'Adnî'nin suçu söylenmediğine göre ya çok küçük bir kusur olduğu için bilinmemektedir, ya da öldürülmesini gerektirecek kadar büyük ve yazılamayacak kadar hicap sebebi bir kusur işlemiştir. Her iki halde ağır eleştiriler ima eder. Kusuru çok önemli değil ve öldürülmüşse, Osmanlı Devletinde adalet mekanizmasının işleyişi kusurludur. Eğer çok büyük bir suçu varsa vezirlerin en iyisi ve adili bile böyle ise idarecilerin ve

toplumun geneli hakkında bir fikir oluşturulmaya çalışılır. Neticede aşağıda Latîfi Tezkiresinde anlatıldığına göre herhangi bir mahkeme, yargılama olmadan ‘Adnî bilekleri kesilerek öldürülür.

“Bu sebeple makbul ve saygıdeğer bir kişi olup padişahın güzel iltifatına mazhar olunca o iltifatla mağrur ve şahın dönekevi tabiatından habersiz iken insanîyetin gereği öldürülmesini gerektiren bir kusur işleyince adaletin bile kendisine sığındığı padişah onu kısas çeşitlerinden birinin seçiminde kendisini serbest bırakıp dedi ki: “Öldürülmen kesindir ama seni ne ölümle öldüreyim ve dünya yurdundan ahret yurduna ne yolla göndereyim.” Padişahın bu sorusuna “irade Allah’ın, emir padişahın” diye cevap verdi. Affı mümkün olmayıp kurtulması imkânsız olunca kendi iradesiyle kan alan bir cerrah gelip, iki kolundan kan alıp, o kan alma ile ölümüne karar verdiler. Sonunda kan kaybından öldü. Bir nefesde bu cihandan o cihanı buldu. Mezarı İstanbul’da kendi bina ettirdiği caminin önündedir.”²³

‘Adnî’nin öldürülmesinden önce Fatih Sultan Mehmed ile ‘Adnî arasında yaşanan diyalog da oldukça ilgi çekicidir. Fatih Sultan Mehmed çok sevdiği ve değer verdiği vezirine nasıl öldürülmek istediğini sorar. Fatih Sultan Mehmed adeta bir vefa borcu ödeme düşüncesindedir. ‘Adnî’ bu soruya büyük bir teslimiyet içinde: “Allah’ın iradesi ve Padişahın emri daha iyi bilir” diyerek cevap verir (Canım, 2000: 386). Bu kadar adil, itaatkâr, işinin ehli bir veziri mahkeme etmeden, bilinmeyen bir sebepten ötürü öldürten padişah hakkında okuyucunun zihnine olumlu çağrışımların gelmesi mümkün değildir. Okuyucu zihni adeta ısrarla olumsuz birtakım düşüncelere zorlanmaktadır: tezkire yazarına göre Osmanlı’da adalet mekanizması işlememiştir, insanların yaşamı ve ölümü padişahın iki dudağı arasındadır, Osmanlı’da şer’i

²³ “Bu vechle maqbûl-i hazret olup padişahuñ bu hüsn-i iltifâtına mazhar düşdükte ol iltifâta mağrûr u mâyl ve televvün-i tab’-ı şâhîden gâfil iken kazâ-i İlâhî muktezâ-yı beşerîyyet katlini muktezâ bir nâdire şâdir oldukda pâdişâh-ı ‘adâlet-penâh ri’âyeten anı kışâsuñ envâ’ u aqsâmında muhayyer kılup didi ki beherhal katlûñ mukarrerdür ammâ seni ne ölümle öldüreyim ve dâr-ı dünyâdan dâr-ı uhrâyâ ne yoldan göndereyim didükde irâdet Allâhuñ emr pâdişâhuñ diyü cevap virdi. Âhîr’1-emr ‘afva mecâl olmayup hâlâş muhal olıcak kendü ihtiyariyle bir faşşâd-ı cellâd-nihâd gelüp iki kollarından faşd idüp ol faşd ile helâkine kaşd itdiler. ‘Akıbet keâret-i seylân-ı dem mûcib-i mevt olup ol belâ ile fevt oldı. Bir nefesde bu cihândan ol cihâmı buldu. Mezârı şehr-i İstanbulda kendü binâ itdüdügi câmi-i şerifüñ önündedir.” (Canım, 2000: 386).

hükümler değil padişah kararları geçerlidir. Tezkire yazarına göre padişahı denetleyecek hiçbir hukukî, dini, ahlâki kayıt, kişi ya da müessese mevcut değildir.

Fatih Sultan Mehmed’le ilgili olarak kullanılan “televvün-i tab‘-ı şâhî” ifadesi dikkat çekicidir. Padişahların bu kadar gaddar ve zalim olduğu bir devlette bir yazarın bütün Osmanlı’nın saygı duyduğu bir kişilik olan Fatih Sultan Mehmed hakkında “şahın döneke tabiatı” ifadesini kullandığını söylemek oldukça iddialı bir tezdur.

Yukarıda anlatılan adalet anlayışının tarihi gerçeklerle örtüşmediğini Prof. Dr. İzzet Er (2004: 8) şöyle ifade eder:

“Ülkeyi mamur hale getirmek, halkı barış ve huzur içinde tutmak, onu bir efendi kabul ederek ona (ilahi emanete) hizmet etmek görevini yerine getirirken padişah, klâsik İslâm mütefekkirleri (İbn Sina, Gazzali, Tusî vs.) ve bazı Osmanlı müelliflerine göre mutlak bir otorite sahibiydi. Orta Asya Türk ve Yakındoğu imparatorluk geleneğinde de böyleydi (Turan, 1978: 328). Ancak Osmanlı padişahının mutlak hâkimiyeti Osmanlı tarihinin mahsulüydü (İnalçık, 1970, C 9, 494). Çünkü otoritesi mutlak ve sınırsız değildi, kendi iradesine, arzusuna göre hükmedemezdi. Tahta çıkarken kendisine yapılan biatte vurgulandığı üzere İslâm hukuku çerçevesinde davranmak zorundaydı. İcray-ı saltanat ve hükümet eden padişahın bütün salâhiyetleri “Ahkâm-ı Celile-i Kur’aniye” ve “kavânîn-i Şer’iye” yi tatbik ve onun hâkimiyetini temine matuftu. Bu esaslardan mülhem olan Kanûnî (1520-1566)’nin meşhur kanunnamesinde “hükümdarın kanuna riayet etmeyerek kendi keyfi görüşlerine göre hareket etmesi halinde padişahın ıskatı ve onun yerine icray-ı saltanat eden hanedana mensup bir diğerrinin intihap edilmesi” mecburiyetini vaz’ ediyordu.”

2.2.2.9. Şehzâde Korkud’un Zalim ve Gaddar Gösterildiği Anekdot

Şehzade Korkud’un zalim ve kan dökücü olduğunu anlatan anekdot Âşık Çelebi tezkiresinde anlatılmaktadır. Padişah ve yöneticilerin içki müptelası olduğunu iddia eden bölümde değindiğimiz (Bkz. Şehzade Korkut’un Sarhoşken Verdiği İdam Fermanı) bu anekdotu göre Şehzade Korkud içki meclislerinde yanından ayırmadığı Gazâlî’nin bir kusurundan dolayı katlini emreder. Ancak bu emri verdiğinde sarhoştur. Üstelik hiçbir şekilde mahkeme vb. bir durum olmamıştır. Anekdotta Gazâlî kendi zekâsı ile cellâdı ikna ederek ölümden kurtulur. Şehzâde Korkud sabah ayılıp akli başına geldiğinde önce Gazâlî’yi sorar. Yaşam ya da ölüm gibi en ciddi ve

maddi, manevi sorumluluk gerektiren kararlar Âşık Çelebi'nin iddiasına göre gayet sorumsuzca ve düşünülmeden alınabilmektedir (Kılıç, 2010: 1636-1637).

2.2.2.10. Figânî'nin Yazdığı Bir Beyit Yüzünden İdam Edilmesini Anlatan Anekdote

Latîfi Tezkiresi'ndeki anlatıma göre Figânî, Sadrazam İbrahim Paşa hakkında "Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu biri put diken" mealindeki farsça beyti yazdığı için idam edilir. Latîfi'deki anekdot şöyledir:

"Hayâlî gibi şiirleriyle padişahın iltifatını kazanma arzusunda idi. Bu ümit ve arzu ile vezirlerin en ileri geleni olan merhum İbrahim Paşa'ya "nun" redifli bir kaside söyleyip huzurunda okudu. İbrahim Paşa halkın işlerinin çokluğundan zaman bulup kasideyi dinlemeyince buna çok üzülen (Figânî) bu beyti dedi:

"Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu biri put diken"

Bu meşhur beyit merhum İbrahim Paşa hakkında söylenip illerde meşhur ve dillerde söylenir oldu. "İki kişiyi aşan sır yayılır" sözü gereğince ağızlara ve dillere düşüp meşhur oldu. Sonunda kemâli zevaline neden olup "insanın belâsı dili yüzündendir" sözü gereğince, dil ki zarardır, dili yüzünden geniş dünyada yerini dâr ve "ene'l-hak" sırrını açmadan (Figânî'yi) Mansûr gibi astılar.

"Sakın sen dilin zararından, bilirsin ki dil zarardır"²⁴

²⁴ Me'mûl ü mes'ûl buydı ki şi'riyle Hayâlî gibi manzûr olup iltifât-ı pâdişâha mazhar düşe. Bu ümîd ü arzû ile kıdvetü'l-vüzerâ merhûm İbrâhîm Paşaya nûniyye bir kaşîde diyüp 'izz-ı huzûrında okıdı. Keâret-i umûr-ı cumhurdan istimâ' u işgâsına zemân teng olmağın istimâ'ından imtinâ' gösterdikde muhkem müte'ellim ü mütezecir olmağla bu beyti didi.

"Bu dünya kilisesine iki İbrahim geldi, biri put kıran oldu biri put diken"

Bu beyt-i meşhûrdur ki merhûm İbrâhîm Paşa hakkında şudûr idüp illerde bu beyt-i dağl-âmîz meşhûr ve dillerde mezğûr oldu. "İki kişiyi aşan sır yayılır" mücibince efvâh u elsineye düşüp 'âlemde şüyû' u şöret buldı. 'Âkıbet kemâli zevaline sebep olup "insanın belâsı dili yüzündendir" fehvâsınca zebân ki şekl-i ziyândur dili ucından cihân-ı vasi'de yerini dâr ve sırr-ı ene'l-hakdan râz açmadın iledüp Mansûr-vâr berdâr itdiler.

Beyt: Ziyânından zebânun sen hazer kıl
Bilürsün ki zebân şekl-i ziyândur

(Canım, 2000: 439-440)

2.2.2.11. Âşık Çelebi’de Figânî’nin Bir Beyti Yüzünden Verilen İdam Kararı

Latîfî gibi Âşık Çelebi de Figânî’nin öldürülmesini anlatır. Ancak sebep belirtmez. Âşık Çelebi’nin anlatımından Figânî’nin öldürülmesini anlatan anekdot şöyledir:

Kara Bâlîzâde’nin konağında düzenlenen ve daha önce gayri meşru ilişkileri anlatan anekdotlar bölümünde anlatılmış olan eğlence meclisinin sabahında Figânî gördüğü bir rüyadan dolayı keder ve hüznle deniz kenarında oturmaktadır. Âşık Çelebi ve Kara Bâlîzâde, Figânî’ye kederli halinin sebebini sorarlar. Bunun üzerine Figânî rüyasını anlatır. Günümüz Türkçesine yakın ve oldukça anlaşılır olan anekdot orjinal metniyle aşağıdaki gibidir.

“Figânî’nün yüzi gözi açılmayup âynesi gîtükçe jeng-i gamla tondı Âhir enva’-ı ilhâhdan sonra Figânî cevab virdi ve didi ki bir düş gördüm anı beliyet ü nekbetle yordum, sebeb-i melâlüm ve mûcib-i infi‘âlüm oldur. Düşî şordılar. Cevâb virüp didi ki bu gice gördüm ki iskelede bir minare yapılmış, himmet-i aşhâb-ı devlet gibi bülend ve dūd-ı âh-ı ‘aşık mânend. Teklif itdiler çıkdum, ol minarede ezân okıdum ammâ derûnuma bir hevl geldi ki cânumdan el yudum. Kara Bâlî-zâde gülüp didi ki bu vâkı‘a hayrdur ne ihtimâl gayrdur inşâ‘allâh bugün senüñçün İskender Çelebi Efendi’ye varayın saña yâ Gümrük yâ Pencik kitâbetin alıvireyin, ahsama komayayın berâtuñ yanumdan çıkarayın. İskelede deryâya nâzır çârtaqlarda ‘ıyş u’işretler ile der-âmedler taşşıl idüp şöhetler ile âvâze-i zevk ü neşâtuñ etrâfa şâyi‘ olsun, ta‘bîri böyle vâki’ olsun didi. Yârân el öp didiler, halvâlık diyü Figânî’nün etin yidiler. Figânî dâhi zâhirâ güldi yaldı ammâ gîtükçe keyfiyyet-i mey gibi hayret ü gam âfetin aldı. Üç günden sonra Tahte‘l-kal‘a’ya indüm Figânî şimdi bunda idi İstanbul subaşısı aldı gitdi didiler. Neyiki diyü haber sordum. Evvel ta‘zîr itdiler ba‘dehu eşeğe bindirüp teşhîr itdiler didiler. Sebebi nedür diyince iskeleye götürüp aşdılar didiler.” (Kılıç, 2010: 1208).

2.2.2.12. Molla Lütü'nin Katledilmesini Anlatan Anekdot

Molla Lütü, Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Şeyh Vefa Camii'nde hadis dersleri veren, ilmi ve fazileti ileri seviyede olan, devrinin güvenilir kişilerinden biridir. Bu olumlu özelliklerine rağmen dilinin kırılcılığından dolayı pek çok hatır yıkmakta ve düşman kazanmaktadır. Ölümü de bu sebepten olur. Aşağıdaki anekdotta devrin faziletli ve ehl-i keşf kişilerinden biri olarak anlatılan Molla 'Arab'la Molla Lütü'nin Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda geçtiği iddia edilen diyalogları dikkat çekicidir. Kullandıkları ifadeler oldukça kaba ve edeb dışıdır. Acaba padişahın huzurunda böyle bir diyalog olabilir mi? Kanaatimizce bu ihtimal zayıftır. Çünkü Yılmaz Öztuna'nın anlatımına göre Lord Ricault bir mektubunda Türklerin Osmanoğullarına, özellikle de Padişaha, kutsallık derecesinde bağlı olduklarını, her şeyin üzerinde saygı gösterdiklerini, bu yönüyle de Hristiyanların Türkleri örnek almaları gerektiğini yazar (Öztuna 1994, s.41) Dolayısıyla şahsından da öte Osmanlı Devletinde makamından dolayı padişah huzurunda en ufak bir saygısızlığın mümkün olmadığı bir kişidir. Buna rağmen devrin en faziletli iki şahsının hiçbir hikmetli söz barındırmayan ve edeb dışı ifadeler yer verilen bir konuşmayı padişahın huzurunda gerçekleşmiş olmalarını iddia etmek Osmanlı toplumunu faziletsiz gösterme gayretinin sonucudur. Âşık Çelebi'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“Asrın faziletliyelerinden ve sahib-i lihye-i keşife olan Molla 'Arab bir gün Sultan Mehmed'in huzurunda Molla (Lütü) ile bir konu hakkında konuşurken Molla Lütü'ye: “Bildiğinin çoğu felsefedendir. Dinin mühim konularından ve şeriat ilimlerinden bir şey bilmezsin, belki istinca nedir onu bile bilmezsin.” der. Molla latife ile cevap verip: “Kaba sakalını elime versen sana istincanın birkaç çeşidini bildirirdim ve bilmediğin çok şeyi öğrettirdim” der. Aynen bunun gibi Hatip-zâde'nin “Haşiyeye-i Tecrid” kitabı hakkında “Süprüntüdür, ben onun ipliğini pazara çıkarayım, fikirlerini inceden inceye eleyip g.üne elek asayım.” dermiş. Her ikisi de bundan dolayı keder ve sıkıntı duyarlar. Zamanın vezirlerinden İskender Paşa'nın da bazı sebeplerden dolayı merhuma karşı gönlü kırılmış. Her zaman “bir fırsatını bulsam” dermiş. Padişah'a “başkalarını aşağılamaktadır, varlığı din ve dünyaya zarardır” diyerek teftiş edilmesini arz ederler. İlahi takdir ile bu husus dönemin âlimlerine

söylenir ve on dokuz gün hapsedilir. Rencide olmuş talebelerden Çömlekçi-zâde Kemal Çelebi ve başka talebeler bazı hallerine²⁵ şahitlik yaparlar. Molla ‘Arab ve Hatip-zâde fetva verirler. Efdal-zâde fetvâ vermez. Monlâ Ahaveyn önce tereddüd eder sonra fetvâ verir. Sultan Bâyezid de öldürülmesine izin verir. 899 senesinde Molla Lütfî öldürülür.”²⁶

2.2.3. Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Her Şeye İnanan Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotalar

Tezkirelerde padişah ve devlet adamlarını eleştirmek için kullanılan yöntemlerden biri de onları her söylen şeye inanan, çabucak kandırılabilen kişiler olarak anlatmaktır. Tezkireciler tarafından Osmanlı padişahları cihanı idare edecek zekâ pırıltılarından uzak, yönlendirilmeye açık kişiler olarak anlatılır. Bu konu ile ilgili 4 anekdot tespit edilmiştir. Anekdotaların ikisi Latîfî Tezkiresinde, ikisi ise Âşık Çelebi Tezkiresinde anlatılmaktadır. Âşık Çelebi Tezkiresindeki anekdotlar Kemal Paşa-zâde Ahmet Çelebi Efendi ve Celâl-zâde Nişancı Mustafa Çelebi (Nişâni Beg) biyografilerinde, Latîfî Tezkiresindeki anekdotlar ise Âftâbî ve Şeyhî biyografilerinde anlatılmaktadır.

²⁵ Burada “bazı halleri” ifadesi ile Molla Lütfî ciddi bir zan altında bırakılır. Acaba talebelerin şahit olduğu ve Molla Lütfî’nin öldürülmesine sebep olan bazı haller nelerdir? Tezkire yazarı okuyucuyu açıkça olumsuz düşüncelere sevk eder. Aynı durum Fatih Sultan Mehmet’in veziri ‘Adnî biyografisinde de karşımıza çıkar. ‘Adnî “insaniyetin gereği olan” bir hatasından dolayı öldürülür. Ama bu hatanın ne olduğu söylenmez

²⁶ Fuzelâ-yı ‘aşrdan Monlâ ‘Arab ki şâhib-i lihye-i keşîfe imiş, bir gün Sultân Mehemmed huzûrında Monlâ ile cânâ-yı mübâhâşede ve hılâl-ı muhâdeşede Monlâ Lütfî’ye *ek2er bildüğüñ felsefiyyâtdur, mühimmât-ı dîniyye ve ‘ulûm-ı şer’iyyeden nesne bilmezsin belki dahî istincâ nicedür fehîm kılmazsın* dir. Monlâ Lütfî lafîfe idüp *kaba şakalı elüme ilseñ saña istincânuñ birkaç dürlüsin bildürürdüm ve niçe bilmedüklerüñ öğredürdüm* dir. Kezâlik Hâfîb-zâde’nüñ *Hâşiye-i Tecrid’i haqqında müzahrefâtdur, ben anuñ ipliğın bâzâra çıkardayum, dakikâların inceden ince eleyüp g...üne elek aşayum* diyü tonadurmuş. Ve‘l-hâşıl ikisi bile bundan rengin ü endühgîn olur. Vüzerâ-yı vaktiden İskender Paşa’nuñ dahî ba‘zı huşûşdan merhûmdan tab‘ı dil-gîr imiş, her zemân *âh furşatın bulsam* dir imiş. ‘İzz-i huzûr-ı pâdşâhiye *zall u muzilldür, vücûdî din ü dünyâya muhilldür* diyü teftîş olmasın ‘arz iderler. Kazâ-yı İlâhî İskender Paşa kol olur ve bu huşûş mevâlî-i vakte buyurılıp on tokuz gün habs olunur. Rencîde olmuş dânişmendlerden Çömlekçi-zâde Kemâl Çelebi ve emââli ğaraz idüp ba‘zı umûra şehâdet iderler. Monlâ ‘Arab ve Hâfîb-zâde fetvâ virüp ta‘aşşub u nisbet iderler. Efdal-zâde hiç fetvâ virmez, Monlâ Ahaveyn evvel tereddüd ider ba‘dehu fetvâ virür. Sultân Bâyezid dahî katline rızâ virür. Sene tisa‘ ve tis’in ve âemâniyede katl iderler (Kılıç, 2010: 731).

2.2.3.1. Sultanları Safdil, Âlimleri Hilekâr Gösteren Balçık Anekdodu

Bu anekdotun ilk bölümü “Yavuz Sultan Selim’i Zalim Olarak Gösteren Tükürük Anekdodu” başlığıyla işlenmiştir. Anekdotta zalim olduğu iddia edilen Yavuz Sultan Selim’in gazabından kurtulmak için Kemâl-paşazade’nin uydurduğu bir hikâye ve padişahın anlatılana hemen inanması konu edilir. Anekdod şöyledir:

“Ertesi gün Molla (Kemal Paşa-zâde Ahmet Çelebi Efendi) Padişah’ın yanında giderken Molla’nın atından bir parça balçık sıçrar ve padişahın elbisesini uşak eteği gibi çamur ile kirletir. Molla, sohbete bozgunculukla son vermemek için hemen bir hikâye uydurur. “Söz baskın gelir” mucibince Molla der ki: “Abbasilerden filan halife ölüm vaktinde ve vasiyet zamanında der ki kabirde taş ve topraktan yastık ve döşeğe muhtaç olduğumda filan sandıkta saklı olan kerpiç tuğlayı bana yastık edin. Çünkü o benim mağfiret ümidimdir. Halife ölünce vasiyetini yerine getirirler. Bir süslü sandıkta, çeşit çeşit kokular içinde, ipek kumaşlara sarılı olarak tuğlayı bulurlar, mezarına yastık yaparlar. Sonra bu işin sırrını özel hizmetçilerinden sorarlar. Onlar da, “halife kendisine gelen ulemanın ayağının tozunu biriktirip bu tuğlayı yaptırdı ve kabir uykusunda kendisine yastık yapılmasını vasiyet etti. Çünkü ilmin şerefini ve ulemaya riayeti kabir azabından kurtulma ve ahiretde yüksek makam sahibi olmaya vesile bildi” dediler. Bu hikmetli ve hileli hikâye padişahın öfkesini yatıştırır ve padişahı tebessüm ettirir.”²⁷

²⁷ Yarındası gün Monlâ ile yanaşup giderken Monlâ’nuñ süm-i semendinden bir pâre balçık sıçrar dâmen-i uşşâk gibi libâs-ı pâdşâhi gil-âlûde eyler. Monlâ ol gilden âyîne-i cemâl-i şâhîde gubâr müşâhede idüp cân başına sıçrar. Matla’-ı müşâhabette tağyîr ile maқта’ virmedin ve sūr-ı âhirine irmedin ahvâl tedârük ider. *El-keîamu şebihûn*²⁷ mucibince münâsebeti ile dir ki *hulefâ-yı ‘Abbâsiyye’den fülân âhir-i vaktinde ve marâz-ı mevtime hîn- vaşiyetinde dir ki çünkü ben ölem kabirde hem-âğuş-ı seng-i medâr olam ve genc-i lahdde seng ü hâkden muhtâc-ı bâliñ ü bister olam fülân şandukda mahzûn olan hışt pâreyi baña bâlîn idüp ve çün ol benim ümmid-i mağfiretümdür anı bana ol hâlde hem-nişîn idüñ. Halife fevt olup vaşiyetin ri’âyet kılurlar. Bir zerrîn şandukda envâ’-i ‘itr ile mu’attar nūr-ı dîde gibi harîr pâreler içinde bulurlar. Bâlîn-i lahd iderler giderler. Ba’dehu sırrın hâş-ı hadem ü mülâzım-ı haremnden tefahhuş iderler. Böyle cevâb eylerler ki halife kendüye gelen ‘ulemânın keşfi gilin ve gerd-i reh-güzârın cem’ idüp bu hışt pâreyi itdürüp bâlîn-i hâb-ı kabir itmegi vaşiyet kıldı. Zîrâ şeref-i ‘ilm ü ri’âyet-i ‘ulemâyı azâb-ı kabirden sebab-i fevz ü necât ve âhîretde mucib-i ref’-i derecât bildi dirler. Bu hikâyet-i naşihat-âmîz ve meâel-i hîle-engîz ile pâdşahuñ gazabın ref’ eyledi ve rûy-ı münevverlerini hâdeden tâbende şem’ eyledi (Kılıç, 2010: 302-303).*

2.2.3.2. Şehzâde Bâyezîd'i Safdil ve Basit Olarak Gösteren Anekdöt

Şehzade Bâyezîd'i yönlendirilmeye açık, duyduğu her şeye inanan, tahkik etme ihtiyacı hissetmeden duyduğu şeylere göre hareket eden yani safdil birisi olarak gösteren anekdot Latîfî tarafından Âftâbî biyografisinde anlatılır.

Latîfî'nin, başka pek çok anekdotta olduğu gibi, hikâyesini kaynağı bilinmeyen rivayetlere dayandırır. Anekdotu anlatmaya “mesmudur ki” diyerek başlar. Latîfî'nin anlatımına göre Şehzade Bâyezîd Amasya'da iken Âftâbî kemal ve fazileti ile şehzadenin yakınlığını kazanıp meclis-i hassına girmiş, bir hayli şeref ve iltifat kazanmıştır. Ancak eski zamanlardan beri kaderin âdeti olduğu üzere sultan ve vezirlerin yakınlığını kazanan irfan ve fazilet sahiplerine yakınları haset eder. Bu yüzden buğz ve hased sahipleri Âftâbî'yi kabul yakınlığının minderinden uzaklaştırmak için fitne ve nifak çıkarıp sohbet ve yakınlık yollarını kapatıp Âftâbî'yi şehzadenin yakınlığından uzaklaştırırlar ve yaşlılık zamanında cefa taşlarıyla nazik mizacını incitirler. “İşiten sinirlenir” sözü gereğince şehzade dahi Âftâbî'yi yakınlığından uzaklaştırır.²⁸

2.2.3.3. Sultan Murad'ın Şeyhî Hakkında Söylenenlere İnanmasını Anlatan Anekdöt

Padişahları yönlendirmeye açık, safdil kimseler olarak gösteren bir diğer anekdot Latîfî tarafından Şeyhî biyografisinde anlatılır.²⁹

²⁸ “Neâr: Mesmû'dur ki merhûm Sultân Bâyezîd Hân Amasyada Çelebi sultân iken muşârun-ileyh vâsıta-i fazl u kemâl ile teğarrüb hâsıl idüp meclis-i hâşşına varan cümle-i Havâşdan biri olmuş ve şeref-i hüsn-i iltifat-ı Şâhî ile hayli kadr ü i'tibâr bulmuşdı. Kadîmü'z- zamândan 'âdet-i kadîme-i rüzgârdur ki muğarreb-i vezîr ü sultân ve şâhib-i fazl u 'irfân olanlar mahsûd-ı akrân ve mağbût-ı ebnâ-yı zamân olmak muğarredür. Bu muğaddime minvâlinde ihvân-ı buğz u hased mizbûri bisât-ı kurb-ı kabûlden berî ve ba'îd itmek için hâr u has-ı nifâk u şikâkla tarîk-ı muşâhabet ü muğârenetini sedd idüp kurb-ı huzûr-ı Şehriyârdan mezkûri dûr düşürürler ve dem-i pîride zücâc-ı dil-i nâzük-mizâcına seng-i cefâ ile inkisâr virüp nifâk u gamz-ı dilin üşürürler. Mukârenetinden ihtirâz u ihtiyât her vechle vâcibdür zîrâ emrâz-ı sâriyyeden hâ'il marâzları gâlibdür iki elini kanda iderler. “İşiten sinirlenir” mücibince şehzâde-i kâm-kâr dahi bi'z-zarûri muğârenetinden tırar itdi. Vaktâkim muşâhabetden perhîz ve muğârenetinden gürüz idüp merdûd u mehcûr oldı.” (Canım, 2000: 178).

²⁹ Anekdöt *Harnâme*'nin yazılması ile ilgilidir. Ancak *Harnâme*'nin yazılma sebebi ile ilgili Âşık Çelebi ile Latîfî tezkireleri arasında bilgi farklılığı vardır. Âşık Çelebi'ye göre Şeyhî'nin *Harnâme* adlı mesnevisini yazma sebebi Yıldırım Bâyezîd'in oğlu Sultan Mehmed'i yakalandığı hastalıktan kurmasına mukabil kendisine timar olarak verilen köyü almaya giderken başından geçen olaylardır (Bkz. Kılıç,2010: 1453-1454). Latîfî ise *Harnâme*'nin yazılış sebebini kendisini çekemeyen

Latîfî'nin latifeli bir hikâye diye başladığı anekdota göre Şeyhî, Husrev-i Şirin mesnevisini tamamlayıp Sultan Murad' a sunar. Sultan Murad'ın yakınındaki yüksek mevki sahipleri dikkatli nazarlarla kitabı incelediklerinde fenleri ve faziletleri ihtiva eden, bildiren eşsiz bir kitap olduğunu görürler. Benzersiz nazmı mucizevî derecede, mecazları sihirle yapılmış gibi, her kelimesi ibret ve her beyti hikmetlerle dolu kitabın yazarı velayet ve kerameti sahibidir diye kanaat getirirler. Fakat düşmanlık ve çekememezlik galip gelir. Gözleri bulanık görür ve gösterir. Nizâmî'nin hamsesinden tercümedir diyerek iltifat ve medih zamanında Padişaha kitabı kötülerler, Şeyhî'yi çekiştirirler. Padişah da “İşiten sinirlenir” sözü gereği aynen yukarıda verilen anekdotlardaki gibi duyduklarını araştırmadan, onlara göre amel eder ve kötü nazarla bakıp himmet etmez, Şeyhî'yi hoş görmeyip caize vermez. Bunun üzerine Şeyhi padişahın yakınındaki yüksek mevkili kişilerin davranışına üzüлüp onları hayali temsillerle anlatan Harnâme'yi yazar ve padişaha sunar.³⁰

2.2.3.4. Nişânî Beg'in Araplara Hürmetinin Kötüye Kullanılmasını Anlatan Anekdot

Celâl-zâde Mustafa Çelebi nişancı olduğu için Nişânî Beg mahlasını kullanır. Âşık Çelebi'nin; Nişânî Beg'in saflığını, Araplara özellikle de Mekke, Medine civarında yaşayan Araplara verdiği değeri ve Nişânî Beg'in Peygamberimiz

hasetçileri eleştirmek olarak anlatır. Bir diğer farklı bilgi ise Âşık Çelebi Harnâme'nin Yıldırım Bâyezîd zamanında yazıldığını söylerken; Latîfî, Sultan Murad zamanında yazıldığını söyler. Ayrıca Âşık Çelebi aşağıdaki anekdota konu olan *Hüsrev-i Şirin* mesnevisini Şeyhi'nin kız kardeşinin oğlu olan Cemalî'nin tamamladığını anlatmaktadır (Kılıç, 2010: 1454) ki hem bu bilgi de hem de Latîfî'nin anlattığı anekdotun satır aralarında Divan Edebiyatında sahtecilik ve intihal olaylarının oldukça yoğun ve normal bir durum olduğu iması hissedilmektedir.

³⁰Muţâyebe ber-vech-i hikâyet: Ol zamân mezbûr kitâb-ı merķûmı tekmiî ü tedvîn idüp 'atabe-i Murâd hâna ilettdi. Lâbûd kitâb-ı merķûma a'yân-ı erkânı ihtimâm-ı tâm ile im'ân-ı nazar itdükdê gördiler ki aksâm-ı fûnûn u fezâyili müş'ir ü müştemil bir kitâb-ı kem-yâbdur. Nazm-ı lâ-nazîri dâyire-i i'câzda gerçi ki şûret-i mecâzda bir nazm-ı sihr-intisâb u feyz-me'âbdur ki her kelâmı 'ayn-ı 'ibret ve her beyti mahz-ı hikmet bî-şâibe ve şübhe netice-i velâyet-i şarîh ve kerâmet-i şâhîhdür. Lâkin galebe-i hıkd u hâsed 'ayn-ı inşâfların sebel ü remed idüp hamse-i Nizâmîden terceme ve tırâşdur ne mahall-i taşsîn ü şâbâşdur. Pâdişâha hîn-i terbiye ve zamân-ı medhde selb ü kâdh itdiler. Lâcerem pâdişâh dahî “İşiten sinirlenir” iktizâsınca dûn-ı nazar ile himmetin pest idüp mezkûri hoş görmedi ve cevâyiz u 'atâyâdan nesne virmedi. Ol dahî bunlaruñ nazar-ı dûn ve himmet-i pestinden mün'fail ü münkesir olup bunları taşayyül temsîl idüp bunların hakkında Hâr-nâmeyi imlâ ve inşâ idüp pâdişâha şundı (Canım, 2000: 343).

dolayısıyla Araplara gösterdiği hürmetin suiistimal edilmesini alaylı bir üslûpla anlattığı anekdot şöyledir:

“Nişânî Beg Araplara kıymet vermeyi değerli, Mekkelilere Ber-mekiler³¹ gibi vermeyi, ihsan etmeyi devlet bilirdi. Arkadaşlarından Deli Peri adlı bir kadı Nişânî Beg’den bahşış almak için Arap seyislerinden birini eski bir şal giydirip, eline asa omzuna heybe verip kendisi de Onun önüne düşüp Nişânî Beg’in huzuruna getirir. Bu aziz ayağının tozu ile uzak mesafeden yani Hicâz’dan gelip Mekke ve Medine selamını Muhacir ve Ensar ruhlarının haberini getirir. Duası kabuldür ve ayağına giydiği nalınlar Harem hurmalıklarının hurmasının kabından örülmüştür diye tarif eder. O büyük reis dahi “Onurlu kişiyi aldatırsan o da aldanır” sözü gereğince zahiren aldanır, o kişi de gerçek sanıp sevinir. Birkaç filorisini alıp birkaç gün kendine geçim kaynağı yapar.”³²

2.2.4. Padişahı Korkak ve Yetersiz Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi bütün tezkire boyunca anekdotlar yoluyla Yavuz Sultan Selim hakkında olumsuz kanaat oluşturucu bir üslûp kullanır. Bu tutumu Kemâl Paşa-zâde Ahmet Çelebi Efendi biyografisinde de kendini gösterir. Pek çok tarihçi Osmanlı padişahlarının ortak özelliklerinden biri olarak korku hissine yabancı olduklarını anlatır. Örneğin Yılmaz Öztuna (1994: 35) padişah karakterleri ile ilgili şöyle der:

“Bu 39 adamda istisnasız müşterek olan bir iki karakter bulmak mümkün müdür? Mümkündür. Onların hakkında kaynak teşkil edecek değerde ne yazılmışsa okuduktan sonra, en az iki hususta 39 şahıs arasında istisna olmadığı neticesine varılır: biri korkusuzluk (cesaret değil, cesaretten daha fazla, daha başka bir şey olan korku hissine yabancılık), diğeri de dine

³¹ Abbasi devletinin meşhur vezirlerinin mensup olduğu bir aile. <http://www.turkcebilgi.com/bermekiler/ansiklopedi#ansiklopedi> (22.09.2011)

³² Arab’a ‘izzeti ‘izzet (?) ve Mekkilere Ber-mekiler gibi virmegi devlet bilürdi. Hattâ muşâhiblerinden Deli Perî dirler bir kâzî müşârün ileyhden zarâfet ile bahşış almak murâd idinüp kürki bir kere giy diyüp sâyis-i ‘Arabına bir şâl-ı kühne-sâl giydürüp ve bir şemle-i âşyân-ı laklak-miââl şarup eline bir hayzurân ‘aşâ ve omuzına bir heft-reng muşallâ virüp kendü önüne düşüp huzûrına iledüp bu ‘azîz, ayağı tozu ile mesâfe-i dür u dirâzdan ya’ni dârü’l-mülk-i Hicâz’dan gelüp Mekke vü Medîne selâmın ve ervâh-ı Muhâcirîn ü Ensâr peyâmın getirür, du’âsı müstecâbdur ve ayağında giydüğü na’leyn naḥlistân-ı Harem hurmâsı kabından örilmiş kabkâbdur diyü ta’rif ider. Ol büzürgvâr dahi *el-kerîmu izâ ḥâde ‘tehû inḥade ‘a* mûcibince zâhiren aldanur, harîf gerçek şanup biraz sevinüp kıvanur. Birkaç filorisin alup birkaç gün ḥarc-ı mülâzemet ve sebeb-i ma’îšet ider (Kılıç, 2010: 873).

saygıdır; çok dindar olmayanları vardır, fakat dine saygısız olanları yoktur. Bu tarife en çok uyan padişahlardan biri kuşkusuz Yavuz Sultan Selim'dir.”

Ancak tezkire yazarlarının Osmanlı padişahalarına özellikle de Yavuz Sultan Selim'e bakışları yukarıdaki tespitle örtüşmez.

2.2.4.1. Yavuz Sultan Selim'in Tumanbay'ın İsyan Denemesinden Korkuya Kapılması

Tarihçilerin yukarıdaki tespitlerine rağmen Âşık Çelebi aşağıda anlatacağımız anekdotta Mısır seferinin sonunda Tumanbay'ın ufak çaplı ve bir gecede bastırılan isyanında büyük bir telaş ve endişeye kapılır, üzülür. Anekdöt şöyledir:

“Mısır'ın fethinde Gavri yenilip bilindiği üzere sokak cenklerinden sonra Mısır'ın fethi tamamlandığında nice gün Rum ülkesinin yasakları şehir içinde ölüm gibi yayılıp, hükümleri Mısırdaki geçerli olduktan sonra Çerkezlerin rezil, rüsva olan büyüklerinden Tomambay fitne ateşini yakmak için birkaç Çerkez'i yaban dikenini gibi bir yere gönderir. O fitneci şeytan gibi yerden toz koparıp yüze gelir bir şey yokken hatt-ı dilber gibi bir köşeden baş kaldırır. Her ev reisi de onu işitip etrafında toplanır. Padişah bu haberi gece işitince o fitne ateşinden aklına kıvılcımlar ve kalbine keder gelir. Molla'yı gece geç vakit saraya davet eder. Molla korkarak ve öfkeyle padişahın huzuruna gelir. Padişahı gemisi batmış gibi hayret ve endişe denizine dalmış görür. Sebebini öğrendikten sonra “Hünkârın hayal mumu yanmayıp, ızdırap ateşi tutuşmasın. Müjde olsun ki Çerkezlerin devlet mumu sönecek ve faydasız varlıkları sona erecek. Bu hareketleri mumum söneceği zaman son defa görünen ışığı gibidir. Ve o ışıkla söner.” der. Padişah bu haberle teselli olur. Kalp aynası parlak temsil ile melal tozundan arınır. Sabah ezan vakti Tumanbay yakalandı diye haber gelir.”³³

³³ Feth-i Mısır'da ki Gavri şınup ve haber-i meşrûh-ı meşhûr üzre zükâk cengi olup temâm-ı Mısır alınup niçe gün yasağ-ı şâh-ı Rûm şehri içre hûn-geşte gibi sârî ve Nil-i ahkâmı nevâhî-i Mısır'da cârî olduğdan soñra ümerâ-yı mahâzîl-i Çerkesden Tumanbay-ı ser-keş tekrâr nâ'ire-i fitneyi iş'âl için birkaç Çerkesi hâr u hâşâk gibi bir yire divşürür ve gerd-âşüb-ı reşha-i tîğ-i âb-dâr-ı pâdşâhî ile sâkin olmuşken ol fettân şeytân gibi bir yirden toz koparup yüze gelür nesne yogken hatt-ı dil-ber gibi bir kûşeden baş kaldırur. Her evbâş dañi işidüp yanına cem' olur. Pâdşâh bu haberi gice işidüp ol nâ'ire-i fitneden hâtırına şerer ve ol gerd-i fetretten âyîne-i kalbine keder gelür. Monlâyı bî-vaqt halvet-serâyına da'vet ider. Monlâ tersân u lâ-havle-güyân ser-vaqt-i pâdşâha 'azîmet ider. Pâdşâhı gemisi

Elbetteki Yavuz Sultan Selim de nihayetinde bir insandır ve isyandan dolayı endişe etmesi insanî bir durumdur. Doalyısıyla Yavuz Sultan Selim Tumanbay'ın isyanından endişe duymamıştır demek zordur. Ancak bizim dikaktimizi çeken nokta, tezkire yazarlarının Yavuz Sultan Selim ve diğer Osmanlı padişahları ile ilgili olumlu içeriğe sahip anekdotlara neredeyse hiç yer vermeyip, ısrarla olumsuz içerikli anekdotları anlatmalarındır.

2.2.5. Şehzadeyi İçki Müptelası Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi ve Latîfî Tezkirlerinde değişik toplum kesimlerinden insanların ayyaşlık derecesinde içki kullandığını iddia eden pek çok ifade ve hayat sahnesi tasviri vardır. Ancak devlet adamlarının ve yöneticilerin içki meclislerine katıldığı doğrudan iddia eden bir anekdot vardır. Bu anekdot Âşık Çelebi Tezkiresindedir ve Şehzade Korkut ile ilgilidir.

2.2.5.1. Şehzade Korkut'un Sarhoşken Verdiği İdam Fermanını Anlatan Anekdot

Şehzade Korkut'un içki meclislerinin vazgeçilmezlerinden biri olduğu iddia edilen Gazâlî'nin biyografisi çelişkilerle doludur. Gazâlî; kadılık, müderrislik yapmış, Geyikli Baba tekkesinin şeyhi olmuş, padişah ve şehzadelerin yakınlığını kazanmış, ömrünün son demlerini de Mekke'de geçirmiş, mescid inşa ettirmiş ve Mekke'de vefat etmiş birisidir. Bu özelliklerinin yanında özellikle Âşık Çelebi'nin anlatımına göre zevk, sefa, eğlence ve içkiye oldukça düşkündür. Yukarıda anlatılan kişilik özelliklerine tamamen zıt pek çok özellik de kendisine izafe edilir. Birbiriyle tamamen zıt ve aynı anda aynı kişide bulunması mümkün olmayan kişilik

ğark olmuş gibi baħr-i hayrete müstağrık görüp sebebin bilüp devletlü hünkârũñ şem'-i hâtırında sũz u tâb ve âteş-i ıztırâbdan iltihâb olmayup beşâret olsun ki Çerâkesenũñ şem'-i devleti muntafi ve vücûd-ı bî- sũdı şimdi muntefi olur. Bu hareketleri şem' söyünecek zemânda def'aten vâhideten zâhir olan lem'ası gibidür ki ol lem'a ile nihâyet bulur. ...diyüp pâdşâh bu haberle mütesellî ve âyîne-i kalbi bu saykal-ı temâil ile gerd-i melâlden münceî olur. Çünkü 'ale's-şabâh olur ve rûy-ı zemîni leme'ât-ı hürşîdden evvel eşi' 'ât-ı hayye a'leş-şalâh nûrâni kıılır. Fâl hasb-i hâl olur Tumanbay tutuldu diyü beşîr gelür (Kılıç, 2010: 301).

özelliklerinin aynı kişiye izafe edilmesi yalnızca Gazâlî biyografisinde görülmez. Bu tutum Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinin en belirgin özelliklerinden biridir. Her iki tezkireci tarafından ayrıntılı olarak anlatılan Gazâlî biyografisine bizim çalışmamızda da birkaç kez yer verilmiştir. Aşağıdaki anekdot da Gazâlî ile Şehzade Korkud (1467-1513) arasında geçmektedir. Âşık Çelebi, Şehzade Korkud'un içki müptelası olduğunu, zalim ve despot olduğunu ve sarhoşken insanların yaşaması ya da ölmesi gibi önemli kararlar verdiğini iddia eder. Âşık Çelebi'nin iddiasına göre her zaman içen ve sarhoş haliyle idarecilik yapan, insanları yaşamı iki dudağı arasında olan sorunlu bir kişiliktir Şehzâde Korkut. Anekdot şöyledir:

“(Şehzâde Korkut) bir gün içki meclisinde Gazâlî'nin bir hatasına incinip kapıcıbaşına boynunun vurulmasını emreder. Kapıcıbaşı emri yerine getirmek için hemen Gazâlî'nin boynunu vurmaya ister. Deli (Gazâlî) ölüm korkusundan canı başına sıçrar, telaşlanır. Kapıcıbaşı'na “Sen şimdi beni Şehzâde'nin sarhoşken söylediği sözü üzerine öldürürsün. Akli başına gelince (ayılınca) pişman olacağı kesin. Beni öldürdüğün için seni de öldürür belki derine saman doldurur” der. Kapıcı bakar ki deliden akıllı haber... Onun verdiği öğüdü ne anası ne babası verir. Deli Birâder'i bir yerde saklayıp Şehzâde'nin huzuruna varınca: “Emir yerine geldi, Birâder'in işi bitti.” der. Ertesi sabah şehzade şaraptan başı dönmüş halde sabah şarabıyla def-i humar etmek ister. Şehzâde: “Birâder'i çağırın def-i humâr edelim, kadehlerle içki içelim.” der. Kapıcıbaşı: “Sultanım emriniz üzerine akşam onu öldürdük.” der. Şehzâde gazabın ateşinden yanar, ağzından ateşler saçılır, her harfi kıvılcım olur, gah kılıca, gah hançere el atar. Kapıcıbaşı Şehzade'yi elinde kılıç ve hançer görünce kılıç gibi kapkara, hançer gibi sapsarı kesilir. “Onu sağ tutmak emre aykırı olsa da Birâder sağdır.” der. Birâder'i haptiden meclise getirir. Zahiren küfretse de gönlünden Birâder'e övgüler söyler.”³⁴

³⁴ Bir gün bezm-i bâdede bir bâdiresine incinüp kapıcıbaşısına var boynun ur diyü emr ider. Kapıcıbaşı hemân kaşd ider ki kaydın göre, boynun ura. Deli ölüm havfıyla upuşlu olup cân başına sıçrar, Birâder'e ana baba günü olur. Kapıcıbaşına *sen beni şimdi şeh-zâdenün mestâne söziyle öldürürsin. 'Akli başına gelicek nedâmet mukarrerdür. Beni öldürdüğün çün seni öldürür belki deriñe ey bî-ser ü sâ mân şâmân toldurur* dir. Kapıcıbaşı görür ki deliden uşlu haber; Birâder'in verdiği öğidi ne anası ne babası ider, bir yerde niñân idüp şeh-zâde öñine geldükde, *emr yerine yitdi, Birâder'ün işi bitti* dir. İrtesi şeh-zâde hâbdan ser-girân u sek-rân bî-dâr olur, kaşdı şabuñi ile def-i humâr olur. *Birâder'e gel diñ, def-i humâr idelüm ve nûş-ı câm-ı hoş-güvâr idelüm* dir. Kapıcıbaşı *sultânum sağ olsun Birâder'i ahşam emriñüz üzre telef itdük, işini bertaraf itdük* dir. Şeh-zâde âteş-i

2.2.6. Padişahları ve Devlet Adamlarını Düşük Karakterli Gösteren Anekdotlar

Bu başlık altında yalancılık, riyakârlık, iki yüzlülük, kaba ve çirkin diyaloglar, çekememezlik, kıskançlık, ayyaş ve sarhoşları dost edinme, gibi toplum tarafından hoş karşılanmayacak tavır ve davranışları işleyen anekdotlar toplanmıştır. Bu konuda anlatılan 5 anekdotun 3 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 2 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresinde geçmektedir.

2.2.6.1. Kemâl Paşa-zâde Ahmed Çelebi Efendi'nin Padişah'a Yalan Söylemesini Anlatan Anekdot

Bu anekdot “Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar” başlığı altında incelenmiştir. (Bkz. Sultanları Safdil, Âlimleri Hilekâr Gösteren Balçık Anekdotu) Atının ayağından Yavuz Sultan Selim'in cübbesine balçık sıçrayan Kemâl Paşa-zâde Ahmed Çelebi hemen yalan bir hikâye uydurarak padişahın öfkelenmesinin önüne geçer. Ancak anlattığı olay gerçek değildir. Tamamen yalandan ibarettir. Dolayısıyla padişahın en yakınındaki bir devlet adamı dahi zorda kaldığı durumlarda hem de padişaha çok rahat bir şekilde yalan söyleyebilmektedir (Kılıç, 2010: 302-303).

2.2.6.2. Padişah Huzurunda Sokak Ağzı Kullanılmasını ve Sarayın Laubaliliğini Tasvir Eden Anekdot

Bu anekdot “Padişahları ve Üst Düzey Yöneticileri Zalim ve Gaddar Gösteren Anekdotlar” konusunda, “Yavuz Sultan Selim'in İki Dudağı Arasındaki Hayatlar” başlıklı anekdotun devamıdır.

gâzabdan bir çakım kav gibi âteş pâre olur, söylerken od saçılıp ağzından çıkan her harf bir şerâre olur gâh kılıca gâh hançere el urur çapucıbaşıya siyâset buyurur. Çapucıbaşı şeh-zâde elinde tîg ü hançer görür gâh kılıç gibi kabkara gâh hançer gibi şapşarı olur, *beg şaş olsun Birâder şaşdur egerçi anı zinde komağ hilâf-ı emr ü yasağdur* dir. Birâder'i mağbesden meclise çıkarı getirür egerçi zâhıran küfri ezber okır, gönünden Birader'ün re'yine âferînler okır (Kılıç, 2010: 1636-1637).

Yavuz Sultan Selim'in "Arabistan Seferine" götürölmek üzere devrin en faziletli âlimleri sıfatıyla seçilen ve huzura çağrılan Cafer Çelebi ve İshak Çelebi padişahın huzurunda edep ve nezaket dışı, sokaktaki sıradan insanların dahi kullanmayacağı kaba ifadelerle karşılıklı şiir söylerler. Olayı Âşık Çelebi şöyle nakleder:

"Bunlar bu halden gafil İshak Çelebi, Ca'fer Çelebi'nün tekaddüminden dil-gîr olup bu beyti didi ki

Beyt El öpmekde bugün bizümle Ca'fer
Öñüm aldı ayağı yeyni çıkdı

Ca' fer Çelebi dahi muğabelede bu beyti söyler ki

Beyt El öpmekde bugün bizümle İshâk
S..üm gibi sögeldi g.tde kaldı (Kılıç, 2010: 329)

Bu halde padişah arkadaş meclisinde satranç oynarken bunlar davet edilir. Bunlar da cübbe ve sarıkla mollayane bir ciddiyetle kapıda hazır beklerken içeri girmelerine izin verilir. Padişah bunların hal ve tavırlarından utanıp, sıkılıp satranç oynamayı bıraktı. Bunlar aralarında saçma sapan ve edepsiz bir konuşmaya başlayıp her biri yukarıdaki beyitleri okudular. Merhum (Yavuz Sultan Selim) incinip "biz sohbet arkadaşısı istedik, bunlar zavallı, nasipsizlermiş, her biri manasızmış" diye azarlar. Yol harçlığı olacak kadar az bir bahşış verir. Mansıplarını alıp aceleyle geldikleri yere giderler."³⁵

Bu olayda Yavuz'un verdiği tepki tezkirelerde çizilen Yavuz Sultan Selim portresine göre oldukça yumuşaktır. Hatta mükâfat vermiştir dahi denebilir. Hem Latîfi'nin hem de Âşık Çelebi'nin anlatımlarında padişahlar, özellikle de Yavuz Sultan Selim, küçük kusurlar karşısında dahi muhataplarının "ömürlerine şahin gibi

³⁵ Bu hâlde pâdşâh meclis-i ünsde şatranç oynarken bunlar da'vet olur. Bunlar dahi cübbe vü destâr ile ve monlâyâne vaz' u vaqar ile kapıda hâzır olup içerü girmege icâzet olur. Pâdşâh bunlaruñ evzâ' u etvârından te'eddüb idüp şatrançdan ferâgat ider. Bunlar biri biriyle hezl ü fuşş üzre muşâhabe başlayup her biri ol didükleri beytleri okırlar. Merhûm incinüp *biz muşâhib istedik bunlar bî-nevâ imiş ve her biri bir şûret-i bi-ma'nâ imiş* diyü tağyir-i vaz' ider. Yol harçlığı olacak kadar cüz'i bahşış ider. Yine manşıplarında muqarrer kılup her biri *ric'ü'l-kahkari* (acelece geri dönme) geldîği yirine gider (Kılıç, 2010: 331).

konarken” gayri ahlâki ya da edebe aykırı durumlara müsamahalı bir tavır takınmaları çelişkili bir tutumdur. Ayrıca devrin en faziletli ve alim kişilerinin padişah huzurundaki laubali tavırları da eleştiri konusu olacak bir durumdur.

2.2.6.3. Şeyhî'nin Hüsrev-i Şirin'ini Çekemeyip Ona İftira Atan Devlet Adamlarının Hikâyesi

Bu anekdot “Padişahları, Şehzadeleri ve Devlet Adamlarını Safdil Kimseler Olarak Gösteren Anekdotlar” başlığında işlenmiştir (Bkz. Sultan Murad’ın Şeyhî Hakkında Söylenenlere İnanmasını Anlatan Anekdot) Bu anekdotta Sultan Murat’ın yakınında bulunan yüksek mevki sahibi kişilerin başarılı buldukları ve beğendikleri bir eseri ve sahibini çekemeyip, kıskançlık yüzünden iftira atmaları ve padişaha yalan söylemeleri anlatılmaktadır.

Şeyhî, Husrev-i Şirin mesnevisini tamamlayıp Sultan Murad’a sunar. Sultan Murad’ın yakınındaki yüksek mevki sahipleri kitabı incelediklerinde fenleri ve faziletleri ihtiva eden eşsiz bir kitap olduğunu görürler. Her kelimesi ibret ve her beyti hikmetlerle dolu kitabın yazarı velayet ve keramet sahibidir diye kanaat getirirler. Fakat düşmanlık ve çekememezlik yüzünden Nizâmî’nin hamsesinden tercümedir diyerek kitabı Padişaha kötülerler. Padişah da “İşiten sinirlenir” sözü gereği kötü nazarla bakıp himmet etmez, Şeyhî’yi hoş görmeyip caize vermez. Bunun üzerine Şeyhi padişahın yakınındaki yüksek mevkili kişilerin davranışına üzüлüp onları hayali temsillerle anlatan Harnâme’yi yazar ve Padişaha sunar (Canım: 343).

2.2.6.4. Fatih Sultan Mehmed’in İçki Mübtelası Olan Ayyaş Bir Kadıyla Dostluğunu Anlatan Anekdot

Ayrıntılı olarak “Kadıları İçki Mübtelası ve Ayyaş Olarak Gösteren Anekdotlar” başlığı altında incelenecek olan anekdot Melihî hakkındadır. Latîfî’nin anlatımına göre devrin kadılarından olan ve Ahmed Paşa vasıtasıyla padişahın yakınlığını kazanan Melihî, şarab içmeyi bırakması yönünde yapılan pek çok telkini dinlemez. Sonunda Melihî’nin şaraba olan düşkünlüğü Sultan Mehmed’in kulağına

gelir. Sultan Mehmed şarap içmeyi Melihî'ye kesin olarak yasaklar. Ancak Melihî damardan kanına şarap enjekte ederek sarhoş olur. Bu halde padişahın huzuruna çıkarılır. Melihî ısrarla padişahın emrine itaat ettiğini ve ağzına şarap koymadığını söyler, yeminler eder. Olayın gerisini Latîfî şöyle anlatır:

“Ama ayakta duracak hali ve kendini toplayacak gücü yoktu. Sonunda halinin anlaşılması için “ağzımda şarap kokusundan eser var mı” dedi. Hizmetçiler başına toplanıp padişahın huzurunda rindin ağzını kokladılar. Şarap kokusundan eser olmadığını görünce hayret ettiler. Bunun üzerine padişah yumuşak bir üslûpla haberin gerçekliğini sorunca O (Melihî) da binbir özür ve niyazla halini açıkladı. Bir şırınga bulup kendine şarap enjekte ettiğini güzel bir eda ile söyledi. Bu mizah padişahın hoşuna gitti. Pek bol olan ihsanıyla kusurunu af etti. Ümit odur ki rahmetinin genişliğinden hata ve günahları affedilmiş ola. Ve efendimiz dahi eskisi gibi şarabı ve kadehi eline alıp yine sarhoşluk yolunu tuttu.”³⁶

Anekdotta Sultan Mehmed, içki içmeye müsahamalı yaklaşan ve verdiği emirlerin çeşitli yollarla delinerek yerine getirilmesine izin veren, devlet adamı ciddiyet ve ahlâkından uzak birisi olarak anlatılır.

2.2.6.5. Divan Kâtîbî Behiştî'yi İstanbul'dan Kaçıran Meçhul Hatası

Behiştî, Sultan Bâyezîd'in divan kâtiplerindendir. Ne olduğu açıklanmayan fakat “kendisine yakışmayan” bir hata olarak nitelendirilen bir yanlışı yüzünden İstanbul'u terk edip, diyâr-ı 'Acem'e adeta kaçmıştır. Latîfî'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“Sultan Bayezid Han zamanında divan kâtiplerindendi. İnsanlık gereğince kendisine yakışmayan uygunsuz bir davranışta bulunmuş, bu durumdan korkarak

³⁶ Ammâ ayağı üzere turacak hâli ve kendüyi cem' itmege mecâli yogidi. Âhîr keyfıyyet-i hâle vâkıf olmağičün görüñ ağzumda râyiha-i şarâbdan ve bûy-ı mey-i nâbdan eşer var mı diyicek huddâm u tevâşî başına çokdılar ve mahkeme-i ma'delet-i şâhîde ol rindüñ ağzın çoqdılar. Râyiha-i râhdan eâer ihsâs idemeyüp mütehayyir ü müte'accib olıcağ pâdişâh rıfık u liynede haber-i sıhhatin istifsâr idicek ol dağî hezâr niyâz u i'tizârla keyfıyyet-i hâli hüsn-i ta'bîr ve bir hıqne bulup şarâbı kendüye ihtikân itdüğün hûb edâ ile takrîr itdi. Bu mizâh mizâc-ı pâdişâha hoş gelüp in'âm-ı firâvânla cerâyid-i cerâyimine kalem-i 'afv çekdi. Ümîddür ki ol mâhî-i seyyi'ât dağî vüfûr-ı rahmetinden haţâyâtın 'afv ve günâhların mahv itmiş ola. Ve mevlânâ dağî eski tarîkın sâğar u şahbâ miââli ele alup yine meygede yolın tutdı. (Canım, 2000: 507)

Acem diyarına gitmiş ve orada Mevlana Cami ve Nevayi'nin hizmetine girmişti. Bir süre sonra onlar (Mevlana Cami ve Nevayi) şairin durumuna acıyarak padişaha Behiştî için yalvarıp, hata ve kusurların insan için olduğunu ve isyan ve günahların affi için de “Allah’ın ahlâkı ile ahlâklanınız.” ve “Onlar öfkelerini yutarlar, insanları affederler.” manalarını işaret eden çeşitli hadis ve ayetleri de hatırlatan bir şefaatname sunarlar.

Gönderdikleri şöhretli mektup kabul makamınca kabul edilmiş ve adı geçenin macerası ve hatası affedilip devlet hizmetine tekrar alınmıştır.”³⁷

Burada pek çok şairin iç konuşmalarından ve özel hallerinden haberdar olan Latîfî'nin Behiştî'nin bütün makam ve mansıbını bırakarak kaçmasını gerektiren hatasının ne olduğunu söylememesi dikkat çekicidir. Okuyucu bu durumda her türlü kötü durumu ihtimal dâhiline alabilir. Bu da bir devlet adamı olan Behiştî'yi her türlü kötü ithâmle karşı karşıya bırakır. Dikkat çekici bir nokta daha vardır. Latîfî ve Âşık Paşa Tezkirelerinde padişahlar pek çok değerli devlet adamını çok küçük kusurlarından dolayı öldürtür. Pek çoğunda en küçük bir yargılama dahi yapılmadığı iddia edilir. Oysa padişahlar çok daha büyük ahlâksızlık ve yolsuzluklara karşı hoş görülü bir tutum takınırlar. Bu çelişkili tavır Behiştî için de söz konusudur. İstanbul'dan kaçıp gidecek kadar büyük ve utanç verici olduğu anlaşılan bir kusur işlediği iddia edilen Behiştî kendisine yazılan bir özür nağmesi üzerine padişah tarafından affedilir. Burada af ile ilgili ayet ve hadisler telmihte bulunulur. Tezkirelerde bütün büyük ahlâki kusurlarda af ile ilgili ayet ve hadisler hatırlatılır. Aslında; hataların bu kadar rahat ve doğalmış gibi gösterildiği bir toplumda zorda kalınan noktada hemen af ile ilgili ayet ve hadislerin hatırlanması fakat diğer

³⁷ Sultân Bâyezîd Hân devrinde dîvân kâtiplerinden idi. İttifâkan beşeriyet muktezâsınca bir vaz'-ı nâ-şâyeste şâdir olup galebe-i bîm ü bâkden bîm-nâk ü havf-nâk olup çıkup vilâyet-i 'Aceme gitmişdi ve anda varup Mevlânâ Câmî ve Nevâyî hizmetin itmîşdi. Ba'd-ı zamân anlar farç-ı şefkatden şefâ'at-nâme virüp ve bunuñ için lâbe-i hezâr ve tazarru' u i'tizâr idüp sehv ü hatâ ve nisyân hâssa-i nev'-i insâna ve 'afv-ı zünüb ü 'isyân “Allah ahlâkı ile ahlâklanınız” emrince şîfat-ı Hazret-i Rahîm ü Rahmân olduğın beyân idüp “Onlar öfkelerini yutarlar, insanları affederler” mefhûmını îmâ ve inhâ idüp mûmâileyh için sûk-ı kelâmda i'tizâr u me'âzîre müte'allık emââl ü ââârdan vâfir nûkât u kinâyât ve eḥâdis ü âyât îrâd u îbrâz itmîşler.

Lâbüd ol îşâl itdükleri nâme-i nâmî ve mektûb-ı kirâmî mevki'-i ḳabûlde vâkî' olup mezkûruñ geçen mâcerâsın ve sehv ü ḥatâsın 'afv idüp mansıbın muḳarrer kıldılar (Canım, 2000: 194).

zamanlarda hayatın diğer bölümlerini yönlendiren ayet ve hadislerin hatırlanmaması hatta yok sayılması sorunlu bir yaklaşım tarzıdır.

2.2.7. Devlet Adamlarını Rüşvetçilik ve Yağmacılıkla İtham Eden Anekdotlar

Rüşvet yağma ve yolsuzluk konularını işleyen anekdotlar kadılar ve adalet sistemi ile ilgili anekdotlarda daha yoğun olarak işlenecektir. Ancak devlet adamları ve padişahlarla ilgili olabilecek 3 tane anekdot tespit edilmiştir. Bu anekdotların 2 tanesi Latîfî, 1 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir.

2.2.7.1. Rüşvet Almadan İş Yapmamakla İtham Edilen Devlet Adamlarını Anlatan Anekdot

Latîfî Osmanlı devlet adamlarına zaman zaman düşmanlık seviyesine varacak kadar sert eleştirilerinin ve ithâmalarının en ağırlarından birini Hadîdî biyografisinde dile getirir. Latîfî'nin anlatımına göre Hadîdî demircilik yaparak geçimini sağlamaktadır. Yakın bir dostu ona niçin devlet kapısından bir mansıp almadığını sorar. Hadîdî'nin arkadaşının sorusuna verdiği cevap dönemin devlet işleyişine ve her kademedeki devlet adamına karşı çok sert tenkitler ve hakarete varan ağır eleştiriler içermektedir. Hadîdî'ye göre devletten karşılıksız ve hediyesiz bir mansıp almak mümkün değildir. Kattal yani çok ölüren, çok katleden olarak vasıflandırılan devlet erkânından bedava mansıp almak muhkem bir kaleyi sert yumrukla yıkmak gibidir. Ya da bir timsahın veya kaplanın yemeğini elinden almak gibi imkânsızdır. Latîfî devletin en üst makamına sunduğu kitabında devlet görevlilerini padişahın av köpeklerini besleyen sekbanlara benzetecek kadar da cesur ve cüretkârdır.

“Adı geçen dünya ekmeğine rağbet ederdi ama “ Ticaret yapanı Allah sever.” sözüne talip idi demircilik ile geçinirdi. Ekmeğini bileğinin gücüyle kazanırdı. Eski dostlarından biri bir sebepten dedi ki: “niçin bu kadar ilim ve kabiliyetinle erkâna varıp mansıpların hepsinden faziletine ve şanına uygun bir mansıp almıyorsun. Çünkü tahsil yolundan kaldın bari bu yönden kalmayasun sürekli sıradan insanlar gibi mesleğin ve sanatın sıkıntısı ile geçinirsin” dediğinde sözünü reddederek

cevaben dedi ki: “ ey herkesten üstün aziz dostum zamane halini bilmeyenler ve alçak dünyanın gereklerinden habersizler gibi konuşursun. Bu mesele gizli saklı, bilinmeyen değildir. Mansıb dedikleri şey zamane ehli tarafından bedava verilmez. Onu her fazilet ve hüner sahibi varıp hazır bulmaz. Zariflerin sözünde ve ehli irfanın adetine göre mansıb dedikleri şey hediye kinayedir.

Mısrâ’: Bu sırruñ yine remzin ‘ârif añlar

Hele bu zamanda Allah için bir iş ve samimi bir hareket olmaz.

“Bu zaman öyle tuhaf bir zamandır ki kötü niyet olmadan bir iş olmaz. Öyle ki elin boş olarak bir şeyhe varsan himmet yerine kozunu alırsın. Var sen kıyas et halkın şeyhi böyle olursa gerisi nasıldır.”³⁸

“Sözün kısası zulümsüz ve hediyesiz devletten hizmet almak ve kan dökücü devlet memurlarının elinden karşılıksız mansıb almak kaba elle sağlam bir kaleyi almak kadar zordur. Timsah ağzından lokma ve aslanın ağzından azık almak daha kolaydır. Eğer dayanaksız ve yardımcısız olursa o sevda peşinde etek öpüp binlerce defa yalvararak nice ay ve yıl peşinde koşmak, vezirlerin ve valilerin kapısında köpek bakıcısından daha rezil ve sefil insanların ayağı altında toprak gibi çiğnenmek gerekir ki kişi muradına ersin ve amacına ulaşsın.”

³⁸ “Mezbûr gerçi nân-ı cihâna râğıb idi lâkin “ Ticaret yapanı Allah sever.” Maṭlabına artuḡ ṭâlib idi ḡaddâdlıḡ ile dirilürdi ve nân-ı bî-imtinânı sa’y-ı bâzûsında bulurdu. İḡvân-ı ḡadîminden biri bir ecilden didi ki niçün bu kadar ‘ilm ü hüner ve ṭab’-ı pür- güher ile erkâna varup cümle-i menâşıbından şân-ı fazîlet-nişâna münâsib bir mansıb almayasun çünki ṭarîḡ-i taḡşîlden ḡalduñ bâri bir cihet ile ḡalmayasun müdâm ‘avâmü’ n-nâs gibi meşâḡḡat-i ḡırfet ve me’ûnet-i şân’at ile zindeḡânî idesün didükde redd-i cevâb ve muḡâbele-i ḡitâbda didiler ki ey yâr-ı ‘azîz şâḡib-temeyyüz zamâne ḡâlinden ḡâfiller ve muḡtezâ-yı devr-i dündan câhiller gibi söylersün bu mes’ele-i şerîf ü denî ḡafî ve ḡabî degüldür ki mansıb didükleri nesne zamânede müft ü meccân olmaz ve anı her fâzîl u hüneri olan varup anda ḡâzır bulmaz. İṣṭilâḡ-ı zurefâda ve ‘orf-i ‘irfân mansıb didükleri mesnedden ‘ibâret ve mesned daḡî tuḡf u hedâyadan kinâyedür.

‘Ale’l-ḡuşûş bu zamânda ve bu maḡûle evânda lillâḡ bir işi ve ḡasbî bir cünbişi olmaz.

Bu zamân bi ‘acep zamândur ki
Bî-ḡarâz şanma şimdi bir iş ola

Şu ki dest-i tehî vara şeyḡe
Vara himmet yerine ḡozun ala

Var kıyâs it buña cihân ḡalkın
Şeyḡi böyle bunuñ ḡalanı n’ola (Canım, 2000: 223-224)

“Eğer sarı şahin (altın,para) elindeyse onu uçurursun. O olmazsa istersen ağzınla kuş tut.

Onun da gül kadar ömrü ve dikenin sıkıntısına göre bir süre sefası olacağı belli değil deyip, Gülistan’ın bu beytini değiştirerek okudu.

Demiri elle hamur yoğurmak gibi yoğurmak beylerin önünde el-pençe divan durmaktan iyidir.”³⁹

2.2.7.3. Rüşvetsiz İş Yapmayan Bir Devlet Memurunun Hikâyesi

Latîfî tezkiresinde rüşvetin ön plana çıktığı bir diğer anekdot ‘Andelîbî ile ilgilidir. Anekdot şöyledir:

“Naklederler ki adı geçen (‘Andelîbî) bir iş için devlet kapısına varıp o asrın yüksek rütbelilerinden birine müracaat eder ve az bir iş için günlerce gelip gider. Meğer o rüşvetçi kişinin batıl fikrine göre hediyeşiz ve rüşvetsiz bir kişinin işini görmek ve az ya da çok, Allah için bir iş yapmak rızasına aykırı olduğu için kolay bir işi zor, az bir şeyi çok gösterirdi. Ya da ümidini kesip olmayacağını söylerdi (‘Andelîbî) Rüşvet kapısına boşu boşuna günlerce gelir gider. Sonunda kötülük ve pisliğinin farkına varır. Görür ki kapıdaki görevli ve alıp yemek için tayin edilen yakınları eli boş gelene “efendi uyuyor” derler. Eteği altında bir hediye ile gelene “efendi buyur” derlerdi. Adı geçen (‘Andelîbî) bu meşhur beyti onun hakkında demiştir.

³⁹ Elhâşıl bî-bâd hevâ ve bî-tuhf u hedâyâ kişi erkândan cihet çıkarmak ve a’yân u erkân kaţtâlleri elinden bir kaç akça müft manşıb almak müşt-i dürüşti ile bir şişâr-ı üstüvâr almak kadar vardur. Neheng ağzından loğma ve peleng ağzından tu’me almak hod bir kâr-ı âsândur. Eger bî-mesned ü zahîr ve bi-mu’în ü naşir olursa ol sevdâda dâmen-dermiyân idüp hezâr ibtihâl ü ibtizâl ile nice mâh u sâl yilmek ve dergâh-ı mir ü vezîrde derbân u segbândan nice erâzil ü esâfilüñ zîr-i kademinde hak-i hakîr gibi pâymâl olmak gerekdür ki kişi muradına vâşıl ve maşsüdi haşıl ola.”

Beyt: Saru şahin elindeyse şalarsun
Ol olmazsa gerek ağzuñla kuş tut

Anuñ dahî müddet-i gül kadar bekası ve hâr cefâsına göre bir müddet şafâsı olacağı ma’lum degül diyüp Gülîstânuñ bu beytin taħrîf ile okudı.

Demiri elle hamur yoğurmak gibi yoğurmak beylerin önünde el-pençe divan durmaktan iyidir (Canım, 2000: 223-224).

Eline altın alıp gidersen efendi gel buyur derler, eğer elin boş gidersen efendi uyuyor derler.

Sonunda bir baş şeker ve bir iki bal mumu alıp o cehennemliğe yandırır ve gözlerine iki altın basıp utanmaz yüzünü utandırır.⁴⁰

Rüşvet her dönemde ve toplumda görülen bir problemdir. Kuşkusuz Osmanlı Devletinde de rüşvet alan ve veren kişiler olmuştur. Ancak bunun oranı Latîfi'nin iddia ettiği kadar olması mümkün müdür? Bu çok iddialı bir tezdır. Çünkü Latîfi yukarıdaki iki anekdota devlet sisteminin tamamen rüşvete bulaştığını ve rüşvet olmadan bir iş halletmenin mümkün olmadığını söylemektedir. Latîfi'nin anlattığı yıllar devletin yıkılma dönemleri değildir. Orduların fetihten fetihe koştığı yükselme dönemidir. Mükemmel işleyen bir ekonomik, siyasal, adli ve askeri sistem vardır. Daha 1500'lü yıllarda Latîfi'nin iddia ettiği kadar bozuk olan bir devlet sistemi, nasıl olmuş da 1900'lü yıllara kadar işlemeye devam etmiştir? Bu anlatım, tezkire yazarlarının Osmanlı Devleti'ne ve toplumuna karşı olumsuz bakış açılarını ortaya koymaktadır.

2.2.7.3. Devlet Memurlarının Vakıf Malını Yediğini Anlatan Anekdot

Bahârî; Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiye göre Edirne ve Karaferye'de müderrislik yapmış, pek çok bey ve paşa çocuklarına hususi öğretmenlik yaptıktan sonra kadı olmuş ve bu görevde iken vefat etmiştir. Ancak Âşık Çelebi'nin Bahârî'ye karşı nasıl bir düşünce beslediği anekdotun girişinde kendini gösterir. Miras bıraktığı

⁴⁰ Naql iderler ki mezbûr bir maşlahat için der-i devlete varduğda ol 'aşruñ a'yânından birine bir emr için mürâca'at ve bir cüz'î maşlahat için külli hizmet ider. Meger ol şahş-ı mürteşinüñ mezheb-i bâtılında tuhf u hedâyâsuz ve bî-ağz u irtişâsuz bir ferdüñ meşâlihîñ görmek ve cüz'iden ve külliden li'llâh bir iş bitürmek hilâf-ı rızâsı ve nâkız-ı muktezâsı olmağın bir emr-i yesîri sâ'b 'asîr ve bir şey'-i kalîli 'azîr ü keâîr gösterürdi veyâhûd ümidinden nevmîd idüp ye's haberin virürdi. Lâbüd bâb-ı rüşvet-me'âbına bî-hûde nice gün gelür gider ve habâyîâ ü kabâyîhine mütefaţtın olur görür ki derinde olan derbâni ve ağz u ekl için mütevaqqıf u müterakķıb olan a'vânı tehî-dest gelenlere efendi uyur dirler ve etegi altında bir vaşla gösterene efendi gel buyur dirler idi. Mezbûr bu beyt-i meşhûrî anuñ hâķķında dimişdür.

Beyt: Elüñe zer alup varsañ efendi gel buyur dirler
Eger destüñ tehi varsañ efendi uyur dirler

Neşr: Âhîrî'l-emr bir baş şeker ve bir iki bal mumı alup ol dûzahîye yandırur ve gözlerine bir iki zer basup utanmaz şüretin utandırur (Canım, 2000: 405).

malı ciğer kanı ile kazanmakla ithâm eder. Bahârî'nin vakfettiği malı ile ilgili yolsuzluk iddiasını işleyen anekdot şöyledir:

“Adının alçaklığı, halinin yoksulluğu ve yüzünün yaşlılığı en üst noktadaydı. Sonunda cimrilik ile kervansaray köşelerinde çıkardığı erbainler ve girdiği riyazetler sebebiyle yakalandığı hastalıklar belini iki kat eyledi. Atmış yaşında Çatalca kadısı iken dokuz yüz elli sekiz senesinde Edirne’de vefat etti. Ciğer kanı ile kazandığı gümüş ve altını ölümünde vakfedip Kurd-zâde adlı bir cahil kadıyı vekil tayin etti. Kurd boğazına ciğer astı. Vekil gel gör ki ne yaptı. Gözü yaşlı canavar idi (Malın) birazını kendisi yedi, birazını iyi birisi olarak görünmek için hazineye götürdü. Aferin Kurdum diyerek yüzüne gülüp memurluk vereceklerini vaat edip, elinden malı aldılar, “sahra köpeği” dediler. İğne yutmuş köpek gibi o mal onun içine iğ oldu. O dert ile yolda eşkıya eline düşüp saklayabildiği de burnundan geldi, kan irin oldu. Hırsızlardan kaçıp eşkıya eline düştü. Dünyada hasret kılıcı ve ahirette pişmalık hançeri yüreğini doğradı.”⁴¹

Anekdotta Kurd-zâde vakıflara verilmek üzere kendisine bırakılan malın bir kısmını zimmetine geçirir, bir kısmını da devlet görevlilerine teslim eder. Ancak; Latîfî devlet memurlarının kendilerine getirilen vakıf malına el koyarak yolsuzluk yaptıklarını iddia eder. Önceki iki anekdot gibi Latîfî, Osmanlı devlet görevlilerine karşı olumsuz tavrını burada da devam ettirir.

⁴¹ Denâ’et-i şân ve hasâset-i hâl ve resâset-i cemâl kemâlde idi. Âhîr hıisset ile kârbânserrây bucağlarında erba’inler ve riyâzetler çekmekden tahşil itdüğü marazlar bilin iki kat eyledi. Simni hudûd-ı sittinde kendü Çatalca’da seb’in ile kâzî iken Edirne’de sene âemân ve hamsinde vefât eyledi. Hûn-ı ciğer ile hâşıl itdüğü sîm ü zerîn maraz-ı mevtinde vakf idüp Kurd-zâde nâm bir kâzî-ı câhili vaşî eyledi. Kurd boğazına ciğer aşdı, ya’nî ki aşşı eyledi. Vaşî gel gör ki n’etdi, gürg-i bârân-dide idi, birezin kendü yidi, birezin hoş kişi olmağičün hazîneye ilettdi. *Aferin Kurdum* diyü yüzine gülüp manşıblar adadılar, elinden mâlî alup *seg be-sahra* didiler. İğne yutmuş it gibi ol mâl anuñ içine iğ oldu. Ol derd ile yolda harami elinde olup şaklayabildüğü dañi burnından geldi kan ile irin oldu. Uğrıdan kaçup harâmîye uğradı dünyâda tîğ-i hasret ve âhîretde hançer-i nedâmet yüreğîn toğradı (Kılıç, 2010: 435).

2.2.8. Makam ve Mansıpların Liyakate Göre Verilmediğini İddia Eden Anekdotlar

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde işlenen konulardan biri de makam ve mansıpların ehil olmayan kişilere, keyfi olarak dağıtıldığı iddiasıdır. Diğer olumsuz iddialar gibi bu da anekdotlar dışında pek çok anlatımda kendini gösterir. Örneğin Latîfî ‘Aşkî’ nin layık olmadığı halde mansıp sahibi olmasını şöyle anlatır:

“Yeni fikirler bulmada kudreti ve şiirinin tatlılığı yoktur. Ama bu haliyle o zamanda talihinin izniyle hayli yüksek rütbesi ve padişahdan günlük yüz akçe ulufesi varmış. Nitekim zamanın şairlerinden Fenâyî mahlaslı bir kötü şair gıpta ve kıskançlığından bu beyti demiştir:

‘Aşkî yüz yer, Sa’di otuz bu Fenâyî’ nin de tonlug ve timardan haftada yedi günü var.

Bir başkası da dedikoducuların ve kötülerin bahtının açık olduğunu ve ehil olmayanların çoğunun talihinin uğurlu olduğunu bu beyitle beyan etmiştir.

Ey ‘Aşkî talihine aşk olsun, gerçi şiirin kötü ama yıldızın iyi.

Bundan anlaşıldı ki eskiden beri talih ve nimetler kişide bilgilerin çokluğuna göre olmaz imiş. Kıymet, izzet, makam hak etmeye ve liyakata göre kişiyi bulmazmış.⁴²

Âşık Çelebi de Latîfî gibi bu konuda oldukça önyargılıdır ve bu önyargısını anekdot dışında bu konuyu işleyen pek çok ifadesiyle gösterir. Örneğin; Figânî

⁴² Taşarruf-ı icâdda çendân kudreti ve şi‘rinüñ aślâ halâveti yokdur. Ammâ yine bu hâl ile ol zamânda talî‘ müsâ‘adesiyle hayli rütbe-i refî‘ası ve pâdişâhdan yevmî yüz akça ‘ulûfesi var imiş. Nitekim ol zamânuñ şu‘arâsından Fenâyî taħalluş ider bir şâ‘ir-i fenâyî gıpta ve reşkinden bu beyti dimişdür.

Beyt: ‘Aşkî yüz yir Sa’dî otuz bu Fenâyînüñ dahî
Haftada yedi günü var tonlûg u tîmârdan

Neâr: Ve biri dahî pür-güylaruñ devleti ve kötülerüñ bahtı mütezâyid ve nâ-ehlüñ ekâer talî‘i sa‘d ve bahtı müsâ‘id olduğını bu beytle beyân itmişdür.

Beyt: ‘Aşkıyâ talî‘üne ‘aşk olsun
Gerçi nazmuñ kötü sitâreñ eyi

Neâr: Bundan ma‘lûm oldu ki zamân-ı aqdemden baht u devlet kişide kemâl-i ma‘rifete göre olmaz imiş ve kadr ü ‘izzet ve câh u menzilet bulanlar istiħkâk u liyâkâta göre bulmaz imiş (Canım, 2000: 393)

maddesinde yer alan “Kifâf-ı ma‘âş için ‘ırzın rehn virmeyince  arız alımadı, yiri gögi bilmezlerüñ öñinde niçe def‘a arz olmayınca bir kitâbete ‘arz alımadı. Bende-i mekâtib gibi kesb ü kâr için  urmaz yazardı, eş‘âr dimege fırsat bulımayup işgâlden âzâdelik andan kıyı  izerdi.” (Kılıç, 2010: 1204) gibi genelleyici ifadeler Osmanlı insanına önyargıyla yaklaşan bir insanın kurabileceği cümleleri çağrıştırmaktadır. Hatta bu cümlelerde önyargı ötesinde dışmanca bir karalama niyeti de vardır denebilir. Bu ve benzeri ifadeler dışında makam ve mansıpların liyakat esasına göre verilmediğini işleyen 3 anekdot tespit edilmiştir.

2.2.8.1. Basîrî’nin Makamları Lakaplara Göre Paylaştırmasını Anlatan Anekdot

Âşık Çelebi, Basîrî maddesinde Basîrî’nin önemli makamları kişilerin lakabına uygun olarak nasıl dağıttığını anlatır. Her ne kadar latifeden ibaret bir anekdot gibi görünse de Âşık  elebi ve Latîfi’nin yukarıda zikredilen ifadelerle benzer anekdotlar birleştiğinde makam ve mansıpların keyfi dağıtıldığı ve liyakat esasının gözeltilmediği fikri üzerinde durdukları anlaşılmaktadır. Aşağıdaki anekdot dili kısmen sade olduğu için günümüz Türkçesine aktarılmadan verilecektir.

“Merhûmuñ le‘â’ifi keşir ü meşhûrdur ve lisân-ı havâşş u ‘avâmda mezkûrdur. Cümleden biri erbâb-ı elbâbdan aşhâb-ı elkâba lakablarına münâsib menâsib tevzi‘ itmişdür. Meřelâ Müselmân Hasan’a İmânhişârı, Uzun Muřlihü’-d-dîn’e Boyâbâd, Haşarı Hasan’a  ıbıkâbâd, Köpek Bâlî’ye Yalakâbâd ölince  ış dimeyeler ol daği bizüm günâhumuzı ‘afv ide. şarı Gürz’e Kıızılağaç, Oturak Süpürge řücâ’a Akserây,  artal’a  uzguniyye medresesi begenürse hoşest begenmezse kuşest. Âhi’ye Göynük, İlsüz Oğlı’na il yazıcılığı, Basîrî’ye Alacahisâr kezâ ve kezâ. Bu risâle-i bedi‘ü’l-mağâleyi itmâm itdükde bir vezîre şunar ki ol zemânda sultânlardan birini alup düğün tedârükünde imiş. Meğer vezîr erbâb-ı řab‘a mâ’il ve mezâyâ zevkı derecesine vâsıl imiş. Monlâ Basîrî yârâna mansıplar virmişsin bize hişse yok mı bu kadar mansıb içinde bize de bir mansıb çok mı dir. Merhûm ‘ale’l-fevr sultânumuñ hâline muvâfik gördüm Sultânöñi sancagın virdüm dir.” (Kılıç, 2010: 422).

2.2.8.2. Kara Bali-zâde'nin İkili İlişkilerle Yakınlarını Makam Sahibi Yapmasını Anlatan Anekdöt

Daha önce gayri meşru ilişkiler ve devlet adamlarının zalimliğinin iddia edildiği anekdotlar bölümlerinde işlenen Figânî'nin öldürülmesi ile ilgili anekdotta makam ve mansıpların liyakate göre değil ikili ilişkilere göre dağıtıldığını iddia eden bir bölüm de vardır.

“Kara Bali-zâde'nin konağındaki eğlence meclisinin sabahında gördüğü rüyadan dolayı üzgün olan Figânî'yi teselli için Kara Bali-zâde Figânî'ye şöyle der: “bu vâkı‘a hayrdur ne ihtimâl gayrdur inşa‘allâh bugün senüñçün İskender Çelebi Efendi'ye varayın saña yâ Gümrük yâ Pencik kitâbetin alıvireyin, aħşama komayayın berâtuñ yanumdan çıkarayın” (Kılıç, 2010: 1208).

2.2.8.3. Sun'î Çelebi'ye Torpille Verilen Divan Kâtipliğinin Hikâyesi

Bu anekdotun kahramanlarından biri de Âşık Çelebi'nin kendisidir. İstanbul Kadısı olan Emir Gîsû tarafından korunup, desteklenen Sun'î Çelebi ve Âşık Çelebi divan başkâtipliği için aday gösterilirler. Fakat anekdottan anlaşıldığına göre Elkâs Mirza'nın devreye girmesiyle başkâtiplik Sun'î Çelebi'ye verilir. Anekdöt şöyledir:

“Merhûm (Emir Gîsû) ikimizi yetiştirip vezirlere ve divan üyelerine överdi. O esnada divan başkâtibi olan Recep Çelebi ölünce başkâtip olamaya layık, inşaada üstün birisine erkânın ihtiyacı oldu. İkimizi düşünmüşler. Merhûm Rüstem Paşa beni, Haydar Paşa ise Sun'î'yi destekledi. Elkâs Mîrzâ o zaman Anadolu'ya yeni gelmişti. İhtiyacı olanların ona başvurması pek çoktu. Bursalı Selman da divan kâtibi olmak için ondan yardım istedi. Rüstem Paşa ise “Elkâs buna da mı karıştı” diyerek olaydan uzak durdu. Van seferine gittiler. Çok geçmeden taun çıktı. Merhum da (Sun'î) tauna yakalanmış. Beni çağırdı. Gidip kan aldırđım, ilaç verdim. Birkaç gün dili tutuldu. Sonra iyi oldu. Beş altı gün sonra ecel kargası kuzgun gibi leşine kondu.”⁴³

⁴³ “Merhûm biz ikimizi terbiye ve esbâb-ı huşûş-ı âmâlümüz ta‘biye idüp vüzerâya ta‘rif ve erkân-ı divân-ı Süleymânâsâya tavşif iderdi. Ol eânada re‘is-i kâtibân-ı divân olan Receb Çelebi fevt

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KADILAR ve ADALET SİSTEMİ İLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde sıkça karşımıza çıkan ikinci meslek grubu kadılardır. Ancak tezkire yazarları eserlerinin bütününde görülen karalama ve itibarsızlaştırma gayretlerini kadımlarla ilgili anlatımlarında da devam ettirirler. İncelenen iki tezkirede de bütünüyle olumlu özellikleriyle anlatılan, hakkın ve adaletin timsali olmuş kadı profiliyle neredeyse hiç karşılaşılmaz. Latîfî ve Âşık Çelebi'nin eleştirileri zaman zaman kadımların şahsını aşarak, Osmanlı adalet sisteminin bütününe karşı hakarete varan ağır ifadeler içerir. Tezkire yazarlarına göre kadımların hemen tamamı rüşvetçidir. Pek çoğunda Allah korkusu ve hesap verme endişesi yoktur. Kadımlar kendi şahsi menfaatlerini temin etme derindedir. Çalışma konumuz olan anekdotlarda da aynı amaca hizmet eden anlatımlar karşımıza çıkar. Her iki tezkirede kadımlar ve adalet sistemi ile ilgili tespit edilen toplam 21 anekdot vardır. Bu anekdotların yalnızca 2 tanesi kadımlık mesleğini öven ve kadımların topluma hizmetini anlatan içeriğe sahiptir. Geri kalan 19 anekdot ise kadımların ahlâksız, yolsuz, rüşvetçi ve kötü tabiatlı insanlar olduğunu, Osmanlı adalet mekanizmasının çalışmadığını iddia eden içeriğe sahiptir.

olup kâtibler içinde re'is olmağa lâyıık ve fenn-i inşada fâ'ik, kimesneye erkânun ihtiyâcı vardı. İkimüzi yâd itmîşler. Rüstem Paşa-yı merhûm hakîre mâ'il oldı Hâydar Paşa, Şun'î'nün olmasına kâ'il oldı. Elkâs Mîrzâ dahı ol zemânda Rûm'a henûz gelmiş, ri'âyeti gâyetde ve erbâb-ı hâcâtun huşûl-ı murâdatları bâbında aña mürâca'atları nihâyetde idi. Burusalı Selmân-ı merhûm dahi kâtib-i divân olmak ümmidiyle anuñla istişfâ' itdi. Rüstem Paşa-yı merhûm ter düşüp *buña dahi Elkâs karşıdı mı* diyü cümleden imtina' itdi. Van seferine ki müteveccih oldılar, çok geçmedin tâ'ün oldı. Merhûm dahi tâ'ün çıkarup hakîri istemiş. Varup faşd itdürdüm ve tiryâk-ı fârûk tenâvül itdürdüm. Birkaç gün dili tütildi yine açılıp iylüge döndi. Biş altı günden şöñra zâğ-ı ecel kuzgun gibi lâşına kondı." (Kılıç, 2010: 1299-1300).

İslâm dininin kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'de tevhid, nübüvvet, haşir konularından sonra üzerinde en çok durulan konu adalettir. Bundan dolayı Osmanlı yöneticileri esas amaç olan dünya düzenini ancak adaletle temin edebileceklerine inanmışlardır (Şirvani, 1965: 106). Hadiye Tuncer (1965: 14) Osmanlı'da toprak kanunlarını ele aldığı çalışmasında Osmanlı Devletini altı asır ayakta tutan temel faktörün adalet ve eşitlik düşüncesi olduğunu ifade eder. Devlet, hükmettiği unsurlar arasında bir ayırım yapmadığı gibi, herkese müsavî yaklaşmış ve adil davranmıştır. Adalet ve müsavata verilen ehemmiyet Osmanlı tebaasının devlete olan sadakatini temin etmiştir. Pek çok bilimsel araştırma benzer görüşleri ortaya koymasına rağmen Osmanlı Devlet sisteminin en iyi işlediği 16. asırda yazıldığı iddia edilen Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde tam tersi düşünceler savunulur. Aşağıda Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde kadılar ve adalet sistemi ile ilgili anlatılan anekdotların konu başlıklarını gösteren tabloya yer verilmiştir.

KONU BAŞLIKLARI		LATİFİ	ÂŞIK CELEBİ
KADILAR ve ADALET SİSTEMİ İLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Eskişehir Kadısı 'İşretî'nin Kötülük Merkezi Olan Bir Tekkeyi İslah Etmesi		1
2	Sun'î Çelebi'nin Kadılık Mesleğine Hürmeten Azabının Hafiflemesi		1
TOPLAM OLUMLU ANEKDOT SAYISI:		2	
KADILAR ve ADALET SİSTEMİ İLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Kadıları Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	2	6
2	Kadıları Hırsızlık ve Yolsuzluk İçinde Gösteren Anekdotlar	3	4
3	Kadıları Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdotlar		1
4	Kadıları İçki Mübtelası Olmak ve Afyon Kullanmakla İtham Eden Anekdotlar	1	2
TOPLAM OLUMSUZ ANEKDOT SAYISI:		6 + 13 = 19	

3.1. KADILARLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Kadılarla ilgili tespit edebildiğimiz olumlu içeriğe sahip 2 anekdot vardır. Bu anekdotların ikisi de Âşık Çelebi Tezkiresindedir. Olumlu içeriğe sahip anekdotlar kısmına dahil ettiğimiz 2 anekdot aslında olumsuzlayıcı başka anekdotların bir bölümüdür. Buna rağmen olumlu içerik taşıyan anekdotlar başlığında incelenmiştir.

3.1.1. Eskişehir Kadısı ‘İşretî’nin Kötülük Merkezi Olan Bir Tekkeyi İslah Etmesini Anlatan Anekdot

Âşık Çelebi’nin anlatımına göre Seydi Gazi Tekkesi Eskişehir’de her türlü hayırsız, kötü, ahlâksız insanın mekân tuttuğu bir yerdir. Anasına-babasına isyan edenler, devlete başkaldıran haydutlar, hocasına karşı gelen talebeler, işten çakan abdallar, ahlâksız ve uğursuz kişiler Seydi Gazi Tekkesi’nde bir araya gelir ve yıllar boyu yöre halkına huzursuzluk verir, onları rahatsız eder. Tekke alıştığımız manasıyla bir ilim ve irfan yuvası olmaktan çıkmış, bir kötülük merkezi haline gelmiştir. ‘İşretî, Eskişehir kadısı olduktan sonra tekkeyi teftiş eder ve düzene koyar. Kötülükten ve kötü insanlardan arındırır. Yıllar yılı şerrinin önüne geçilemeyen tekke bir anda ıslah olur. Bu anekdot daha geniş olarak tekke ve zaviyelerle ilgili anekdotlar bahsinde işlenecektir. Ancak ‘İşretî’nin konumuzla ilgili olan ve ‘İşretî’nin hizmetini anlatan bölüm şöyledir:

“Hikmet Allah’ın ve mucize Resulullah’ındır, âlimlerin ruhaniyatının ve ilminin sırrıyla ve kadının gayreti tesir edip adı geçen İşretî Eskişehir kadısı iken o zaviyeyi (Seydi Gazi Tekkesi) teftiş etti. Kötülük ve pisliklerinden vakıf malına vefasızlıkları ve hiyanetleri, gusletmesi gereken pis topluluğun cinayetleri zahir olup hallerinin ayrıntısı adaletli padişaha ulaşınca padişah emretti ki; orası mescid ve nur yeri olsun, ilimle pürnur olsun. O boş, metruk yer medrese erbabı tarafından kullanılсын ve oradaki abdalların halleri ilme tebdil olunsun. Ders okuma ve fetva, bid’at ve heveslere üstün olsun. O boş, ıssız yer çöldeki serap gibi iken ilimlerin kaynağı olsun. Islık ve kuş seslerinin yerini kalem cızırtısı doldursun. Bu öyle

hayırlı bir ameldir ki bir padişahın amel defterinde benzeri yoktur. Bu hayırlı işe İşreti sebep olmuş ve onun elinden meydana gelmiştir.”⁴⁴

3.1.2. Sun'î Çelebi'nin Kadılık Mesleğine Hürmeten Azabının Hafifletilmesi Anlatan Anekdöt

Bu anekdot, “Sun'î Çelebi'ye Torpille Verilen Divan Kâtipliği” başlığında işlenen anekdotun devamıdır. Anekdotta haksız yere, iltimasla makam sahibi olan ve ahirette bundan dolayı azap çeken Sun'î Çelebi'nin kadılık mesleğinde yaptığı hizmetten dolayı azaptan kurtulması ve rahmete kavuşması anlatılır. Anekdöt şöyledir:

“İlginç bir olaydır ki merhumu (ölümünden) birkaç gün sonra rüyada gördüm. “Durumun nasıl oldu?” diye sordum. Bana “Halim harap ve sonum azap idi. Fakat birkaç gün mahkemede oturup şer'-i şerîfe hizmet ve şeriata uygun kararlara kâtiplik yapmam sebebiyle azabdan kurtuldum ve rahmet-i İlâhi'ye kavuştum” dedi. “Sana acıdığımı bilir misin?” dedim. “Bilirim.” dedi. “Ben ölsem sen kalsan bana bu kadar acır mıydın?” dedim. “Daha fazla acırdım.” dedi. Uyandım. Mum gibi yanıp gözyaşı döktüm.”⁴⁵

⁴⁴ Hikmet Allâh'ın ve mu'cize Resûla'llâh'ındır, sırr-ı 'ilm ü rûhâniyyet-i 'ulemâ vü gayret-i şer'ü şeref-i kazâ te'âir idüp mezkûr 'İşretü Eskişehir kâzîsı iken ol zâviyeyi teftîş itdi. Hâbâ-âetlerinden mâl-ı vakfa gadr u hıyânetleri ve ol ehl-i cenabetlerün cebâbetlerinde niçe cinâyetleri zâhir olup tafsîl-i ahvâl ma'rûz-ı 'arşa-i pâdşâh-ı 'adâlet-me'âl oldukda buyurdılar ki ol ma'hal mescid ü menâr ve câygâh-ı 'ilm-i pür-envâr olup ol battâl-hâne medrese-i erbâb-ı iştiğâl olup ve abdâluñ ahvâli 'ilme ibdâl olına. Tadrîs ü fetvâ bid'at ü hevâya ni'me'l- bedel ola ve ol bu'ka *keserâbin bikî'atin* (Çöldeki serap gibi) iken menba'-ı âb-ı 'ilm ü 'amel ola. Safîr ü nefîr ref' ola, yirine şarîr-i kalem tola. Mâ-ħaşal bir 'amel-i şâlih'dür ki bir pâdşâhuñ şahâ'if-i a'mâlinde miâli mestûr idügi ma'lûm degüldür. Çün bu 'amel-i ħayra zâhirâ 'İşretü bâ'is olup ve anuñ elinden ħadis olmuşdur (Kılıç, 2010: 1082).

⁴⁵ 'Aceb vâkı'adur ki merħümü birkaç günden soñra vaķı'ada gördüm. ħâlûñ nice oldı diyü sordum. Ĥaķ 'alim'dür ki böyle cevâb virdi ki ħâlûm ħarâb ve merci' ü me'âlüm 'azâb u 'akâb idi, amma birkaç gün mahkemede oturup şer'-i şerîfe ħıdmet ve kaza-yı şer'ıyyet kitâbet itmek sebebiyle el-ħamdü lillah ki 'azabdan ħalaş ve rahmet-i İlâhî ile iştişâş buldum. Yâ saña nice acıduğum bilür misin didüm. Bilürem didi. Ben ölsem sen kalsañ baña bu deñlü acır mıyduñ didüm. Daĥa ziyâde acırdum didi. Uyandım şem' gibi giryân u suzân olup yandım (Kılıç, 2010: 1300-1301).

3.2. KADILARLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde aynen padişah ve yöneticilere olduğu gibi kadılara karşı da olumsuz bir bakış açısı vardır. Bu durum sadece bizim çalışma konumuz olan anekdotlarda görülmez. Anekdotlar dışındaki bölümlerde de kadılara karşı olumsuzlayıcı bakışın izleri görülür. Örneğin: Latîfî, Cihânî maddesinde Yavuz Sultan Selim'in gözünden kadıların genel manzarasını çizer. Buna göre kadılar rüşvet aldıkları için zulmün kaynağıdır. Ve rüşvet almaya alışmış olanlar başlarını vermeden ya da birinin leşini meydana görmeden bu huylarından vazgeçmez. Bu yüzden Yavuz'un yanında cellât hazır bekler ve her an birinin kellesini alır. Dikkat edilirse Latîfî'nin eleştirisi bir ya da birkaç kadı ile ilgili değildir. Hedefinde bütün kadılar vardır.⁴⁶

Latîfî'nin kadılarla ilgili olumsuzlayıcı tavrı Nikâbî biyografisinde de karşımıza çıkar. Latîfî kadılar zümresine dâhil olduğunu söylediği Nikâbî hakkında "Ekâbire hâtûnlardan birine intisâb idüp h'âce olduğu münâsebetle Nikâbî taḥallus itmişdür." (Canım, 2000: 538) cümlesine yer vererek Nikâbî'nin aslında sahip olduğu makam ve mevkiyi hak ederek değil, önemli kadınlardan birine intisap ettiği için kazandığını iddia eder.

Kadılarla ilgili tespit edilen olumsuzlayıcı anekdotlarda kadılarla ilgili ithâm, iddia ve yergiler şu başlıklar altında toplanmıştır:

1- Kadıların gayri meşru ilişki içinde gösterilmesi

⁴⁶ Rûmilinden kuzât kısmından vülât zümresinden. Merhûm Sultân Selîm Hân-ı ma'delet nişân 'adâletde mu'âdil-i Nûşîn-revân idi ki râ'i-i ra'yyet ve hâmi-i hâris-i memleket idi. Kemâl-i 'adle mâyl olmağın cevri ü zulme kâyil degül idi. Huşûşan kuzât u vülât üzre bi't-tamâm ihtimâmı ve bunlaruñ haqqında tefahhus-ı tâmmı var idi. Başına degirmen dönecek ve başları degirmende ögünecek kuzât-ı tuğâtdan nicesin dibeğe koyup döğmişidi. 'Âlemde zulmüñ menşe'i tuhf u hedâyâ adına aḫz u eki olan rüşvet ve râşi ve mürteşi olup zulm u ḫayf kılanlar ḫükkâm-ı mülk ü memleketdür dirdi. Bunlar aḫz-ı hedâyâdan ve ekl-i irtişâdan ellerin çekmezler ya başlarını virmeyince ve birbirinüñ leşin meydân-ı siyâsetde görmeyince biñ te'kid ü tehdîd ile bunlar men' olunmaz ve kat'ı serden gayrı bunlara çâre bulunmaz diyüp vüzerâ ve ümerâya göz açdırmaz ve kuzât u vülâta kat'â rüşvet aldırılmazdı. Ve seyfi siyâseti cellâd elinde hâzır ve tîğ-i 'adâleti dest-i dâdda katli-zâlim-i cabbâra muntazır idi ve siyâset-gâhda her dem büri-de-serler ve hûn-âlûde küşteler eksük degül idi. Dirler ki Sultân Selîm kısm-ı kuzâtdan evvel bunı katli itdi. Ammâ sebep ü 'illetini bilmezüm ki zulm ü ḫayfa müte'allıḫ nesin işitdi (Canım, 2000: 219).

- 2- Kadıların hırsızlık ve yolsuzlukla ithâm edilmesi
- 3- Kadıların çeşitli yönlerden faziletsiz gösterilmesi
- 4- Kadıların içki mübtelası olmak ve afyon kullanmakla ithâm edilmesi

3.2.1. Kadıları Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdolar

Kadıları gayri meşru ilişki içinde gösteren 2 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 6 tanesi ise Âşık Çelebi tezkiresinde olmak üzere toplam 8 anekdot vardır.

3.2.1.1. Şam Kadısı Mevlânâ İshak'ın Ayyaş ve Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Edilmesi

Latîfî'nin anlatımına göre Mevlânâ İshak; Kanûnî Sultân Süleymân döneminde Şam kadılığı yapmış ve bu görevi yürütürken vefat etmiş devrinin faziletli şairlerinden biridir. Latîfî bu övgülerin ardından pek çok edebiyat araştırmacısının mahbub-perest olarak yorumladığı ancak gerçek olması durumunda sorunlu bir kişilik göstergesi olan aşağıdaki anekdotu anlatır. Tezkirelerde defaatle karşımıza çıkan kişilik karmaşası Mevlânâ İshak'da da karşımıza çıkar. Latîfî'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“Ve yaratılış özelliği olarak merhum son derece coşkulu, güzellerle sohbeti gönülden arzulu, güzele âşık ve âşıkların sadığı idi. Dostlar arasında nazik, başı açık bir şâhid-bâz idi. Riyaya, makama, örf'e meyilli ve razı değildi. Her nerede bir güzel işitse ve iki ev olan bir köyde bir güzel olsa ne yapar eder kimse bilmezdi ama onu avlardı ve bütün peri yüzlüleri sihriyle büyülerdi. Bütün ömrü boyunca yalnızlar âleminde bekârlar sultanı ve rindler halkasının başı idi. Altınlarla süslü bin güzel kadından bir nakşî dilberi; bin bakire kızıdan kaba abalı bir gümüş tenli bir mahbubu ve keçe giyen dervişi üstün tutardı. Aşkî öyle alışkanlık haline getirmişti ki gördüğü çeşm-i bîmârün çaresiz hastası olur, bir iki güzel sözüne ölümlü hasta gibi can verir ve hakkında birkaç gazel derdi.

“Ey sufi, kız kadar güzel oğlan güzeller varken hangi zevksiz gidip kadına meyleder.”⁴⁷

Tezkire yazarına göre yukarıdaki ifadeler devrin en önemli kültür ve ilim merkezlerinden olan Şam şehrinin kadısına aittir. Mevlana İshak’ın bu konumu ile bağdaştırılamayacak yukarıdaki anlatımdan ve beyitten sonra Edirne’de Işık Kasım diye bilinen bir molla ile “mektûb-ı muhabbet” üslubundaki karşılıklı beyitlerine yer verilir:

“Bilindiği gibi adı geçen son derece şen yaratılışlı, şakacı, açık tabiatlı ve güler yüzlü idi. Edirne’de Işık Kasım lakabıyla tanınan, miskin ve tok gönüllü mollaya ışık ıstılahınca şaka yollu birkaç beyti mektub-ı muhabbet üslubunda yazıp göndermişti.

Ey aşk ülkesinin tahtına sultan olan önder dede. Bütün gizli sırların kaynağı ve yansıma yeri olan dede. ‘Âlem-i ıtlaktan her dede dem vursa da erenler canı için istiğna mülkünde benzerin yoktur. Âlemin vahdet tekkesinde bu yalancı koca kariya benzeyen dünyanın yüzüne bakmayan gerçek er olan dede.

Işık Kasım’ın İshak Çelebi’ye verdiği latifeli cevabı:

Ey İshâk dünyada insan olan asla iyiliği unutmaz, bu iyiliği biz de sana ederiz ey İshâk.”⁴⁸

⁴⁷ Ve halet ü hilkatde merhûm gâyetde şûr u şevki gâlib ve derûn-ı dilden muşâhabet-i maḥbûba tâlib ḥüsn ü cemâli ‘âşıkı ve ‘âşıklarun şâdıkı idi. Meyân-ı mevâlîde nâzûk ḥarîf ve baş açık şâhid-bâz zarîf idi. Riyâ ve riyâset ve ‘örf ü izâfete ma’îl ü kâ’îl degül idi. Her kânde ki bir ḥûb işitse ve iki evli bir kûyda bir maḥbûb olsa kimse bilmezdi ki neyler niderdi nâgeh anı şayd iderdi ve bi’l-cümle perî-ruḥsârlar teşhîrinde siḥr iderdi. ‘Ömri oldukça ‘âlem-i tecerrüdde mîr-i mücerredân ve ser-ḥalka-i rindân ve maḥdûrî der-miyân idi. Bin zen-i zibâ-yı pür-zer ü ziverden bir kız nakşî dilberi ve nâ-zenîn-i nâz-perveri ve hezâr duḥter-i dûşîze-i ḥûrî-manzardan kabâ-yı abâyıla bir maḥbûb-ı sîm-beri ve âyine-i nemed-pûş gibi bir sâde-peykeri hezâr-bâr yeg görürdi ve naḥd-i ḥayât ile ölince zer ü sîmin bir sîm-bere virürdi. Bir mertebede ‘âşık-pişe ve mahabbet-endîşe idi ki gördüğü çeşm-i bîmâruñ ‘illetsüz ḥastası ve sebebsüz şikestesi olup bir iki cevâbına ölümlü ḥasta gibi cân virürdi âyende ‘âşıklardı ve ḥakkında bir kaç gazel dirdi.

Beit: Şûfî kız nakşî kız oğlan güzeller var iken
Nice bî-zevḥ ola şol kim vara meyl ide zene (Canım, 2000: 172-173)

⁴⁸ Ma’lûm u meşhûrdur ki mezkûr gâyetde şûḥ-mizâc u mizâḥ-gûy ve küşâde-ṭab’ u ḥandân-rûy idi ve şehri-i Edirne’de Işık Kâsım demekle mülâkḥap u mûte’ârif mollaya ve şâhib-meskenet ü ehl-i istiğnâya mülâtafa yüzünden ışıklar ıstılahınca bu birkaç beyt anuñ ihtira’âtındandır. Mektûb-ı mahabbet üslûbında tahrîr idüp göndermişlerdür.

Âşık Çelebi de, hemen hemen benzer ifadelerle İshak Çelebi hakkında ağır ithâmlarda bulunur. Adeta, Latîfi'nin yukarıda anlattığı anekdotu tamamlama ya da destekleme düşüncesindedir.

“Dokuz yüz otuz yedi senesinde Sahn’a müderris oldu. Sahn’da uzun zaman kabiliyetlerin ve faziletlerin kaynağı oldu. Merhum çoğu zaman evde ve dışarıda başı açık otururdu. Meşrebi rahattı. O yüzden şarap içmekle ithâm olunurdu. Fakat kendisi dermiş ki: “Dokuz yüz dokuz senesinde hasta olup bütün günahlara tövbe edip, bütün günahlara tövbe ettim diyerek tarih düşürdüm. O vakitten beri tövbemin temiz eteğine noksanlık eli değmedi ve namusuma na-mahrem bir haram girmedi.” Fakat güzellerle dost olmada ve aşka düşkünlükte âlemin korkusuz rindi idi. Hamamlarda ve mesireliklerde bir güzelin olduğunu işitse gidip seyretme konusunda zariflerin en hızlısı idi.”⁴⁹

Görüldüğü gibi buradaki anlatım da Latîfi tezkiresindeki anlatımdan farklı değildir. Karşımızda dönemin üniversitesi olan Sahn’ın en faziletli hocası olmasına rağmen sorunlu bir kişilik olduğunu iddia edilen bir Mevlânâ İshak biyografisi vardır. Âşık Çelebi’nin iddiasına göre Mevlânâ İshak şarap, gayri meşru ilişki vb. kötü alışkanlıklardan dolayı hasta olan ve bu alışkanlıklarına tövbe eden ancak hamamlarda ve gezme yerlerinde güzelleri seyre koştuktan kendini alıkoymayan bir kişidir. Âşık Çelebi’nin tarafsız gibi duran ama açıkça ön yargısını ve kötü düşüncesini ortaya koyan anlatım tarzı dikkat çeker. Âşık Çelebi, İshak Çelebi

Şi'r: Ey serîr-i mülk-i 'aşka hân olan server dede
Cümle esrâr-ı rumûza menba' u mazhar dede
Mülk-i istignâda miâlün yok erenler cânıçün
'Âlem-ı ıtlâkdan gerçi dem urur her dede
Bu yalancı pîre-zen dehrün yüzine bakmayan
Tekye-gâh-ı vahdet-i 'âlemde gerçek er dede
Laîfe-i Işık Kâsım bâ-İshak Çelebi ber-sebîl-i cevâb:
Cihânda eylûgi hergiz unutmaz âdem İsağ
Bu eylûgi idevüz biz de saña âdem İsağ (Canım, 2000: 173)

⁴⁹ Sene seb'a ve âelaâin ve tis'ami'ede (937) Şahn'a müderris olmuştur. Şahnda niçe zemân mecma'-ı kavâbil ü menba'-ı fevâzil oldı. Merhûm cemî'-i zemânda eger evde ve eger yabanda olurdu, ser-bürehne otururdu. Egerçi meşrebi küşâde idi, ol sebebden müttehem-i nûş-ı bâde idi. Ammâ kendü dir imiş ki *sene tis'a ve tis'am'ede haste olup cümle menâhîye tevbe idüp tubtu ila'llâhi diyü târîh didüm. Ol vaktiden berü dâmen-i pak-i tevbeme dest-i noğşân irmedi ve harîm-i 'işmetüme nâ-mahrem harâm girmedi.* Lâkin maḥbûb-dostlıkda ve 'âşık-pişelikde 'âlemün rind-i bî-bâki hammâmlarda vü mesirelerde maḥbûb işitse varup seyr itmekte zurefânun cüst ü çâlâki idi (Kılıç, 2010: 332-333).

hakkındaki şarap içme iddiasını ithâm olarak verir. Ancak devamında İshâk Çelebi'nin ağzından içki ve zinaya tövbe ettiğini anlatır. Âşık Çelebi dolaylı olarak bu iddiaların töhmet değil gerçek olduğu mesajını verir.

3.2.1.2. Kadı Bahârî Hakkında Gayri Meşru İlişki İddiasını Anlatan Anekdote

Âşık Çelebi, Kadı Bahârî hakkında gençlik yıllarında yaşandığı belirtilen bir gayri meşru ilişki iddiasında bulunur. Anekdote şöyledir:

“Hâlâ divanda vergi memuru olan Mehmed Çelebi adlı kimseyi dilberliği zamanında kâtip çırağı iken sevip divana gelmemesi üzerine bu gazeli demiştir.

“Ey dilber, sen ay yüzlüyü görmeyeli birkaç gün oldu. Yardım et ki kaç divandır beklemekten öldüm.”

“Bir sipahi dilberin sevdiğimi tekrar söylemek olmaz. Her sabah divan yollarını onun için beklerim.”⁵⁰

3.2.1.3. Bursa Kadısı Hasan Çelebi Hakkında Gayri Meşru İlişki İddiası

Hem Latîfî hem de Âşık Çelebi, Hasan Çelebi'nin Gelibolulu olduğunu ve değişik şehirlerde müderrislik görevlerinden sonra Bursa'da kadılık yaptığını belirtir. Latîfî, Hasan Çelebi'yi “beyne'l-mevâli leâfet-i tâb' ile mevsûfdur.” (Canım, 2000: 228) şeklinde tarif eder. Âşık Çelebi ise “envâ'-ı feza'il u ma'ârifle ma'mûr idi” (Kılıç, 2010: 619) ve “Merhûm-ı merkûm 'ulemânuñ zarîfî ve zurefânuñ nazîfî, laîf-

⁵⁰ Hâlâ dîvân mukâta'acılarından Mehmed Çelebi nâm kimesneyi dil-berliği zemânında kâtib şakirdi iken sevüp divâna tereddüdi münâsebeti ile bu gazeli dimişdür.

Dil-berâ birkaç gün oldı görmeyelden sen mehi
İntizâr ile meded öldüm kaçan divân olur

Bu beyti dağı anuñ yâdına dimişdür.

Dimek olmaz bir sipâhî dil-berin sevdüm yine
Anuñ için beklerem her şubh dîvân yolların

(Kılıç, 2010: 435-436)

ṭab' u hoş-mezâk, kerimü'l-a'râk ve hüsnu'l-ahlâk 'âlim ü fâzıl 'arif ü kâmil idi.” gibi klişe ama övücü ifadelerle tanıtır. Bu övgüler Osmanlı Devletinin en önemli şehirlerinden Bursa’da kadı olarak görev yapan birisi için normaldir. Ancak devamında gelen olumsuz ifadeler kuşku ile karşılanması gereken ifadelerdir. “Pîr olunca cevânlar hevâsında ve nıkrîse ibtilâ ile iki ayağı çukurda iken çâh-ı zenehdânlar sevdâsında idi. Leb-i dil-berler yâdı ile cân virdi ve kabre rûh-bağş dil-berler hayâli ile girdi.” (Kılıç, 2010: 621). Latîfi ve Âşık Çelebi Osmanlı Devletindeki hemen hemen bütün önemli kişiler için önce klişe övgü cümleleri kursa da ardından çok ağır ithâm ve iddialar ifade eden cümleler kurar. Âşık Çelebi yukarıdaki olumsuz ifadelerini destekler mahiyette şu anekdota yer verir:

“Levendliği zemânında Memi nâm bir dil-bere mübtelâ olup Edhem nâm bir rakîbi daği olup Memi’nüñ aña meylin ziyâde görüp bu hicvi dimişdür.”

Kıt'a Bu imiş 'âlem içre maşûduñ
Seni Edhem sever Memi diyeler

Geñ gelürse kûnuñ eger s...ne
Nesne yok giyse Edhemî diyeler (Kılıç, 2010: 623)

Tezkireciler tarafından yapılan Hasan Çelebi tasviri ile anekdot ve verilen şiir örneği arasındaki derin uçurum ilk bakışta göze çarpar. Ya, tarif edilen kişi Hasan Çelebi değildir ya da, anekdot ve şiir Hasan Çelebi’ye ait değildir. Çünkü hiciv örneği olarak verilen mısralar edebi, estetik değerlerden yoksun, kaba ve nezaketsiz ifadelerdir. Anlatılan anekdot ise tamamen genel ahlâk ve toplum kurallarına aykırıdır. “Beyne'l-mevâli leṭâfet-i ṭâb' ile mevsûf.” “envâ'-ı feza'il u ma'ârifle ma'mûr” olan bir kişinin bu gayri meşru ilişki içinde olması çelişkilidir. Ancak tezkirelerde anlatılan şairlerin büyük kısmında bu çelişkiye rastlanır.

3.2.1.4. Kadı Sa'yî'yi Gayri Meşru İlişki İçinde ve Ayyaş Olarak Tasvir Eden Anekdot

Latîfi, Sa'yî-i Sanî'yi “Ayyâş u bâde-nûş ve bâde ile begâyet başı hoş idi.” şeklinde tarif eder (Canım, 2000: 308). Âşık Çelebi’nin iddiasına göre ise Sa'yî, eline

geçen akçeyi balık pulu gibi saçtığı için her zaman eli boş gezmektedir. Çünkü parasını hamamlarda tellaklarla harcamaktadır. Bu yüzden iki yakası bir araya gelmez. Merhaba Efendi adlı arkadaşı Sa'yî'nin bu durumuna kendince bir çözüm üretir. Anekdot şöyledir:

“Bir gün Merhaba Efendi adı geçene hitap edip dedi ki “Molla Sa'yî hazmı lezzetli şeyleri yemen bizimledir, elbiselerin bizden aldığı bahşişlerdir. Eline geçen akçeyi neye harcıyorsun ki göğsündeki yaradan başka kırmızı paran yok ve görünürde gözyaşından ve yüzünden başka gümüşün ve altının yok. Galiba hamamdaki tellak oğlanlara veriyorsun onun için sık sık hamama giriyorsun. Çaremiz sana bir oğlan göndermeye kaldı.” Molla Sa'yî bunu işitince efendinin ‘Ali adlı bir servi boylu güzel ve latif hizmetçisini kasedip “Sultanım bari ‘Ali ile hamama gönderin ihsan ettiğin akça başkasına gitmesin yine kendinize dönsün” dedi. Merhum mülâzım olduktan sonra bazı yerlere kadı oldu. Yine fakirlik ve ihtiyaçtan kurtulmayı başkasına el açma ve zillet yakasını alıp borçlarından dolayı sıkıştı.”⁵¹

Yukarıdaki ifadeler kanunları uygulamakla yükümlü bir kadıdan ziyade sıradan ve basit kişilerin arasında geçen diyalogları andırır. Konuşulan konular, üslûplarındaki fütursuzluk dikkat çeker. Tasavvufî edebin ve nezaketin had safhada yaşandığı bir zamanda ve şehirde bu denli basit diyalogların kurulması, bunlara herkesin vâkıf olması ve kitaplarla neşredilmiş olması; buna karşılık bu tavırların herhangi bir tepki görmemesi şaşırtıcıdır.

⁵¹ Bir gün Merhabâ Efendi mezbûra hitâb idüp didi ki *Monlâ Sa'yî horiş ü güvârişüñ bizümle nefâ'is ü cevârişdür ve libâs u pûşîşüñ bizden alduğuñ bahşişdür. Eliñe giren akçayı niye harc idersin ki göğsüñdeki dâğuñdan gayrı yatur fûls-i aħmerüñ yok ve görünürde eşk ü rüyuñdan özge sîm ü zerüñ yok meger dellâk oğlanlarına virürsin anuñçün ħammâma şık şık girersin. Çâremüz şuña kaldı ki bir oğlan bile göndürevüz ol ħuşûşda dahı boğazuña tıravuz. Monlâ Sa'yî bunu işidüp efendinüñ ‘Ali nâm bir serv-kâmet ve pür-melâhat ü leţâfet gulâmına işaret idüp sulţânım bâri ‘Ali ile ħammâma gönderün ihsân itdüğüñüz akça yabana gitmesün yine kendünuze dönderüñ didi. Merhûm mülâzım olduğdan soñra ba'zı yirlere kâzî oldı yine faqr u fâka vü felâketden ħalâş olmayup miñnet ü zillet yakasını alup mütekâzî oldı (Kılıç, 2010: 990)*

3.2.1.5. Menemen Kadısı ‘Abdî Çelebi’yi Gayri Meşru İlişki İçinde ve Ayyaş Olarak Tasvir Eden Anekdöt

Âşık Çelebi; uzun uğraşlardan sonra para kazanmak için istediği kadılık makamına kavuşan ve Menemen kadısı olan ‘Abdî biyografisinde uzun bir içki meclisi tasvirinden sonra aşağıdaki anekdotu anlatır. Anekdotta ‘Aşkî, Sinan Çelebi’nin oğlu Mesih ile kendi hizmetçisi Bekir Çelebi arasındaki gayri meşru ilişkiye göz yumar. Aslında anekdottan anlaşıldığına göre ‘Aşkî de böyle bir ilişkinin içindedir. Hizmetçisinin Mesih ile ilişkisine razı olmasa da göz yummak zorunda kalmıştır. Âşık Çelebi, bu anekdotla efendiler ile uşaklar arasında gayri meşru ilişkinin normal olduğu mesajını vermektedir. Böylece ‘Aşkî’nin ahlâk ölçüsü hakkında bir fikir verilmekle beraber bütün bir Osmanlı toplumunun bu tarz ilişkilerle içli dışlı olduğu, bu ilişkilerin hayatın olağan hallerinden kabul edildiği düşüncesi tezkire yazarı tarafından işlenir. Anekdöt şöyledir:

“Bursa’da merhum vaiz Sinan Çelebi’nin Mesih isimli servi boylu bir oğlu vardı. Onu konuşurken gören gökte istediğini yerde bulurdu. Mesih onun gökten inmiş lakabıdır denilse olurdu. (Mesih) ‘Abdî Çelebi’nin Bekir adlı bir dilberine âşık olur ve birbirlerine yaseminle servi gibi sarılırlar. Bir gün Bekir Çelebi ‘Abdî Çelebi’ye “bu gece yeni ay gibi evinde akşamlarım” diyerek yarına söz verdi ve bekleme elemiyle gürültü ve kavga çıkardı. (‘Abdî Çelebi) tasalı olarak sohbet ve işret meclisini topladı ama mum gibi sabaha kadar dikildi, def gibi yüzü kızarıp kulağı çınladıkça dilber geldi mi acaba diye yollara kulak verdi. Şarap köpüğünün saki ayağına göz dikmesi gibi her an gelir umuduyla ayak basacağı yeri gözlerdi, kadehden eve ay ışığı düşse ümitlenirdi. Birden sabah olup, sabah güneşi “(gömleği) Babamın yüzüne sürün göreceksin hale gelir (Yusuf Suresi 93)” diye evi aydınlatır. Dilber ise Mesih’in yanından gelip ‘Abdi Çelebi’yi uyurken yakalar. Dilber inkâr etse de halinden buhur-u Meryem kokusu ve nefesinden hayat verici soluk gelir. Bilir ki o gece sabaha dek eli elinde, dudağı dudağında olmuştur.”⁵²

⁵² Bursa’da merhûm gûyende Sinan Çelebi’nün Mesih nâm bir serv-endâm oğlu var idi, anı gûyende gören gökde istediğini yerde bulurdu ve Mesih anuñ gökden inmiş lakabıdır denilse olurdu, ‘Abdî Çelebi’nün Bekir nâm bir dil-berine ‘âşık olur ve serv ü yâsemîn gibi biri birine mu‘ânik olur. Bir gün Bekir Çelebi ‘Abdi Çelebi’ye *bu gece mâh-ı nev gibi hâneñde akşamlarım* diyü va’de-i ferdâya ve elem-i intizârla şûr u gavgaya şalar. Dermend tertîb-i şohbet ve cem‘-i esbâb-ı işret ider,

Âşık Çelebi, burada da Kur'an'ın kesin olarak yasakladığı bir fiili Kur'an'dan ayetlerle anlatma gayretine girer. Üstelik namus ve iffet remzi olan Yusuf peygamberin kıssasından alıntı yapar. Bu gayret adeta okuyucunun anlama yeteneği ile alay etmek gibidir. Bir Müslümanın kendisi dinin emir ve yasaklarına tam olarak uymasa bile Kur'an hükümleriyle alay etmesi beklenmez. Hele de bunu edebi eser kisvesi altında topluma teşmil etmesi güç bir durumdur. Böyle bir fiile bırakınız 16.yy Osmanlı toplumunu günümüz toplumu dahi hoş görüyle yaklaşmaz. Osmanlı toplumunun bu tür ahlâksızlıklara karşı hoş görülmesi olduğu savunması ise gerçeklerle örtüşmez. Öyleyse tezkirenin yazarı olan Âşık Çelebi gerçekten 1500'lerin İstanbul'unda yaşamış bir Müslüman mıdır? Yoksa, yaşamış tarihi bir kişiliğe daha sonra başka bir kimlik mi kazandırılmıştır? Bütün bu sorulara verilecek tutarlı cevaplar Âşık Çelebi ve Latîfî Tezkireleriyle bütün tezkire edebiyatının sahilliğini ortaya koyacaktır.

3.2.1.6. Serfice Kadısı 'Amrî Hakkında Gayri Meşru İlişki İddia Eden Anekdot

'Amrî; Latîfî ve Âşık Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 'Abdulkerim'in himayesine verilen devşirmelerdendir. Daha sonra 'Abdulkerim 'Amrî'yi evlat edinmiş ve yetiştirmiştir. 'Amrî, Sultân Bâyezîd Han zamanında kadı olmuştur. Latîfî, 'Amrî ile ilgili aşağıdaki anekdotu anlatır:

"Kaya adlı bir taş kalpli dilbere sevdalıydı. Gerçekte de Kaya vefa konusunda taş, kaya idi ('Amrî'nin) sarhoş olup (Kaya'nın) köyüne gitmediği ve Kaya'nın da bunu cefa taşına tutup başını yarmadığı gün yoktu.

Beyt: Kaya seni cefa taşına tutar dediler. Ben aşığın başına dedikleri hep geldi.

şem' gibi şabâha dek dikilür turur, def gibi yüzi kızarup kulağı çınladukça *dil-ber geldi ola* diyü yollara gûş urur. Habâb-ı mey sâkı ayağına göz dikdügi gibi kudûmına hezâr yirden çeşm-i intizârın küşâde ider, câmdan hâneye ziyâ-yı mâh-tâb düşse ümmîdin ziyâde iderdi. Nâ-gâh şubh olup pertev-i hurşîd-i şubh kalk (?) *fe'elkûhu 'alâ vecchi ebî ye'ti başîran* diyü hâne-i 'âlemi münevver eyler. Dil-ber daği hâne-i Mesîh'den gelüp 'Abdî Çelebi'yi döşekde avlar. Egerçi dil-ber inkâr ider amma 'Abdî Çelebi görür ki Bekir'ün hâlinden bûy-ı buhûr-ı meryem ve nefesinden hayât-efzâ dem gelür. Bilür ki ol şeb Mesîh ile hem-âgûş ve kârî şubha dek leb-i bâde vü bâde-i leble nûş-â-nûş imiş (Kılıç, 2010: 1047-1048).

Matla: Sert bağırlı taş kayasın sen. Senin gönül yapacağını sanmıyorum.”⁵³

3.2.1.7. Gelibolu Kadısı Me’âlî’nin Namaza Düşkünlüğünü ve Gayrî Meşru İlişki Uğruna Cüzzam Olduğunu Anlatan Anekdote

Âşık Çelebi; Me’âlî’nin Mihaliç, Kepsud, Fard, Sofya, Filibe ve Gelibolu gibi pek çok Anadolu ve Balkan şehrinde kadılık yaptığını belirtir. Âşık Çelebi’nin verdiği bilgiye göre Me’âlî Gelibolu kadısı iken vefat etmiş Gelibolu’ya bir türbesi dahi yapılmıştır. Halk tarafından türbe yapılmasından halkın nazarında oldukça saygın bir kişilik olduğunu anladığımız Me’âlî hakkında Âşık Çelebi “eger şıdk eger kızb halk içinde şayi‘ olmuşdur” diyerek başladığı oldukça uzun bir hikâye anlatır (Kılıç, 2010: 769-781).

Ezan, abdest, teheccüd namazı, sabah namazı, vacip, ayet, hadis, peygamber, gibi İslâmî literatüre ait pek çok sözcüğün içine serpiştirildiği hikâye, Âşık Çelebi’nin anlatımına göre o zaman Mihaliç kadısı olan Me’âlî’nin başından geçmiştir. Hikâyede Me’âlî gönlünü kaptırdığı ve birlikte olmak istediği dilbere “vuşlât u sohbət” isteğine dair bir haber gönderir. Dilber, Me’âlî’ye “Efendi hazretleriñ emr-i şeriflerine inkıyâd nice vech ile bize vâcibdür” diye başlayan ve müsbet cevap veren mektup gönderir. Dilber mektubunda seher vakti kasabadan çok da uzak olmayan eski bir çiftlikte buluşmayı teklif eder. Me’âlî o gece heyecandan sabaha kadar uyuyamaz. Fakat enteresan bir şekilde Allah’ın kesin olarak haram kıldığı bir fiili⁵⁴ işlemek için gitmeye hazırlanan ve bu konuda büyük bir heyecan

⁵³ Neşr: Kaya nâm bir dilber-i sengîn-dile mübtelâ idi. Hakkâ budur ki Kaya dañi bâb-ı vefâda taş kaya idi. Gün olmazdı ki mestâne kûyına varmayaydı ve Kaya dañi bunu cefa taşına tutup bir nice yirde başın yarmayaydı.

Beyt: Didiler tutar Kaya seni cefâsı taşına
Geldi hep didükleri ben mübtelânuñ başına
Matla’: Katı bağırlı taş kayasun sen
Sezmezem kim gönül yapasuñ sen (Canım, 2000: 403)

⁵⁴ “Lût’u da gönderdik. Halkına dedi ki: "Daha önce hiç kimsenin yapmadığı pek çirkin bir işi siz mi yapıyorsunuz? Siz kadınların ötesinde, şehvetle erkeklere gidiyorsunuz ha! Yok, yok anlaşıldı! Siz haddini aşmış bir milletsiniz! Halkının ona verdiği cevap şundan ibaret oldu: "Çıkarın bu adamları memleketinizden! Çünkü bu beyler pek temiz insanlar!" Biz de onu ve ailesini kurtardık. Ancak eşi geride kalıp helâk olanlardan oldu (Araf Suresi 80-83. Ayetler)

duyduğu iddia edilen Me'âlî abdest alır, teheccüt namazı ve ardından sabah namazı kılar. Hatta heyecandan namazı birkaç kez yanlış kılar ve sehiv secdesi ile düzeltir. Nihayet dilber Me'âlî'yi kasaba dışında havası ve suyu kötü, üzerine duman çökmüş bir dağ başına benzeyen, harabe evlerin olduğu bir çiftliğe götürür. Dilber'in Me'âlî'yi götürdüğü yer, cüzzam hastalarının terk edildiği bir yerdir. Dilber pek çok tatlı söz ve nefsanî vaatlerle Me'âlî'yi saf ve aptal yerine koyarak şarap getireceği vaadi ile oradan ayrılır. Gitmeden önce de çiftlikteki cüzzamlıların imamlarını ve reislerini toplayarak gelen kişinin (Me'âlî'nin) yedi iklimin padişahı Sultan Selim'in musahiplerinden, dertlerinden haberdâr ve şifasına muktedir birisi olduğunu ancak; kendisi çiftlikten ayrılana kadar ortalıkta görünmemeleri gerektiğini söyler. Dilber çiftlikten ayrıldıktan sonra cüzzamlıların birer birer ortaya çıkmasıyla Me'âlî nerede olduğunu anlar, fakat artık çok geçtir. Pek çok dil dökse, tehditler etse de Onu bırakmazlar. Me'âlî'nin Gelibolu kadısı olduğuna inanmazlar. Sonunda Me'âlî de cüzzam hastalığına yakalanır, yataklara düşer, her tarafı yara bere içinde kalır. Durumdan haberdar olan yakınları ve hizmetçileri gelip Me'âlî'yi oradan alır ve evine götürür. Me'âlî; Âşık Çelebi'nin iddiasına göre "câm-ı şehvet ile mestliğinin ve hevâ-perestliğinin" cezasını görür ve ölür.

Mantık örgüsünden tamamen uzak olan bu hikâyeye pek çok olumsuz mesajı da içinde barındırır. Topluma adalet dağıtması, örnek olması beklenen bir kadı oldukça ahlâksız ve gayri meşru ilişki içinde olan birisi olarak anlatılır. Hâlbuki; Me'âlî maddesinin başında Gelibolu'da bir türbesi olduğu söyleniyor. Böyle kötü ahlâklı birisine halkın türbe yaptırıp yaptırmayacağı tartışılabilir bir durumdur. Halkın ahlâk anlayışının, Kur'an'daki kesin hükümlere ve çok sert ifadelerle rağmen, gayri meşru ilişkiye giren birisine türbe yaptıracak kadar sükût etmiş olması Âşık Çelebi'nin bu anekdottaki en önemli iddialarından biridir.

Neden siz bütün insanlardan sadece erkeklere şehvetle varıyorsunuz? Neden Rabbinizin sizin için yarattığı eşlerinizi bırakıp da bu işi yapıyorsunuz? Siz hakikaten iyice azmış bir toplumsunuz. Bizi dinle Lût! dediler, "Bu söylediklerine son vermezsen mutlaka yurt dışına sürüleceksin. "Ben" dedi, "Sizin yaptığımız bu işten nefret ediyorum. "Beni ve bana tâbi olanları, onların yaptıkları kötülüğün cezasından ve onların her türlü şerrinden Sen kurtar ya Rabbi!" (Şuara Suresi 165-169. ayetler)

Sakın zinaya yaklaşmayın! Çünkü o, çirkinliği meydana olan bir hayâsızlıktır, çok kötü bir yoldur (İsraSuresi 32. ayet) (Ayet mealleri için bkz. Yıldırım, 2005)

Anadolu’da ve Balkan topraklarında pek çok önemli şehirde kadılık yapan bir kişinin hikâyede anlatıldığı kadar saf olması düşündürücüdür. Me’âlî, Âşık Çelebi’nin iddia ettiğine göre âşık olduğu dilberin akıldan uzak pek çok teklifini kabul eder, sözlerine hemen inanır. Tekliflerini sorgulamaz. Bu karakter ve zekâ seviyesindeki bir kişinin kadılık gibi önemli bir vazifeyi nasıl ifa edebildiği de sorulması gereken sorulardandır.

Dilberin cinsiyeti de başlı başına bir sorundur. Çünkü tezkire yazarları “dilber” sözcüğünü çoğunlukla “civan” yani genç delikanlı yerine kullanırlar. Örneğin; Âşık Çelebi’nin Bahârî, Kandî-i Müverrih, Melihî, Lâmi’i Çelebi, Sânî’, Hayâlî Bey, ‘Ali Bâlî biyografilerinde Latîfi’nin Mevlâna İshâk ve ‘Amrî biyografilerinde dilber kelimesi “genç delikanlı” anlamında kullanılmıştır. Güvenilir hiç bir tarihi kaynakta yer almayan birtakım ahlâk dışı ve dinin şiddetle ve kesin ifadelerle haram kıldığı çarpık ilişkilerin bırakın Osmanlı-Türk toplumunu, Batı toplumlarında dahi bu kadar yaygın olma ihtimali düşüktür.

Hikâyede mantık sınırını en fazlayan zorlayan hususlardan biri de kesin haram olan bir işi yapmaya gidecek olan bir kişinin abdest alması, teheccüt namazı kılması, şaşırıldığı sabah namazını tekrar tekrar kılmasıdır. Bu kadar birbirine zıt ve bir arada bulunması mümkün olmayan fiillerin aynı kişiye isnadı hikâyeyi iyiden iyiye inandırıcılıktan uzaklaştırır. Ayrıca, Âşık Çelebi hikâye boyunca dini terminoloji ısrarla kullanılmıştır. Bir tarafta dini bilen ve yaşayan diğer tarafta ise gayri meşru ilişkiden kendini alamayan sorunlu bir kişilik örneği vardır anekdotta. Âşık Çelebi’nin tezkire boyunca karşımıza çıkan dini değerleri küçümseme, dini olanla dinin kesin yasak ettiği fiilleri aynı kişiye isnad etme gayreti devam eder. Bu tutum ya dinin hükümlerini bilmemekten kaynaklanır ya da dinin hükümleriyle alay etme niyetinin sonucudur. Her iki durum da Âşık Çelebi’nin seyyid ve Müslüman kimliği ile telif edilemez.

3.2.1.8. Âşık Çelebi'nin Kendisinin Hakkında Gayrî Meşru İlişkisi Olduğunu Anlattığı Anekdöt

Âşık Çelebi, Kandî-i Müverrih'in tarih düşürme konusundaki ustalığını anlatırken kendisinin Kurd adındaki birisiyle gayrî meşru bir ilişkisi olduğunu belirtir.

“Hakir, Kurd adında bir dilbere tutulmuştum. Beni terk edip gittiği zaman (Kandi-i Müverrih) “Eyvah ki Kurd Âşık'ın ahını alıp kaçtı” diye tarih dedi. Evlendiğim zaman ise “Ebedi evlilik olsun ey Âşık” diye tarih dedi.”⁵⁵

3.2.2. Kadıları Hırsızlık ve Yolsuzluk İçinde Gösteren Anekdötler

Kadıları değişik şekillerde hırsızlık, yolsuzluk ve rüşvetle iç içe gösteren 7 anekdot tespit edilmiştir. Bunların 3 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 4 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir.

3.2.2.1. Kadı Cehud Musa'yı Ahlâksızlık, Yolsuzluk ve Kötülük İçinde Tasvir Eden Anekdöt

Âşık Çelebi, Fevrî Efendî'yi anlattığı bölümde tezkirenin en uzun hikâyelerinden birini anlatır. Ancak konu Fevrî Efendî ile neredeyse hiç ilgili değildir. Oldukça detaylı bir biçimde bir kadı'nın hayatı anlatılır. Bu kadı Âşık Çelebi'den önce Narda'da kadılık yapan Musa'dır. Musa Yenişehirli'dir. Memleketinde Çoban Musa ismiyle bilinir. Türkler arasındaki ismi Türk Musa, kadılık yaptığı yerlerdeki ismi ise Cehûd Musa'dır. Kadı Musa portresi neresinden bakılırsa bakılsın olumsuzlayıcı niteliklerin ötesinde düşmanca ifadeler taşır. Âşık Çelebi, Cehud Musa anlatımında basitçe “tenkit, eleştiri” denemeyecek ölçüde ciddi ithâmlarda bulunur. Âşık Çelebi, çizdiği Musa portresi üzerinden Osmanlı adalet ve

⁵⁵ Hakîr, Kurd nâm bir dil-bere rübûde idüm, beni terk idüp gitdükde

Mısrâ' “Kurdı âh-ı 'Âşık alup kucdı âh” diyü târîh didi. Tezevvüc itdügümde

Târîh “Tezevvüc bâd ey 'Âşık mü'ebbed” diyü târîh didi. (Kılıç, 2010: 1333)

kadılık sistemine çok ağır eleştiri ve hakaretler yöneltir. Âşık Çelebi kendi soyunu Peygamber Efendimiz'e dayandırırken, çokça abartılı bulduğumuz ifadeler içinde Cehûd Musa'nın soyunun Ebu Cehil'e dayandığını söyler. Cehud kelimesi de Yahudi demektir. Ama aslında Onun ne Musevî ne de İsevî olduğunu, Ona Müslüman demenin de diyen kişiyi dinden çıkaracağını iddia eder.

“Tağarcuğı omuzında, kavalı bilinde, şabanı elinde sũhteliğa giderüm diyü ivüp İstanbul'a geldükde birkaç gün oğmağa heves idüp elifi kavalına, vâvı bilinde torbasına, hâyı iki gözli çoban hegbesine, kâfi penîr teknesine, nûnı kepek çuvâlına, cîm ü hâyı çakmağa, bâ vü tâyı terkiye, yâyı şabana ve mîmi çöğene beñzedüp oğmağla ceng ü heycâ iderek hürûf-ı hecâ nakş-ı seng-i hecâ gibi kalb-i saht-ı sengîninde ke'n-nakşı fi'l-hacer⁵⁶ merkûz idi. Egerçi çobanlığın añduğda aña sapan taşı irişmez diyü te'essüf iderdi. Leş işitse koyun tuza segirdür gibi gidüp aqça kazanmak lezzeti zâtında meknûz oldu. Bir zemân kuzgunlarla Edirnekapısı'nda cenâze üzre şavaşur oldu, Eyyûb cimrîleriyle kurbân eti üzre it gibi talaşur oldu. Bunlardan cimâr mantığın öğrenmekle sũhte kuzgunı şekline girüp her gice hatm du'âsında ve her gün bir öli ıskâtında fuqarâ ihtilâtında ve bi'l-cümle Burusalı Yavrulu Kuzgun ve Monlâ Gurâbî ki kuzgunluk hevâsında yüksek uçarlardı, bu onlara kuşum dimege kâdir oldu. Her gice bir hastenüñ eñsesinde Yâsin okıyup her seher maqbereliğda bir iki ölünüñ meşhed taşı gibi başı ucında hâzır oldu. Kuzgun gibi gâh ölünüñ leşine korunak dir konar ve zübâb gibi gâh dirinüñ aşına şunar idi.” (Kılıç, 2010: 1240-1241) gibi cümlelerle tanıtılan Musa bir yolunu bulup dönemin büyüklerinden Emîr Efendi'ye yakınlaşır. Bu yakınlaşmayı Âşık Çelebi, “Şerh-i Mevâkıf'dan a'râzdan ders okıduğda aşhâb-ı agrâz garâz-ı fâsitle el öpdürdüklerin bilüp i'râz idüp 'ırzın yıkdı. Câhilüñ cânı çıkayazdı, bilmedi ki ders-hânedan nice çıkdı.” (Kılıç, 2010: 1241) cümleleriyle anlatır. Burada Osmanlı medrese sistemine karşı ağır bir gayri ahlakilik ithâmı vardır.

Emîr Efendi Mısır'a kadı olarak gidince Musa'yı yanında götürmez. “Bu kerre çapucılar 'aşâyı hâceye dikdiler, hîlelerle ağaları kendü sözlerine uydurdılar; kuzgunı tûti, çavdan gendüm ve eşek sidügin zezem, it derisin kâkum diyü şatdılar.

⁵⁶ Taştaki nakış gibidir

Emîr Efendi'nün maqbûl dânişmendi idi, haste olup bile gidemedi kaldı diyü el öpdürdiler. Gördi ki ders okımağa yüz yok, şerikleri söyleyüp virürler alurlar, ol baçar turur yâ gözli göndür yâ oyuq. Şıla nâmına var git, babanuñ koyun ögregon, ananuñ fikin ebenuñ büğü çölmegin şat getir, seni mülâzım idüp ba'dehu kazâlara uğradalum, 'ıyâlu'llah olan re'âyâdan başında kara yazılı bir tâ'ifeyi belâlara uğradalum" (Kılıç, 2010: 1241-1242) diyerek kendisi istemese de zorla köyüne gönderirler.

Musa köyünde de hiç bir faziletli iş yapmaz. Âşık Çelebi, Kadı Musa'yı zorla geldiği köyünde de çok ağır iddialarla ithâm etmeye devam eder. "Çâr u nâ-çâr uyar ve belâlara olur dûçâr. Ol anda varduğı gibi degirmen âhûrında şıpa s..mekle taru ve çavdar ekmeğiyle eglenür kalur, müft 'imâret fozlası hâtırına geldükde âfetin alur." (Kılıç, 2010: 1243). Musa köyünde iken Emîr Efendi vefat eder.

Emîr Efendi'nin vefatı üzerine bütün talebeleri Padişah'ın emriyle mülâzım olur. Ancak Çivi-zâde Efendi kazasker olunca Musa'ya ve Muyoğlu'na ehl-i ilim mansıbı verilmesine karşı çıkar. Burada Âşık Çelebi Osmanlı eğitim sistemi hakkında suçlayıcı ve eleştirel tutumunu devam ettirir. İnsanların layık olmadıkları halde para karşılığı müderrislik, kadılık gibi önemli makamlara gelebileceğini iddia eder.

"Gördiler olmaz Filorina'da bir nâ'ib bir iki debbâğ-hâne odasını yaptı, medrese adına vakf idüp oğluna şart idüp oğlı dağı sûhte idi ol mülâzım olup medreseye yarayınca Müyoğlu'na virdiler. Bu gerçekten medrese degüldür, fihrist-i medârisde adı yokdur, kendü dağı bir binâdur misal-i hâne-i 'ankebût, ev hen-i büyût ne vakfından eşer ve ne 'ulûfesinden haber var. Ve bunlaruñ dağı ne 'ilmden behreleri ve ne i'râbdan hazları vardır; birbirine münâsibdür diyü ol medrese ile bunu ehl-i 'ilm öñinden ayırdılar. Muhaşşal ol medreseyi evvel Mûy-zâde zâdehu'llâhu mâlen ve elhağa bi'l-aşerîne a'mâlen (Allah onun malını arttırsın ve amelce en hayırlılara ilhak etsin) virüp andan vâkıfuñ oğluna virüp Musâ ile sâlişuhum kelbuhum vâkı' oldılar (Kılıç, 2010: 1243-1244).

Âşık Çelebi'nin iddiasına göre yukarıda anlatıldığı gibi sahte medreseden alınan sahte belge ile Musa kadı olmaya hak kazanır. Cehûd Musa Bostan Efendi zamanında Kalmata'ya kadı olarak atanır. Âşık Çelebi, Musa'ya kadılık görevi

verilerek Allah Resûlü'nün rencide edildiği ve Allah'ın da razı olmadığı bir iş yapıldığını anlatır. Çünkü Cehud Musa Kalmata'da “kadılar cehennemdedir” sözüne iktida edip şeytana uyar. Gururla ve kibirle hareket eder. Rüşvet alıp verir.

Ardından Musa, İnebahtı'da kadı olan Âşık Çelebi'nin kendisinden sonra kadı olacağı Narda'ya kadı olarak gelir. Âşık Çelebi Musa'yı ziyarete gider. Buradaki ilk intibaları ve Musa hakkındaki sözleri de yine kötileyici ve aşağılayıcıdır. “El-kâdimu yuzar (Uzaktan gelen ziyaret edilir) diyü ziyâretine vardum, gördüm ki nezâretine müte'allık erbâb-ı meşâliḥ aña mürâca'âta gelüp merķûmuñ ne 'ilm ü dini ve ne üslûb u âyîni ve bi'l-cümle hîç bir vech ile şer'-i İslâmla münâsebeti olmaduğından ğayrı başında kirlikden cehûd çalmasına dönüp şararan büyük şaruğın görüp eşk-i za'ferân çi bâşed diyü bu rubâ'îyi vird idinürlerdi

Nazm Hâl-i 'acebî muḥâlif-i mâ zî şud
Z'in pîş kesî kucâ bedîn râzî şud

Seg şahne vü ğâv muḥtesib ü ḥar nâ'ib
Ser-kelle-i îñ ḥar-gele hem ķâzi şud”⁵⁷ (Kılıç, 2010: 1246)

O günlerde Musa hasta olur. Âşık Çelebi Onu tekrar ziyarete gider. Bu ziyaret sırasında Cehûd Musa vefat eder. Kelime şهادeti bile doğru olarak söyleyemez. Ölmeden önce gelen bir kaç davayı karara bağlar. Yüz elli bin akçe vakfedip bunu da karara bağlatır. Âşık Çelebi'nin vakfin sahih olması için dört yüz elli bin akçeye malik olması gerektiğini söylemesi üzerine o kadar akçesinin olduğunu itiraf eder. Âşık Çelebi, Kadı Musa'nın bu kadar paraya nasıl sahip olduğunu anlamaz. Kendisinin de kadı olduğunu ama birkaç akçenin dahi hesabını yapmak zorunda kalışını anlatır. “Öyleyse bu kadar az zamanda bu kadar çok akçeyi ancak rüşvetten kazanmıştır.” der.

Cehûd Musa'nın vefatından sonra Âşık Çelebi Narda'ya kadı olarak atanır. Fakat onu çekemeyen hasetçiler Onu sancak beyine şikâyet ederler. Âşık Çelebi

⁵⁷ Şaşırtıcı bir hal, eskisinin zıttı oldu. Bundan önce nerede, kim buna razı oldu? Köpek şahne, inek muhtesib, eşek naib bu sürüsünün başı da kadı oldu.

Manavgat kadılığına atanır. Bu halde iken Âşık Çelebi eski dostu olan Yenişehir kadısı ‘Ali Çelebi’yi ziyarete gider. İşte asıl konumuz olan Fevrî Efendi ile burada karşılaşır. Bu kadar uzun bir hikâyede merkezde olması gereken Fevrî Efendi’nin rolü sadece bundan ibarettir. Hikâyenin sonunda ‘Ali Çelebi’nin rüyasında Peygamberimizi görmesi ve Âşık Çelebi’nin masumluğunu haber veren berât belgesini göstermesi sonucu Âşık Çelebi hakkındaki iddiaların iftiradan ibaret olduğu anlaşılır. Niğbolu kazası Âşık Çelebi’ye sadaka olarak verilir.

Bütün bu hikâye Fevrî Efendi ile karşılaşmaya bağlanmak için yazılmış gibi görünse de asıl amaç diğer pek çok şair anlatımında olduğu gibi adalet sistemini ve kadıları eleştirmek olarak görünmektedir. Kadı olduğu iddia edilen Musa; cahil, görgüsüz, ahlâksız, edebsiz, çıkarıcı, riyakâr, rüşvetçi, haram yiyen, Müslüman olup olmadığı dahi belli olmayan bir kişidir. Âşık Çelebi tezkiresindeki bu en uzun anekdotta Osmanlı adalet ve medrese sistemi acımasız tenkitlere maruz kalır. Kadı Musa’nın özellikleri toplumun ahlâk, eğitim, din ve kültür olarak en alt seviyesindeki bir insandan daha nitelikli değildir. Üstelik böyle niteliksiz birisi ölene kadar görev yapmaya devam etmesine rağmen Âşık Çelebi Narda kadısı olur olmaz şikâyetlere maruz kalmış ve görevinden alınmıştır. Yani bir tarafta olabildiğince niteliksiz ve ahlâksız ama göreve devam eden; diğer tarafta ise işinin ehli, seyyid, ilim ve fazilet sahibi ama görevden alınan bir kadı vardır. Böylece Osmanlı adalet sistemine karşı en ağır eleştirilerden biri yapılmış olur. Elbette kadılar içinde de işinin ehli olmayan ve liyakatle makamını temsil etmeyen insanlar olmuştur. Ancak tezkireciler ısrarla en kötü örnekleri seçmişler, işinin ehli kadı yokmuş gibi davranmışlardır. Seçilen kötü örnekler de olabilecek en kötü hal ve durumlarda anlatılmış, bu kişilerin olumsuz durumları genelleyci ifadelerle beraber tasvir edilmiştir. Bu üslûp ve örnek olay, kişi seçimlerindeki tercihler tamamen sorunludur. Tezkireciler önyargı ötesinde zaman zaman düşmanca tavır takınırlar. Bu tutum da tezkire yazarlarının ve tezkirelerin güvenilirliğine gölge düşürür.

Oysa Osmanlı adalet sistemi ve kadılık mesleği hiç de Âşık Çelebi’nin anlattığı gibi değildi. Kadıların seçiminde uygulanan belli kriterler vardır. Bu kriterleri taşımayanlar kadı olamazlar.

“Kâdılık mesleği, devletin amme nizâmını (kânun düzenini) koruyan temel unsur olduğundan, her önüne gelen kâdı olamazdı. Kâdılar, yüksek medrese ilimlerini okuduktan sonra, kendilerine icâzet (diploma) verilir. Bu diplomayı alanlar arasından uygun görülenler kazasker tarafından seçilerek sadrâzama arz edilir ve sadrâzâmın tasdiki ile tâyinleri yapılırdı. Kâdı olacak kimsede aranan şartlar fıkıh kitaplarında bildirilmiş olup, Mecelle'nin 1792-1793 ve 1794. maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre kâdı; hür, Müslüman, akıllı ve bâliğ olmalı, dînî meselelere ve muhâkeme usûllerine vâkıf olarak yeterli bilgiye sâhip, anlayışı kuvvetli, doğruluktan ayrılmayan güvenilir, vakarlı ve temkinli, sağlam, dayanıklı olmalıdır. Ayrıca hâkim (kâdı), iyiyi kötüden ayırabilecek temyiz kudretine sâhib olmalı, küçük, deli ve bunak, kör ve sağır olmamalıdır. Kazâ yâni hâdisi ilmine hakkıyla vâkıf olmalıdır.” (Kadıoğlu, 2008: 382)

Anekdotta anlatılan Kadı Musa yukarıda anlatılan özelliklerden çok uzaktır. Çoğunlukla genelleyici ifadelerin kullanıldığı anekdotun hedefi aslında Cehud Musa adlı kadı değildir. Musa'nın şahsında Osmanlı adalet ve eğitim sistemidir. Bu sert ve ölçüsüz ithâmlara karşı dönemin diğer kadılarından savunma ya da yalanlama gelmiş olması gerekir. Ancak bildiğimiz kadarıyla böyle bir yazılı eser mevcut değildir. En azından Âşık Çelebi'nin tezkiresini sunduğu II. Selim'den veya dönemin diğer devlet adamalarından bu tenkitlere bir tepki gelmeliydi. Ancak böyle bir şey de söz konusu olmamış ve kendi ifadeleriyle Âşık Çelebi ödüllendirilmiştir.

On altıncı yüzyıl Osmanlı toplumunda eleştiri kültürünün bu kadar ilerlemiş olması da ilgi çekicidir. Anekdotlarda anlatıldığına göre basit, ahlâksız, kültürsüz bir toplumun eleştiriyi bu kadar rahat tolere edebilmesi, üstelik bu eleştirilerin zaman zaman en üst makam olan padişahın kendisine karşı yapılabilmesi çelişkili görülen noktalardır.

Cehud Musa'nın Emir Efendi'nin yakınlığını kazanması anlatılırken kullanılan “Şerh-i Mevâkıf”dan a'râzdan ders okıdukdâ aşhâb-ı agrâz garâz-ı fâsidle el öp- dürdüklerin bilüp i'râz idüp 'ırzın yıkdı. Câhilüñ câmı çıķayazdı, bilmedi ki ders-ğâneden nice çıkdı.” ifadeleri pek çok yerli araştırmacı tarafından ya anlaşılammakta ya da görmezden gelinmektedir. Aslında Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinin üzerine kurulduğu ana temayı en iyi ifade eden cümlelerden birisi bu cümledir. Tezkireleri kutsayıp, muteber kaynaklar olarak kabul edip yukarıdakine benzer ifadeleri yok saymak doğru değildir. Bu ve benzeri ifadelerin çok fazla oluşu bunları görmezden gelen araştırmacıların zihinlerinde tezkirelerin kaynak değeri konusunda ciddi şüpheler oluşturmaktadır. Aksi durum yani olumsuzlayıcı ifadeleri

yok sayarak tezkirelerin olumlu yönlere ön plana çıkarıp buralara göre tezkirelere kıymet vermek objektif bir tutum değildir. Değer yargılarımıza göre sahilik değerlendirmesi yapılmamalıdır. Tarihi gerçeklerle izah edilemeyen ithamları yok sayarak tezkirelere kaynak değeri yikleme çabasının bilimsel bir tutum olmadığı da ortadadır.

3.2.2.2. Nihânî Maddesinde Bütün Kadıların ve Adalet Sisteminin Ahlaksızlık ve Yolsuzluk İçinde Tasvir Edilmesi

Latîfi tezkiresinin anlatımına göre Nihânî, 16. yy’da kadı olarak görev yapan tasavvuf ehli bir şairdir. Gördüğü bir rüya üzerine kadılık mesleğinin maddi ve manevi sorumluluğunu anlar. Zamane kadılarının her türlü ahlâksızlık ve yolsuzlukla iç içe olmaları sebebiyle de kadılıktan istifa eder. Pek çok araştırmacı Latîfi’nin Nihâi maddesindeki anlatımını delil kabul ederek ve verilen bilgilerin doğruluğu ön kabulünden hareketle Osmanlı adalet sistemi hakkında yorumlar yapmışlardır. Ancak diğer konu başlıklarında da değindiğimiz gibi Latîfi tarafından aktarılan bilgilerin eleştirisinin yapılması gerektiği kanaatindeyiz. Nihânî maddesi de bunlardan biridir. Osmanlı Yükselme dönemi adalet sistemi ve kadılar kendisi de bir kadı olan Nihânî tarafından şöyle anlatılır:⁵⁸

“Adı geçenin kâdılık görevinden ayrılmasına acayip bir olay ve tuhaf bir meselenin sebep olduğunu rivayet ederler. İlk kadı olup kadılık mesleğine başladığı sıralarda bir gece bir rüya görür. Arasat meydanında hayırları yaratan Allah’ın divanı kurulmuş ve insaf sahibi âdil Allah sırat ve mizanı adalet için kurmuş. İyi ve kötü kişilerden büyük küçük, “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir.” sözüne tanık olmuş. Asi kâdıların, azgın yönetici ve hâkimlerin her birini bir çeşit azapta ve bir türlü şiddetli cezada görmüş. Ayrıca Arasat meydanında sayısız taştan yapılmış hızlı dönen, yüz binlerce değirmen görmüş. Bu çok sayıdaki

⁵⁸ Nihânî maddesinin günümüz Türkçesine aktarılan bölümlerinde Yrd. Doç. Dr. İdris Kadioğlu’nun “Osmanlı’da Adalet Sistemi ve Latîfi Tezkiresinde Şair Nihânî’nin Osmanlı Kadılarına Eleştirileri” başlıklı makalesinden (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S.23) ve Emine Seymen’in “Sehî Bey ve Latîfi Tezkirelerinde İstirat” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

değirmen, yetimlerin gözyaşları ve mazlumların kanlarıyla durmadan dönmekte ve azgın kadıların başlarını buğday tanesi gibi öğütmekteymiş. Maşer meydanında kimisi zincirler, kelepçeler, bukağılar ve şiddetli işkenceler altında ızdırap çekmekte kimisi sorgu sualde; kimisi ateşte ve asi kadı ve azgın yöneticilerin her birini türlü türlü azapta ve çeşit çeşit şiddetli cezada görmüş. Verdiği kararlar hata ve günahlarına kendi elleriyle delil olmuş. “Bir kadı cennettedir, bir kadı cehennemdedir” hadis-i şerifi yerli yerini bulmuş. Doğru sözlüler ve günahkârlar, zeliller ve âli olanlar “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir” ayetinin va’dini görmüş. Kendisini de amel defteri isyan harfleriyle dolu, verdiği kararlar günahlarına şahit olmuş olarak görmüş. Yönetimindeki yörelerin köylüleri onun padişah divanında bulmuş gibi başına üşüşmüşler. Rüyasında bu korku ve endişe ile durmayıp kaçmış, onlar da arkasına düşüp kovalamışlar. Bu muazzam dehşetle uykudan uyandı. Bir müddet hayret içinde düşündü. Bu amel sonucu ortaya çıkan suç ve günahları açıkça anlayınca tövbe ve istigfar etti. Hemen o anda kadılık görevinden ayrılıp ve bu işi bırakıp kanaat köşesinde Allah’a tefviz ve tevekkül etti.”⁵⁹

“O sırada kadılardan, yoldan çıkmış azgınlardan biri adı geçene (Nihânî) yolda rastlar. Eski elbiseler içinde fakir halini görür. Kadılık görevinden istifasının ve uzletinin sebebini sorar. Bunun verdiği cevabı gerçek bir hata görüp arkadaşlık

⁵⁹ Mezkûruñ cihet-i kazâdan ferâğatine bir ‘aceb vakı’a söylerler ve vâkı’a-i ğaribesin bir ğarib hikâyet iderler, İbtidâ kadı olup mesned-i kazaya geçdüğü demlerde bir gece ‘âlem-i menâmda görür ki ‘arşa-i ‘Araşâtda dîvân-ı Yezdânî tûrmuş ve ol Dâver-i dâd-ger meydân-ı maşerde mîzan-ı ‘adâlet kurmuş ve seng-i sengin ile hezârân hezâr âsiyâb-ı bî-hisâb serî’ü’d-deverân gibi seyr itdi ve ol bî-hadd ü bî hisâb âsiyâblar eşk-i yetîmân ve hûn-ı mazlûman ile çarh-ı devvârleyin durmayup dönmekte ve kuzât-ı tuğâtuñ rü’ûs-ı menhûsını dâne-i gendüm gibi ol âsiyâblarda öğütmekte ve ma’şer-i zulme meydân-ı maşerde selâsil ü ağlal ve enkal ü nekâl ile keşâkeşde ve kimi ma’raz-ı su’âlde ve kimi âteşde ve kuzât-ı uşâtuñ ve hükkâm-ı vülât-ı tuğâtuñ her birin bir dürlü ‘azâbda ve gûne gûne ‘ikâbda ve ‘itâbda gördi ve yazdıkları şukûk ü hücec cürm ü günâhlarına imzalarıyla ellerinde hüccet olmuş ve hadîâ-i şerif mücibince “ Bir kadı cennettedir, bir kadı cehennemdedir” yerli yerin bilmüş ve ebrâr u füccârdan şaĝır ü kebrîr “O gün insanlardan bir bölük cennette bir bölük cehennemdedir” va’d ü va’idine mazhar düşmüşler ve kendüyi dahî görür ki sicillât-ı ‘amel hurûf-ı ‘işyan ile tölmiş ve hüccetler imzâsıyla cürm ü günâhına elinde hüccet olmuş ve taht-ı kazâsında olan nevâhînuñ etrâki dîvân-ı pâdişâhîde bulmuş gibi buña üşerler ve bu dahî vâkı’asında bu havf u haşyetden tûrmaz kaçır anlar ardına düşüp kovarlar. Bu vâkı’a-i hevî-nâkden Mevlânâ uyanı geldi. Bir zamân hayretle tefekküre vardı. Bu ‘amel içre vâkı’ olan mefasid ü mehâyifden muttâlî olup ‘an-şamîm-i dil ü cân tevbe ve istiĝfar kıldı. Hemândem manşib-ı kazâdan ‘uzlet ve ol cihetden ferâğat idüp küşe-i kanâ’atda tûşe-i ferâğat haşıl idüp tefvîz ü tevekkül tarîkîm tûtup oturdu (Canım, 2000: 543-544).

gayretiyle sefahet ve cehalet yolunda fakir ve yoksul düştüğünü yüzüne vurup hakaret eder. Çünkü kendisi cehalet denizine batmış ve şöhretin esiridir.”⁶⁰

“Bu da zamanımızda kadılık işinin zorluğunu ve şer’i kuralları hakkıyla icra etmenin güçlüğüne açıklayıp şöyle dedi: Bu zamanda kadılık işlerini zor işlerden daha zor gördüm. Kim bu işten çekinip geri durursa onu olgun ve kâmil bildim. Kadı olan kimseler öncelikle kadılık ilminde kâmil ve bilgili, sonra da yönetimi altındaki amirlerin ve askerlerin zalimlerinden ve şerhilerinden korkusuz bir hâkim olmalıdır. Ta ki ism-i şerifi duyulsun. Fakat zamane kadıları gibi makamını kaybetmekten korkmayıp, yeme içme için hediye ve rüşvete meyletmemeli. Halk tarafını Hakka tercih etmemeli. Büyüklerin ve rütbelilerin hatırını korumak için gerçeği yalan kılıp hak sahibine açıkça zulmetmemeli. Cennet yolunu bırakıp doğruca cehenneme gitmemeli. Yargılarken her hükmünü şeriata ve kitaba uygun kılıp, yetimlerin hakkından ve ölümlerin malından yüz çevirip, zulümden ve korkudan uzak durmalı. Böylece cahillik gayreti ve rüşvet almakla “Kim kadı olursa bıçaksız kesilmiş demektir.” sözüne uygun düşüp dünya nimeti için canını cehenneme atmamalı. İki cihan saadeti olan dinin değerli sermayesini, alçak dünyanın pisliklerine açıkça aldanıp, satmamalı.”⁶¹

⁶⁰ İttifâk ol eânada zümre-i kuzâtdan ve kavm-i tuğâtdan biri mezbûra eânâ-i râhda rast gelür. Bu eski ‘aba ve köhne kabâyile fakr u zilletin görür ve manşıb-ı kazâdan vech-i ferâgatin ve sebeb-i ‘uzletin istifsâr ider. Bunun şûb u şavâbda itdüğü fikr-i şâ’ibi mañz-ı hâta görür ve gayret-i akrân u emââl ile bunı tesfih ü techil ve ümid itdüğü ecr-i cezâlden nevmid fakr u fâkasın yüzine urup hor u zelil eyler. Zirâ kendü garîk-ı deryâ-yı cehâlet ve esir-i bend-i şöhret idi.

Beıt: Luţf ile Rabb-ı Hâdî itmeyicek hidâyet
Sen ey fakîh-i millet bin kez hidâye başla (Canım, 2000: 544)

⁶¹ Bu dahî fî-zamâninâ umûr-ı kazâyânuñ ‘usretin ve icrâ-i şer’-i şerîfüñ Hağ üzre şu‘ûbetin ve tekâlîf-i ‘örfiyyenüñ ve ‘avârız-ı dîvâniyyenüñ şer’-i îfe muhâlif yerlerin beyân idüp didi ki bu zamânda umûr-ı kazâyâyı mesâ’il-i müşkileden müşkil gördüm. Ve ol ki bu ‘amelden gürîz ü perhîz itdi anı kâmil ü ‘akil gördü. Evvelâ kadı olan kimesne kadılık ‘ilminde ve ‘amelinde ‘âlim ü kâmil ü ‘âmil ve ba‘dehû taht-ı kazâsında vâki’ olan mîr ü sipâhuñ zalesmesinden ve eşirrâsından ve eşkiyâsından bî-bâk ü bî-pervâ kavıyyü’l-kalb hâkim gerekdür. Tâ kim nâm-ı şerîfî rub’-meskûna münteşir ola. Ammâ şunlar ki ke’l-kuzât-ı fî-zamâninâ manşıbından havf itmeyüp ve ağız u ekl için cehl ü hevâyâ ve hedâyâ ve irtişâyâ mâyil olmayup halk cânibini Hak tarafından tercih ve siyânet-i hâtır-ı ekâbir ü a’yân için haqqı bâtil kılup hak ıssına zulm-i şarîh itmeye ve tarîk-ı cenneti koyup toğrı cehenneme gitmeye ve faşl u kazâyâda her hükmünü şer’-i şerîfe muvâfîk ve kitâblar mefhûmına muţabîk kılup haqq-ı eytâmda ve emvâl-i mevtâda harâmdan i’râz u perhîz ve mezâlim ü mehâyifden hazer ü gürîz üzre ola. Neânki “Kim kadı olursa bıçaksız kesilmiş demektir.” mazmûnına mâ-şadak düşüp ağız-ı rüşvet ve celb-i menfa‘at ile na‘îm-i dünyâ için cânın cahîme atmaya ve sermaye-i girân-mâye-i dîn ki mâye-i sa‘âdet-i dü-cihânidür muzahrafat-ı dünyâ-yı denîye gabn-ı fâhiş idügin bilüp satmaya.

“Muhatabı, bu azar dolu hitabı duyunca adı geçeni susturmak için kızgınlık ve öfkeyle coşup dedi ki: Ey dostum kaza vazifesini ne kadar da kötileyip yerin dibine batırdın, kadıları da acayip suçladın. “Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık ibadete bedeldir.” hadis-i şerifi, kadılar, hâkimler ve saygı duyulması gereken yöneticiler hakkında söylenmemiş midir? deyince bu da: O senin dediğin ashap zamanında ve dört halife devrinde olurdu. O sırada onlar, kadılık görevini fazla istek göstermeden ve rüşvet almadan yaparlardı. Ama şimdi, kadılık vazifesi cahiller ve ehil olmayanlarla doldu. Sonuç olarak o devir ile bu devrin münasebeti kışın bahara ve karanlık gecenin aydınlık sabaha benzediği kadardır. O asrın uleması kadılık görevini halife ve meliklerin zorlama ve ısrarı ile istemeyerek yaparlardı. Ve filan ‘âlim fihkî benden daha iyi bilir derlerdi. Ebu Hanife’nin bu konudaki kıssası malum ve meşhurdur.

Beyt: Ebu Hanife kadılık yapmadığı için öldü, sen ise kadılık yapmazsan ölürsün.”⁶²

“Şimdiki zamanın zalimleri üstünlük ve kahrıyla kadıları mahkemelerinde konuştururlar mı? İddiacının davasını ve şikâyetini öfke ve hiddetten hâkime dinletirler mi? Cihan şimdi örf, izafet, şöhret ve sonradan çıkan adetler zamanıdır. Bu taifenin çoğu mal sahibi olmaya meyilli olduğu için azarlama ve cezadan korkmayıp emsallerine ve akranlarına üstünlük sağlayıp dünya malına aldandmışlardır. Çoğunda din korkusu ve ahiret sevdası yoktur. Böyleyken şeriatın emirlerini nasıl

Beyt: Bu tâk-ı tımçurâkı ço ki devrâmı bu dünyânuñ
Geçer her nev’ ile tutsañ eger âsân u ger müşkil (Canım, 2000: 544-545)

⁶² Vaktâkim muhâtabı bu hitâb-ı pür-‘itâbı gûş itdi merķûmı ilzâm için cân u dilden deryâ-yı hışm u hiddeti cûş u hürüş idüp didi ki behey yâr sen bu cihet-i kazâyı ne ‘aceb mezmûm u şûm getürdüñ ve ehlini dahî ne tırfa mu‘âteb ü melûm düşürdüñ bu hadîâ-i şerîf ki “Bir saat adaletle hükmetmek yetmiş yıllık ibadete bedeldir.” kuzât u hükkâm ve vülât-ı pür-ihtirâm hakkında vârid ü vâkı’ olmuş degül midür diyicek bu dahî ol senüñ didüğüñ aşhâb zamanında ve hulefâ-i râşidîn devrânında olurdu ve ol zamânda anlar umûr-ı kazâyâyı bî-meyl ü mehâbâ ve bî-ahz u irtîşa kılurdu. Şimdi hod ‘arşa-i şer’ aşhâb-ı cehl-i nâ-ehl ile töldi. ‘İlm ile ‘amel nice müyesserdür ki ‘amele oldı. Pes bu taķdırce ol ‘ahdle bu ‘aşruñ ne münâsebeti zamân-ı şitânuñ bahâra ve leyle-i zulemâtuñ rüşen nehârına müşâbeheti var ve ol ‘aşrun ‘ulemâsı cihet-i kazâyı hulefa ve mülûküñ ilhâh u ibrâmı ve ilzâm u iķdâmı teķâzasından kerhen ihtiyâr u irtikâb iderler idi. Ve fülân ‘âlim benden dahî efķahdur ve a’lemdür dirler idi. Kışsa-i Hazret-i Ebî Hanîfe hod bu huşûşda ma’lûm u meşhûrdur.

Beyt: Ebu Hanife kadılık yapmadığı için öldü, sen ise kadılık yapmazsan ölürsün (Canım, 2000: 545)

uygulasınlar. Yüksek makam sahiplerinin himayesi için onlara yardım edip nice haksız davayı hak suretinde gösterip, nice hak hükmü hırs ve tama yüzünden haksız gösterip karar verirler. Büyük çoğunluğu yüksek makam sahiplerinin korkusundan çoğu meselede makam sahiplerinin rızasına ve onların isteklerine meyleder ve onlara tabi olurlar. Eğer ekâbirden birinin rızasına aykırı ve isteğini bozucu hareket etseler o gün azledileceklerini bilirler. Bela budur ki bin bela ile tahsil ettiği haseneyi başkasına verip kendileri günahla kalırlar. Ne kötü ki yetim malını kendi miras malları gibi yerler. Dava sahipleri rüşvet olarak getirdikleri mallara hediyedir derler. “Rüşvet alana da verene de Allah lanet etsin” hadisinin kınamasından gafil davranıp ya da görmezden gelip:

Nazm: “Gümüş ile can gözünü bağlayıp göz göre göre hakkın yüzünü örter. Bilim alanında kılı kırk yararcasına incelikle çalışanlar altını görünce Kaf dağına görmez olurlar. İlimler bu heves yüzünden boşa gitti ve niceleri dinden imandan çıktı.”⁶³

“Böyle zamanda hakkı uygulamak nasıl müyesser ve “bir saat” mefhumuyla iş yapmak ne yolla tasavvur edilir. Hey dertli bunun gibi kelamı ve bu tarz fikri terk edip Hak yoluna yönel yoksa cehaletin parlaklığında ve ahmaklık çölünde rezillik ve hüsranda kalacaksın. “Allah onların ilimlerini ve amellerini çoğaltsın” Rabbin ilmini

⁶³ Şimdi hod zamâne zalesmesi galebe ve kahrla kısım-ı kuzâtı mahkemesinde söyledürler mi ve müdde’înüñ da’vâ ve şekvasın hışm u hiddetden hâkime dîñledürler mi. ‘Ale’-huşûş cihan şimdi ‘orf ü izâfet ve şöret ü bid’at zamânıdır. Bu tayifenüñ ekâeri mâl ü menâle mâyil olmağla ‘itâb u ‘ikâbdan bîm ü bâk itmeyüp tefevvuk-ı akrân u emââl ile firifte-i tecellât u emvâl olmuşlardır. Degmesinde dîn pervâsı ve âhîret sevdâsı yokdur ve emr-i şer’iyyeyi nice icra itsünler ki. Siyânet-i manşib için a’yâna i’ânet itmekle nice da’vâ-yı bâtılı şûret-i hağda gösterüp ve nice kazıyye-i hağkı hırs u tama’dan libâs-ı bâtıla koyup hükm iderler. Bu güne nâ-hağ hükümlerle fuğara ve zu’afâya hayf u gadr iderler. Ekâer ü ağlebi bîm-i manşibdan ekâer-i umûrda ekâbir rızâsına ve anlaruñ meyl ü muğtezâsına mâyil ü tâbi’ olurlar. Eger ekâbirden birinüñ hilâf-ı rızâsın ve nakız-ı muğtezâsın itseler ol günden kendüleri ma’zûl bilürler. Belâ budur ki biñ belâ ve kazâ ile tahşil itdüğü haseneyi gayra virüp kendüleri seyyi’e ile kalırlar. Vay ne müşkil bunuñ gibi bâzârı ve emvâl-i eytâm-ı mâl-ı mevrûâları gibi yerler ve erbâb-ı de’âvî sebîl-irtişâda îrâd itdükleri nesnelere tuhf u hedâyâdur dirler. “Rüşvet alana da verene de Allah lanet etsin” hâdiâi mefhûmı tevbihinden gâfil olup yâhûd igmâz idüp:

Nazm: Ne sîm ile ki bağlar cân gözünü
Ki örter göz göre hağkuñ yüzünü
Olan diğkade ‘ilmüñ müşikâfi
Çün altûn göre görmez kûh-ı Kâfi
İlimler bu hevâdan yile vardı
Niceyi dinden imândan çıkardı (Canım, 2000: 545)

bilen ve hakkaniyetli davranan kadılar için değildir bu sözler. Bu sözlerin muhatabı görünürde âlim ama içinde zalim olanlardır. Böyle deyip azgın kâdılar ve isyankâr yöneticiler hakkında şu nükteli beyitleri okudu.”⁶⁴

Bularun ekşeri fenninde câhil
 Kimisi ‘ilmi ile ğayr-ı ‘âmil
 Eşîr itmiş iken ‘örf ü izâfet
 İder her biri da‘vâ-yı hîlâfet
 Nedür bilmezken elfâz u ma‘ânî
 Geçer her biri Sa‘deddîn-i şânî
 ‘İlimden olmadın bir harfe vâkıf
 İder mollalanup ders-i mevâkıf
 Şabî gibi olan mantıkda ebkem
 Kelâma gelse hikmetden urur dem
 Görürsün birinüñ şekli müzeyyen
 Söze gelse olur cehli mu‘ayyen
 Adı monlâ velî seçmez harâmı
 Şanasun oğlu yaylu bir harâmî
 Geçer kırsañ benî nev‘ine mefhar
 Hakîkat gözleseñ ammâ ki bir har
 Giyüp engine kat kat şuf u cübbe
 Büyütmiş başını mânend-i kubbeye
 Libâsı fâhîr ü adı efendi

⁶⁴ Pes bunun gibi zamânda bu uşûl ‘ameller ile icrâ-i hak itmek nice müyesser ve “adlün sâ‘atün” mefhûmıyla ‘amel etmek ne karîble mutaşavverdür. Hay derdmend bunun gibi kelâmı ve bu uşûl fikri terk idüp tarîk-ı Hakka yönel yohsa beyza-i cehâlet ve beyâbân-ı hamâkatda hâib ü hâsir olduñ kalduñ. Ammâ anlar ki bu tâyifeden ‘âlim-i Rabbânî ve kâzî-i Haqqânîdür “Allah onların ilimlerini ve amellerini çoğaltsın” anlar için ne söz. Söz anlardadır ki şüretde ‘âlim sîretde zâlim ve mürtekib ü mezâlim ola diyüp kızât-ı tuğât ve vülât-ı ‘uşât hakkında bu birkaç ebyât-ı pür-nükâtı okudu (Canım, 2000: 546-547).

Velîkin bir hâr-ı nâdân kendi
 Disünler diyü yaraşmış riyâset
 İder nâ-hağ yire halka siyâset
 Harâmı mâl-ı mevruşu gibi yer
 Şunuñla vâriş-i peygamberüm der
 Hükûmetde geçer da'vâya rular
 Firengîyi görür îmânı güder
 Ne hâıl olmadın 'âlemde kâmil
 Kişi çün olmaya 'ilmiyle 'âmil
 'Amel olmayıcağ 'ilm ile ey cân
 Neden fark ola pes 'âlemde nâdân
 Dimez erbâb-ı taqvâ aña 'âlim
 Ki vara irtikâb ide mezâlim
 Ne kânunı bilür kimi ne şer'î
 Yine iller katunda hayli mer'î
 Olur bir memleketde başka hâkim
 Alur virür çalan kim oynayan kim
 Olur bir sancağa dahî müfettiş
 Aña da iştihâsınca urur diş
 İderler anı da nâgâh tefiş
 Gelür başına yüz biñ dürlü teşvîş
 Bularuñ gibi olma sen de miskîn
 Yüri var nefsi-i şûmuñ eyle teskin
 Mehâlikle töludur bu mesâlik
 Helâk eyler seni de olma sâlik
 Ara yirden çıkup 'azm-i kenâr it
 Ƙo gavgâyî ferâgat ihtiyâr it
 Bu deñlü 'ömre nedür bunca gavgâ

Deger mi bu kadar ğavgâyâ dünyâ

Dil ü cân ile olma aña tâlib

Fenâ baħrıdur anda alma talib (Canım, 2000: 547-548)

Tasavvuf ehli bir Şair olan Kadı Nihânî maddesinde yukarıda gördüğümüz gibi kadılık mesleğini icra eden kişiler hakkında çok sert eleştiriler yapılmıştır. Burada dikkat çeken en önemli husus nekdottun birkaç yerinde geçen “ke’l-uzât-ı fi-zamâninâ ‘arşa-i Şer’ aşhâb-ı cehl-i nâ-ehl ile oldı, Bu t ayifen n ekşeri m l   men le mâyil olmaĝla..., Ekşer   aĝlebi b m-i manşıbdan ekşer-i um rda ekâbir rızâsına ve anlaru n meyl   mutez sına mâyil   t b ’ olurlar, emvâl-i eytâm-ı m l-ı mevr sları gibi yirler.” gibi genelleyici ve bütün kadıları töhmet altında bırakıcı bir dil kullanılmış olmasındır. Yani Latîfi’ye göre anlatılan kötü özellikler bireysel kusurlar deĝildir. Kadılar zümresinin büyük bir kısmı yolsuzluk ve ahlaksızlık içindedir. Bütün Osmanlı adalet sistemi ciddi Şekilde bozulmuştur. Latîfi; Nihânî maddesi üzerinden 16. Yüzyıl Osmanlı adalet sistemine çok aĝır eleştiriler yöneltir. Latîfi’ye göre kadı olarak görev yapan kişilerin hemen hemen tamamı rüşvet alma, yetim malı yeme, adam kayırma, Şeriatı ve kanunları bilmeme, cehennem korkusu ya da ahiret endişesi taŐımama, makam sahiplerine yaranmaya çalışma gibi çok ciddi ahlâki zaaf lar içindedir. Bu kötü özelliklere sahip bireylerin adalet mekanizmasını tamamen ele geçirmiş olmaları yani Latîfi’nin iddiasına göre kadıların neredeyse tamamının aynı kötü alışkanlıklara sahip olduĝu iddiası objektifliĝi sorgulanması gereken bir iddiadır.

Biyografinin sonunda yer alan uzun diyebileceğimiz Şiir ise Divan Edebiyatı estetiĝinden oldukça uzak, her hangi bir sanat kaygısı taŐımayan hatta kaba ve argo diyebileceğimiz ifadelerle doludur. Oldukça anlaşılır bir dille yazıldıĝı için aynen aktardığımız bölümde Latîfi anekdottaki ith mlarını adeta özetler. Kadıları ilmiyle amel etmemekle, cahilik ve riyakârlıkla, hikmet ve faziletten uzak olmakla, rüşvet yemekle, harama el uzatmakla ithâm eder; eŐkiyalara ve eŐeklere benzetir. Latîfi’nin anlattıĝı Nihânî biyografisi nereden bakılırsa bakılınsin ciddi tenkitleri hak etmektedir.

3.2.2.3. Kadı Kurd-zâde'nin Bahârî'nin Vakfettiği Miras Malını Yediğini İddia Eden Anekdot

Bu anekdot “Devlet memurlarını rüşvetçilikle ve yağmacılıkla itham eden anekdotlar” bölümünde ele alınmıştır (Bkz. Devlet Memurlarının Vakıf Malını Yediğini Anlatan Anekdot) Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Bahârî ölümünden sonra mallarını vakfeder. Bu işe vasi olarak da Kurd-zâde adlı cahil bir kadıyı tayin eder. Kurd-zâde vakfedilmek üzere kendisine bırakılan malın önemli bir bölümünü kendisi harcar. Kalan kısmını vakfedilemek üzere devlet görevlilerine götürür. Onlar da malı zimmetlerine geçirmek ister. Kurd-zâde'nin devlet memurlarından kurtarabildiği kalan mal da çöl de eşkiyaların eline geçer.

Âşık Çelebi anekdotun sonunda “dünyâda tîg-i hasret ve âhiretde hañçer-i nedâmet yüreğın toğradı” ifadesiyle Kurd-zâde'nin pişmanlığını dile getirirse de çizilen kadı portresi diğer bütün anekdotlar gibi içinde pek çok olumsuz mesajı barındırmaktadır. Nitekim Âşık Çelebi anekdotun başında kendisi de kadı olan Bahârî hakkında “Denâ'et-i şân ve hasâset-i hâl ve resâset-i cemâl kemâlde idi. Âhir hıssat ile kârbânserây bucağlarında erba'inler ve riyâzetler çekmekden taşşıl itdüğü marâzlar bilin iki kat eyledi.” (Kılıç, 2010: 435) gibi olumsuz ifadeler kullanır. Vakfettiği malı “Hûn-ı ciğer ile hâşıl itdüğü sîm ü zerın” olarak tarif eder. Bahârî'nin vasî tayin ettiği Kurd-zâde ise “Kurd-zâde nâm bir kâzî-ı câhili” ifadesiyle tanıtılır. Âşık Çelebi kadılarına olan olumsuz tutumunu Bahârî ve Kurt-zâde'nin şahsında devam ettirir.

3.2.2.4. Sûzî'nin Rüşvetçi Bir Kadıyı Eleştirisini Anlatan Anekdot

Nakşibendî şeyhlerinden olan Sûzî o dönem rüşvet alan ve azmış, yoldan çıkmış olarak tarif edilen bir kadı hakkında şiir yazar. Latîffî'nin Osmanlı insanına ve toplumuna karşı ön yargılı tutumu Sûzî biyografisinde de kendini gösterir. Latîffî bütün kadılar ve adalet sistemi ile ilgili olumsuz görüşlerini aşağıdaki gibi anlatır:

“Yoldan çıkmış, asi kadılardan rüşvet alıp yiyen birisi, rüşvet yemeden birisinin düşmanlık ipini kesmez ve bir ferдин niza ve husumetini karşılıksız karara

bağlamazdı. Sultan Selim devrinde çok anlaşmazlık ve düşmanlıklara sebep olmuştu. Bu ayıplayıcı, kınayıcı şiir onun hakkında söylenmiştir.

“Ey kadı, mahşer meydanında divan kurulunca senden davacı Allah olacaktır. Kıyamet günü amel defterleri kontrol edilirken rüşvet rakamları defterinin başlığı olacaktır. O gün Hak adaletle sultan olduğunda şeriatın egesi senden vergisini alacaktır. Rüşvet kemiğini durmadan ilik gibi emersin ama bir gün karnın yarılıp ilik kan olacaktır. Devrinde akan yetimin gözyaşı, bir gün seni boğacak okyanus olacaktır. Bu sazı sen perdeler ardında çalılıyorsun ama sanma ki onun sesi gizli kalacaktır.”⁶⁵

“Kadılar zümresinden bir dini kara yani İbni Karasî bu fakirin berat evrağı çıkmadan ve kalemi kurumadan sebepsiz yere bir başkasına verdi. O kızgınlıkla bu hale bazen gaddar dünyayı bazen de sitemkâr dünyayı sebep tutup bu kıtayı dedim:

Yuh bu döneke feleğe ki aslanın lokmasını alır, köpeklere verir. Bülbülü kafese esir edip, papağanın şekerini kargaya verir. O karga sıfatlı ekmeğe muhtaçken, akçesini şimdi halis şekerlere verir. Vazife ehli nasıl yıkılmasın ki kadılar evini harabe eder.”⁶⁶

⁶⁵ Neşr: Ve kuzât-ı tuğâtdan bir kadı ve aHz u eklde mürteşî ve mütekâdî ile ki bî-aHz-ı irtişa bir kesûn rişte-i huşûş-ı huşûmeti kaţ' olmaz ve bir ferdûn münâza'a ve muhâşaması meccânen katında fayşal bulmazdı. Sultân Hân devrinde muhkem mu'âraza ve muhâsaması vâki' olup bu şi'r-i mezemmet-şî'ârı anuñ hakkında dimişlerdür.

Şî'r: Ey kadı saña da'vîci Yezdân olacağdur
 Maşşer 'araşâtında ki dîvân olacağdur
 Haşr içre sicillât-ı 'amel çün bula imzâ
 Rüşvet raqamı nâmene 'ünvân olacağdur
 Şer'uhn iyese sende alur dâdını şer'uhn
 Ol günde ki haq 'adl ile sultân olacağdur
 Rüşvet kemügin turmaz ilik gibi emersin
 Karnuñ yarılıp bir gün ilik kan olacağdur
 Devründe yetimüñ ki gözi yaşı revândur
 Bir gün seni garq itmege 'ummân olacağdur
 Bu sazı ki sen perdeler ardında çalarsuñ
 Sanma ki anuñ nağmesi pinhân olacağdur (Canım, 2000: 312)

⁶⁶ kavm-i kuzâtuñ bir dînî qarası ya'nî İbni Karasî bu fakîr ü haqîrûñ berât-ı resmi çıkmadın ve kalemi kurumadın bî-sebeb alup bir qarasına virdi ol hîn-i harâretde bu hâli kâh devr-i gaddârdan kâh çarh-ı sitemkârdan tutup bu kıt'ayı didüm.

Kıt'a: Yuf hemişe bu çarh-ı gerdüna

3.2.2.5. Menemen Kadısı ‘Abdî ile İlgili Yolsuzluk İmasında Bulunan Anekdöt

Bu anekdotta Menemen kadılığı yapan ‘Abdî ile ilgili yolsuzluk iddiası vardır. Bursa’da vakıfları teftişe gelen görevlilerin ‘Abdî’ye “neden amel defterinin beyaz olmadığını” sorması akla ‘Abdî’nin vakıflarla ilgili yolsuzluk yapmış olabileceğini getirir. Anekdöt şöyledir:

“Bursa’da sultanın emirleri, vakıfları teftiş ederken dokuz yüz kırk üç senesinde ecel müfettişi “Onun hükmüne karşı koyucu yoktur” hükmü gereğince gelip ömür fezlekesine erdi. Niçin “Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin” sözüne uygun olarak amel defterini beyaz etmedin, Rabbin huzuruna eli boş varmayı uygun gördün, amelini arttırıp vaktini hayır yoluna ayırıp defterini kötü işlerden temizlemedin dediler. Bu hale vakıf olunca gördü ki ömür defterini kapatmamaya imkân yok “Cömert kişi zengindir” diyerek ruhunu teslim edip arif oldu.”⁶⁷

3.2.2.6. Kadı Vasfî’nin Yolsuzlukla Suçlanmasını Anlatan Anekdöt

Latîfî “kuzât tayifesinden bu fende lâıyık-ı vaşf u ta’rîf ve maḥall-i medḥ ü tavşîfdür” (Canım, 2000: 563) diyerek kadılık mesleğinde ehil olduğunu belirttiği

Lokma-i şîr alur kilâba virür

Bülbüli eyleyüp esîr-i kafes
Şekerin tütünün ğurâba virür

Nâna muhtaç iken o zâğ-şîfat
Akçesin şimdi kand-i nâba virür

Cihet ehli nice yakılmaya ki
Kadılar hânesin harâba virür

(Canım, 2000: 313)

⁶⁷ Bursa’da selâfîn ‘amâ’iri evkâfın teftîş iderken sene âelaşe ve erba’în ve tis’ami’ede müfettiş-i ecel kabâle-i lâ râdde ḥukmîhi (Onun hükmüne karşı koyucu yoktur) mücibince irişüp erkâm-ı ‘ömr fezlekesine irdi. Niçün ḥâsibü kable en tuḥâsebû (Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin) vefkı üzre defter-i a’ mâlûn beyâz itmedüñ, Rabbu’l ‘izzete şîfrü’l-yed varmağı revâ gördüñ, ‘amelüñ taz’if ve siyâsetüñ tañşîf ve evkâtuñ vücûh-ı ḥayre taksîm ve defterüñ vaktiyle teslim idüp ef’âl-i siyehden ıgmâz itmedüñ didiler. Çün bu hâle vâkıf oldu, gördi ki defter-i ‘ömre bâkî çekilmeğe imkân yok, e’s-saḥîyy mâlik (Cömert kişi zengindir) diyü mevcûd-ı rûḥın bezl idüp ‘ârif oldu (Kılıç, 2010: 1047-1048).

Vasfî hakkında yolsuzluk iddiasına yer verir. Bir kişinin hem kadılık mesleğine ehil olup hem de yolsuzlukla ithâmı makul değildir. Başta söylenen övgü dolu ifadeler daha sonra anlatılan olumsuz içerikli anekdotla anlamsızlaşır. Tezkirelerin asıl yazılış amaçları baştaki klişe övgü ifadelerin ardından gelen anekdotlarda gizlidir. Ve bu amaç Latîfî tezkiresini yalnızca biyografik bir eser olma gayesinden uzaklaştırır.

“Nakledilir ki; Sultân Bâyezid Han zamanında adı geçen bahsedilen şehirde kadı iken, her kadının kendi beldesindeki devlet malına sahip çıkması kanunun gereği olduğu halde, emin kimseler ve tahsildarlar hep beraber devlet malından yedin diyerek adı geçeni çok zaman hapsedip kurtuluş ümidini kesmişlerdi.”⁶⁸

3.2.2.7. Kadı Tatar Memi'nin Yolsuzluk Yapmakla Suçlandığı Anekdot

Âşık Çelebi; bu anekdotun kahramanı olan Tatar Memi'nin, Lâmiî Çelebi'nin ölümünden sonra kadı olduğunu söyler. Tatar Memi ile Lâmiî Çelebi'nin ilişkisi önemlidir. Çünkü Âşık Çelebi iki şahıs arasında geçtiği iddia edilen gayri meşru bir ilişkiye yer verir. Tatar Memi ile Lâmiî Çelebi arasında geçtiği iddia edilen gayri meşru ilişki iddiası “Lâmiî Çelebi'nin Gayrî Meşrû İlişki İle İtham Edilmesini Anlatan Anekdot” başlığı altında işlenecektir. Aşağıdaki anekdot, bu anekdotun devamı niteliğindedir. Anekdotta kadı olan Tatar Memi'nin karıştığı bir yolsuzluk ve aldığı ceza anlatılır. Anekdot şöyledir:

“Tatar Memi mülazım olduktan sonra kadı olur. Ezel kaleminin yazısı ile ‘avarız vergisi için konan hükme kalem karıştırıp yirmiyi, yirmibeş yaptığı için il maliki (vali) bunu işitip yakalatır. Bu el uzunluğuna razı olmayıp elini kesmek ister.

⁶⁸ Nakl olunur ki Sultân Bâyezid Hân devrinde mezkûr maħrûsa-i mezbûrede kadı iken her kadı taht-ı kazâsında vâkı' olan emvâl-i mîrîye nâzır olmak kânûn-ı muqarrer olduğu bâ'îâden ümenâ ve ‘ummâlle müttefik ve müttehid olup mâl-i mîrîden nesne ekl itdûñ diyü mezbûrı nice müddet meshûn u maħbûs ve ümîd-i rehâ ve ıtlâkdan me'yûs itmişlerdi. Hîn-i hapsde bu şî'ri ħasb-i ħâl demiş idi.

Şî'r: Bir meh-i nâ-mihr için çarĥ itdi sergerdân beni
Gör nenüñ gibi gün için şakladı devrân beni

Bildiler şeydâluğum ‘aşkuñda zındân itdiler
Sînesinde cânı gibi şakladı zındân beni

Hece düşdüm derd ile gam guşsa üşdi başuma
Ĥastayum şormağa geldi ya'ni kim yârân beni

(Canım, 2000: 564)

“El benim, etek senin” diyerek kimin eteğine el sunduysa, “El için ağlayan gözsüz kalmış, elimden bir şey gelmez.” diyerek yardımcı olmamış. Sonunda elden fayda olmadığını anlayıp arkadaşsız, hasta, yalnız, parasız, pulsuz ve hizmetçisiz bir şekilde terk-i diyar eder. O günden beri nerede olduğu bilinmemektedir.”⁶⁹

3.2.3. Kadıları Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdotlar

Âşık Çelebi kadı olan Fikrî'nin peygamber soyundan gelen faziletli bir kişi olduğunu “Nesebinde ‘ırk-ı siyâdet dahı olup şeref-i hesab ü neseble câ-mi‘-i hayr u haseni olmuşdur.” (Kılıç, 2010: 1215) cümlesiyle ifade eder. Fakat; Fikrî madesinin sonunda Fikî'ye ait olduğu iddia edilen hezel ve hiciv beyitleri lafız, mana, incelik, nezaket, sanat, edebiyat yönünden son derece basit ve değersizdir. Peygamber Efendimizin soyundan gelen, kadılık yapan ve toplumun önünde örnek olma konumundaki bir kişiye günümüzde dahi sokaktaki herhangi birisinin ulu orta kullanamayacağı kadar kaba ve nezaketsiz ifadeler isnat edilir. Konunun daha iyi anlaşılması için Âşık Çelebi tarafından Fikrî'ye ait olduğu iddia edilen beyitlerden yalnızca bir tanesini buraya almakla iktifa ediyoruz.

“Merhûm hicvde dahı mâhirdür, Kireççi-zâde hakkında bir gâlız hicv eylemişdür bendi budur.

Bend Ey cihânda eteğinden g..ti geñ çok s..ilür

Ta..ak iştehlı vuruñ kâhbeden artuğ s..ilür.” (Kılıç, 2010: 1219)

Yukarıda anlatılan faziletsizliklerin aksine kadılar toplumun her yönden önünde olan, olması gereken kişilerdir. Bir beldedeki neredeyse bütün adli ve idari sorumluluklar kadınların üstündedir.

“Kâdı; kelime olarak hükmeden, yerine getiren manâlarına gelmekte olup, Osmanlılarda şer‘î ve hukukî hükümleri tatbik eden, ayrıca devletin emirlerini yerine getiren bir fonksiyona sahipti. Dolayısıyla hukukî olduğu

⁶⁹ Tâtâr Memi dahı mülâzım olup kâzi olduktan soñra kilik-i ezel tahrîri ile ‘avârız için vârid olan hükme kalem katup yigirmişeri yigirmi beşer itdügi eelden il issi tıyup anı tıutup bu dest-dirâzlığına rıza virmeyüp elin kesmek kâşd itdiler. *El benüm etek senüñ* diyü her kimüñ dâmenine el şundı ise *el için ağlayan gözsüz kalmış elümden gelmez* diyü mu‘în olmayup âhîr elden fa‘iide yoğduğın bilüp bîyâr u bîmâr tek ü tenhâ bir akçasuz vü pulsuz hıdmetkârsuz u kolsuz terk-i diyâr idüp ile‘l-ân nâm u nişânı nâ-peydâdur (Kılıç, 2010: 748)

kadar idarî bir memuriyet olarak da görülmektedir. Böylece kâdılarının görevlerini hukukî, idarî ve belediye olmak üzere başlıca üç noktada toplamak mümkündür. Osmanlı devletinde şer'î ve hukukî bütün meseleler şer'î mahkemelerde Hanefî fihkî üzere çözüme bağlanırdı. Bu vazifeyi yerine getiren kâdılar, aynı zamanda, buldukları idarî bölgede şehir ve kasabaların beledî hizmetlerini, bugünkü mânâda bir noter gibi vekâletname ve alım satım işlerini de yürütürlerdi (Halaçoğlu, 1991, 109).”

Devlet işleyişinde ve toplumsal yaşantıda bu kadar hayatı sorumluluklar üstlenen kadıların Âşık Çelebi tarafından ısrarla itibarsız gösterilme gayreti Âşık Çelebi'nin yaklaşımının objektifliğine gölge düşürmektedir.

3.2.3.1. 'Amrî'nin Şahsında Kadıların Faziletsiz ve Değersiz Gösteren Anekdöt

Âşık Çelebi'nin hikâye başlığı altında anlattığı olay Serfice kadısı 'Amrî ile ilgilidir. Âşık Çelebi'ye hikâyeyi, satranç konusundaki ustalığı ve hilekârlığı uzun uzun anlatılan ve Kurd Karındaşı diye bilinen Kadı Mehmet Çelebi nakletmiştir. Hikâyenin diğer kahramanı olan İshak Çelebi ile 'Amrî'nin çok eskiden beri yakın arkadaş olduklarını da Âşık Çelebi'nin anlatımından öğreniyoruz (Kılıç, 2010: 1123).

“O (Kadı Mehmet Çelebi) rivayet eder ki güzellik ve gençlik çağımın en iyi olduğu zamanlarda bir gün İshak Çelebi ile 'Amrî yolda benimle karşılaştılar. 'Amrî, dilberi söze tutalim dedi. İshak Çelebi ise, görüntüsünden söz ustası olduğu anlaşılıyor, utanma ihtimali var, vaz geçmek daha iyidir dedi. 'Amrî aldırış etmeyip yanıma geldi. Çelebi biz iki kişiyiz. Sizde hayli kabiliyet fehmettik. Kerem edip söylemeniz bizden ne olur dedi. Ben niyetlerini anlayıp sizden ilim ve marifet sahibi olmaz, gerisini bilmem dedim. Hayret ve şaşkınlıkla birbirlerini kınayarak yanımdan gittiler dedi.”⁷⁰

⁷⁰ Ol riyâyet ider ki maḥbûblıgum 'âleminde ve güzelligimüñ çaḡ germa-germ çaḡı deminde bir gün İshâk Çelebi ile 'Amrî yolda bana dücâr oldılar. Muşâḥabet kaşd idüp 'Amrî *dilberi avurda çekelüm* didi. İshâk Çelebi *şeklinden suḥan-âferin olmaḡ añlanur, câ'iz ki ḥaclet lâzım ola ferâgat yegdür* didi. 'Amrî *esmeyüp yanuma geldi. Çelebi bi'ilâḥ biz iki kişiyüz, üzerümüze ne tâ'ifeden olmaḡ düşer kerem eyle beyân eyle siz de ḥayli kâbiliyyet fehm eyledük* didi. Ben daḡi garazlarından ḥabîr olup *hele ehl-i 'ilm ü ma'rifet olmaḡ düşmez gayrısın bilmezem* didüm. Mebhût olup yanumdan gitdiler biri birin melâmet itdiler didi (Kılıç, 2010: 1123)

3.2.4. Kadıları İçki Mübtelası Olmak ve Afyon Kullanmakla İtham Eden Anekdotlar

Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde anekdotlar çoğu kere olumsuzlayıcı ifadeleri delillendirmek, güçlendirmek için kullanılır. Bu yüzden tezkirelerde anekdotlar dışında kadıların içki ve afyon kullandığı iddiasıyla ilgili başka anlatımlara da rastlanır. Aşağıda Âşık Çelebi tezkiresinden ‘Abdî ve Havârî biyografilerinden aldığımız örneklerde bu durumun açıkça görülür. Daha önce de belirtildiği gibi bu anlatımlar yalnızca alıntı yapılan kişilerin biyografilerine mahsus değildir. Tezkirecilere göre umumî manzaranın bir parçasıdır. Bu tespitin doğruluğu tezkirelerin bütününe bakıldığında net olarak ortaya çıkmaktadır.

“Merhûm (‘Abdî) hayli bülend-şân zarîf-i zemân, mâ-meleki mebzûl evzâ’ u etvârî rindler içinde maqbûl, şâhid-perest, ‘işret-peyvest, muşâhib-nişîn, ehl-i qarîn ü ‘işret-güzîn idi. Her zemânda bir bî-nazîr maħbûbsuz ve zemânında şûh-ı şehri-âşûbsuz olmazdı. Egerçi her zemânda şöhbeti sâde ya’ni bî-bâde degül idi ammâ bezm-i zemânede câm-ı kâm sürilmediği gibi kadeh devr idüp sâgar dönmezdi. Sâkî kadeh-i ‘âdili koyup kimine tolu ve kimine boş şunmazdı, herkesün öñinde bir câm kor imiş, kimi cümlesin içer ve kimi ba’zın içer ve bi’l-cümle içen içer ve koyan kormuş. Letâ’if diñlenür, ma’ârif söylenürdi. Kadeh almağa intizârda sâkîñün ayağına şular inmez, ikide bir kadehün bağı hûn olup cur’anuñ yüzi yire düşüp şurâhñün başı aşığa olup kimesneye artuk eksük diñmezdi, kimesneye iç diyü teklîf olunmazdı. Aransa meclisde muṭribden gayrı bezle-gû ve dil-berden özge tünd-hû, meyden gayrı turş-rû, nağmeden özge hâric-i şöhbet ve sâzdan özge mâni’-i muşâhabet nesne bulunmazdı. Ve bi’l-cümle ehâd-ı ricâlden ve efrâd-ı emşâlden idi. Hayf ki metâ’-ı ‘ömr ü mansıbdan çendân mütemetti’ve dünyâdan müntefi’olmadı.” (Kılıç, 2010: 1045).

İçki meclisleriyle ilgili bir diğer anlatım Selanik ve Üsküp’te kadılık yapan Haverî biyografisinde karşımıza çıkar. Aşık Çelebi’nin Hâverî anlatımı şöyledir:

“(Hâverî) Ahîr Selanik’e vü Üsküb’e kâzî oldu, kâr u kirdârından hâlik ü hâlayık râzî oldu. Ammâ çün dânişmendliği zemânında ve ‘un-fuvân-ı şebâbıñun ‘unvânında hem bâde-i ‘ışk-ı hûbân ile mest hem def-i gam-ı ‘ışk için bâde-perest

idi. Ol deñlü şeh-levendlik itmişdi ki Galata ile Eyyûb'a ma'ân kâzî olup Galata'ya varduğda şekerçi dükkânında bozun (?) şişeleri sensin ol diyü aña dört gözle bakarlardı. Tersâ-beçeler ezilmesün diyü mey-hâne çârtâklarına çıkarlardı. Efe mey-hânesinde bir fuçı yoğdı ki aylarla ayılmayup dibine küp düşüp kalmış olmaya ve bir mey-hâne pîş-hânı yoğdı ki ol anda eski haşır şalmış olmaya. Lâ-cerem bu nâmı zâ'il olmadı ve bi't-tab' dünyâ ki efazıldan mu'riz ve 'arîzu'l-kafâ bî-'ırlara 'ârîzdur, andan dağı âhir-i vaktinde i'râz idüp mâ'il olmadı. Ba'de'l 'azl ve't-teftîş Karaferye'ye kâzî oldı ve anda vedî'a- i rûhı mâlikü'r-riqâb ve Rabbü'l-erbâba teslime râzî oldı. Evvel manşıbı Qaraferye'nün tedrîsi ve âhir manşıbı kazâsı oldı, ol kazânun müddeti münkâzî olmadan müddet-i manşıb-ı hayâtın inkızâsı oldı." (Kılıç, 2010: 1507-1509)

3.2.4.1. Kanına Şarap Enjekte Edecek Kadar Ayyaş Olduğu İddia Edilen Kadı Melîhî'nin Hikâyesi

Latîfi; "tayife-i kızatdandır" dediği Melîhî'yi aşağıda vereceğimiz cümlelerde görüleceği üzere şarap düşkünü, varını yoğunu şaraba yatıran, bütün cübbe ve elbiseleri ayrıca kitapları meyhanecide rehin olarak kalan ayyaş bir kişilik olarak tasvir eder. Buna rağmen marifetlerinin çokluğu ve irfanı sebebiyle Melîhî yakın dostu olan Ahmed Paşa'nın yardımıyla Sultan Mehmed'in has meclisine girmiş ve padişahın yakınlığını kazanmıştır. Padişahın has meclisine giren Kadı Melîhî'nin şaraba olan düşkünlüğünü Latîfi şu anekdotla anlatır:

"İleri derecede sarhoş ve içki düşkünyüdü. Gece ve gündüz ya mahmur ya da sarhoş idi. Gül renkli kadehi eline almayınca nergis gibi gözü açılmaz ve yüzü gülmez, bir miktar şarap içip sarhoş olmayınca kendini bilmez ve keyfi yerine gelmeyince akli başına gelmezdi. Çok defalar cübbe ve sarığını meyhaneciye rehin bırakmış ve çok defa şarap testisi ile tövbe etmekten el yıkamıştı. İki dolu kadehten gözlük yapıp meyhanede yaşlılığı düşünürdü ve bilgili olan rintlerin hepsine iştret

kapısında ders verirdi. Her bir kitabı bir büyük şarap kadehi için bir şarap mahzeninde rehin bu suretle tüm eczası şaraba bağlıydı.”⁷¹

Dönemin tasavvuf büyüklerinden Şeyh Rûşenî Hazretleri Melîhî’ye içkiyi bırakıp tasavvuf yoluna girmesi için haber gönderir. 16. yy Osmanlı toplumu tasavvufla iç içe yaşayan bir toplumdur. Bir zikir meclisine devam etmeyen insan nerdeyse yok gibidir. Melîhî de gençlik yıllarında Şeyh Rûşenî’nin sohbet ve zikir meclislerine devam etmiştir. Buna rağmen Latîfî; Melîhî’nin şarabın tadını tasavvufta bulamayacağı endişesi ile bu teklifi reddettiğini belirtir. Anekdote şöyledir:

“Meğer adı geçen şeyhlerin şeyhi Rûşenî Hazretleriyle gençlik dönemlerinde eski münasebetleri ve yakın dostlukları varmış. Bahsedilen Şeyh Rûşenî ona bu isyan ve günahkârlık, bu oyun ve şamata ne zamana kadar sürecek, gelsin ona muhabbet kadehinde aşk şarabı içireyim. Onu bu keyifle şaraptan vaz geçireyim. Görsün ki zevk, hal, şevk ve keyfiyet nasıl olurmuş, diye haber göndermiş. O da eğer iki kadeh şarabın zevkini ve haletini, şevkini ve keyfiyetini verebilirse meyhaneciye hizmet etmekten vazgeçip ölünceye dek onun tekkesi eşiğinin müridi olayım demiş.”⁷²

Nihayet Melîhî’nin şaraba olan düşkünlüğü ve şarap yüzünden içine düştüğü kötü halden Padişah Fatih Sultan Mehmed haberdâr olur. Melîhî’yi huzuruna çağırarak bir daha ağzına şarap koymayacağına dair söz alır.

“Türlü tehdit ve uyarılar neticesinde bundan böyle şarap kadehinden elimi yıkadım, sonu boş olan kadeh devri zincirini elimden bıraktım, ömrüm oldukça

⁷¹ Ammâ gâyetde ‘ayyâş u mey-perest ve rûz u şeb gâh maḥmûr u gâh mest idi. Câm-ı gül-fâmî ele almayınca nergis gibi gözi açılmaz ve yüzi gülmez ve bir miqdâr şarâb içüp mestce olmayınca kendüyi bilmez ve keyfiyeti kemâline yetişmese ‘aklı başına gelmezdi. Nice def’a cübbe ve destârı mey-fürûşa rehin kômîş ve nice kerre kûze-i mey ile alâyiş-i tevbeden el yumuş idi. İki tolu câmdan gözlük tutunup gerçi meygedede pîrâne mütâla’a iderdi ve dâniş olan cem‘-i rinde fevci ardında bâb-i ‘işretten ders dirdi. Her bir kitabı bir rıtl-ı mey için bir ḥumḥânedede rehin bu vechle küllî eczâsı meye mürtehin idi.” (Canım, 2000: 505).

⁷² Meğer mezbûruñ şeyhü’ş-şüyüh Rûşenî Hazretleriyle ‘ahd-i şebâbetde münâsebet-i sâbıkaları ve muşâhabet-i şâdıkaları var imiş. Mezkûr Şeyh Rûşenî mezbûr Melîhî’ye haber gönderür ki bu fişk u fücûr ve lehv ü şûr niceye değîn. Gelsün aña maḥabbet câmindan ‘aşk şarâbın içüreyin ve anı bir keyfiyyet-i garîbe ile bâdeden geçüreyin. Görsün ki zevk u hâlet ve şevk u keyfiyyet kânde olur imiş der. Bu daḥî bu vechle haber gönderür ki eger iki kadeḥ meyüñ zevk u hâletin ve şevk u keyfiyyetin virebilürse min-ba’d ḥizmet-i pîr-i muğânı koyayın ölince âstâne-i ḥânkâḥ mürîd-i irâdet-pezirî olayın der (Canım, 2000: 505).

dindarlık semtine, kurtuluş ve selamet yoluna gideceğim dermiş. Bu sözü ve kararı üzerine bol ihsana ve yüksek mansıba layık görüldü. Bu dahi bu söz ve şartlara bağlı kalıp takva ehlinden oldu.”⁷³

Fakat Melîhî sözünde durmakta zorlanır. Pek çok sıkıntı çeker. “Fakat şarap hasretinden sürâhi gibi kan yuttu ve süttten kesilmiş itaatkâr çocuk gibi bir iki gün şaraba sabır gösterdi. Sabır ile canını ve gönlünü çok zorlayıp, şarap hasretinden bazen bozaya vurdu; bazen de afyon ve esrar kullandı. Sonunda acı şarabın lezzetini hiçbirinde bulamadı ve etsiz ekmeksiz oldu ama şarapsız olamadı. Erguvan renkli şarap hasretinden sonbahar mevsimindeki asma yaprağı gibi çehresinin kırmızılığı soldu ve şarap tortusunun arzusu içine dert oldu.”⁷⁴

Bu kadar sıkıntıdan sonra Melîhî aklın ve ilmin sınırlarını zorlayan bir çözüm üretir: kanına şırınga ile şarap zerk etmek. “Sonunda mizacını düzeltmek ve hasta canına ilaç olması için hekimce bir çare ile bir şırınga bulup onunla şarabı vücuduna şırınga ettirmiş.”⁷⁵

Eskisinden daha beter sarhoş olan Melîhî bu halde Tahtakale’ye gelir. Burada Padişah’ın kendisini takip için peşine taktığı görevliler Melîhî’yi sarhoş vaziyette, cübbe ve elbiselerini meyhaneciye kaptırmış olarak bulup Padişah’ın huzuruna getirirler. Melîhî ayakta duramayacak kadar sarhoş olduğu halde sözünde sadık olduğu ve Padişah’ın emrine uyduğuna dair pek çok yeminler eder.

“Ama ayakta duracak hali ve kendini toplayacak gücü yoktu. Sonunda halinin anlaşılması için “ağzımda şarap kokusundan eser var mı” dedi. Hizmetçiler başına toplanıp padişahın huzurunda rindin ağzını kokladılar. Şarap kokusundan eser olmadığını görünce hayret ettiler. Bunun üzerine padişah yumuşak bir üslûpla

⁷³ Envâ‘-ı te‘kîd ü tehdîd ile tevbe virür ki min-ba‘d câm-ı meyden el yuya ve teselsül-i câm-ı fâsîd-i fercâmı elden kıoya ve ‘ömri oldukça semt-i şalâha ve tarîk-ı fevz ü felâha gide. Bu kavil üzre karar ve ihsân-ı firâvânla mansıb-ı ‘âlî erzânî kıldı. Bu dahî ol ‘ahd ü şartta vefâ kıilup ehl-i verâ‘dan oldı” (Canım, 2000: 505).

⁷⁴ Hasret-i meyden şürâhî-vâr hayli kan yutdı ve şîr-i mâderden kesilmiş tıfl-ı radî‘ gibi bir iki gün şarâba sabr ve şabr ile cân u dile muhkem cebr idüp hasret-i bâdeden gâh bozaya ve gâh bozona buzladı ve gâh bengî ve gâh berrâş oldı. Âhîr şarâb-ı telhuñ lezzetini hiçbirinde bulamadı ve etsüz ekmeksüz oldı ansuz olmadı. Mey-i erguvânî hasretinden berk-i tâk-i hazân-resîde gibi reng-i çehre-i âli zerd ve arzû-yı dürd-i mey içine derd oldı (Canım, 2000: 506).

⁷⁵ ‘Akıbet ‘âfiyet ü işlâh-ı mizâc ve cân-ı ‘âfîline ‘ilâç için tabîbâne bir huķne bulur ve ol huķne ile şarâbı kendüye ihtikân kıılır (Canım, 2000: 506).

haberini gerçekliğini sorunca O (Melihî) da binbir özür ve niyazla halini açıkladı. Bir şırınga bulup kendine şarap enjekte ettiğini güzel bir eda ile söyledi. Bu mizah padişahın hoşuna gitti. Pek bol olan ihsanıyla kusurunu af etti. Ümit odur ki rahmetinin genişliğinden hata ve günahları affedilmiş ola. Ve efendimiz dahi eskisi gibi şarabı ve kadehi eline alıp yine sarhoşluk yolunu tuttu.”⁷⁶

Anekdote akıl ve hayalin sınırlarını bir hayli zorlar. Anekdote göre karşımızda hayatı içkiye bağlı, içmeden duramayan, İstanbul sokaklarında elinde şarap şişesi, ayyaş olarak dolaşan bir kadı vardır. Bu kadı padişahın değer verdiği ve has sohbetine aldığı, kendine yakın kabul ettiği bir kimsedir. İçkiye o kadar mübteladır ki padişahın kesin olarak yasaklaması dahi onu imekten vaz geçirmez. Anekdote neresinden bakılırsa bakılsın sorunludur. Latîfi tarafından defaatle, kan dökücü olarak gösterilen ve en değerli vezirlerini küçük bahanelerle katlettiren Fatih Sultan Mehmet ahlâksızlık ve içki gibi İslamın yasakladığı durumlar karşısında hep hoş görülme ve affedicidir. Nitekim bu anekdotta da Melihî padişah tarafından affedilir ve pek çok ihsan ve iltifat görür. Bu sorunlu bir yaklaşım tarzıdır ve Latîfi'nin Osmanlı padişahına ve insanına karşı olumsuz bakış açısını ortaya koyar.

3.2.4.2. Âşık Çelebi'nin Melihî'yi Sarhoş ve Ayyaş Olarak Tasvir Etmesi

Latîfi'nin Melihî hakkındaki ithâmı destekleme amaçlı yazıldığı düşünülebilecek bir diğer anekdotu da Âşık Çelebi anlatır. Melihî 'nin içki kullandığını ve sarhoş bir şekilde sokaklarda dolaşarak başka insanları özellikle de kadınları rahatsız ettiği iddia edilen Melihî; Fatih devrinin bir kadısı değil de sokaklarda gezen ayyaş ve sıradan bir kişi gibidir. Anekdote şöyledir:

⁷⁶ Ammâ ayağı üzere turacak hâli ve kendüyi cem' itmege mecâli yogidi. Âhîr keyfiyyet-i hâle vâkıf olmağičün görüñ ağızumda râyiha-i şarâbdan ve bûy-ı mey-i nâbdan eşer var mı diyicek huddâm u tevâşi başına çokdılar ve mahkeme-i ma'delet-i şâhîde ol rindüñ ağızın koğdılar. Râyiha-i râhdan eâer ihsâs idemeyüp mütehayyir ü müte'accib olıcağ pâdişâh rıfğ u liynede haber-i sıhhatin istifsâr idicek ol dağî hezâr niyâz u i'tizârla keyfiyyet-i hâli hüsn-i ta'bîr ve bir hıqne bulup şarâbı kendüye ihtikân itdüğün hûb edâ ile takrîr itdi. Bu mizâh mizâc-ı pâdişâha hoş gelüp in'âm-ı firâvânla cerâyid-i cerâyimine kalem-i 'afv çekdi. Ümîddür ki ol mâhî-i seyyi'ât dağî vüfûr-ı rahmetinden haţâyâtın 'afv ve günâhların mahv itmiş ola. Ve mevlânâ dağî eski tarîkın sâğar u şahbâ miââli ele alup yine meygede yolın tutdı (Canım, 2000: 507).

“Şarap sarhoşluğunun dışındaki mutlu zamanını ilim dağıtmaya ve güzel ahlâk öğretmeye sarf ederdi. Ayrıca sevinç veren şiirlerle meşgul idi. Adı geçen Molla Melîhî kulağında inci küpe olan bir dilbere rastlayıp bu beyti okudu:

Beyt: Gönül kulağında Ülker yıldızı salınan bir ay yüzlü saneme müşteri oldu.

Dilber sinirlenip bir tabanca vurup ağzından ve burnundan kan geldikten sonra (Melîhî) bu beyti der:

Beyt: Lebinsiz ne şarap içtiysem bir sille vurup burnumdan getirdi.”⁷⁷

3.2.4.3. Kadı Nihâlî'nin İçki Kullanan ve Kötü Ahlâk Sahibi Olan Bir Kadı Olarak Tasvir Edildiği Anekdote

Âşık Çelebi'nin Osmanlı toplumundaki büyük ve değerli kabul edilen kişilere karşı eleştirel tutumunun en güzel örneklerinden biri de Ca'fer Çelebi olarak da bilinen Nihâlî biyografisinde karşımıza çıkar. Daha önce İshak Çelebi biyografisinde de anlatılan anekdotu tekrar anlatır. Anekdottan önce Cafer Çelebi'nin Galata'ya kadı olması üzere dönemin büyükleri kendisine artık şarap içmeyi bırakması gerektiğini telkin ederler. Âşık Çelebi bu anlatımıyla Osmanlı Devletinde dinin kesin olarak yasakladığı şarabı içen bir kişinin din kurallarını uygulamak üzere devletin başkentinde kadı olarak görevlendirilebileceğini iddia etmiş olur. Adeta hukuk kurallarını uygulamakla yükümlü bir kadının dahi hukuka uymadığı bir toplumda adaletin olamayacağını vurgulamak ister gibidir. Anekdottaki bir diğer tutarsız durum ise pek çok anekdottan sonra ifade ettiğimiz gibi en küçük bir kusuru dahi affetmeyen Yavuz Sultan Selim'in dönemin büyükleri sıfatıyla huzuruna gelen üç

⁷⁷ Evâ'il-i keyfiyyet-i şarâb ile olan zemân-ı neşât u inbisâtı bezl-i ma'ârif ü neşr-i 'avâriye maşrûf idi. Ba'dehu eş'âr-ı tarab-engiz ve esfâr-ı neşât-âmize meşgûl u meş'uf idi. Merkûm Monlâ Melîhî, kulağında bir dâne inci küpelü bir dil-bere râst gelüp bu beyti diyüp okıdukdâ

Beyt Müşteri oldu gönül bir şanem-i meh-çihre
Ki benâgûşına bir dâne şüreyyâ şalınur

Dil-ber tündkik idüp bir tabanca urup ağzından burnından kan geldükde edîheten bu beyti dir.

Beyt Lebinsüz her ne mey ki içdüm ise
Urup bir sille burnumdan getürdi (Kılıç, 2010: 830)

kişiyi gösterdiği müsamahadır. Her türlü ahlâksızlığa ve kötülüğe göz yumup, en küçük kusurlardan dolayı can almak tutarlı bir tavır değildir. Ancak Yavuz Sultan Selim hem Latîfi hem de Âşık Çelebi tarafından bu şekilde anlatılır. Dönemin en faziletli ve padişah sohbetine lâyık görülen üç âlimi Âşık Çelebi tarafından değersiz ve faziletsiz olmakla ithâm edilir.

“Azledilip İstanbul’da Murad Paşa medresesine müderris olduktan sonra Galata’ya kadı olarak tayin ederler. “Şeriatı bilen büyüklerden oldun, bundan sonra özellikle saltanatın taht merkezi yakınlarında içki içmen uygun değildir” diyerek şarap içmeyi bırakmaya razı ettiler. O zamanlarda adı geçen Mihaloğlu’na sınırda bir sancak verip uc işletmesini yasakladılar. Ca’fer Çelebi “Mihaloğluna ucda bir sancak verip uc işletmeyi yasaklamak, bana Galata’yı verip şarap içme demeye benzer” demiş. Bu halde Sultan Selim (Allah onu sürekli nimetlerle mükâfatlandırın) ‘Arab seferinde saltanat işlerinden yorulunca konuşmaya münasip birkaç sohbet arkadaşı ister. Adı geçeni, İshak Çelebi’yi ve Kadı Bozan’ı tayin edip padişah tarafından sefer için ne gerekiyorsa her şey hazırlanıp gönderilirler. Padişah’ın şerefli zeminini öpüp başları göğe erince padişahın sarraf karakteri bunların hal ve sözlerini tecrübe mihenginde ölçmek için tecrübe ettiğinde sözlerinde hainlik, hallerinde saltanat onurunu ihlal eden durumlar görüp, İshak Çelebi tercümesinde de anlatıldığı gibi, çok az caize verilip yerli yerine, sulu suyuna, herkes şehrine ve köyüne gönderilince yine yerlerine gelirler. Kadı Bozan suçu İshak’a atıp:

Beyt: “Bu kadar bahtsız kaderimizin asıl sebebinin sorarsan, sebebi hep İshak’ın kötü ahlâkıdır.” diyerek yüreğini soğutur. İshak Çelebi Üsküp Medresesi’ne; Kadı Bozan Mihaliç’e ve Cafer Çelebi Galata’ya kadı olur. Bazı büyükleri hiçv edince Cefer Çelebi’yi azledip ırz ve namusunu bol bol dağıtırlar.”⁷⁸

⁷⁸ Ma’zûl olup İstanbul’da Murad Paşa medresesine müderris olup ba’dehu Galaşa’ya kâzî iderler. *Ekâbir-i hâkim-i şer’ olduñ huşuşan pâ-y-taht-ı saltanat civarında min-ba’d içmek münâsib degüldür* diyü mezbûrı şarâbdan geçmege râzi iderler. Ol zemânda mezkûr Mihaloğlu’na ucda bir sancak virüp uc işletme diyü yasağ iderler. Ca’fer Çelebi, *Mihaloğlu’na ucda sancak virüp uc işletme diyü yasağ etmek baña Galaşa’yı virüp şarâb içme dimege benzer* demiş. Bu hâlde merhûm Sultân Selim na’amehu’llâhu te’âlâ bi’n-na’imi’l- mukim ‘Arab seferin itdükde Haleb’de iştigâl-i saltanatdan kelâl geldükde muhâtabaya kâbil ve münâdemeye münâsib birkaç muşâhib taleb iderler. Mezkûrı ve İshâk Çelebi’yi ve Kâzî Bozan’ı ta’yîn idüp cenâb-ı pâdşâhîden ‘ulûfe vü ‘alîk ve levâzım-ı sefer ü erbâb-ı tarîk ne ise tertîb idüp gönderürler. Şeref-i zemin-bûs-ı pâdşâhi ile başları göğe irdükde ve sarraf-ı tab’-ı şâhî bunlaruñ hâl ü kâlin mihekk-i tecribede ‘ayâr itmek için şâhîb-i ‘ayâr-ı kabûle

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ VE TASAVVUFÎ KİMLİĞİ OLAN KİŞİLERLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkireleri 16. yy. dini ve tasavvufî yaşantısını da ortaya koyma iddiasında, kaynak kabul edilen eserlerdir. Biyografisi anlatılan zümrenin çok büyük bir kısmı doğrudan ya da dolaylı olarak tasavvufî hayatla irtibatlıdır. Çünkü: Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde Hoca Ahmed Yesevi'nin kolanizatör dervişleriyle başlayıp Yunus Emre, Mevlâna ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi tasavvuf büyükleriyle devam eden Türk tasavvuf hayatı bütün canlılığı ve gücü ile 16. yüzyılda da etkisini sürdürmüştür. 10-12. asırlarda Anadolu'nun Türkleşmesini sağlayan Orta Asya kaynaklı tasavvufî cereyanlar gibi; 15. yüzyıldan sonra da sistemli olarak kurumsallaşan ve gelişen Mevlevilik, Halvetîlik, Nakşibendîlik, Bayramîlik gibi tasavvufî hareketler hem Anadolu'da dini-tasavvufî hayatı canlı tutmuş hem de yeni fethedilen Balkan topraklarına İslamî hayatın taşıyıcısı olmuşlardır. Bu yönüyle tasavvufî hareketler Anadolu Türk tarihinde her zaman önemli olmuş, bu hareketlerin sosyal, kültürel hatta siyasi etkileri her dönem görülmüştür.

Tezkirelerde şeyh, derviş, vaiz, hafız, cüzhân, seyyid, hoca gibi dini ve tasavvufî kimliğe sahip pek çok şair vardır. Bu kişilerle ilgili bizim tespit edebildiğimiz toplam 23 anekdot vardır. Bu anekdotların yalnızca 1 tanesi bu

virdekte kâllerinde gışş u gıll ve hâllerin 'rz-ı saltanata muhill görüp İshâk Çelebi tercemesinde mezkûr olduğu üzre cüz'î câ'izeler virüp yirli yirine şulı şuyına her birin şehrine vü kuyına gönderüp yine yirlerine gelürler. Kâzî Bozan şuçı İshâk'a yıkup

Beyt Bizüm nekbetlerin çekdügümüz bu deñlü âfâkuñ
Şorarsan aslını hep sù'-i ahlâkıdur İshâk' uñ

diyü yüreğın şovudur. İshâk Çelebi Üsküb medresesine; müderris Bozan Miḥaliç'a kâzî ve Ca'fer Çelebi daḥi Galata'ya kâzî olur. İttifâkan hicv itdügi ekâbirüñ ba'zı şadr nişin olur. Ca'fer Çelebi'yi 'azl iderler, nâmûsını vü 'ırzını bezl iderler (Kılıç, 2010: 907-908)

zümrenin dini yaşantısını ortaya koyar niteliktedir. Bu da aslında anekdot değil Kemal Paşa-zâde'nin ölmeye önce ifade ettiği sözlü bir beyandır. Geri kalan 22 anekdot taşıdıkları kimlikle, Anadolu ve Balkan Müslümanlığında bu zümrenin üstlendiği rolle örtüşmeyen, dini yaşantıdan uzak, faziletsizlik örnekleridir. Olumsuzlayıcı anekdotların 6 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 16 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir. Dini ve tasavvufî kimlik taşıyan kişilerle ilgili anekdotların konu başlıkları ve bu konularla ilgili anekdotların tezkirelere göre sayısal dağılımları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KONU BAŞLIKLARI		LATÎFÎ	ÂŞIK ÇELEBİ
DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Kemal Paşa-zâde Ahmed Çelebi'nin Namaza Olan Düşkünlüğünü Anlatan Anekdot	0	1
TOPLAM OLUMLU ANEKDOT SAYISI:		1	
DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını Ahlâksız ve Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	2	3
2	Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını İçki ve Uyuştucu Mübtelası Olmakla İtham Eden Anekdot	0	1
3	Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdotlar	1	2
4	Tekke ve Zaviyeleri Kötüleyen Anekdotlar	1	1
5	Toplumun Kutsal Kabul Ettiği Mekânları İtibarsız Gösteren Anekdotlar	0	3
6	Fal, Büyücülük ve Cincilikle İlgili Anekdotlar	1	3
7	Arapları ve Sahabeyi Kötüleyen Anekdot	0	1
8	İslami Kıyafet ve Şekilleri Kötüleyen Anekdotlar	1	1
9	Seyyidleri Değersiz Gösteren Anekdotlar	0	3
TOPLAM OLUMSUZ ANEKDOT SAYISI:		6 + 18 = 24	

4.1. DİNİ ve TASAVVUFİ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde dini-tasavvufî kimliğe sahip şairler hakkında diğer pek çok şair gibi olumlu klişe ifadeler yer verilir. Onların ehli ilim ve fazilet sahibi olmalarından bahsedilir. Her iki tezkirede de bunun pek çok örneği mevcuttur. Örneğin: Latîfî, Usûlî'nin Şeyh İbrahim Gülşenî'den Mısır'da ders aldığını belirtir. Usûlî maddesinde Usûlî'nin dilinden fakirlik içinde ve yardıma muhtaç bir hayat yaşamasına rağmen, kimseye el açıp yardım dilemediğini, başkalarına ihtiyacını arz edip baş eğmektense izzetle ölmeyi tercih ettiğini anlatır.⁷⁹ Ancak bu ifadelerin klişe ifadeler olduğu ve devamında gelen faziletsizlik örnekleri sebebiyle anlamsızlaştığı daha önce üzerinde durulan konulardır. Bu tarz olumlu ifadeleri destekleyici anekdotların sayısı 1 tanedir.

4.1.1. Kemâl-Paşa-zâde Ahmed Çelebi'nin Namaza Olan Düşkünlüğü

Bütün ilimlerde Hazreti Musa gibi yed-i beyzâ sahibi ve ölmüş ilimlerin diriltilmesinde Hazreti İsa gibi olduğu ifade edilen Kemâl-Paşa-zâde Ahmed Çelebi'nin namaza olan düşkünlüğü aşağıdaki anekdotla anlatılır:

“Fetva ile takvayı süt ve şeker gibi birleştirip, vehim ve zandan geçip, şüphesiz ve kat’i iman mülkünün sınırına geldiklerinde bir gün gülümseyerek söyledikleri: “elhamdülillâh ki, cin ve ins âleminin müftüsü olduk. Bu gün a’yân-ı cündden bazıları dinlerinin lüzumlu yerleriyle ilgili meseleleri sordular” ve ölecekleri vakit, vasiyet zamanında “namaz sadakası dağıtalım mı” diye sorulduğunda “ben

⁷⁹ Mezbûruñ hâlet-i faqr ile ‘aceb ‘uzlet ü inzivâsı ve kanâ’at ü ferâgat ile garîb gına ve istignâsı var idi. Bu kadar faqr u fâqayla bi-tâka iken iktisâb-ı zillet ve irtikâb-ı mezelletden ise merd-i şâhib-hamiyyete kûşe-i kana’at ve peygûle-i mücâhedetden cân lebine gelince cânâ cebr ve cânâdan ramaç kalınca nefes şabr itmek evlâ ve ahrâdur diyü fakîr ü ganî ve şerîf ü denîden bir kese ‘arz-ı iftikâr ve ızhâr-ı ihtiyâc idüp baş egmezdi ve dergâh-ı Hakkı koyup der-i mîr ü vezîre varanlar sâ’il-i direm-hâh gibi yanında fûls-i ahmere degmezdi. Asl-ı zühd ü takva kaşr-ı emel ve aşl-ı hırş u çama’ tûl-i emeldür (Canım, 2000: 177).

kendimi bildim bileli namazı terk etmedim farzların yerine getirilmesi konusunda ciddiyetsiz davranmadım” sözleri bu iddiaya iki adil şahittir.”⁸⁰ demiştir.

Bu ifadeler Kemâl-Paşa-zâde Ahmed Çelebi’nin namaz konusundaki hassasiyetine işaret eder.

4.2. DİNİ ve TASAVVUFÎ KİŞİLERLE İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Tezkireler boyunca toplumun en faziletli ve manevi önderi konumunda olan bireylerinin hemen tamamının dinin emir ve yasaklarına uymayan, gayri ahlâki bir takım davranışlar sergilemekle ithâm edildikleri görülür. Latîfî ve Âşık Çelebi adeta eserlerini okuyacak olan kişilerin zihnini belli bir düşünce istikametine zorlamaktadır. Fazilet sahibi din ve devlet büyüklerinin hayat hikâyelerini okuyanlar başlangıçtaki klişe övgü ifadelerinin ardından gelecek ağır ithâmlarla karşılaşır. Bu ithâmlar bazen dinsizlik imasına kadar gider. Örneğin İbrahim Gülşenî’nin müridlerinden Usûlî, Âşık Çelebi tarafından “Şeyh İbrâhimîlere isnâd olunan ilhâd tohumun Rûm’da ol ekmişdür” (Kılıç, 2010: 344-346) cümlesiyle Anadolu’da dinsizlik ve imansızlık propagandası yapmakla ithâm edilir. Bu arada Usûlî’nin şeyhi olan İbrahim Gülşenî de bu ithamdan nasibini alır.

Tasavvufî yaşantıya ait pek çok kavram ve ritüel tezkire yazarının kaleminden olumsuz çağrışımlarla harmanlanarak okuyucuya ulaşır. Tasavvufî terminolojiye ait kavramlardan “erbain çıkarmak” kavramına Âşık Çelebi tarafından olumsuzlayıcı ve hafife alıcı sayısız manalar yüklenir. Örneğin; Âşık Çelebi, Bahârî’nin erbain çıkarmasını ve riyazet yapmasını şöyle anlatır:

⁸⁰ Fetvâ ile taqvâyı şîr ü şeker gibi cem’ itdükleri der-bend-i vehm ü zandan geçüp ser-ḥadd-i dârü’l-mülk-i yâkıne bir gün ḥande-zenân *el-ḥamdü’lillâh ki müftî-i âakaleyn olduk. Bu gün a’yân-ı cündden ba’zı yirden mühimmât-ı dînlerine müte’allik mesâ’il istiftâ eylediler* didükleri ve maraz-ı mevtlerinde ḥîn-i vaşiyetlerinde *ışkât-ı şalât idelüm mi* didüklerinde ben *bâliḡ olalı terk-i şalât itmedüm belki edâ-yı ferâ’izde tehâvün itmedüm* didükleri bu da’vâya iki şâhid-i âdildür (Kılıç, 2010: 295).

“Denâ’et-i şân ve hasâset-i hâl ve resâset-i cemâl kemâlde idi. Âhîr hıssat ile kârbânserây bucağlarında erba’inler ve riyâzetler çekmekden taşşîl itdügi marâzlar bilin iki kat eyledi.” (Kılıç, 2010: 435).

Bir başka örnekte ise Âşık Çelebi; aylar ve yıllar boyunca meyhaneden hiç çıkmadığını iddia ettiği Zârî’nin bu durumunu

“Kıt’a li-muharririhi Eser kılmaya dersen zahmet-i dey
Dili germ eylesün keyfiyyet-i mey

diyü zemherîde künc-i meykedede erba’inler çıkarurdu.” (Kılıç, 2010: 576) cümlesiyle ifade eder. Tasavvuftaki “erbain çıkarmak” tabirinin meyhanede geçen zaman için kullanılması ya da meyhanede erbain çıkarılması tasavvuf kültürüne yabancı birinin yapabileceği yorumlardır. Oysa Âşık Çelebi’nin tasavvufî yaşantı ve kültüre uzak olmaması gerekir. Çünkü kendisi her şeyden önce seyyiddir. Dolayısıyla Âşık Çelebi’nin hayatı ile bu tarz anlatımlar arasında çelişki vardır.

Hayat tasvirleri ve anekdotların yanında şahıslara izafe edilen şiirlerdeki basitlik, yüzeysellik, bayağılık, gayri ahlâkîlik, edeb sınırlarını çok fazla zorlayan ifadeler de dikkat çeker. Toplumun en üst tabakasını teşkil eden bireyler hikmet ve gönül zenginliğinden yoksun basit ifadeler kullanır. Mutlaka bu tür ifadeler kullanan tasavvuf ehli kimseler de olmuştur. Ancak tezkire yazarları ısrarla sadece bu örnekler üzerinde yoğunlaşır. Latîfî ve Âşık Çelebi edeb ve hikmet yönünden değerli şiir örneklerine çok az yer verirler. Hâlbuki hikmetli ve veciz söz divan şiirinin ve tasavvuf kültürünün en önemli özelliklerindedir.

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde tespit edilen olumsuz içerikli anekdotlar şu konu başlıkları altında toplanabilir:

- 1- Şeyh, derviş ve din adamlarının ahlâksız ve gayri meşru ilişki içinde gösterilmesi
- 2- Şeyh, derviş ve din adamlarının içki ve uyuşturucu mübtelası olmakla ithâm edilmesi
- 3- Şeyh, derviş ve din adamlarının çeşitli yönlerden faziletsiz gösterilmesi
- 4- Tekke ve zaviyeleri kötülenmesi

- 5- Toplumun kutsal kabul ettiği mekânların itibarsız gösterilmesi
- 6- Fal, büyüçülük ve cincilikle ilgili iddialara yer verilmesi
- 7- Arapların ve sahabelerin kötülenmesi
- 8- İslami kıyafet ve şekillerin kötülenmesi
- 9- Seyyidlerin değersiz ve faziletsiz gösterilmesi

4.2.1. Şeyh Derviş ve Din Adamlarını Ahlâksız veya Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar

Anekdotlara geçmeden önce tezkire yazarlarının tasavvufî yaşantıyla ilgili düşünceleri hakkında fikir vermesi için eserlerden alınan birkaç örneğe yer vermek istiyoruz.

Âşık Çelebi; Hayâtî hakkında anekdot anlatmaz; fakat kardeşi ‘Alî ile beraber anlattığı biyografide dönemin tasavvuf hayatı, kutsal kabul edilen mekânları ve önemli makamları hakkında onları değersiz gösteren ve tahkir eden ifadeler kullanır. Dönemin tasavvufî hayatı basit ve ciddiyetten uzak olarak tasvir edilir. Hayâtî maddesinde anlatılan biyografinin bir kısmının özeti şöyledir:

“Hayâtî, Sultan Selim Camii imamının oğludur. Kardeşi ise Memati lakaplı ‘Alî Çelebidir. İki kardeş İstanbul’da uzun zaman vakıflarda kâtiplik yapıp Sultan Selim Hamamı yakınlarında güzel bir ev yaparlar. Daha sonra Şam ve Halep taraflarına gidip orada kazandıkları fazla miktardaki parayla Eyüp el-Ensârî Camii civarında güzel bir ev daha yaptırırlar. Müslüman Türkler için mübarek bir mekân olarak kabul edilen Eyüp yakınlarındaki evlerinde yıllarca bohem hayat yaşarlar. Şehrin “nev-res cevânlarına ve ‘aşık-pîşe yârânlarına” haber salıp evlerine toplarlar. Kadınli erkekli eğlence meclisleri düzenlenir. Sazlar çalınır, yenilir, içilir. Nihayet Hayâtî’ye cezbe el verir, tarikat yoluna girer ve Mevlevî gibi sarık sarar. Tasavvufî gazeller söyler. Ancak bu dönem uzun sürmez ve Hayâtî eski hayatına geri döner, “reh-zen-i ‘ışk” yolunu tutar. Bu bohem hayatı yaşarken malını mülkünü kaybeder. Konağını Nişâncı Celâl-zâde alır. Nihayetinde Hayâtî yine az olanla yetinip tasavvuf

yoluna girer. Memâtî lakaplı kardeşi Ali Çelebi ise Cidde emini olup rahat bir hayat yaşar.⁸¹

Hayâtî biyografisini kaleme alan zihnin Osmanlı toplumuna karşı iyi niyet taşıdığını ve objektif davrandığını söylemek oldukça zordur. Âşık Çelebi'nin iddiasına göre tasavvufî hayat ciddiyetten uzaktır. Günümüz de dahi İstanbul'un en saygın dini mekânlarından olan Eyüp Camii civarı her türlü gayri meşruluğun yaşandığı bir ahlâksızlık mekânı olarak anlatılır. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre hamamlar sırf gayri meşru ilişki amaçlı inşa edilen yerlerdir. Bu tarz hayat yaşayan insanlar Cidde eminliği gibi çok önemli görevlere getirilir. Âşık Çelebi'nin bu ve benzeri tasvirleri yalnızca birkaç şair biyografisi ile de sınırlı değildir. Daha önce de birçok kez ifade edildiği gibi toplumun önemli gördüğü, değer verdiği kişi, kurum ve mekânları aşağılayıcı, tahkir edici anlatım tarzı Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin genel üslûp ve anlatım özelliğidir.

Bir diğer olumsuz örnek Hayâtî biyografisinde karşımıza çıkar. 'Ârifî Hüseyin Çelebi; hem Latîfî tezkiresinde hem de Âşık Çelebi tezkiresinde padişaha ve

⁸¹ "Hâzret-i Ebî Eyyüb-ı Enşârî civârında yurd bünyâd idüp bâğ-ı bihişt-âsâ ve bağçe-i İrem-ârâ şükûfezâr-ı pür-reyâhin ve hadâ'ık u be-sâtin, nâdirü'l-üslûb hâneler ve tarz-ı mergûb kâşâneler âbâd itdiler. Şehrûn nev-res cevânlarına ve 'âşık-pîşe yârânlarına şalâ idüp tâbistân u zemistânda bahâr u hazânda 'ıyş u nûşa âgâz itdiler, kendülerin nağme-i 'ışkâ hem-âvâz ve sâz-ı şevke dem-sâz itdiler. Niçe yıl anda yirler içerlerdi, gününe göre kürkin giyerlerdi. Bu hâlde mezkûr Hâzretî'ye cezbe el virüp târik-i Nakş-bendiye rehrevlerinin pey-revi oldı ve mürid-i Sultân-ı Celâl olup külâh üzre dülbent şarınup Mevlevî oldı. Gazellerin dahî taşavvuf tarzına ve ehl-i hadâ'ık üslûb-ı nağzına söylerdi. Ba'dehu yine reh-zen-i 'ışk yolın tıtdı ve âyine-i mecâzide şüret-i melâmîye gördi. Serrâc Ramazân'a firifte ve 'işve-i 'ışkâ rübûde vü şifte oldı, pîr-i hâkîkati kodi mürşid-i mecâziden mücâz oldı. Yine gül gibi açılıp gülşen-i şûr u şegâbda mümtâz oldı. Yine habâb-ı mey gibi şarâbuñ âvâresi ve 'aql u hûş u dil ü cânı eline alup şürîdelik bezminüñ çar-pâresi oldı, yine def gibi yüzün eline alup sâz bezmine geldi yine hırka-i sâlûsı habâb gibi deryâ-yı şarâba şaldı yine hum-ı mey gibi taşdı kaydı zülfî turrelerle 'âşık oyunun oynadı.

Beyt li-muharririhî Yine nâm ile nişândan geçdi
Yine tâc ile tölular içdi

Âhir kâr u bârı tağıtdı ve şabr u ihtiyârı dem-i naqd itdi. Hânesin Nişâncı Celâl-zâde aldı. Kendü bâde-i gülğün gibi süvâr-ı seffine olup

Beyt Saldum engine gönül zor kıanı şâh oñara
Dostlar n'olsa gerek idelüm Allah oñara

diyüp *kandasın Mısr yakası* diyü deryâ-yı tevekküle taldı. Anda cevâliden sedd-i ramak ve kifâf-ı nefis olacak birkaç açça itdürüp karındaşı ile gâh Mekke vü Medîne'de ve gâh Cidde'de ve gâh Mısr-ı mecmâ'-ı erbâb-ı sekîne de olurlar. Hayâtî kâni'-i kût-ı lâ-yemût ve Memâtî Cidde emîni olup mâlik-i mâl-i vâfir ve şâhib-i câh u ceberütdur diyü istimâ' olunur." (Kılıç, 2010: 637-638)

devlet adamlarına yakın olmuş, Şeyh İbrahim Gülşeni Hazretleri'nin Kâbe'de hizmetinde bulunmuş, daha sonra döndüğü İstanbul'da on yıl kadar uzlet hayatı yaşamış, tasavvuf ehli bir zat olarak anlatılır. Âşık Çelebi; 'Ârifî Hüseyin Çelebi'nin ehl-i beyt olan Emîr Hasan-ı Zer-feşânî ile olan yakın dostluğunu ve Emîr Hasan-ı Zer-feşânî'nin kişiliğini uzun uzun anlatır. Daha sonra yukarıda çizilen portre ile çelişen ama Âşık Çelebi'nin hemen bütün tasavvuf ehli şairlerin anlatımında benzerlerine yer verdiği aşağıdaki bilgileri aktarır:

“Merhûm egerçi keyfiyyet-i berşe mağlûb idi ammâ şöhetde vü ihtilâtda mergûbü'l-üslûb idi ve yanında tekellûf meslûb idi. Serrâda vü darrâda, şiddetde vü rehâda hem-dem-i yârân ve selvet-bahş-ı mecâlis-i rindân idi. Hânegî hâlvânun esîri idi. Farâza öli hâlvâsı dahi olsa yanında hânegî hâlvâ hülviyyâtuñ bî-nazîr ü dil-pezîri idi ve her zemânda ya'ni eyyâm-ı gam u şâdmânide ve hengâm-ı pîrî vü cevânide bir a'lâ maḥbûbsuz olmazdı. Elbette dil-bere kuş südi ve âdem cânı olsa ölür dirilür bulurdı neyi bulmazsa bulmazdı âhir dil-beri Aḥmed Şâh idi ki kendinüñ ekşer-i kemâlâtından bâ-naşib idi. Şoñra hemşiresin almağla qarîb ü nesîb idi. Ol dahi bir mü'eddeb ü kâmil-i kâbil ü muḫbil cevân idi. Âhir anun dizinde cân virdi ve anuñ eliyle kabre girdi.” (Kılıç, 2010: 1034).

On yıl uzlet yaşayan tasavvuf ehli bir kişi olan 'Arifî, keten tohumundan yapılan ve bir nevi afyon şurubu diyebileceğimiz “berş”e düşkünlükle ithâm edilir. Osmanlı toplumunda da, günümüzde olduğu gibi, afyon kullanan kişiler olmuştur. Bu kişiler toplum tarafından günahkâr olarak görülmüş ve yine aynen bugünkü gibi tepkiyle karşılanmıştır. Böyle insanların toplumun saygın ve faziletli kabul edilen kişileri olarak anlatılması doğru değildir. İfadelerin devamında gelen cümlelerde ise Âşık Çelebi, Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yer tutan “hanegi tarzı eğitim”⁸²

⁸² Hanegi eğitimi; istidatlı, kabiliyetli, iyi niyetli, zeki, azimli, iradeli, cevherli bir gencin ehliyetli, vasıflı, güçlü, üstün bir zatın yanında bulunarak eğitim almasıdır. Yukarıda sayılan özellikleri taşıyan bir genç, önemli bir Zat'a yaklaşır, o zat da onu benimser, bir nev'i talebesi veya mânevî çocuğu gibi kanatları altına alır; genç, Zat'ın konağına gidip gelerek, sohbetlerinde bulunarak, onun bazı hizmetlerini görerek; birkaç sene sonra bu mülazemetten büyük faydalar elde eder. Bu eğitim külevî bir eğitim değildir ama Osmanlı Devletinde bu yolla çok yüksek, çok değerli, çok parlak, ileride çok hizmet edecek kimseler yetişmiştir.
<http://hanegi.blogspot.com/search/label/HanegiNeDemek>

hakkında gayri meşru ilişkilere sebep olmak, ortam hazırlamak gibi iddialarda bulunur. Ancak Osmanlı kültür ve eğitim hayatından önemli yer tutan hanegi eğitimi Âşık Çelebi, pek çok anekdottaki şey-mürid, hoca-talebe ilişkisinde olduğu gibi, gayri meşru ilişki şeklinde yorumlayarak yabancı bakış açısını bir kez daha ortaya koymuştur. Burada izahı zor olan durum ise Osmanlı toplumunun içinde yetişen ve batı dünyasını görmemiş olan birisinin yabancı bakış açısını nasıl kazandığı sorusudur.

Yukarıda Latîfi ve Âşık Çelebi'nin gözünden nasıl görüldüğünü örneklendirdiğimiz tasavvufî hayat sahnelerini desteklemek amacıyla yazıldığı düşünülebilecek 5 anekdot anlatılır. Bunlardan 2 tanesi Latîfi, 3 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresinde anlatılır.

4.2.1.1. Tasavvuf Ehli Bir Kişi Olan Âftabî'nin Ahlâksız ve Takvasız Hayatının Tasviri

Âşık Çelebi, Âftabî'nin tasavvufî kişiliğine “bade'hu tarîk-i tasavvûfa sülûk idüp meşâyih-i tarîkat hıdmetlerinde taşşîl-i küşâyîş itmişdür...” cümlesiyle işaret eder. Âftabî, Amasya ve çevresinde vaaz u nasihat yolunda, uzlet ve inzivada ömrünü geçirmiş bir tasavvufî kişiliktir. Âşık Çelebi bütün bu bilgilerden sonra Âftabî hakkında gayri meşru bir ilişki iddiasına yer verir. Diğer mutasavvıf şair biyografilerinde olduğu gibi Âftabî'nin şahsında tekke ve tasavvuf kültürünü kötüleme niyeti Âşık Çelebi'nin üslubunda kendini hissettirir. Anekdot şöyledir:

“Sonunda Sultan Ahmed merhuma intisab edip, güzel iltifatlarla birkaç akçalık emekli maşî bağlanıp ölene kadar Amasya ve çevresinde vaizlik yapıp, halkla alakasını keserek uzlet içinde ömür geçirdi. Vaaz esnasında bazı zamanlar hal galebe çalıp cezbe alametleri gösterirmiş. Şevk izharı ile meclisi pür-şûr edermiş. Çerak adında bir bir gencin güzellik mumuna pervane imiş ve aşk ateşine tutuşmakta ihtiyarı elinde olmadığı için divane imiş. Adı geçen Çerağ'a ömrünün sonunda biz de

eriştik. İstanbul bedesteninde kitapçılık yapardı. Âftabî'nin kendisi ile ilgili yazdığı gazelleri okuyarak onu överdi.⁸³

4.2.1.2. Şem'î'nin Kiliseye Güzelleri Seyre Gidişini Anlatan Anekdöt

Hazreti Şeyh Vefâ dervişlerinden ve fanî suret, derviş-siret birisi olarak tanıtılan Mevlânâ Şem'î güzelleri seyretmek için arkadaşı Mesîhî ile beraber kiliseye gider. Latîfî'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“İrfan sahibi kardeşler rivayet ederler ki bir gün Mesîhî ve Şem'î Galata'da güzelleri seyretmek için kiliseye giderler. O kilisenin dilberlerini ve güzel yüzlülerini seyrederek. Nüktedân ve zarif bir şair bunları kilisede Hristiyanların içinde görünce olayı şakaya vurup şu kıtayı yazar:

Galata'da Mesîhi kiliseye gitmiş. Şem'î de onunla berabermiş. Duyanlar yalanlayıp Mesîhî kiliseye mum götürmüş dediler.⁸⁴

4.2.1.3. Hayretî'yi Hem Ayyaş ve Ahlâksız, Hem de Derviş ve Sufî Olarak Anlatan Anekdöt

Latîfî; Hayretî'yi “abdâl-naş dervîş-meşreb ve muhibb-i handân ve ca'ferî mezheb kimesnedür. Tekye-i tecrîdde abdâl-meşreb olmağın ser-tâ-pâ endâmına biñ

⁸³ “Ahir Sultân Ahmed merhûm cenâbına intisâb idüp hüsn-i iltifat ile ber-vech-i tekâ'üd birkaç akça idinüp ölince Amâsiyye'de ve havâlisinde va'z u nasîhat ve halkdan inkîta' u uzlet üzre 'ömr geçürmişdür. Esnâ-yı va'zda ba'zı zemânda hâl galebe idüp cezbe 'alâmâtı zuhûr ider imiş. Şevk izhârı ile ehl-i meclisi pür-şûr ider imiş. Bu cümle ile Çerâk dirler bir cevânun şem'-i hüsnine pervâne imiş ve âteş-i 'ışk ile tutışmakda bi-ihliyâr olup divâne imiş. Mezbûr Çerâga âhir-i 'ömrinde biz de irişdük. İstanbul bezzâzistânında kitâb sahhâfi idi. Âftabî'nün kendüye olan gazellerin okıyup gezüp anun vassâfi idi.” (Kılıç, 2010: 349)

⁸⁴ İhvân-ı 'irfândan mervîdür ki bir gün Mesîhî ve Şem'î Galatada seyr için deyre varurlar ve ol deyriñ dilberlerini ve zîbâpeykerlerini teferrüc ü temâşâ kılurlar. İttifâk şu'ârâdan bir nâzük ü nüktedân bunları kilisede ve meyân-ı kavm-i 'İsâda görüp ikisinüñ ictimâ'ını laîfeye getürüp bu kıt'ayı nazma getürür.

Galatada Mesîhî deyre varup
Meger Şem'î anuñla bile gitmiş
İşidenler galat idüp didiler
Mesîhî kiliseye mum iletmiş

(Canım, 2000: 334)

bir dâğ ve her bir dâğın tekye-gâh-ı tecridde bir rûşen-çerâğ itmişdir.” (Canım,240) cümleleriyle tanıtır. Bu ifadelerden anlaşıldığına göre Hayretî ömrü tekkelerde geçmiş tasavvuf ehli bir kişidir. Latîfî bu giriş cümlelerinden hemen sonra tasavvuf ehli bir kişi olan Hayretî’yi itibarsızlaştırıcı ifadelerle yer verir. Onu, bir güzele âşık olmakla ve onun hasreti yüzünden başına gelen bir olaydan dolayı ölmeyi istemekle ithâm eder. Latîfî’nin anlattığı anekdot şöyledir:

“İşitilmiştir ki: kör olmadan önce bir güzele çok güçlü bir aşkla bağlanıp gözünde yaş kalmamıştı. Kavuşma isteği had safhaya gelince eski dostlarına sevgilinin elini bir kere öptürmeleri için yalvarır. Böylece; muradını alamamış, mutsuz gönlüne bir teselli versinler ister. Bu ümit ve duada iken halkın en iyilerinden ve halkın fesatçılarında bir namerd ve insaniyetten uzak kişi, kendisi gibi bir zenciği getirip “işte istediğin geldi ve kaderin yâr olup devletin el verdi, öp elini” deyip o doğru olmayan şahsın elini öptürür ve sonra yüksek sesle bir kahkaha attığını belalı bir kölesi haber verir. O da bu utanç verici durumdan sonra kırılıp, gücenip hemen bir garip halde ve gözyaşlarıyla Allah’ın derganına el açıp gönlünün derinliklerinden dua etti ve Allah’dan ölümünü istedi. Allah’ın hikmeti hemen o hafta fani dünyadan bakî âleme gitti. Rahmet kaynağı olan mezarı adı geçen diyarda kendi yaptığı zaviyededir. Makamı bütün dostların toplanma yeri ve rindlerin ziyaretgâhı olmuştur.”⁸⁵

⁸⁵ “Mesmû’dur ki a’mâ olmazdan evvel ü aqdem ve zamân-ı darîrlüğünden muqaddem bir maḥbûba ta’allukı muḥkem ve ta’aşşukı müstahkem olup dîdesi didârdan maḥrûm ve iltiyâk u iştiyâk nihâyetde hûcûm idicek bu hâlet-i ḥayret-me’âlde iken yârân-ı kadîmden tazarru’ u tavaḥku’ eyler ki maḥbûb u maḥlûbunuñ bir kerre elin öpdürel ve dil-i nâ-murâd u nâ-şâdına bu vechle teskîn ü tesellî vireler. Bu ümmîd ü recâda ve bu dâ’iye ü istid’âda iken aḥşen-i nâsdan ve aḥbes-i enâsdan bir nâmerd ü bî-mürüvvet kendü gibi bir fellâh-ı bî-halâveti getirüp işde maḥlûbuñ geldi ve ṭâlî’uñ yâr olup devletüñ el virdi öp elini diyüp ol şahş-ı bâṭluñ elin öpdürür ve ba’dehû şiddet-i kaḥkahayla gülüp geçdügi bend-i pür-gezendi haber virür. Ol daḥî bu şerm ü hacletden ‘âr u inkisâr geldükde hemîn ol ḥîn-i hâletde bir garîb hâlet ü girye ve rikḫat gelüp Hak Celle ve ‘alâ dergâhına el ḳaldurup derûn-ı dilden du’â ve Cenâb-ı Ḥazret-i Vehhâbdan ölümün istid’â ider. Hikmet-i Rabbânî ve irâdet-i Yezdânî hemân ol haftada dâr-ı fenâdan cânib-i beḳâyâ gider. Mezâr-ı rahmet-medârı diyâr-ı mezbûrede kendü vaz’ itdügi zâviyededür. Âsitânesi mecma’-ı yârân ve ziyâret-gâh-ı rindân olmuştur.” (Canım, 2000: 241).

4.2.1.4. Hafız Zeynî'yi Gayri Meşru İlişki İçinde, Şarap ve Afyon Kullanan Bir Kişi Olarak Anlatan Anekdöt

Âşık Çelebi tarafından İstanbullu olduğu belirtilen Zeynî, babası gibi hafızdır. Cemal ve ses güzelliği ile tanınır. Hafızlığı özellikle vurgulanan ve devrin tanınmış hafızları arasında olduğu belirtilen Zeynî hakkında Âşık Çelebi, Zeynî'nin bu kimliği ile pek de örtüşmeyen bir hayat hikâyesi anlatır. Âşık Çelebi'nin Zeynî'yi gayri meşru ilişki, şarap içme, afyon kullanma gibi ağır ahlâki kusurlarla ve toplumun temeli olan ailenin kurulmasını sağlayan nikâhı dahi eleştirmekle ithâm ettiği anekdot şöyledir:

“Zeynî bir zaman hafızların toplandığı yerin zineti ve âşıklar meclisinin süsü idi. Çok zaman Kur'an-ı Kerim'i devamlı okurdu. Sonra kaba sakal bırakıp Karaman pazarında kitap dükkânı açıp mal ve servet sahibi oldu. Bu sırada âşıklar meclisinin sevgilisi olan Fındık Memi'yi sevip, sevgilinin fındık ağzının aşığı oldu. Sübûtî de âşık idi, (bu yüzden) birbirlerine rakip idiler. Bir gün nişancı hamamında toplandılar. Zeyni, Sübûtî'yi ta'riz edip dedi ki:

“Gerçi it rakipler uyuzlanıp dolaşıyor ama Fındık Memi yerine ancak kozumu alırlar.”

Sübûtî ise Zeynî'nin sakalının kabalığını eleştirip bu kıtayı demiştir:

“Sabah hamama girdim Zeynî geldi. Dünyanın süsü geldi. T...ğım la sakalını tartayım dedim, sakalından t...ğım ağır geldi.”

Zeynî terleyip, sıkılıp sakalını, kirpiklerini ve kaşlarını traş edip kendisini Kalenderilere baş eyledi. Dilber, Zeynî'nin bu halini beğenmeyip sohbetinden kovdu. Bu halde Zeynî meyhaneye alıştı. Bazen şarabın sıcaklığına bazen afyonun keyfine aldandı ve gittikçe afyona yenik düştü. Bu halde bir kıza aşık olup onu nikâh bağı ile avladı. Malını mülkünü satıp fakirlikle her şeyini kaybetti. Hastalıklar da hücum edince fakirlik ve zilletle dünyadan gitti.”⁸⁶

⁸⁶ “Zeynî bir zemân mahfel-i huffâzun revnakı ve meclis-i ‘uş-şâkun zeyni oldı. Niçe zemân cüz’- hân u devr-hân oldı. Ba’de-hu kaba şakal şarkıdup Karamanbâzârında şahhâf dükkânı açıp şâhib-i ser ü sâmân oldı. Bu eânada Fındık Memi ki ‘ışkı nuql-ı meclis-i ‘uşşak idi, anı sevüp âşık-ı yâr-ı piste-dehân oldı. Sübûtî dahi ‘âşık idi, biri birine rakîb idiler. Bir gün üçü Nişancı hammâmında cem’ oldılar. Zeynî Sübûtî’ye ta’rîz idüp didi ki:

4.2.1.5. Lâmi'î Çelebi'yi Gayrî Meşrû İlişki İçinde Anlatan Anekdöt

Lâmi'î Çelebi, Sultân Bâyezîd'in defterdârlığını yapan Osman Çelebi'nin oğludur. Asrın en faziletli kişilerinden ders almış, iyi bir eğitim gördükten sonra Nakşibendî Şeyhî Emir Efendi'ye intisab ederek tasavvuf yoluna girmiştir. Döneminin en usta şiir ve inşa üstadlarındandır. Molla Câmî'nin pek çok eserini Türkçe'ye tercüme etmiştir. Bu yüzden kendisine Câmî-i Rûm da denir. Âşık Çelebi tarafından bu şekilde devrinin en ileri gelenlerinden birisi olarak tanıtılan Lâmi'î Çelebi, yine Âşık Çelebi tarafından gayri meşru ilişki ile ithâm edilir. Anekdöt şöyledir:

“Cemiyetin hatırı ve halinin mutluluğu ile kalp huzuru içinde ilim ve ibadetle meşgul iken ömrünün son zamanlarında Tatar Memi lakabıyla bilinen bir delikanlıya bazı dostlarının ısrarıyla bir gazel söyledi ki matla'ı şöyledir:

“Kaşı keman, kirpiği ok ve gamzesi hançer; Tatar Memi gibi var mı Dünyada bir dilber?”

Dilberin âşıkları ve isteklileri özellikle de İslî 'Abdî diye bilinen âşıklarının başı dalavereler düzenleyip merhumu garip hicivlerle ve ağır küfürlerle incittiler. Halkın ayıplama taşlarıyla üzdüler. Çok zaman geçmeden dokuz yüz kırk senesinde atmış yaşında Bursa'da öldü. Kale içinde babasının mescidinin bahçesine gömdüler.

Beyt Gerçi uyuzlanup tolaşur it rakîbler
Fındık Memi yirine meğer kızum alalar

Sübûtî daği Zeynî'nün saşalınıñ kabalıgına ta'riz idüp bu kıt'ayı dimişdür.

Kıt'a Seher hammâma girdüm Zeyni geldi
Cihânuñ zîveri vü zeyni geldi

T.....ğumla saşaluñ vezne urdum
Saşalından t.....ğum yeyni geldi

Zeynî ter düşüp fı'l-hâl saşalın ve kaşın ve kirpügin çâr-darb terâş eyledi, kendüyi Kalendarlere baş eyledi. Dil-ber, Zeynî'nün bu hâlinden 'âr idüp şöhetinden redd eyledi. Bu hâlde Zeynî mey-hârlık u bî-kârlık kârına şadandı gâh şarâb germiyyetine ve gâh efyûn keyfiyyetine aldandı, gitdüğe efyûna mağlûb oldu. Bu hâlde bir kıza dahi mübtelâ olup 'ağd-i nikâh ile şayd itdi. Cihetlerin şatdı âhir faqr galebe idüp ma'lûl u menkûb oldu. Maraz daği hüçüm idüp fağîr ü zelil marîz ü 'alil dünyâdan gitdi.” (Kılıç, 2010: 589)

Allah'ın hikmeti adı geçen İslî 'Abdî de çok zaman geçmeden ömründen ve makamından mutluluk duymadan öldü.⁸⁷

Lâmi'î Çelebi maddesinde Âşık Çelebi toplumun faziletli olarak kabul edip, değer verdiği şahısları aşağılama tavrını sürdürür. Anekdotta atmış yaşına kadar tasavvufî bir muhitte, ilim ve ibadetle meşgul olarak, faziletli bir hayat yaşadığı anlatılan Lâmi'î Çelebi atmış yaşından sonra bir delikanlıya şiir yazmış, şiir üzerine dalikanlının diğer âşıkları ve toplumun tepkisinin verdiği kahır yüzünden ölmüştür. Âşık Çelebi'nin iddialarında dikkat çeken iki husus vardır. Birincisi: delikanlılara âşık olma ve şiir yazma o kadar yaygın ve olağandır ki Lâmi'î Çelebi'nin yakın dostları Onu böyle bir fiile zorlar. Ayrıca hakkında şiir yazılan Tatar Memi adlı delikanlının daha pek çok âşığı da vardır. Bunlar toplum tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Dikkat çekici ikinci husus ise toplum tarafından normal karşılandığı ve yaygın olduğu iddia edilen delikanlılara âşık olma ve şiir yazma durumu Lâmi'î Çelebi için normal karşılanmaz. Lâmi'î Çelebi toplumun eleştiri ve kınamalarına maruz kalır. Hatta bu durum o kadar ileri gider ki Lâmi'î Çelebi üzüntüsünden vefat eder. Bize göre bu iki tepki arasında ciddi bir tutarsızlık söz konusudur. Diğer pek çok biyografide olduğu gibi Lâmi'î Çelebi biyografisinde de toplumu ve bireyleri faziletsiz gösterme gayreti ön plana çıkmaktadır.

⁸⁷ Huzûr-ı kalb ü ferâğ-ı bâl, cem 'iyyet-i hâtır u şafa-yı hâl ile 'ilm ü 'ibâdete meşgûl iken âhîr 'ömründe Tâtâr Memi dimekle ma'ruf bir cevâna ba'z-ı yârân ibrâmıyla bir gâzel didi ki ma'la'ı budur.

Ma'la'ı Kaşî kemân müjesi tîr ü gamzesi hançer
Tâtâr Memi gibi var mı cihânda bir dil-ber

Dil-berûn 'uşşâkı vü hevâdârı, huşuşan İslî 'Abdî dimekle ma'rûf 'aşık-ı ser-dârı reng pezîr olup merhûmî garîb hicvler ve gâliz şetmler ile âzürde itdiler ve halkuñ seng-i ta'nı ile za'hm-hürde itdiler. Çok zemân geçmedin sene erba'inde faşl-ı hamsinde sinîn-i 'ömrü hudûd-ı sittinde iken Bursa'da rihlet idüp kal'a dâhîlinde babası mescidi hâziresinde defn itdiler. Hikmet Allah'ın mezkûr İslî 'Abdi dahi çok zemân geçmeden 'ömr ü manşıbdan ber-hûrdâr olmadan fevt oldu (Kılıç, 2010: 746-748).

4.2.2. Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını İçki ve Uyuşturucu Müptelası Olarak Tasvir Eden Anekdote

Tezkire yazarlarının şeyh, derviş ve din adamlarını faziletsiz gösterme yollarından birisi de bu kişileri içki ve uyuşturucu müptelası olarak tasvir etmeleridir. Bu tasvirler de yalnızca anekdotlarda karşımıza çıkmaz. Anekdote dışında pek çok anlatımda bu iddialara yer verilir. Örneğin: Şeyh Vefa mürebbilerinden birisi olarak tanıtılan Şem’î, Âşık Çelebi tarafından bahar gelince şarap içmekle ithâm edilir. Âşık Çelebi’nin ifadeleri şöyledir:

“Egerçi câmi‘-i Vefâ’da evrâda hâzır ve şûfler halka olup dil-berler görüp vefâ semâ‘ın itdüğe bu daği ol devrlerde dâ‘ir olur imiş. Ammâ bahâr vakti gül devri olup yârân meyhaneye açılırsalar bu dahi bu tarîkle şuffleri tolandurup kadeh devrinde gâh başın ortaya atup gâh pervâne gibi dâ‘ireden nâzır olur imiş.” (Kılıç, 2010: 1443)

Latîfi tezkiresindeki Beyânî maddesi ile Âşık Çelebi tezkiresindeki Beyânî ve Beyânî-i Sâni maddeleri arasında herhangi bir ortak bilgi yoktur. Latîfi uzun uzun nezaketinden, şiirlerindeki edebilikten, insanları kırmayışından, şiirde fuhş ve hezle yer vermemesinden bahseder. Âşık Çelebi ise Yanbolulu Şeyh Kemal’in oğlu olduğunu söylediği Beyânî’ nin afyon kullanmaktan dolayı öldüğünü anlatır.

“Ölmezden evvel hod berşden şöyle geçmişti, gören şanurdı ki zehr-i efyûn degül semm-i helâhil içmişti. Esrâr-ı keyfiyyât ile ‘aceb taḥayyülâta düşüp kendü maḥz-ı ḥayâl olmuşdı. Kadd ile nihâl ve şekl ile hilâl ve za‘f ile hılâl olmuşdı.” (Kılıç, 2010: 445)

‘Ârifî Hüseyin Çelebi; hem Latîfi tezkiresinde hem de Âşık Çelebi tezkiresinde padişaha ve devlet adamlarına yakın olmuş, Şeyh İbrahim Gülşeni Hazretleri’nin Kâbe’de hizmetinde bulunmuş, daha sonra döndüğü İstanbul’da on yıl kadar uzlet hayatı yaşamış tasavvuf ehli bir zat olarak anlatılır. Ancak bütün bu olumlu kişilik özelliklerine rağmen “Merḥûm egerçi keyfiyyet-i berşe maḡlûb idi ammâ şoḥbetde vü ihtilâtıda merḡûbü’l-üslûb idi ve yanında tekellûf meslûb idi.” (Kılıç, 2010: 1034) ifadeleriyle afyon kullanmakla ithâm edilir.

4.2.2.1. Hafız Zeynî'yi İçki ve Afyon Mübtelası Olarak Anlatan Anekdöt

Bu anekdot daha önce “Hafız Zeynî'nin Gayri Meşru İlişkiyle İtham Edilmesi” başlığı altında işlenmiştir. Babası ve kendisi dönemin tanınmış hafızlarından olan Zeynî, Fındık Memi'nin kendisiyle ilgilenememesi üzerine şaraba ve afyona alıştır. Âşık Çelebi bu durumu şöyle anlatır: “Dilber, Zeynî'nin bu halini beğenmeyip sohbetinden kovdu. Bu halde Zeynî meyhaneye alıştı. Bazen şarabın sıcaklığına bazen afyonun keyfine aldandı ve gittikçe afyona yenik düştü.”⁸⁸

4.2.3. Şeyh, Derviş ve Din Adamlarını Çeşitli Yönlerden Faziletsiz Gösteren Anekdötler

4.2.3.1. Hadis ve Tefsir Âlimi Sa'atî'yi Riyakâr ve Faziletsiz Gösteren Anekdöt

Latîfi; İstanbullu bir hadis ve tefsir âlimi olduğunu belirttiği Sâ'atî'nin vaaz ve nasihat maksadıyla beldeleri ve şehirleri dolaştığını anlatır. Latîfi'nin anlatımına göre Sâ'atî namaz kılmayan, şarap içen, mal biriktirme sevdasında olan bir riyakâr bir din adamıdır. Tefsir ve hadis konusunda derin bilgi sahibi olan Sâ'atî bu kimliği ile tamamen zıt bir şekilde fuhşa meyilli olduğu için çoğu kitabını hezel ve hiciv tarzında yazmıştır. Latîfi; Sa'atî biyografisindeki anlatımıyla din ve devlet büyüklerine karşı olumsuzlayıcı ve itibarsızlaştırmayı amaçlayan tavrını sürdürür. Latîfi, Kastamonu'da Sâ'atî'nin başından geçtiğini iddia ettiği tenkit ve tahkir içerikli bir anekdotu şöyle anlatır:

“Vaaz sebebiyle beldeleri dolaşıp ve halkı kendine cezp etmek için nasihati ve vaziliği kendine vesile edinmişti. Bu tavır ve yol ile Kastamonu'ya gelip vaaz için minbere çıkınca bir mektup buldu. Mektubun manasının kendisini ayıpladığını anladı. Çünkü sevgili ve şarapla eteği kirlenmişti. Namaz ve zühd harmanını nefesine

⁸⁸ Dil-ber, Zeynî'nün bu hâlinden 'âr idüp sohbetinden redd eyledi. Bu hâlde Zeynî mey-hârlık u bî-kârlık kârına tadandı gâh şarâb germiyyetine ve gâh efyûn keyfiyyetine aldandı, gitdükçe efyûna mağlûb oldu (Kılıç, 2010: 589)

kaptırmıştı. O remizli mektubu açmaya utanıp açmadan baktı. Gördü ki “önce nefisine, sonra halka öğüt ver” sözü ve “nasihat kolaydır, zor olan onun kabulüdür” sözü yazılmış. Bir camiye daha gitti. Orada da minbere çıktığında “Ey Hafız, şarap iç, rintçe davran ve mutlu ol. Başkaları gibi Kur’an’ı riya tuzağı yapma.” beytini buldu. Ve başka bir camiye gidip vaaza çıktığında minberde “Bunlar halka dünyayı terk etmesini öğretirler, ama kendileri gümüş ve buğday biriktirirler.” beytini buldu.

Bu azar ve ayıplamayı görünce etkilendi, üzülüp: “Ey Kastamonu halkı sizin nasihate ihtiyacınız yok, nasihlere bile siz nasihat edersiniz. Biz size ne nasihat edelim.” deyip minberden indi.”⁸⁹

Âşık Çelebi ise Sâ’atî hakkında anekdot anlatmaz; fakat verdiği bilgiler Latîfî’nin anlattığı anekdottaki olumsuz ifadeleri kuvvetli bir şekilde destekler. Âşık Çelebi de Sâ’atî’nin özellikle riyakârlığını vurguladıktan sonra olumsuz diğer özelliklerini sıralar. Âşık Çelebi’ye göre Sâ’atî; takva sahibi ve şeyh görünüşlü bir eşkiyadır. Anadolu ve Rumeli’yi köşe bucak gezer; sakal, bıyık, cübbe, asa ve sözlere aldanacak kadın ve erkek arardı. Vardığı şehirleri çingene gibi elekten geçirirdi. Muska yazardı. Kürsüde yetmiş iki dereden su getirip halka nasihat eder, kendini dinletir ancak yalnız kaldığında başka türlü davranırdı. Defaatle medreselerden atılmış, gittiği tekke ve dergâhlardan istifade edemeyip oraları da kirletmişti (Kılıç, 2010: 935-936).

Latîfî ve Âşık Çelebi; eserlerinde din ve tasavvuf büyüklerini, vaizleri en kötü özelliklerle ithâm ederler. Her iki tezkirede de ilmiyle amel eden, takva ve fazilet sahibi dini bir kişilik neredeyse hiç yoktur. Bu noktada eleştirilmesi gereken tutum,

⁸⁹ “Va’z tarîkiyle bilâd u kırayı seyr ü seyâhat ve halk-ı cihanı cezb ü celb için nuş u pendi vesîle ve şûret idinmişdi Bu tavr u tarîk ile şeh-i Kastamonıya gelüp va’z için minbere çıkuğda bir mektûb buldı ve mektûb-ı merkûmuñ me’al-i ruķûmı kendüye daħl ü ta’n idügin bildi. Zirâ maħbûb u bâdeyle dâmen-i hâli âlûde idi ve ħırmen-i şalâh u zühdi mânend-gâh-ı nefse rubûde idi. Ol nâme-i mermûzî tarîk-ı iğmâzdan ve açmağa şerm idüp açmazdan nażar itdi. Gördi ki “önce nefisne sonra halka öğüt ver” taħrîr olunmuş ve bir daħî “nasihat kolaydır, zor olan onun kabulüdür” yazılmış ve bir câmi’e daħî vardı anda daħî minbere çıkuğda yine bu beyti buldı: “Ey Hafız, şarap iç, rintçe davran ve mutlu ol. Başkaları gibi Kur’an’ı riya tuzağı yapma.” Ve câmi’ün birine daħî varup cer için yine va’za çıkuğda minberde bu beyti buldu: “Bunlar halka dünyayı terk etmesini öğretirler, ama kendileri gümüş ve buğday biriktirirler.”

Neşr: Lâbüd bu taķri’ u teşni’i gördükde münfa’il ü münkabız ve münkeâir olup eyitdi. Ey Kastamonı halkı sizün va’z u naşihata ihtiyâcınız yok nâşihlere daħî siz naşihat idersüz biz size ne naşihat idelüm diyüp minberden indi (Canım, 2000: 290-291).

din adamlarını olumsuzlama konusunda sergilenen heptenci yaklaşımdır. Latîfî ve Âşık Çelebi'ye göre bütün dini kimliğe sahip kişiler kötü ve ahlâksızdır. Bu yaklaşımı doğru kabul etmek mümkün değildir. Her dönem ve toplumda riyakâr din adamlarının varlığı söz konusu olmuştur. Bu durum günümüzde de böyledir, gelecekte de böyle olacaktır. Ancak doğru ve ahlâklı olma iddiasındaki bir zümrenin fertlerinin hemen tamamının ısrarla ve müştereken kötü ahlâki özelliklerle tasvir edilmesi kabul edilebilir bir durum değildir. Bunu kendi toplumuna izafe eden bir bakışın ve yaklaşım tarzının o toplumun içinden bir kişiye ait olması da tutarlı değildir. Bu tarz suçlayıcı eserleri kaleme alan kişilerin o toplum tarafından ciddi tepkilere maruz kalmaları gerekir. Hiçbir toplum böyle açıkça eleştirilmeyi kabul etmez. En azından bu iddiaların muhataplarının cevap haklarını kullanmaları beklenir. Böyle bir durumun olmaması tezkirelerin yazılış zamanları hakkında şüphe oluşturmakta, bu şüphe de tezkirelerin kaynak değerinin sorgulanması zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır.

4.2.3.2. Âlim Bir Vaizi Obur ve Faziletsiz Gösteren Anekdot

Asıl adının Şu'ayb olduğunu öğrendiğimiz Tûrâbî, devrin en önemli camilerinden olan Fatih Camii'nde vaizdir. Tûrânî'nin ahlâkı ayıptan uzaktır. Kalbi gizli ilim ve nurların indiği bir kalptir. Uzun yıllar ilim tahsil etmiştir. Büyük şeyhlerin huzurunda bulunduğu için Allah'ın yardımıyla tabiatında hidayet mumu yanmıştır. Tûrâbî, vaktini hadis ve tefsir ilimlerinden öğrendiklerini anlatmakla geçirir. Kendisine bağlanan on beş akçelik maaşla iktifa eder. Tûrâbî'nin dünya ve içindekilerle bir alakası yoktur. Âşık Çelebi bu övgü dolu cümlelerden sonra din adamlarıyla ilgili olumsuzlayıcı tavrını Tûrâbî maddesinde de ortaya koyar. Yukarıdaki cümlelerle anlatılan Tûrâbî bu karakterine zıt olarak yeme içmeye çok düşkündür. Yani bir yandan dünya ve içindekilerle ilgisini kestiği söylenen Tûrâbî diğer yandan acıktığında bulduğunu, hiç düşünmeden yiyecek kadar boğazına düşkündür. Karşımızda pek çok şair biyografisinde olduğu gibi zıt karakter özelliklerini üzerinde toplayan sorunlu bir kişilik vardır. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Tûrâbî, bir Ramazan akşamı teravîh öncesi vaaz ederken çok acıktır. Teravîh namazından sonra aceleyle eve gitmek için dışarı çıkar. O günlerde caminin su yolu

tamir edilmektedir. Tahtaları yapıştırırmada kullanılan kireç, zeytinyağı, pamuk ve yumurta akı karıştırılarak yapılan lökün denen macunu Tûrâbî, Ramazan olduğu için, aşure zanneder ve yemeye başlar. Lökün koyulaştıkça keten tohumundan çıkarılan bezir yağı ile sulandırır. İyice doyana kadar lökün yediğinin farkına varmaz. Âşık Çelebi, Tûrâbî'nin doyana kadar lökünden yediğini ve bu şekilde nadir görülür olaylarının meşhur olduğunu, bunlardan daha tuhaflarının ise letaif mecmualarında anlatıldığını söyleyerek anekdotu bitirir.⁹⁰

4.2.3.3. Va'iz Firâkî'nin Faziletsiz Gösterildiği Anekdot

Babası şeyh olan Firâkî önce ilim yolunda gitmek istese de Sahn' a geldikten sonra bu isteğinden vaz geçmiş ve tasavvuf yolunu seçmiştir. Kütahya ve civarında vaaz u nasihatlerde bulunmuştur. Vaaz kürsüsünden bir rakibine karşı uydurduğu iftira dolu hikâyeler ve biyografi sonunda Âşık Çelebi tarafından Firâkî ve şeyhi hakkında kurulan cümleler değersizleştirme ve hakaret maksatludur. Âşık Çelebi'nin anlattığı anekdot şöyledir:

“Güvenilir ve emin bir rakibi vardı ki her zaman ondan şikâyetçi olur vaazlarında bir münasebetle (onunla ilgili) hikâye anlatırdı. Derdi ki: eski zamanlarda Babil'de Selasil kalesinde bir kâfir varmış. Dininde oldukça kayyim imiş. Fakat bununla da öfkelerini yatıştırmayıp sonunda canına kastedip domuz köteğine çekip, elindeki asayla vurup başını yardığında şöyle demiştir: “Gözünü çıkarmadım ama kaş yardım; şimdi er oldum baş yardım.”⁹¹

⁹⁰ “Ramazân gicelerinden bir gice ba'de't-terâvîh Sulâtân Mehemmed câmi'inde cemâ'at-i müslimîne va'z u naşîhat ider, harâret-i kalbine ihrâk-ı kelimât munzamm olup mizâcın teşhin idüp hayli izhâr-ı germiyyet ider, iştihâsı açılır. Ba'de'l-ferâğ câmi'den çıkup evine gider olur. Câmi' haremünde şu yolu meremmâtından fazla kalmış bir tekne içinde bir miqdâr taze lökün ile yanında bir çanak bezîr yağı bulur, ramazân takrîbi ile herise olmak ihtimâlin virür. *En-nefsu harîşatun 'ale'l-heriseti* diyü kavî iştihâyla koyılır, mu'taşıl bezîr yağı koyup işlâh ider. Her bâr ki lökün koyılır, iştihâsına temâm sükûn ve şereh-i nefsiine rûkûn gelmeyince lökün idügin bilmez, eklden ferâğat kılmaz. Bu ma'kûle nevâdiri meşhûr, bundan dahî 'acîb le'tâ'if mecmû'alarında mestûrdur.” (Kılıç, 2010: 1478).

⁹¹ Bir kayyim rakîbi vardı ki her zemânda andan dil-gîr olup hattâ va'zında bile münâsebetle bir hikâye îrâd eylerdi ve dirdi. Ze-mân-ı evâ'ilde vilâyet-i Bâbil'de kal'a-i Selâsil'de bir kâfir var imiş, hayli dininde kayyim kâfir imiş. Âhîr bunuñla dahî öykesin alamayup katı cânına geçüp toñuz kötegiye tutup eldeki 'aşâyla urup başın yardığında dimişdür.

Bu anekdottan sonra ve biyografinin sonunda Firâkî ve şeyhi ile ilgili kurulan cümleler Gayri Ahlâki ilişki imasını içermektedir.

“Şeyhiyle kendü beyninde olan ahvâl ki şöhre-i şehîr ve u’cûbe-i dehrdür, niçe kıt’a vü risâleler ve niçe inşâ vü maqâleler yazmışdur (Kılıç, 2010: 1157).

4.2.4. Tekke Ve Zaviyeleri Kötüleyen Anekdotlar

Tekke ve zaviyeler Anadolunun fethinden itibaren çok önemli görevler üstlenmiştir. Göçebe Türkmen aşiretleriyle beraber Anadolu’ya gelip stratejik noktalara tekke ve zaviyelerini kuran ve irşada başlayan şeyhler ve kolonizatör dervişler Anadolu’yu adeta bir ağ gibi sarmışlardır (Barkan, 1974: 281). Şehir ve kasabalarda tarikat zümreleri, medreseler ve diğer içtimai müesseseler halkın yüksek bir dini kültüre sahip olmasını sağlarken göçebe Türkmenler ise kendilerinden olan şeyh ve dervişleri örnek almakta, hayatlarını onların gösterdiği çizgide sürdürmekteydiler (Çetin, 1990: 163). Halk kitleleri yanında padişaha varıncaya kadar en üst düzey devlet yöneticileri de Tasavvufî düşünceden etkilenmiştir.

Buna rağmen, aşağıdaki örneklerde görüleceği gibi, tekke ve zaviyeler Latîfî ve Âşık Çelebi tarafından ısrarla olumsuz ve kötü olarak anlatılır.

4.2.4.1. Seydi Gazi Tekkesini Ahlâksızlık, Yolsuzluk ve Kötülük Merkezi Olarak Anlatan Anekdot

Eskişehir kadısı ‘İşretî ile ilgili olan bu anekdotun bir bölümü, kadıların başarısını gösteren ve onları takdir eden anekdot olarak daha önce işlenmiştir. (Bkz. Eskişehir Kadısı ‘İşretî’nin Kötülük Merkezi Olan Bir Tekkeyi Islah Etmesini Anlatan Anekdot) Anekdotta ‘İşretî övülüyor görülse de asıl mesaj tekke ve zaviyelerin kötü durumu ile ilgilidir.

Âşık Çelebi’nin anlatımına göre Seydi Gazi Tekkesi Eskişehir’de her türlü hayırsız, kötü, ahlâksız insanın mekân tuttuğu bir yerdir. Anasına-babasına isyan

edenler, devlete baş kaldıran haydutlar, hocasına karşı gelen talebeler, işten çakan abdallar, ahlâksız ve uğursuz kişiler Seydi Gazi Tekkesi'nde bir araya gelir ve yıllar boyu yöre halkına huzursuzluk verir, onları rahatsız eder. Tezkire yazarına göre tekke alıştıığımız manasıyla bir ilim ve irfan yuvası olmaktan çıkmış, bir kötülük merkezi haline gelmiştir. Âşık Çelebi aşağıda da görüleceği üzere Seydi Gazi Tekkesi'nin olumsuz tasvirini oldukça uzun ve ayrıntılı olarak yapar. 'İşretî, Eskişehir kadısı olduktan sonra tekkeyi teftiş eder ve düzene koyar. Kötülükten ve kötü insanlardan arındırır. Yıllar yılı şerrinin önüne geçilemeyen tekke bir anda ıslah olur. 'İşretî'nin bu çok zor işi nasıl başardığı Âşık Çelebi tarafından anlatılmaz. Yalnızca Allah'ın hikmeti, Resulullah'ın mu'cizesiyle ve ulemanın ruhaniyetiyle teftişten sonra tekke ıslah olur. Âşık Çelebi, İşretî'nin vesile olduğu bu olumlu icraatın ayrıntısına hiç değinmez. Buna karşılık 'İşretî maddesinin neredeyse üçte ikisi Seydi Gazi Tekkesi'nin olumsuz tasviri ve orada yapıldığı iddia edilen kötü işlerle ilgilidir.

Seydi Gazi Tekkesi'nin tasviri ile 16. Yüzyıl Anadolu'sunda tasavufî hayatın yaşandığı mekânların adeta birer kötülük yuvası haline geldiği düşüncesini uyandırma isteği ağır basmaktadır. 20. Yüzyıl başından itibaren yazılan roman ve hikâyelerdeki olumsuz tekke ve zaviye tasvirlerine benzer şekilde tezkirelerde de bu mekânları olumsuzlama gayretinin ön plana çıktığı görülür. Âşık Çelebi'nin Seydi Gazi Tekkesini anlatımı aşağıdaki gibidir.

“Anadolu'da Seydi Gazi tekkesi bir günah ve dalâlet yeri idi. Her yerden anasını babasını azarlatmış işsiz güçsüzler, işten çıkıp “ışık” olmuş postunu kirletmiş abdallar vardı. Bu kişilerin yüzleri imanın cevheri olan sakaldan yoksun ve alınlarındaki kara yazılar kaşları traş edildiği için gizli, saklı idi. Namazımız kılınmış ve kefenimiz dikilmiş diyerek beş vakitte dört tekbir edip namaza yüz yumazlar ve müezzine kulak kabartmazlar, imama uymazlardı. Padişahın sadakasını ve iyilik sahiplerinin hayırlarını yiyen, birkaç midesine düşkün öküz ve eşek idiler. Sultanönü Sancağına başka sancak çekip etrafa hücum ederler, tuğlu sancaklı bey alayını görseler “yuh” borusu çalarlardı. Gelişlerinden köy ve kent halkı uyansa Deccal gibi arkalarına düşer buldukları dilberleri soyarlardı. Öğrenci hocasına incinse, asker ağasına küsse, çocuklar babasına asi olsa “nerdesin Seydi Gazi Ocağı” diye gelir

isyan ederlerdi. Işıklar onları sema ve sefa diyerek kendi ezgileriyle oynatırlardı. Nice yıl bu şekilde zaman geçip dine ve Müslümanlara düşman, ilme ve âlimlere kindar oldular.”⁹²

Tekkenin nasıl ıslah dildiğini anlatan ve daha önce değinilen bölüm ise şöyledir:

“Hikmet Allah’ın ve mucize Resulullah’ındır, âlimlerin ruhaniyatının ve ilminin sırrıyla ve kadı’nın gayreti tesir edip adı geçen İşretî Eskişehir kadısı iken o zaviyeyi (Seydi Gazi Tekkesi) teftiş etti. Kötülük ve pisliklerinden vakıf malına vefasızlıkları ve hiyanetleri, gusletmesi gereken pis topluluğun cinayetleri zahir olup hallerinin ayrıntısı adaletli padişaha ulaşınca padişah emretti ki; orası mescid ve nur yeri olsun, ilimle pürnur olsun. O boş, metruk yer medrese erbabı tarafından kullanılсын ve oradaki abdalların halleri ilme tebdil olunsun. Ders okuma ve fetva, bid’at ve heveslere üstün olsun. O boş, ıssız yer çöldeki serap gibi iken ilimlerin kaynağı olsun. Islık ve kuş seslerinin yerini kalem cızırtısı doldursun. Bu öyle hayırlı bir ameldir ki bir padişahın amel defterinde benzeri yoktur. Bu hayırlı işe İşreti sebep olmuş ve onun elinden meydana gelmiştir.”⁹³

⁹² “Hikâyet: Vilâyet-i Anadolıda Seydi Gâzî tekyesi ki bir dâr-ı fisk u dalâl olup her yirden atasın anasın âzârlatmış battâllar, işden kaçup ışık olmuş postunu boklar abdâllar, sâz-ı melâhî gibi dem-sâz, çihreleri hilye-i imân olan lihyeden ‘ârî ve alınlarında olan kara yazular ebrûlarının terâşıyla mütevârî idi. Namâzumız kılınmış ve kefenümüz dikilmiş ü ilinmişdür diyü bi’l-küllüyye biş vakte çâr tekbîr idüp namâza yüz yumazlar ve mü‘ezzine kulak kabartmayup imâma uymazlar idi. Pâdşâhların sadakâtin ve aşhâb-ı hasenâtuñ hayrâtın yirler birkaç gâv şikem-perver harlar idiler. Sultânöni sancağına başka sancağ çeküp etrafa akın şalarlar, tuğ ile nakkâre ile begler alayların görseler yûf borusin çalarlar idi. Kudûmlarından küy u kent halkı mütenebbih olsalar Deccâl gibi ardlarına uyarlar, buldukları dil-beri şoyarlar, kendü libâslarına koyarlardı. Dânişmend müderrisine incinse, sipâhî ağasına küsünse, yalın yüzlüler babasına kaçısa, kandasın Seydi Gâzî ocağı diyü varurlar, şoyınurlar, kazan kaynadurlar. ‘Işıklar anları semâ’ ü şafâ diyü kendü ezgilerine oynadurlar idi. Niçe yıl bu hâlde rûzgâr geçürüp dîne vü müslîmine ‘adü ve ‘ilme vü ‘ulemâya kîne-cü idiler (Kılıç, 2010: 1081-1082).

⁹³ Ehl-i şer‘a hod ‘adâvet itmeyince zu‘m-ı fâsidlerince hakla hak olmazlar ve kuşâta istihfâf kılmasalar müfredliğa istihkâk bulmazlardı. Hikmet Allâh’uñ ve mu‘cize Resûla’llâh’uñdur, sırr-ı ‘ilm ü rûhâniyyet-i ‘ulemâ vü gayret-i şer‘ü şeref-i kazâ te’âir idüp mezkûr ‘İşretî Eskişehr kâzîsı ken ol zâviyeyi teftiş itdi. Habââetlerinden mâl-ı vakfa gadr u hıyânetleri ve ol ehl-i cenabetleruñ cebâbetlerinde niçe cinâyetleri zâhir olup tafşil-i ahvâl ma‘rûz-ı ‘arşa-i pâdşâh-ı ‘adâlet-me’âl oldukda buyurdılar ki ol maħal mescid ü menâr ve câygâh-ı ‘ilm-i pür-envâr olup ol battâl-hâne medrese-i erbâb-ı iştiğâl olup ve abdâluñ ahvâli ‘ilme ibdâl olma.” (Kılıç, 2010: 1082).

4.2.4.2. Ahlâksız Kitaplar Yazmakla İtham Edilen Gazâlî'nin Bir Zaviyeye Şeyh Olmasını Anlatan Anekdöt

Gazâlî, Efdalü'd-din Sultan'nın yazdığı *Elfiyye* ve *Şelfiyye* adlı kitapları *Dâfi'u'l-gumûm* ve *Dâfi'u'l-humûm* ismiyle tercüme edip Şehzade Korkut'a sunar. Kitapların konusu edebe ve ahlâka aykırı olduğu ve içinde pek çok gayri ahlâki tasvir bulunduğu için Şehzade Korkut bu kadar ahlâksızlığın anlatıldığı kitapların yazılmasına ve kendine sunulmasına sinirlenip, kitapların yakılmasını emrer. Bunun üzerine Gazâlî, Şehzade Korkut'un yanından ayrılarak Geyikli Baba zaviyesine şeyh olur. Gazâlî'nin bu kadar gayri ahlâki eserlerle meşgul olduktan kısa süre sonra bir zaviyeye şeyh olabilmesi dönemin tekke ve zaviye hayatı hakkında birtakım şüpheleri ve olumsuz çağrışımları zihne getirmektedir. Anekdöt şöyledir:

“Sözüne güvenilir kimselerden nakledilmiştir ki; adı geçen kitabı Gazâlî, merhûm Sultan Korkud'a arz edince, Sultan Korkud o derece aşırı fuhşiyata razı olmayıp kitabın yakılmasını, kendisinin ise suda boğulmasını emreder. “Geçmiş şairler benden önceki sultanlar için duaya sebep olacak, din ve dünya için faydalı kitaplar ve risaleler telif ve tasnif etmişler. Sen benim için fuhşiyât ve hezliyyât mı yazıyorsun?” diyerek azarlayıp dergâhından kovar. Rivayet edenin belirttiğine göre Deli Birader çok hırslanıp, bu kahır ve gayretle Bursa'ya gelir ve Geyikli Baba adlı zaviyeye şeyh olur. Bu sebepten dolayı da Gazâlî mahlasını alır.”⁹⁴

4.2.5. Toplumun Kutsal Kabul Ettiği Kişi ve Mekânları İtibarsız Gösteren Anekdötler

Tezkire yazarları Mekke, Medine, Eyüp gibi Müslümanlarca kutsal kabul edilen ya da değer atfedilen mekânlar ve türbe sahibi bazı kişiler hakkında olumsuz çağrışım uyandırıcı bir anlatım tarzı benimserler. Örneğin: Âşık Çelebi; Hayâtî

⁹⁴ âikâtdan mervî ve menkûldür ki kitâb-ı mezkûrî mezbûr merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Korkûda 'arz itdükte ol mertebede fâhiş fahşiyâyâ rızâ ve ruşat göstermeyüp kitâbını ihrâk ve kendüyi iğrâk emr itdi diyü rivâyet olunur. Bu 'illetden ki şu'arâ-yı sâbîka selâfîn-i sâlife için mücib-i du'â ve tahsîn ve müstevcib-i âenâ ve âferîn dîn ü dünyâyâ nâfi' bir fevâyid ü menâfi' kütüb ü resâyil te'lif ü taşnif iderler. Sen benim için fahşiyât ve hezliyyât mı yazarsun diyü hitâb-ı 'itâb-âmîz idüp dergâhından dûr itdi. El-'uhdetü 'ale'r-râvi. Ol zamânda müşârun-ileyh Delü Birâder dahî pür-âzür olup bu kahr u gayret ile Burûsaya gelmiş ve Geyüklü Baba nâm zâviyeye şeyh olup bu münâsebetle Gazâlî tahalluş itmişdür (Canım, 2000: 410-411).

biyografisinde dönemin tasavvuf hayatı, kutsal kabul edilen mekânları ve önemli makamları hakkında onları değersiz gösteren ve tahkir eden ifadeler kullanır. Günümüzde dahi İstanbul'un en saygın dini mekânlarından kabul edilen Eyüp Camii civarını her türlü gayri meşruluğun yaşandığı bir ahlâksızlık mekânı olarak anlatır. Sultan Selim Camii imamının oğlu olan Hayâtî, kardeşi Memati lakaplı 'Alî Çelebi ile beraber İstanbul'da uzun zaman vakıflarda kâtiplik yapıp Sultan Selim Hamamı yakınlarında ev yaptırırlar. Daha sonra Şam ve Halep taraflarına gidip orada kazandıkları parayla Eyüp el-Ensârî Camii civarında güzel bir ev daha yaptırırlar. Müslüman Türkler için mübarek bir mekân olarak kabul edilen Eyüp yakınlarındaki evlerinde yıllarca bohem hayat yaşarlar. Şehrin “nev-res cevânlarına ve ‘aşık-pîşe yârânlarına” haber salıp evlerine toplarlar. Kadınli erkekli eğlence meclisleri düzenlenir. Sazlar çalınır, yenilir, içilir (Kılıç, 2010: 637-638). Bütün bu ahlâksızlıkların yaşandığı yer Eyüp semtidir. Eyüp yanında bütün Müslümanlar için kutsal kabul edilen Mekke ve Medine’de olumsuz anlatımdan payını alır. Latîfi ve Âşık Çelebi pek çok şairin gençliğinde içki, fuhuş gibi dinin yasak ettiği günahları işledikten sonra yaşlanınca tövbe ederek Mekke ve Medine’ye gittiğini anlatır. Böylece bu kutsal şehirler tezkire yazarları tarafından günahkâr isanların ölümü beklediği beldeler gibi tasvir edilmiş olur.

4.2.5.1. Fuhşa Meyilli Olarak Tasvir Edilen Gazâlî'nin Mekke'ye Yerleşip Orada Ölümünü Anlatan Anekdote

Gazâlî, hem Latîfi hem de Âşık Çelebi Tezkirelerinde pek çok olumsuz özelliği ile anlatılan bir şahsiyettir. Latîfi, Şehzâde Korkud' a sunduğu “*Dâfi'u'l-gumûm* ve *Dâfi'u'l-humûm*” adlı eserleriyle “Deli Birader” lakaplı Gazâlî’yi anlatır. Latîfi’nin iddiasına göre Gazâlî’ye atfedilen bu kitapların içinde yoğun fuhşiyat ve oldukça fazla miktarda edepsiz ifade bulunmaktadır. Hatta bu kitaplar yüzünden Şehzade Korkud Gazâlî’yi huzurundan kovmuştur. Âşık Çelebi de oldukça uzun olan Gazâlî biyografisinde pek çok gayri ahlâki durumdan bahseder. Âşık Çelebi’nin iddiasına göre Gazâlî; Beşiktaş’ta bir ev ve hamam yaptırmış, dönemin güzellerini bu hamamda toplayıp zevk ü sefa meclisleri düzenlemiştir.

Âşık Çelebi, Gazâlî'nin Âteşi-zâde Memi Şâh adlı bir dilberle yaşadığı gayri meşru ilişkiden de bahseder. Hatta Âşık Çelebi'nin idiasına göre Gazâlî'nin Mekke'ye gidip oraya yerleşmesi de Memi Şah'la ilgili bir durumdur. Âşık Çelebi'ye göre Beşiktaş'taki hamamın yıkılmasından sonra Gazâlî inziva ve tecerrüd hayatını tercih etmiştir. Bu esnada Gazâlî hakkında eski mahbubu Âteşi-zâde Memi Şah'la ilgili olarak “Âteşi-zâde Memi Şâh'la ‘âlemde belki mâ vü meni mertebesi ber-ţaraf olduğu demde gördük” dedikodusu yayılır. Hâlbuki Gazâlî artık tövbe etmiş ve uzlet köşesine çekilmiştir. Âşık Çelebi burada adeta okuyucunun anlama seviyesiyle alay eder. Önce dedi kodu olarak bahsettiği bir durumdan dolayı Gazâlî'nin tövbe edip uzlet köşesine çekildiğini belirtir. Söylenti dedikodu ise Gazâlî'nin tövbe ettiği için söylenmiştir. Demek ki Âşık Çelebi anlattığı şeyin doğruluğuna inanmakta ve okuyucuyu da inandırmaya çalışmaktadır. Baştaki “dedi kodu” tabirini ise asıl kötü amacını gizlemek için bir perde olarak kullanır. Anekdotun devamında Gazâlî; bu dedikodunun kaynağı olarak Sirkeci Bahşi'yi görür. Onunla çok edeb dışı bir üslûpla tartışır. Birbirlerine çok ağır hakaretler eder ve hareketler yaparlar. Gazâlî'nin huzuru kaçır. Nihayet Âteşi-zade Memi de ölür. Birader Efendi olarak da bilinen Gazâlî de hacca gidip Mekke'ye yerleşmeye karar verir.⁹⁵

“Orada Arabların en faziletlileriyle, edeb ve fazilet erbablarıyla yakın dostluk ve arkadaşlık etmişti. Dokuzyüz kırk bir senesinde evinin bahçesinde sohbet meclisini topladığı sırada “dostlarım siz sohbeta devam edin, içimde bir miktar sıkıntı var belki biraz uyursam geçer diye ümid ediyorum. Daha sonra da sohbetinizin neşesi ile içimdeki sıkıntıyı atarım” diyerek yatıp bir süre sonra kalkınca “dostlar sohbeti bitip, ecel kadehi dönmeye devam edecek gibi. Elhamdülillah sohbetle geldik, sohbetle gidiyoruz” diyerek kendini tövbe ve istiğfara hazırlar. Yasin'le ve Kelime-i tevhidi söylemekle meşgul olup göz açıp kapayana kadar bu

⁹⁵ Merhûm gâyet münkesir ve halk içinde tekdüssle meşhûr iken tedennüsle mezkûr olduğuna münzecir oldu. Sirkeci Bahşi'den bilüp İskender Çelebi meclisinde “*sen baña böyle iftirâ eylemek lâyük midur*” didükde Sirkeci Bahşi dahi başdan inkâr idüp *ben seni 'unnin bilürin ve bu makûle ter-dâmenler şöhetinden dâmençin bilürin* didükde Birâder-i merhûm dañi bedter incinüp “*be yidügin bilmez burnundan gelesi ben meblağ-ı recûliyyetde nakış degül idügüm sen bilmeyicek kim bilür. Re'ye'l-'ayn müşâhede iden sen iken sen şehâdet kılmayup kim kılar*” diyü gavgâ iderler. Bu anuñ g..in açup o bunuñ arduna geçüp biri birin rüsvâ iderler. Birâderüñ dibekek huzûri uçar ve kararî kafilesi Rûm'dan geçer. Çok geçmedin Âteşi-zâde Memi Şâh dañi göçer. Birâder Efendi dañi hacc idüp mücâveret fikrin muqarrer ider (Kılıç, 2010: 1649).

dünyadan göz yumup cennet âleminde nergis çiçeklerinin gözlerine gözlerini açar. Diğer tarafta ise dostlarının her biri ayrılıktan gözyaşı döker, salâvatlar, tazim ve hürmetlerle Kâbe’de Taif ve Hicaz’ın uluları namazını kılıp kendi mescidinin bahçesine defnederler.”⁹⁶

Tezkire yazarları tarafından özet olarak yukarıdaki gibi anlatılan Gazâlî ömrünün son yıllarında bütün malını “surre alayları” ile Mekke ve Medine’ye göndermiş, kendisi de “Mekke’de bir mescid yaptırarak” oraya yerleşmiştir. Esasında bir kişinin günah ve hata ile dolu bir ömürden sonra tövbe edip Mekke’ye yerleşmesi fazilet örneği bir davranış olarak kabul edilebilir. Ancak bu tutum Gazâlî ile sınırlı bir durum değildir. Latîfî ve Âşık Çelebi’nin anlatımına göre ömrü meyhane köşelerinde ve türlü ahlâksızlıklarla geçen pek çok şahıs, ömürlerinin sonlarına geldiklerini hissettiklerinde tövbe etmek suretiyle dinin ve toplumun kutsal kabul ettiği mekânlara yerleşirler. Bu ilk bakışta olumlu bir durum gibi görünse de kimin hangi bağlamda anlattığına paralel olarak içinde pek çok olumsuz mesajı barındırabilir. Öncelikle tövbe kapısının açık olduğu belirtilerek bohem hayat tarzı teşvik edilmiş olur. Tıpkı günümüzdeki bazı anlayışlar gibi “dinin istediği çerçevede bir yaşamın ancak belli bir yaşın üstündeki bireyler için olduğu” fikri savunulur. Bu anlayışa göre gençlik yıllarında dinin yasakladığı ve haram kıldığı her türlü fiili işlenebilir. Çünkü nasılsa tövbe kapısı açıktır ve yaşlanınca tövbe etmek suretiyle dini-tasavvufî bir hayat yaşanabilir. Oysa bu düşüncenin İslamdaki günah-tövbe anlayışına ne kadar aykırı olduğu ortadadır.

Esas olarak bu ve benzeri anekdotlarda din ve toplum tarafından kutsal kabul edilen kişi ve mekânların itibarsızlaştırılması gayreti söz konusudur. Latîfî ve Âşık Çelebi’nin anlatımlarına göre sanki Mekke, Medine, Eyüp gibi yerler ömrü günahla

⁹⁶ Anda efâzıl-ı ‘Arab ve emââil-i erbâb fazl u edeble kemâl-i mertebe ittihâd ve tahşil-i tehâbb u tevâdd idüp hüdûd-ı sene ihdâ ve erba’în ve tis’ami’ede bâğçesinde cem’iyyet-i aşhâb idüp eânâ-yı şöhbette *yârân siz şöhbete meşgûl oluñ, benüm mizacumda bir miqdâr fütûr var ancak ümmiddür ki bir pâre uyumağla ref’ idem ba’dehu neşât-ı şöhbetüñüzle fütûr-ı mizâcdan gelen kelâl u melali def idem diyüp yatdukda bir miqdârdan kalkup yârân-ı şöhbet âhîr ve devr-i devrân-ı câm-ı ecel dâ’ir ola gibi hele elhamdüli’llâh şöhbette geldük şöhbette gitdük ülfetle bitdük ülfetle yitdük diyü kendü tevbe vü istiğfara ve hâzırlar Yâsîn’e ve telkîn-i tevhîd ü ezkâra meşgûl olup göz yumup açınca ‘âlem-i a’yândan göz yumar, ol ‘âlem-i cennette ‘uyûn-ı nergis-ezhâra göz açar. Bu taraftan yârânüñ her biri firâkdan bir yumar biñ döker, şalavât u tekbîr ve niçe ta’zîm ü tevkîr ile Harem-i muhteremde a’yân-ı Tâ’if ü Hicâz aña namâz idüp kendü mescidi hañiresinde defn iderler, sîne-kûpân rahmet-gûyân gelürler giderler (Kılıç, 2010: 1651-1652).*

geçmiş kişilerin mekânıdır. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre buralar hiç de içinde mübarek ve fazilet erbabı zâtların yaşadığı saygı değer beldeler değil gibidir. En sıradan Müslümanın dahi kabul etmeyeceği bu iddialar İstanbul'da saraya ve padişaha yakın olmuş, dönemin önemli aydınları olan tezkire yazarları tarafından savunulur. Aşağıdaki anekdotta da böyle bir durum söz konusudur. Ömrü pek çok günah içinde geçmiş olan Halil-i Zerd'in Mekke'de ölümü anlatılır.

4.2.5.2. Namaz Düşkünü Halil-i Zerd'in Fuhuş İması Üzerine Kâbe'ye Yerleşip Orada Ölmesi

Gazâlî'nin pek çok hata ve günahattan sonra ömrünün son yıllarını Mekke'de geçirip orada ölmesine benzer bir durum Âşık Çelebi tarafından Halil-i Zerd biyografisinde de anlatılır. Anekdotaya göre Halil-i Zerd yakın arkadaşı olan eski Mısır sancak beylerinden Ahmed Çelebi'nin bir hizmetçisini sevmiş, hatta onunla gayri meşru ilişkiye girmiştir. Bu durumun duyulması üzerine de Ka'be'ye giderek oraya yerleşmiş ve orada ölmüştür. Bu iddiayı Âşık Çelebi şöyle anlatır:

“Ahmed Çelebi'nin kendine özel bir dilberi vardır diye hasetçiler ittifak ederler. Bunlar, Ahmed Çelebi'ye “Dertli Halil dilberine gönül verdi, yaratılışının azgınlığı edeb bağını kırdı” diyerek nifak çıkarırlar. Hatta bazıları latife, bazıları gerçek “Halil'i dilbere el uzatırken, zevk meydanında, nefsi mutluyken gördük.” derler. Bunun üzerine Halil utanır, sıkılır ve yürüyerek hacca gitmeye niyet eder. Oraya varıp Ka'be yakınlarına yerleşir ve surre alaylarından gelen az bir şeye kanaat eder. Namaz kılışı ve övülmüş halleri halk arasında yayılmış sonra burada ölmüştür.”⁹⁷

Burada da tezkire yazarının dini-tasavvufi kimliğe sahip, toplum tarafından değerli kabul edilen, gönül ehli insanları değersizleştirme amacı açıkça görülür.

⁹⁷ İttifak Ahmed Çelebi'nün kendüye mahşûş bir dil-beri ile ser ü kârı vardır diyü hussâd ittifâk iderler. Halil-i dermend dil-berüne gönül virdi, tevsen-i tab'-ı tünd-gâmı peyvend-i edebi kırdı kuruya girdi diyü Ahmed Çelebi'ye nifâk iderler belki ba'zılar Halil'i dil-berle latife vü bâzîde belki dest-i dirâzîde belki hınk-ı nefsi meydân-ı zevkde, vaqt-i hınkda terk ü tâzîde gördük dirler. Halil'e haclet 'arız olup piyâde sefer-i hacca niyyet eyledi. Anda varup Ka'be vü Taybe'de ikâmet ve cüz'i surre ile kanâ'at eyledi. Haylî şalâh hâli ve sûtûde hışâli şâyi' oldı. Ba'dehu mevti vâkı' oldı.” (Kılıç, 2010: 1534-1535).

Anekdotan anlaşıldığına göre yürüyerek hacca gidecek kadar dini yaşantısı kuvvetli olan Halil-i Zerd hakkında tezkire yazarı gerçek mi latife mi olduğunu kendisinin dahi bilmediği bir meseleyi gerçekten olmuş gibi eserine alır. Âşık Çelebi'nin hasetçilerin nifakı olarak gördüğü bir olayı eserinde anlatması onun kötü niyetini açığa çıkarır. Ayrıca hiç bir toplumda bu kadar ciddi iddialar delilsiz, mesnetsiz kaleme alınamaz. Alındığı zaman ise kendisi hakkında iddia ortaya atılan kişi imkanları ölçüsünde kendisini savunur. Tezkire yazarları onlarca değerli ve önemli kişi hakkında pek çok ciddi ithamlarda bulunmalarına rağmen bunlara cevap niteliğinde eserlerin yazılmamış olma ihtimali düşüktür. Oysa elimizde bilindiği kadarıyla tezkirelere cevap amaçlı yazılmış eser yoktur. Bütün bu şüpheli durumlar tezkirelerin kaynak değerini, hatta sahipliğini sorgulamayı zorunluluk haline getirir.

4.2.5.3. Gelibolu'da Türbesi Olan Kadı Me'âli'nin Gayrî Meşru İlişki Uğruna Ölmesini Anlatan Anekdot

Bu anekdot daha önce “Gelibolu Kadısı Me'âli'nin Namaza Düşkünlüğünü ve Gayrî Meşru İlişki Uğruna Cüzzam Olduğunu Anlatan Anekdot” başlığı altında işlenmiştir. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Me'âli namaza düşkün, adil bir kadıdır. Muhtemelen bu olumlu özelliklerinden dolayı ölümünde sonra Gelibolu halkı kendisine türbe yaptırmıştır. Türbesinin yapılmış olmasından dolayı halkın nazarında fazilet ehli bir kişi olarak görüldüğü ve türbesinin de ziyaret mekânı olduğu söylenebilir. Ancak; buna rağmen Âşık Çelebi, Me'âli'yi fuhşa düşkün, faziletsiz bir kişi olarak tasvir eder. Ölümü de bir dilberle gayri meşru ilişkiye girmek üzere gittiği metruk bir köyde cüzamlıların içinde kalarak hastalık kapmasıyla olur. Âşık Çelebi bu anekdotla kadıları gayri meşru ilişki içinde göstermek yanında, Gelibolu halkının nazarında manevi değeri olan bir kişi ve mekânı da kötölemiş, itibarsız göstermiş olur (Kılıç, 2010: 769-781).

4.2.6. Falcılık, Büyücülük ve Cincilikle İlgili Anekdotalar

Fal okları, büyü, cin çağırma Kur'ân-ı Kerîm'de kesin olarak yasaklanmış fiillerdir.⁹⁸ Bu konuda kesin hükümler olmasına rağmen pek çok şair falcılık ve büyücülükle uğraşmakla ithâm edilir. Bu konuyla ilgili tespit edilen 4 anekdot vardır.

4.2.6.1. Vaiz Dâ'î'nin Memleketine Gelen Mağribli Bir Falcıyla Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Edilmesi

Latîfi, Dâ'î'nin Karadeniz kenarında bir beldede müezzin olduğunu söyleyerek onu “muşâhabet ü mu'âşereti rengin harif-i zarif ve muhâvere ve mülâtafası begâyet latif kimesne idi” ifadeleriyle över. Arkasından da cin çağırma ve cinleri kullanarak evlenme ile ilgili şu anekdotu anlatır:

“Adı geçen kadınları oldukça seven ve bir dost, bir post diyenlerdendi. Hikâye ederler ki, memleketine cin çağırın ve definelerin yerini bildiğini iddia eden, uğursuz bir falcı mağribli geldi. Bu kişi Harut büyü ve Marut efsanesi ile Zühre adlı, yüzü Zühre yıldızı gibi parlak bir kadını nikâhlayıp almış. Meğer o güzel kadından adı geçen Dâ'î'ye bir davet vuku bulduğu için Dâ'î o perinin aşkıyla buhurdan gibi yanıp tutuşmuş.”⁹⁹

⁹⁸ Tuttular, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurdukları sözlere tâbi oldular. Hâlbuki Süleyman küfre gitmemişti. Fakat asıl o şeytanlar küfre gittiler. Halka sihiri ve Babil'de Hârut ve Mârut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o ikisi: “Biz sırf imtihan için gönderildik, sakın kâfir olma!” demedikçe hiç kimseye sihir öğretmezlerdi. İşte bunlardan koca ile karısının arasını açacak şeyler öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadıkça onlar bununla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Onlar kendilerine zarar getirip fayda vermeyen şeyler öğreniyorlardı. Büyüye müşteri olan kimsenin âhiretten nasibi olmadığını pek iyi biliyorlardı. Karşılığında kendi varlıklarını sattıkları şey ne kötü! Keşke bunu anlasalardı!(Bakara-102)

Ey iman edenler! Şarap, kumar, putlara kurban kesilen sunaklar, fal okları, şeytana ait murdar işlerden başka bir şey değildir. Bunlardan geri durun ki felâh bulasınız. (Maide-90) (Bkz. Yıldırım, 2005: 15, 122)

⁹⁹ ”Mezkûr begâyet zen-dost ve fenâyilerde bir dost bir post diyenlerden idi. Hikâyet iderler ki tavattun u temekkün itdüğü diyarda ittifâk da'vet-i cin ve da'vâ-yı ihrâc-ı defâyin eyler bir şahş-ı da'veti ve nüşa-nüvîs ü remmâl bir mağrib-i nekbetî gelür. Bu efsûn-ı Hârût ve fesâne-i Mârût ile Zöhre nâm bir zen-i zöhre-cebîni nikâh idüp alır. Meğer ol zen-i zibâdan mezbûr Dâ'î'ye bir dâ'îye düşmüş ve mişâl-i 'ûd-ı micmer ol perînüñ şûr u şevki ile yanmış tutuşmuş.” (Canım, 2000: 256)

4.2.6.2. Sadrî'nin Falcılık Yönünü Öne Çıkaran Anekdöt

Asıl adı Pîrî Çelebi olan Sadrî, Fatih devrinde önemli bir şahsiyet olan ve İstanbul'un fethine de iştirak eden Dûglı Baba'nın oğludur. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Sadrî'nin kendisi de önemli bir şahsiyettir. Sultan Bâyezîd zamanından beri gelen bütün vezirleri yakından tanımış, onlarla hem-dem olmuştur. Ulemanın önünde diz çökmüş, meşayihin abdest suyunu dökmüştür. Devrinin önemli şahsiyetlerinden biri olarak tanıtılan Sadrî, satır aralarında olumsuzlayıcı ifadelerle tanıtılır. Mesalâ “efyun-hâr” olduğu söylenir. Yine Kur'an'da ve hadiste kesin hükümlerle yasaklanan falcılık ve fal okları konusunda oldukça uzman olduğu uzun uzun anlatılır. El falı baktığı söylenir. Kişilerin içinden geçen niyetlerini şişe içindeki su gibi gördüğü ve bildiği iddia edilir. Âşık Çelebi bununla ilgili bir anekdot anlatır:

“Hatta bir gün merhûm Emir Hasan-ı Zer-nişânî'nin meclisinde bir sipahi ona fal baktırdı. Niyet edip kura saldı. Ben de oradaydım. Kum falından bir resim çizdi, şeklini güzelce resmetti. Gülerek “ömrümde böyle niyet görmedim, ne kadar acayib bir niyeti var” dedi. Fal baktıran kişinin yüzüne utanarak baktı. O şahıs da utanarak güldü. Gül gibi sarardı ve menekşe gibi boynunu eğdi. Niyetin nedir dediler, cevap vermedi. Sadrî merhûm: “acaba karım fahişe mi değil mi diye düşünmüş” dedi. Her ne kadar dostlar hali nasıldır diyerek o şahıs oradayken ve sonrasında ısrar ettilerse de cevap vermedi.”¹⁰⁰

4.2.6.3. Mirîm Çelebi'nin Reml Atarak ve Münecimlikle Kendi Ölümünü Bilmesi

Âşık Çelebi, Mirîm Çelebi'nin Rodos kuşatmasının yıllar boyu süreceğini ve kendisinin ölüm zamanını bilmesini aşağıdaki anekdotta anlatılır.

¹⁰⁰ “Hattâ bir gün merhûm Emîr Hasan-ı Zer-nişânî meclisinde bir sipâhî aña reml atırdı. Niyet idüp kur'a saldı. Fakîr hâzır idüm. Bir reml çizdi, eşkâli tertîb üzre dizdi. Güldi ‘ömrümde bu niyyet gibi niyyet görmedüm, ne ‘aceb zamîri var didi. Şâhib-remlün yüzine bakup hacletinden şermende itdi. Ol şahş dahi gerçi şermendeyâne hânde itdi. Ammâ kendin gül gibi surh-rû itdi ve benefşe gibi ser-fürû itdi. Niyetün nedür didiler, ikrâr itmedi. Sadrî-i merhûm niyyeti budur ki benüm ‘avretüm ruspî midur degül midür diyü hâtıra itmiş didi. Her çend yârân yâ nicedür diyü ol şahş hâzır iken ve ba‘dehu ibrâm itdiler, izhâr itmedi.” (Kılıç, 2010: 1287-1288).

“Mirîm Çelebi, merhuma (‘Özrî) yakınlığı sebebiyle yıldız ilmiyle meşgul olmuş hatta o fende bir üstad olmuş. Her yıl padişaha takvim verirmiş. Varna kadısı iken eski kavimlerin âdeti gereği padişaha bir takvim sunar. Takvimde “Kale fethedilir ama fethi aylar ve yıllar gerektirir.” der. Padişah bu duruma üzlüp: “Takvimin sahibi kimse gelsin, yazdığı hükümlerin cevabını versin ve cezasını bulsun.” diye emreder. Davet edilince kendi talihinin falına bakar ve yıldız ilminde yoldaşı olan remmal Musatafa’nın yanına gidip sonucu arz eder. Kendisi ve remmal Mustafa ittifak edip o seferde öleceğini belirtirler ve ay tutulması olduğu gece öleceğine hükmederler. Gerçekten o ikindide öldü ve o akşam ay tutuldu. Kendisi sabah Rodos şehitleriyle gömülür ve gizli bir hazine gibi saklanır.”¹⁰¹

4.2.6.4. Zâtî’nin ve Diğer Şairlerin Reml Falına Düşkünlüklerini Anlatan Anekdote

Zâtî; Âşık Çelebi tarafından aşağıda orijinal metniyle aldığımız anekdotta reml dükkânı olan ve falcılıkla uğraşan birisi olarak anlatılır.

“Birgün dükkânına giderken yolda râst geldüm gümân itdüm ki kıadd-i hamîdesi kemân ola ki dü-tâ olmuş; zihî kemân ki zihi elindeki ‘aşâ olmuş. ... Ne hâl didüm, hasb-i hâl bu maṭla’ı didüm diyü okıdı.

Maṭla’ Yiğitlik cevherin elden yitürdüm hasretâ kıanı
Egilüp aradum şimdi bulamam n’eyleyem anı

¹⁰¹ Mirîm Çelebi merhûma kıarâbet ta kıarrübüyle ilm-i nücûma müşteğıl belki ol fende bir üstâd-ı müstakıl imiş. Vetted ü mâ’il, âfil ü zâfil, şâ’id ü hâbit, menhûs u mes’ûd, hilâc u mevlûd bilmekte mâhir ve her yıl pâdşâha ta kıvîm virmege kâdir imiş. Varna kâzîsî iken Rodos seferinde İstanbul'a vardu kıda ber-mücib-i âyîn-i kıavîm-i kâdîm pâdşâha şunar bir ta kıvîm. İçinde *kal’a feth olur ammâ zemân-ı feth inzimâm-ı şühûr u a’vâm iktizâ ider* dir. Kıalb-i pâdşâhi münkesir olup *şâhib-i ta kıvîm kimse gelüp hâzır olsun, yazduğı a kıkâmüñ cevâbın virsün ve illâ cezâsın bulsun* buyururlar. Da’vet olundu kıda kendü tâli’ine reml idüp hâcedâşı ve fenn-i nücûmda pâdâşı olan remmâl Muştafâ’ya varup ‘arz eyledi. Kendü vü remmâl Muştafâ ittifâkı idüp ol seferde mevteñ ta kıriş iderler ve kıusûf-ı kıamer vâkı’ olduğı gece fevt olacağıñ ta kıkıık ü ta kıhiş iderler. Fi’l-hakîka ol ‘aşrda fevti öyle vâkı’ olup ol a kışam ay tutıldı. Kendü yatsudan so kıra intikâl idüp şabâh şühedâ-yı Rodos’la medfûn ve genc-i nihân gibi ma kızûn olur (Kılıç, 2010: 1064).

Sehl zemân geçmedin dükkâna mülâzemetden kaldı, za'f u pîrî âfetin aldı. Evi kırbında Koca İbrâhîm Paşa hammâmı çarşusunda dükkân tıtdı, yine remli âlet-i hengâme idüp cem'-i şu'arâ itdi (Kılıç, 2010: 1588,1589).

4.2.7. Arapları ve Sahabeyi Kötüleyen Anekdotlar

4.2.7.1. Basîrî'nin Hz. Muaviye'ye Olumsuz Bakışını Anlatan Anekdot

Latîfi ve Âşık Çelebi'nin ifadelerine göre Basîrî, Sultân Bâyezîd zamanında Anadolu'ya gelmiş bir şairdir. Herat'ta Sultan Hüseyin Baykara'nın hizmetinde bulunmuş, Onun takdirini kazanmış önemli bir kişidir. Basîrî'nin pek çok latifesi vardır. Bunlardan birinde Basîrî önemli sahabelerden ve İslâm halifelerinden Hz. Muaviye'yi sevmediğini ve ona karşı nefret hissi taşıdığını Yahudilikten Müslümanlığa dönen 'Abdüsselâm adlı defterdârı Hz. Muaviye'ye benzeterek ifade eder. Anekdot şöyledir:

“Merhum Acem oluşu için rafizi olmakla ve Mu'âviye'ye kin duymakla ithâm edildiğinden bir gün İskender Çelebi: “Molla Basîrî, 'Ali gibi Mu'âviye de peygamberimizin sahabesi ve vahiy kâtibi idi. Niçin Onunla bunu (Hz. Ali'yi) bir bilmezsin ve ikisine aynı muhabbeti duymazsın?” dedi. Merhum: “Sultanım sen de defterdârsın, 'Abdüsselâm da defterdâr. Seninle onu bir bilip ikinize de aynı muhabbeti mi duyayım mı?” dedi.¹⁰²

4.2.8. İslamî Kıyafet ve Şekilleri Kötüleyen Anekdotlar

¹⁰² Merhûm 'Acem olduğu cihetden rafz ve Mu'âviye'ye bugz u nakz ile müttehem olduğu haysiyyetden bir gün İskender Çelebi *Monlâ Basîrî 'Ali gibi Mu'âviye dahi sâhib-i hazret-i risâlet-penâhî ve kâtib-i vahy-i ilâhidür. Niçün anun ile bunu bir bilmezsin ve ikisine ber-â-ber mahabbet kılmazsın* dir. Merhûm *sultânüm sen de defterdâr, 'Abdü's-selâm da defterdâr. Andan senünle anı bir bileyin mi ve ikinüze ber-â- ber mahabbet kılayın mı* dir (Kılıç, 2010: 423).

4.2.8.1. Sakallı ve Hafız Olan Zeynî'yi Aşağılık Bir Kişilik Olarak Tasvir Eden Anekdote

Daha önce “Hafız Zeynî'nin Gayri Meşru İlişkiyle İtham Edilmesi” başlığı altında incelenen bu anekdotta sakalının uzun olduğu belirtilen Hafız Zeynî aynı kişiye âşık oldukları belirtilen Sübûtî tarafından sakalının uzunluğu yüzünden hakarete maruz kalır. İslamın önemli bir şiarı olan ve en önemli sünnetler içinde kabul edilen sakal oldukça ağır hakaretlere maruz kalır. Daha önce değinilen bu anekdotun Âşık Çelebi tarafından anlatımı şöyledir:

“Ba' de-hu kıba şakal şarkıdup Karamanbâzârında şahhâf dükkânı açup şâhib-i ser ü sâmân oldu. Bu eşnada Fındık Memi ki 'ışkı nuql-ı meclis-i 'uşşak idi, anı sevüp âşık-ı yâr-ı piste-dehân oldu. Sübûtî dahi 'âşık idi, biri birine rakîb idiler. Bir gün üçü Nişâncı hammâmında cem' oldılar. Zeynî Sübûtî'ye ta'riz idüp didi ki:

Beyt Gerçi uyuzlanup tolaşur it rakîbler
Fındık Memi yirine meğer kozum alalar

Sübûtî dahi Zeynî'nün saşalınıñ kabalıgına ta'riz idüp bu kıt'ayı dimişdür.

Kıt'a Şeher hammâma girdüm Zeyni geldi
Cihânuñ zîveri vü zeyni geldi
T.....ğumla saşaluñ vezne urdum
Saşalından t.....ğum yeyni geldi

Zeynî ter düşüp fi'l-hâl saşalın ve kaşım ve kirpügin çâr-darb terâş eyledi, kendüyi Kalendarlere baş eyledi.” (Kılıç, 2010: 589).

4.2.8.2. Sehâyi'nin Sakallı Olan Sevdigine ve Sakalna Yaptığı Hakaretler

Latîfi ve Âşık Çelebi Tezkireleri baştan sona yukarıdaki anekdotun başlığına benzeyen sorunlu ifadelerle doludur. Tezkire yazarları şair biyografilerindeki hemen bütün insanî ilişkileri farklı anlama ve anlatma niyeti içindedir. Latîfi ve Âşık Çelebi; Osmanlı toplumunda gündelik hayatın doğal bir parçası olan şeyh-derviş, talebe-hoca ilişkileri konusunda o topluma dışarıdan bakan Batılı seyyahların pek çoğundan daha ileri seviyede gayri ahlâki yorumlar yapmışlardır. Bunlardan bir tanesi de Latîfi'nin

Sehâyî biyografisinde karşımıza çıkar. Sakallı birisine yazıldığı anlaşılan şiir hem gayri meşru bir ilişkiyi iddia etmekte hem de sakalla ilgili hakaret dolu ifadeler taşımaktadır. Latîfi'nin anlatımı şöyledir:

“Bu murabba dahi sakallı sevdiğinin sakal ile tartılmasını ve parlaklığının sakallarının çokluğu yüzünden örtülmesini beyan eyleyen onun hezeliyatındandır.

“Hani güzellerin en parlağı geçinirdin ve cihanda bir benzerin daha yok sanırdın? Saçı olmayanların yanına gidip bize zulmederdin. Vaktin geçti, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

“Hani o zamanki dudağın gonca, yanağın laleydi. Aşığının işi gücü bülbül gibi inlemeydi? Kime kaldı ki bu güzellik sana da kalsın? Ne duruyorsun, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

“Anma güzellik zamanlarını bir daha çünkü; geçti geçen. Bu kadar naz, bu sakal ile neden? Gel sakalından utanıp bu cilveyi terk et. Vaktin geçti, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

“Hani o zaman ki ismin güzellik yurduna bey idi. Yoluna can verenler insan ya da köpek idi. Böyle olmaktansa ölmek daha iyiydi. Vaktin geçti, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

“Senin için dediler şimdi sakalını yolar. Yolduğun sakal, olurdu deccala yular. Yolduğun kıllardan pek çok keçi kılı dokuyan dükkân dolar. Ne duruyorsun, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

“İyilik ve aydınlık ehli kimselere durudukça karanlık verdin. Bu sakalla meclise bir çok sıkıntı, bunaltı verdin. Kasvetli, sıkıntılı görüntünle meclise kasavet verdin. Vaktin geçti, yüri git, şimdi traş et sakalını.”

Bu beyit de onun latifelerindendir:

“Sevgilinin yüzüne ayva tüyelerinin çıktığını sakın söylemeyin. Çünkü bu bir yüz karasıdır ve onu yüzüne vurmayın.”¹⁰³

¹⁰³ Ve bu murabb'ı dağî dildâr-ı rîş-âverdesinüñ şakal ile âıkletin ve mihr-i ĥaddinüñ kûsûf-ı ĥağğ ile kesâfetin beyân u 'ıyân eyler anuñ hezelliyatındandır. Murabba' 'alâ-tarîki'l-hezel.

Kanı şol dem kıatı ġarrâsı geçerdün güzelüñ

4.2.9. Seyyidleri Değersiz ve Ahlâksız Gösteren Anekdotlar

Latîfî, Hüseyinî hakkında mutasavvıflığı ve Rumelili bir sipahi olması dışında somut bilgi vermez, anekdot anlatmaz. Âşık Çelebi ise sadece Hüseyinî'nin hüsn-i cemâl sahibi bir seyyid olduğunu ve helvacılığı ile meşhur olduğunu söyler. Seyyidliğini “Zemânında bir mertebe şâhib-i hüsn idi ki Yezîd nesl-i Hüseyin'den bu hüsn ile güzel geleceğin bilse Hâzreti-i Hüseyin'i sehîd-i Kerbelâ kılmazdı.” şeklinde ifade eder. Hüseyinî'ye halkın teveccühü o kadar fazla ve Hüseyinî'nin âşıkları o kadar çoktur ki Âşık Çelebi bu durumu tatlının etrafına üşüşen sineklere benzeter. Âşık Çelebi'nin iddiasına göre vade-i vasl ile dükkânına gelen sergerdanların sayısı bala üşüşen sineklerin sayısından daha fazladır. Âşıkları bahar yağmuru gibi gözyaşı dökerler. Onun fağfur helva sinisini taşımayı şahın tacıyla değışmezler. Hüseyinî, helva tepsisini sokak sokak gezdirir. Onun sabunî helvasını yiyenler âb-ı hayat bile

Yok şanurduñ bu ciħanda daħî misl ü bedelüñ

Cevr iderdüñ bize yanına düşüp her keçelün
Geçdi vaħtıñ yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Kanı şol dem ki lebüñ gonca ruħuñ lâleyidi
‘Âşıkun işi güci bülbül-veş nâleyidi

Kime kaldı bu güzellik saña da ħalaydı
Ne turursun yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Añma hüsnüñ demini bir daħî kim geçdi geçen
Bu kadar nâz ile şive bu şaħâl ile neden

Gel'e bu kannışı terk eyle şaħaluñdan utan
Geçdi vaħtıñ yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Kanı ol dem ki tapuñ kişver-i hüsneg idi
Cân virenler yoluña adem ü yâhûd seg idi

Böyle olmaħdan ise aşılp ölmek yeg idi
Geçdi vaħtıñ yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Senüñ içün didiler şimde şaħalını yolar
Yolduğun şaħal olurdı ħarâi deccâla yular

Yolduğun mûlar ile nice mûtâfhâne tolar
Ne turursın yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Luş u tab' ehline turduħça keââfet virdün
Bu şaħal ile 'aceb meclise âıķlet virdüñ

Ne muħassî ħař olur bezme ħasâvet virdüñ
Geçdi vaħtıñ yürî var imdi tırâş it şaħaluñ

Bu beyit daħî anuñ muşayebâtındandır.

Beyt: Ĥařtı geldiğini dildâra şaħın yüzlemeñüz
Çünkü yüz ħarasıdır yüzine urmân âni

(Canım, 2000: 299-300)

olsa başka helvalara el sürmezler. Dudağının ve gözünün hayaliyle rindler badem gibi helvaya düşerler. Ölü helvanız bu olsun dese bile halk dükkânına akın eder. Helvası hayatları karşılığı satılsa duyanlar canlarını helvalık diye verir. Bu kadar aşğının içinde en önde geleni Baba İshâk idi. Her gün dükkânının önüne gelip, gizli bakışlarla onu süzerek âh ederdi.¹⁰⁴

Âşık Çelebi Tezkiresinde seyyidlere olumsuz bakışa Nikâbî biyografisinde de rastlanılır. Âşık Çelebi, Nikâbî hakkında “Kendüye alevîliğla ‘uluvv-ı himmeti var idi. Ol sebebden halk içinde siyâdet ile töhmeti var idi.” der (Kılıç, 2010: 889). Burada seyyid olduğu kesin olmayan fakat alevî olmasından dolayı halk arasında seyyid olduğu söylenen Nikâbî’nin bu durumunun “töhmet” kelimesi ile ifade edilmesi şaşırtıcıdır.

4.2.9.1. Seyyid Olan Vezir Ahmed Paşa’nın Ahlâksızlıkla İthamı

Âşık Çelebi, Ahmed Paşa’nın seyyid olduğunu “Bi-ḥasebi’l-ḥaseb fevâzıl u fezâ’il ile mevşûf ve bî-nesebi’n-neseb şihhat-i intişâb-ı ḥazret-i risâlet ile ma’rûfdur.” (Kılıç, 2010: 287) cümlesiyle ifade eder. Âşık Çelebi; seyyid olduğunu belirttiği vezir Ahmed Paşa’nın, Fatih Sultan Mehmed’in erkek hizmetçilerinden birisine olan ilgisini ve devamında gelişen olayları anlatır. Bu anekdot daha önce “Padişahları ve Devlet Adamlarını Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar” başlığında incelenmiştir.

¹⁰⁴ Fagfûr-ı Çînî sinisini götürmegi tâc-ı şâhiden yeg görürdi. Tabla içinde kırş helvâsına benzedüğüün hâle içinde mâhı felek başında götürürdi, küçe-be-küçe ve gûşe-be-gûşe gezdürürdi. Sâbûni halvâsın yiyenler şerbet-i nebât belki âb-ı hayât olsa gayri halvâlardan el yurlardı. Zülâbiyyesin yiyenler levh-i la’linden girân-bahâ görürlerdi. Lebi vü çeşmi hayâli ile rindler karma bâdâmi halvâyaya düşmişlerdi. *Öli halvâmız bunuñ halvâsından olsun* diyü öli dirili halk dükkânına kırılmış gibi üşmişlerdi. Halvâ-yı pişmînesin yiyenler sakalın eline virürdi. Kaṭâyıfın ṭadanlar serrişte-i kârlanın elden aldırurdi. Naqd-ı hayâta halvâsı satılsa işiden cânını halvâlık virürdi. Bu bâzâr-ı şîrîni görüp nebât-ı dîv gibi maḥbûs-ı şişe-i hased olup ta’accübden çüb-ı bîdi engüşt-i hayret gibi ışıurdu. Egerçi cümle şu’arâ vü zurefâ halvâcı güzel daḥi tatlu diyü ‘uşşak idi. Ammâ baş açuk serâmedleri Baba İshâk idi. Her gün medreseye dükkâmı öninden gelür geçer gâh küşe-i çeşm ile nigâh eyler ve gâh bi-ihtiyâr âh-ı nâ-gâh eylerdi.” (Kılıç, 2010: 625-626).

4.2.9.2. Seyyid Fikrî'ye Atfedilen Ahlâksız İfadeler

Âşık Çelebi; Fikrî'nin seyyid olduğunu “Nesebinde ‘ırk-ı siyâdet dahı olup şeref-i haseb ü neseble câ-mi‘-i hayr u haseni olmışdur.” (Kılıç, 2010: 1215) cümlesiyle ifade eder. Fikrî; *Kıssa-i Firûz Şâh* tercümesinden dolayı Yanbolu kadısı olarak atanmış, Âşık Çelebi'nin ifadesine göre “ahlâk-ı hasene” sahibi bir kişidir. Ancak; Fikrî'nin Kireççi-zâde hakkında söylediği iddia edilen hiciv beyitleri fazilet ve ahlâk dışıdır. Seyyid olduğu söylenen Fikrî, Kireççi-zâde'nin ahlâksızlık, namussuzluk, afyon kullanımı gibi pek çok kötü alışkanlık içinde gösterildiği beyitleri söylemekle ithâm edilir. Seyyid olan birisine isnad edilen bu ifadeler onun kişiliği hakkında dolaylı bilgiler içermektedir.

“Merhûm hicvde dahı mâhirdür, Kireççi-zâde hakkında bir galîz hicv eylemişdür bendi budur.

Bend Ey cihânda eteğinden g..ti geñ çok s..lür
Ta..ağ iştehlî vuruñ qahbeden artuğ s..lür.

Hicv-i mezbûrdan ceste ebyâtdur

Ebyâd Culf ü mader celeb ü qahbe-zen ü kün-dâde
Ahaveynüñ büyügi ya'nî Kireççi-zâde
Gice bir koz kadar efyûnı belâlarla yidüñ
Ta..gumdan büyük amma yidüğüñ tenhâda
Aqça yok berşe viresin ya dahı n'eylersin
S.. b..uñ yi geçin anuñla yalan dünyâda

Ve lehu Dâ'imâ habbı keçi büzüginüñ habbindan
Berşi aşağıda ma'cûncı g..inden yirsin

Keklik Sinân hakkında dimişdür.

Kıı'a Eyâ culf ü çepel Keklik Sinân'ı
Nazirüñ şâhid-i bâzâr olmaz
İñen tar şatma vü kısup kıvurma
Ki bud kasmağıla a.. tar olmaz”

(Kılıç, 2010: 1219)

4.2.9.3. Seyyid Âşık Çelebi'nin Kendisini Gayrî Meşru İlişki İçinde Gösterdiği Anekdote

Bu anekdot da daha önce “Âşık Çelebi'nin Kendisinin Hakkında Gayrî Meşru İlişkisi Olduğunu Anlattığı Anekdote” başlığı altında incelenmiştir. Anekdotta seyyid olan Âşık Çelebi kendisinin Kurd adında bir dilbere âşık olduğunu daha sonra ise dilberin kendisini terk edip gittiğini anlatmaktadır.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Hağîr, Kurd nâm bir dil-bere rübûde idüm, beni terk idüp gitdükde Mısrâ' Kurdî âh-ı 'Âşık alup kucdı âh diyü târîh didi. (Kılıç, 2010: 1333)

BEŞİNCİ BÖLÜM

EDEBİYATÇILAR VE DİĞER MESLEK GRUPLARI İLE İLGİLİ ANEKDOTLAR

Bu bölümde şimdiye kadar incelenen üç ana meslek ya da sosyal statü grubunun dışında kalan iş ve meslek gruplarına mensup kişiler ile hakkında mesleki herhangi bir bilgi verilmeyen kişilerin biyografilerindeki anekdotlar incelenecektir. Anekdotların konu başlıkları ve tezkirelere dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

KONU BAŞLIKLARI		LATİFİ	ÂŞIK ÇELEBİ
EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Edebiyatçılar ve Diğer Meslek Gruplarıyla İlgili Olumlu İçeriğe Sahip Anekdotlar	1	5
TOPLAM OLUMLU ANEKDOT SAYISI:		6	
EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR			
1	Edibleri ve Diğer Sanatçıları Ahlâksız ve Gayri Meşru İlişki İçinde Gösteren Anekdotlar	3	13
2	Edibleri ve Diğer Sanatçıları İçki ve Uyuşturucu Mübtelası Olmakla İtham Eden Anekdot		3
3	İntihal İddiasına Yer Veren Anekdotlar	2	6
4	Ediblerin ve Diğer Sanatçıların Farklı Olumsuz Özelliklerini Anlatan Anekdotlar	7	6
TOPLAM OLUMSUZ ANEKDOT SAYISI:		12 + 28 = 40	

Tabloya göre Lâtîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde edebiyatçılar ve diğer meslek gruplarıyla ilgili toplam 46 anekdot tespit edilmiştir. Bu anekdotların 6 tanesi övgü amaçlı olumlu içeriğe sahiptir. Bu anekdotların 1 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 5

tanesi ise Latîfî Tezkiresindedir. 46 anekdottan kalan 40 anekdot ise yergi amacının güdüldüğü, olumsuz içeriğe sahip anekdotlardır. Bu 40 olumsuz içerikli anekdotun 12 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 28 tanesi ise Âşık Çelebi tezkiresindedir.

5.1. EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMLU ANEKDOTLAR

5.1.1. Basîrî'nin Kanaatkârlığını Anlatan Anekdot

Dönemin saygın şairlerinden olduğu ve Ali Şir Nevai'nin *Mecalisü'n-Nefâis* adlı eserinde yer verilen şairlerden olan Basîrî, Kazasker Mü'eyyed-zâde'den talep ettiği vakıf mütevelliliğine olumsuz cevap verilmesi üzerine gayet kanaatkâr bir tavır ortaya koymuştur. Bunu anlatan anekdot şöyledir:

“Mü'eyyed-zâde kazasker imiş. Basîrî Ondan askeri bir vakfın mütevelliliğini istemiş. Mü'eyyed-zâde her zaman: “Şefkat bir marazdır ve o biz de yoktur.” dermiş. Bunu işiten Basîri şu beyti demiş:

“Beyt: Sevdiğim daha merhametsiz olmuş Mü'eyyed-zâde'den ki, kavuşma mansıbını benim gibi biçareden uzak eylemektedir.”

Mü'eyyed-zâde bu beyti duyup da görmemezliğe verince bu kıtayı söyleyip makamının altına koymuştur. Mü'eyyed-zâde ise görüp okumuştur.

“Kıta: Ey gönül kanaatten bir nasibin varsa, senin için bu dünya harmanının bir arpa kadar değeri olmaz. Sana Müeyyed-zade makam vermezse, nihayetinde rızık kerim ve yüce olan Allah'ındır.”¹⁰⁶

¹⁰⁶ Evvel geldiğinde Mü'eyyed-zâde kâzî-asker imiş, andan bir 'askeri tevliyyete tâlib olmuş. Mü'eyyed-zâde her zemânda *şefkat bir marazdur ol bizde yokdur* didüğün işidüp Basîrî bu beyti dimişdür.

Beyt Mansıb-ı vaşlın dirîğ eyler bu ben üftâdeden
Dil-berüm bî-rahmrek olmuş Mü'eyyed-zâde'den

Mü'eyyed-zâde işidüp iğmâz eyledükde bu kıt'ayı diyüp mesnedi altına қоmışdur. Mü'eyyed-zâde görüp okımışdur.

Kıt'a Ey dil zi kanâ'at egeret hest naşîbî
Yek cev nebuved piş-i tu în hürmen-i dünyâ

5.1.2. Sa'dî Çelebi'nin Dili Kullanma Gücünü Öven Anekdöt

Dönemin en önemli isimlerinden olan Sa'dî Çelebi'nin kardeşi Ca'fer Çelebi, Yavuz Sultan Selim'in gazabına uğramış ve öldürülmüştür. Kardeşinin katline üzülen Sa'dî Çelebi padişah hakkında pek çok kötü söz söyler ve beddua eder. Daha sonra ise bu sözlerinin padişahın kulağına gitmiş olabileceği korkusunu yaşar. Bu olaydan bir süre sonra Mısır'a bir mektup göndermek gerekir. Yavuz Sultan Selim pişmanlıkla Ca'fer Çelebi'yi anar ve "Eğer sağ olsaydı bu mektubu layıkıyla kaleme alırdı." der. Bunun üzerine padişahın huzurunda hazır bulunanlardan bazıları "Ca'fer Çelebi yoksa da kardeşi Sa'dî Çelebi var." diyerek mektubu Sa'dî Çelebi'nin yazabileceğini söylerler. Sa'dî Çelebi pek istemese de görevi kabul eder. Yazdığı mektup ile padişahın iltifatını kazanır. Mektubun yazılışını ve padişahın takdirini Âşık Çelebi şöyle anlatır:

"Risalenin yazılmasıyla görevlendirilince rahatlar ve aceleyle evine gider. O gece kendisini kâtip ve yazarların piri sayılan 'Utarit gibi görüp, elinde göktaş gibi kıvılcımlar saçan kalemiyle ve kudret kâtibinin eliyle gün doğmadan özenli bir üslûpla yazılmış mektubu inşa eyler ki elbisesinin süsüyle 'Utarid'i avlar ve âlemi aydımlatan ışığıyla etrafına sarı altınlar saçar. O misk kokulu name padişahın eline değme şerefiyle yüksek bir paye kazanınca Padişah, Sa'dî Çelebi'ye medresesinde otuz akçe maaş bağlar, otuz bin akçe nakit verir ve bir samur kürk ihsan eder."¹⁰⁷

V'er İbni Mü'eyyed ne-dehed manşibet âhîr
E'r-rızku 'alâ'llâh tebârek ve te'âlâ (Kılıç, 2010: 421 - 422)

¹⁰⁷ Tertîb-i risâle ve terkîb-i makâle ile me'mûr olduğda cânı yirine oturur, nim-mürde hânesine ayak götürür. Ol gice kendüyi 'Utarid gibi bî-dâr ve elde şihâb gibi hâmesi üstüvâr olup müsevvede-i menşûr-ı vilâyet-i 'Arab dest-i kâtib-i kudret ile beyâz-ı şabâha çıkmadın bir mektûb-ı tekellûf-üslûb ve bedi'ü'l-meslûb inşâ eyler ki firâz-ı tırâzında 'Utarid-i kabûle nişân eyler ve âftâb-ı 'âlem-tâb leme'ât-ı eşi'âtından etrâfına zer-feşân eyler. Ol nâme-i miskin-hıtâme şeref-i dest-bûs-ı pâdşâhî ile bülend-pâye olduğda Sa'dî Çelebi'ye medresesinde otuz akça terakki buyurur ve otuz bin nakd akça ve bir semmûr kürkli şûf ihsân buyurup şeref-i dest-bûs ile telakkî buyurur (Kılıç, 2010: 981).

5.1.3. Salih Çelebi'nin *Câmi'ü'l-hikâyât* Adlı Kitabı Tercümedeki Başarısını Anlatan Anekdöt

Salih Çelebi Kanûnî Sultan Süleyman'ın isteği ile sekiz dokuz ciltlik Fîrûz Şâh hikâyesini kısa zamanda tercüme eder. Tercüme çok başarılı olur. Âşık Çelebi'nin ifadesine göre bu kitabı Salih Çelebi'den daha iyi tercüme edecek kimse yoktur. Salih Çelebi; Şam, Halep ve Mısır'da kadılık görevleri yaptıktan sonra emekli olup Eyüp'e yerleşir. Bu esnada şehzade Sultan Bâyezîd, Salih Çelebi'den "Câmi'ü'l-hikâyât" adlı kitabı tercüme etmesini ister. Salih Çelebi hiç müsvedde kullanmadan kısa zamanda kitabı tercüme eder. Hatta bir cildini bizzat kendisi yazar. Olayın gerisini Âşık Çelebi şöyle nakleder:

"Bu bir sehl-i mümtenidir. Şehzade çok beğendi. Bol bahşîş ve övgü ile değerini yükseltti. Makamlardan, rütbelerden hangisini gönlünün arzuladığını söyle verelim diyerek kâsem etti. Efendimiz dünyadan etek silkip, el çekmişti ve amel tarlasına ilahi sevgi tohumları ekmişti. Dünyalık makamlardan yüz çevidiğini arz edip "dünyevi isteklere arzum kalmadı" diye kendilerini ölü hükmünde saydılar. Ama talebesine iş ve maaş sebebi olması için Ebû Eyüp el-Ensârî medresesinden sadaka buyurulduğu gibi tefsir ve hadis derslerinin uhrevî bir fayda sebebi de olacağını arz ettiler. Yüz akçe ile orada müderris oldular."¹⁰⁸

5.1.4. Rahmî'nin Şairliğini Öven Anekdöt

Âşık Çelebi, Rahmî'nin küçük yaştan beri şiir söyleme konusundaki kabiliyetini aşağıdaki anekdotla anlatır.

"Sultan Süleyman-ı merhûm dokuz yüz otuz iki senesinde Sultan Mustafa-yı merhûmu sünnet ettirdiğinde şairlerin büyükleri kasideler verdi. Bu sırada Rahmî'nin gül yanağının yaprakları tozun, toprağın hasar üzüntüsünden uzak, yani yüz aynası

¹⁰⁸ Bu bir sehl-i mümteni'dür. Şeh-zâde hayli pesend itdi. Hîl'at-ı fâhîr ü bahşîş-i vâfirîyle kâdrin bülend itdi. Menâşıbdan dil-hâhuñ i'lâm ile eyle, taşîl eyleyelüm diyü 'ahd ü sevgend itdi. Mevlânâ dünyâdan etek silkü el çekmişti ve kıştzâr-ı âmâlına habb-ı hubb-ı ilâh ekmişti. Manşîb-ı dünyâdan i'râz 'arz idüp *murâdât-ı dünyâyâ ta'arruzum kalmadı* diyü kendülerin hükm-i mevtîde farz iddiler. Ammâ talebesine sebep-i şuğl u vech-i ma'âş olmağçün medrese-i Ebî Eyyûb-ı Enşârî şadaka buyurıldığı tağdîrce ifâde-i 'ilm-i tefsîr ü hadîâ sebep-i nef'-i uhrevî ve 'amel-i kavî idügin 'arz iddiler. Yüz akça ile anda müderris oldılar (Kılıç, 2010: 1272).

parlaklı. Belki henüz buluş yaşına girmemişti, oyun ve eğlenceyi bırakmamıştı. O mutluluk bahşeden sünnet düğününe kaside verip padişahın iltifat nazarıyla ve gönlün arzuladığı hak edilmiş bahşişe nasipdar oldu. Bundan sonra kıymet bilen, makam sahibi ve marifet ehlinin sığınağı olan İbrahim Paşa huzurunda; Rum ve Acem şairleriyle karşılıklı şiir söyleyen ve irfan kaynağı olan İskender Çelebi'nin meclisinde akranlarıyla münazaralar etti. Nazireleri ve cevapları beğenildi. Büyük ve ulu kimselere yakışan bahşişler aldı. O vakitten beri zamanının beğenilen şairlerindendir.”¹⁰⁹

5.1.5. Necâtî Bey'in Sehî Bey'e Vefasını Anlatan Anekdöt

Âşık Çelebî; Necâtî Bey'in vefa göstererek Sehî Bey'in kabrini yaptırmasını aşağıdaki gibi anlatır:

“Edirnelidir. Sultan Bayezîd zamanında yaşamış, Sultan Mahmud'un kullarından olmuş, o asrın şairlerine yakın ve Merhûm Necâtî'nin sohbet arkadaşı belki muasırdır denebilir. Necâtî Bey kabrini mermer yaptırıp bir yüzüne bu beyti yazdırmıştır:

Beyt: “Bir taş kalplinin ayrılığundan ölen Necâtî'nin kabrini vallahi mermer ile yapın.”

Ve bir yüzüne de bu kıtayı demiştir:

Kıta: “Necâtî, divanını karaladığın için umar mısın ki amel defterin ak olacak. Muhakkak sağ olanlar anılacak olanları hayır duada unutmasın.”

¹⁰⁹ Sultân Süleymân-ı merhûm sene sitte ve âelââin ve tis'ami'ede Sultân Muştafa-yı merhûmı sünnet itdükte kudemâ-yı şu'arâ kaşideler virüp Rahmi'nün henüz evrâk-ı gül-i ruhsârı gerd-i hasâr-ı gubârdan sâde ya'ni âyine-i tal'atı jeng-i reng-i haţdan cilâda idi. Belki henüz sinn-i bülûga balıg olmamış ve lu'b u lehv-i şîbâdan fâriğ olmamış idi ki ol sürûr-bahş sûra kaşide virüp manzûr-ı iltifat-ı şâhî ve müstehakķķ-ı câ'ize-i dil-hâhî ile behremend oldu. Kezâlik ehl-i kâdr ve şâhib-i şadr olan penâh-ı ehl-i ma'rifet ve halâvetgâh-ı aşhâb-ı fazilet İbrahim Paşa huzûrında şu'arâ-yı Rûm u 'Acem ile müşâ'are ve mecma'-ı rindân ve menba'-ı 'irfân olan İskender Çelebi-i merhûm meclisinde akrân-ı 'aşrı ile münâzaralar idüp nazâ'ir ü cevâbları dil-pesend oldu ve büzürgâne ca'izelerle behremend oldu. Ol vakıtden beri zemânuñ şâ'ir-i sihr-âferîni ve şuarânuñ güzînidür (Kılıç, 2010: 1346-1347).

Sarı ve lacivertle yazdırmıştır, gerçekten de bununla vefadarlıkta mührü mermerle kadırmıştır.”¹¹⁰

5.1.6. Necâtî'nin Şairliğini Öven Anekdote

Latîfî'ye göre Necâtî, devrin önemli şairleri tarafından Ahmed Paşa ile kıyaslanabilecek kadar iyi bir şair olarak görülmektedir. Bu durumu aşağıdaki anekdotla anlatır:

“Bir gün büyüklerin meclisinde, efendiler ve değerli kişiler Ahmed Paşa'nın aşağıdaki beyiti okununca ikiye ayrılırlar ve herkes bir tarafı tutar. Ahmed Paşa'nın beyti:

“Elimi kessen, elim lütfunun eteğinde kalır, eteğini kessen, elimde lütfün eteği kalır.” Birisi de bu manayı ihtiva eden merhum Necatî'nin şu beytini okur:

“Aşk ile sevgilinin eteğini öyle sıkı tutayım ki ya elimi ya da yârimin eteğini kessinler.”

Bu iki beytin tercih edilmesinde meclis bölünüp aralarında tartışma çıkar. Bu münazara sırasında tesadüfen Necâtî o has meclise çıkagelir. İnsafının kemalinden alçak gönüllük gösterip adı geçenin (Ahmed Paşa) meziyet ve faziletini şu beyit ile ikrar ve itiraf etmiş:

“Ahmed'in ölüsü, Necâtî'nin dirisinden iyidir, İsa göğe de çıksa yine Hz. Muhammed'den söz eder.”¹¹¹

¹¹⁰ Edimelidir. Sultân Bâyezîd zemânından kalmış, Sultân Maḥmûd kullarından olmuş, ol 'aşrun şu'arâsıyla muḥârin ve merḥûm Necâtî ile muşâhib belki mu'aşır dimelidir. Necâtî Beg ḳabrin ḳaldırıp mermerle yapıdurup bir levhine bu beytin

Beyt Bir seng-dil firâḳına ölen Necâtî'nüñ
Bi'llâh mermer ile yapasız mezârını

Ve bir levhine bu kıṭ'asın ki

ḳıṭ'a Dîvanuñı Necâti egerçi ḳaraladuñ
Umar mısın ki nâme-i a'malüñ ağ ola
İllâ meger ki ḥayr du'âdan unutmaya
Añılıcaḳ olanları anlar ki şaḳ ola

tılâ vü lâceverd ile yazdurmuşdur, ḥaḳḳa ki bunuñla vefâdârılıḳda sikkeyi mermerde ḳazdurmuşdur (Kılıç, 2010: 1009-1011).

5.2. EDEBİYATÇILAR ve DİĞER MESLEK GRUPLARIYLA İLGİLİ OLUMSUZ ANEKDOTLAR

5.2.1. Edibleri ve Diğer Sanatçıları Gayri Meşru İlişki İçinde Olmakla İtham Eden Anekdotalar

Genel olarak söylemek gerekirse şüara tezkireleri şairleri tanıtmak amacından çok onları karalamak için yazılmış gibidir. Bunun en belirgin örneği de şairlerin cinsel tercihlerinin ve gönül ilişkilerinin anlatıldığı bölümlerde karşımıza çıkar. Latîfî ve Âşık Çelebi'nin iddiasına göre çalışmamız çerçevesinde incenen 204 şair içerisinde aile yaşantısı ahlâki ve İslâmî olarak kabul edilebilecek durumda olan hiçbir şair yoktur. Hemen hemen bütün şairler, ya açıkça ya da ima yoluyla, farklı cinsel tercihler ve gayri ahlâki fillerle içli dışlı olarak tanıtılır. Bu konuyla ilgili bizim tespit edebildiğimiz 17 anekdot vardır. Ancak tezkirelerin bütünü incelendiğinde bu sayının algı ve imaj değişmeden daha da artacağı şüphesizdir.

Farklı cinsel tercih ve gayri ahlâki yaşantı anekdot anlatımı dışında da karşımıza çıkar. Örneğin: Latîfî'nin konaklarda uşaklık yapan Esîrî hakkındaki

¹¹¹ "...bir gün meclis-i 'ızâmda zümre-i mevâlî ve ehâlî Aḥmed Paşanuñ bu beyti okunduḡda ulular ṡarafeyn olurlar ve her ṡaraf bir cânibe nisbet kılırlar. Beyt-i Aḥmed Paşa:

Destümi kesseñ kalur dâmân-ı luṡfuñda elüm
Dâmenüñ kesseñ ḡalur destümde luṡfuñ dâmeni

Ve biri daḡî bu ma'nâyı mütenâvil ü mutazammın merḡûm Necâtînüñ bu beytin okurlar ki Necâtî:

Şöyle muḡkem ṡutayın 'aşḡ ile ben yâr etegin
Ya elüm ḡaṡ' ideler ya keseler yâr etegin

Neâr: Bu iki beytüñ terciḡ ü temyîzinde erbâb-ı meclis tarafeyn olup meyânlarına mübâḡaâe ve münâza'a düşer. Bu münâzara ve münâza'a eñnâsında ittifâk mezkûr Necâtî Beg daḡî ol iclâs-ı ḡâşşa ḡıḡagelür. Kemâl-i inşâflarından tenezzül ve tezellül gösterüp sâbıku'z-zikrûñ meziyyet ü faziletine iḡrâr u 'tirâf kılırlar ve ehâlî-i meclise bu beyt ile cevâb virürler.

Beyt: Necâtînüñ dirisinden ölüsi Aḡmedüñ yegdür
Ki 'İsâ göklere aḡsa yine dem urur Aḡmedden

Bu beyt ile ism-i şerifleri 'İsâ idügin taşriḡ ve ḡayrı mübhemât ü şübehâtı daḡi temyîz ü taşḡiḡ itdiler." (Canım, 2000: 520-521)

iddiaları aklın ve hayal gücünün sınırlarını bir hayli zorlar. Latîfi'nin Esîri biyografisinin giriş paragrafı şöyledir:

“Âzâd olmayup iki günde bir mezâd olınduğunuñ ‘illeti buydu ki cemîle zeni ve hûb duhteri ve maħbûb puseri olmayan kapuya hizmet itmez bu şerâ’iti her kağı hânede ki bula gayrı kapuya gitmez idi. Deyyus-mizâc bir efendi isterdi ki ol hânede bir er dahî kendû olaydı. Her benâtda bir dürlü şan’atı vâfir kesb ü kâra kudreti var idi. Evüñ degme bir hırcın görmege ve efendi gibi hatun katına girmege kaşdı iderdi. Degme vakıtde kadıncuğı efendiye muhtâç itmezdi ve havârî gibi civârından gitmezdi. Zimmetinde bunca hıkk var iken kaşdı-ı ‘ukûk idüp ol nâ-cins ü bed-kış maħdûmına çiriş geçerdi. A’ni çelebisi olan lâle-hadde lalalanur ve ol padişâh-ı hüsne pašalanurdu. Bu ni’met-i bî-mininnete kâni’ olmayup ol serve yâsemen-veş şarılmak ve kadd-i elif-miyânına lâm-elif-vâr ulaşmak isterdi ve bezm-i badede hod mey-i gül-reng ile reng virürdi ve hâlet-ı mestîde gül gibi şoyup ve gonca düğmelerini çözüp lâle-veş jale gibi koyına girerdi.” (Canım, 2000: 174).

Latîfi tarafından ehl-i ‘ilm zümresinden birisi olarak tanıtılan Rıyâzî-i Üskübî hakkındaki iddiaları da Esîri biyografisinden farklı değildir. Latîfi'nin iddiasına göre Rıyâzî-i Üskübî gençlere olan ilgisi yüzünden dimağı bozulmuştur. Latîfi'nin iddiaları şöyledir:

“Ve zerâfet ‘addidüp ilhâd u ibâhate müte’allık ba’zı kelimât ihtiyâr u irtikâb itdüğü ecilden ekser-i nâs mezhebinde vüs’at ve ba’zılar ol şûret-i vüs’atı maħz-ı zerâfet ‘additdi. “Mü’mini doğrulukla yorumla” fehvâsınca tebâdür iden budur ki muşârun-ileyhüñ ekser mu’âmele ve muşâhabeti nev-hâste ve nev-heves civanlar ile olmağın “gençlerle oturup kalkmak dini bozar” muktezasınca anlaruñ meyl ü hevâsına kemâl-i ittibâ’ u inkıyâd itmekle dimâğ-ı zühd ü şalâh u felâhın fenâ ve fesâda ve hırmen-i fevz ü felâhın ilhâd u ifsâda virmiş idi. Bedi’ u ba’îd olmaya ki ihvân-ı dîn katında ol gûne ihvân u yârân ihrâb u ebâlise ve şeyâtin-i insden ‘addolunur.” (Canım, 2000: 284).

Hem Latîfi hem de Âşık Çelebi; Rahmî Çelbi'nin hüsni cemal sahibi olmasında hem fikirdir. Latîfi'nin çok ayrıntıya yer vermediği Rahmî Çelebi biyografisinde Âşık Çelebi diğer şair biyografilerinde olduğu gibi oldukça uzun bir

betimleme yapmıştır. Rahmi Çelebi; o devirde yaşayan bütün âlim, şair ve fazilet sahibi kimselerin gözdesidir. Bu durum yalnız gözde olmak seviyesinde kalmaz. Âşık Çelebi; toplumun din, kültür, ahlâk, terbiye, örf, namus kıstaslarını bir kenara bırakarak gayet normal bir durumdan bahseder gibi herkesin bu hüsn-i cemal sahibi şairle beraber olmak için can attığını ve bunu başardığını; buna muvaffak olamayanların ise talihsizliğini anlatır. Âşık Çelebi topluma ve zamana ayna olmak yerine adeta kendi fantezilerine tercümanlık yapar. Çünkü: herhangi bir toplumda ilim, din, siyaset ve sanat ehli insanların hemen tamamının bu şekilde olması mümkün görünmemektedir. Her dönem ve toplumda yanlış ilişkilere temayül eden, kültürünün ve dininin ölçülerine aykırı hareket eden, dini litaretüre göre günaha giren insanlar olmuştur. Ancak bu durum tarihin hiçbir döneminde, hiçbir toplumunda Âşık Çelebi'nin; Rahmî Çelebi portresinde anlattığı seviyeye ulaşmamıştır. Gayri ahlâki durum ve ilişkilerin arttığı toplumlar çok kısa zamanda tarih sahnesinden silinmişlerdir. Altı asır bütün Avrupa'nın askeri, kültürel, ekonomik saldırılarının hedefi olan Osmanlı Devleti'nin Âşık Çelebi'nin anlattığı bir toplum yapısına sahip olması aklın kabul edeceği bir durum değildir. Bu tespitlerimiz Âşık Çelebi tezkiresinden aldığımız Rahmî Çelebi tasvirini okuyanlar tarafından haksız görülmeyecektir.

“Deh-sâle olduğdan sonra hüsn ü cemâlle tâk-ı şeş-derde mâh-ı çehâr-deh rûzeyi kamer itdi. Ve şit u şadâsı sebeb-i gülğul-ı heft-kişver itdi. Hüsni bir mertebede idi ki ‘akl-ı küll mecnûnı ve âftâb ser-gerdân u meftûnı idi. Âb-ı hayât reşk-i zülâl-ı la'linden delükden delüğe bucağdan bucağa girüp kimesneye görünmege yüzi yoğdı ve mihr ü mâh ‘ışkında biri birine rakîb olup biri birini görececek gözi yoğdı. Mevâlî-i ‘ulemâdan, e'âlî-i ümerâdan, zurefâ-yı erkândan, şu'arâ-yı ehl-i 'irfandan, lezzet-i 'ışk ve şûriş-i şevk dadın bilenlerden bir kimesne yoğdı ki defter-i 'ışkında ismi mersûm olmaya ve ol kitâb-ı merķûmda ‘ilmi ma'lûm olmaya. Ammâ ber-mûcib-i defter-i ahvâl-i ‘âlem niçe nâ-terâşîdeler defterden çıkmış iken kalem-i kabûli ile anlara şahh yazup niçe ser-defter olacaıkları kizlik-i redd ile defterden hakk itmiş idi. Ve niçe nâ-merdlar nokta-i mevhum-ı dehânında olan hâl-i siyâh ve hâl-i nîlîye iki bir dimeyüp cân u baş virürken üç nokta koyup anlarun ‘ışkında şekk itmişdi. Egerçi âyîne-i âyîne-i gurûr-ı hüsn ü cemâlde kendin

görmüştü ammâ pâklikde niçe İskender Çelebi gibi niçe ‘âşıkları çeşme-i âb-ı hayât vaşlına mâhî-i nîm-mürde-i tabîde-dil iken şuya iltûp şusuz getürmüştü. Kimesne şeftâlû-yı lebine diş koyurmamış idi meger dendân-ı şin. Zülfine el kırmamış idi meğer şâne-i miskîn. Kimesne anunla sîne-be-sîne olmamış idi meğer mecmû’a-i eş’ârda olan mağlaş-ı şu’arâ. Kimesne anunla hem-pehlû olmamıştı meğer devât-ı rûh-ı tûtüyâ.” (Kılıç, 2010: 1345)

5.2.1.1. Âhî’yi Ayyaş ve Gayri Meşru İlişki İçinde Tasvir Eden Anekdote

Âşık Çelebi’nin anlatımından anlaşıldığına göre Âhî, Tirestinik kasabasında baba mesleğini devam ettiren bir manavdır. Babasının ölmesi ve annesinin başkasıyla evlenmesi üzerine İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’da fitratında saklı olan ilim ve marifet cevherleri ortaya çıkmış, şiir ve inşada yüksek payeler kazanmıştır. Ancak; Âşık Çelebi’nin iddiasına göre Âhî, meyhane müdavimi bir sarhoştur ve Fatih Sultan Mehmed’in türbesinde Kur’an okuyan cüzhânlardan birine âşıktır. Bunu anlatan anekdote şöyledir:

“Merhum sohbet meclisinde, içki içerken, şarabın zevkinde iken dostlar meclisinde hiç konuşmazmış. Meyhaneciler, merhumu dilsiz sanır ve bir işi yüzünden bir gün meyhaneye gelmese “dilsiz danışmend bugün gelmedi” derlermiş. Sohbet esnasında illâ konuşması gerekirse maksadını bir mısra ile ifade edip sonra yine kendi düşünce dünyasına dalarmış. Âhî; zamanın sevgilisi olan ve Sultan Mehmed mehumun türbesinde cüzhânlık yapan Dellâk-zâde’nin aşkının ateşiyle yanarmış. Hergün türbeye gider gelirmiş. Nereye gidersin diye sorduklarında ise “Türbeye gel ki benim ruhumun ferahlığını göresin.” mısrası ile cevap verirmiş. Yine bir gün meyhaneye giderken Karaman pazarına uğrayıp meze, çerez alırken dostları: “Âhî, pastırma da lazımdır.” deyince “Kızıp kendini şaraba bastırma bayram ertesi.” demiş.”¹¹²

¹¹² “Merhûm bezm-i şöhbette ve dem-i ‘işretde nûş-ı şarâbda ve meclis-i ahibbâda sâkit ü şâmit ve semt-i hamûşîye müşâmit imiş. Mey-hâneciler merhûmı dilsüz şanup bir mani’ düşüp bir gün mey-hâneye varmasa *bugün dilsüz danışmend gelmedi ya* dirler imiş. Eânâ-yı şöhbette kelâm gâyet lâzım gelse maşûdın bir mısra ile edâ ider imiş, yine ‘âlem-i fikr ü endîşeye gider imiş. Mağbûb-ı vakt olan Dellâk-zâde ki Sultân Mehemmed-i merhûm türbesinde cüz’-hân imiş, Âhî anuñ âteş-i ‘ışkı ile sûzân imiş. Türbe önünde her gün aña mülâzemet ider imiş, ne yire gidersin diyü sorduklarında

5.2.1.2. Sâni'nin Şahsında Toplumun Gayri Meşru İlişki İçinde Gösterildiği Anekdöt

Latîfi, Sâni'nin Yusuf Peygamber gibi güzel olduğunu ve bu yüzden pek çok âşığı bulunduğunu belirtir. Hatta o kadar ki âşıklarının âh ve inlemelerinden âfâk gürültü ile dolar. İşte bu âşıklarından birinin, Sâni'yi bir rakiple beraber görüp öldürmesini ve ardından kendinin de bu üzüntü yüzünden genç yaşta ölümünü Latîfi şöyle anlatır:

“Yüz güzelliğinde Yusuf gibi gayet güzel ve emsalsizdi. Güzelliği ayın ondördü ve güzellik feleğinin güneşi ve ayı iken ömür güneşi ve hayat mehtabı söndü.

Mısra': Ecel canavarı o Yusuf yüzlüyü ansızın kaptı.

Ona düşkün âşıklarından biri o gönül aldatici sevgiliyi bir rakip ile görünce cefa oku cana ve bıçak kemiğe dayanıp canı acıdığından onun canına kastedip o çok can alıcı gözlüyü katletti, vahdet âlemine gönderdi. Kendisi de bu ayrılık ile karanlık gece gibi karalar giyip, sadık sabahlar gibi yakasını yırtıp, şafak vakti gibi yüzünü kana gark edip bahar bulutları gibi gözyaşı döktü. Sonunda sabır ve tahammül edemeyip ardından ahirete gitti.”¹¹³

Mısra' Türbeye gel ki benüm rûh-ı revânum göresin

mısra'ı ile cevâb virür imiş. Bir gün yine mey-hâneye gitmelü oldu da yârân Karamanbâzârı'na uğrayup nuql alurken *Âhi basdurma dahi lâzımdur* diyicek mahalde

Mısra' Germ olup kendüñ meye başdurma bayram irtesi

dimiş.” (Kılıç, 2010: 393-394)

¹¹³ ” Hâkka budur ki Yûsuf-miââl kemâl-i cemâlde gâyetde güzel ve güzellikte Yûsuf gibi bî-bedel idi. ... Hüsni ayınuñ çâr-dehi ve hüsni ü bahâ feleğiniñ mihr ü mehi iken âftâb-ı 'ömrüne husûf-ı zevâl ve mehtâb-ı hayâtına kûsûf-ı intikâl irdi.

Mısra': Kâpdı ol Yûsuf-cemâli nâgehân gürg-i ecel

‘Akıbet ‘uşşâk-ı müştâkîndan biri ol habîb-i dil-firîbi rakib ile görüp tîr-i cefâ cana ve bıçak üstühvâna irüp canı acıdığından cânına kaşd idüp ol çeşm-i kattâli katl itdi ‘âlem-i vahdete gönderdi ve kendü dahî bu firâk u iftirâk ile şeb-i muzlim-şifât karalar giyüp ve şubh-ı şâdık-vâr yakalar çâk idüp şafağ-girdâr ruhsârelerin hûna gark ebr-i bahârlaym bârân-ı eşke gark oldı ve şabr u tahammül idemeyüp âhirete ardınca bile gitdi.” (Canım, 2000: 203-204).

Divan şiirinde sevgilisi uğruna ölme, öldürme gibi mecazi kullanımlar Latîfi tarafından gerçek gibi işlenerek soyut ve hayali olan Divan şiiri dünyası gerçek hayata aktarılmıştır. Böylece gayri meşru isteklerin peşinde bir hayat yaşayan, gayri meşru aşkı için cinayetler işleyen insanların yaşadığı cinnet halinde bir toplum manzarası resmedilmiştir. Âşık Çelebi’de de benzer tavrı görmek mümkündür. Örneğin Ferdî biyografisinde böyle bir cinayet ayrıntılı olarak anlatılır (Kılıç, 2010: 1169-1174). Bu ve benzeri ifadeler, tezkirelerdeki anlatımı mecazi anlamlar yükleyerek yorumlama çabalarını da anlamsız kılar.

Âşık Çelebi de Sâni’nin yüz güzelliğini mübalağalı cümlelerle anlattıktan sonra Sâni’yi över görünen ama toplumun diğer kesimlerine çok ağır ithâmlarda bulunan şu ifadeleri kullanır: ”Mezbûr sâ’ir dil-berler gibi erâzil-perest ve bâde-i hüsn ile sermest ve câm-ı ‘ırzı seng-i ta’n-ı bed-hâhla şikest degül idi.” (Kılıç, 2010: 1484). Hem Âşık Çelebi’nin hem de Latîfi’nin tezkirelerinde “dilber” sözcüğünü genel olarak “güzel erkek” anlamında kullanmış olmaları bütün bir toplumu zan altında bırakan olumsuz ifadelerdir.

5.2.1.3. Halil-i Zerd’in, Ahmet Çelebi’nin Sevdiği İle Gayri Meşru İlişki İçinde Olmakla İtham Edilmesi

Halil-i Zerd, Sarı Halil olarak bilinen ve divan kâtipliği yapan bir şairdir. Lami’î Çelebi’nin arkadaşlarındandır. Zamanının zariflerinden birisi olduğu belirtilir. Âşık Çelebi’den alınan aşağıdaki anekdotta Halil-i Zerd yakın arkadaşı olan Ahmed Çelebi’nin sevdiği birisiyle gayri meşru ilişki içinde olduğu iftirasına maruz kalması anlatılır:

“Çoğu zaman İstanbul’da ve Bursa’da büyüklerin fasih konuşanları ve divan üyerinin hüner sahipleriyle beraber olurdu. Mısır’da sancak beyi olan ve eskiden divan üyelerinin zariflerinden olan Bursalı muhasebeci Ahmed Çelebi ki, arkadaşlarının beğenilmiş, divan kâtiplerinin bilgilisi ve hünerlisi idi. Onun evi

bekârların tekkesi ve bahçesi ise İshak Çelebi ve âlimlerin rindlerinin ferahlama yeri idi. Merhûm Sarı Halil çoğu zaman onunla olurdu.”¹¹⁴

Anekdotun gerisini daha önce “Halil-i Zerd’in Bir Günah İması Üzerine Kâbe’ye Yerleşip Orada Ölmesi” başlığı altında işlediğimiz için o bölümden aynen aktarıyoruz:

“Ahmed Çelebi’nin kendine özel bir dilberi vardır diye hasetçiler ittifak ederler. Bunlar Ahmed Çelebi’ye “Dertli Halil dilberine gönül verdi, yaratılışının azgınlığı edeb bağıını kırdı” diyerek nifak çıkarırlar. Hatta bazıları latife, bazıları gerçek “Halil’i dilbere el uzatırken, zevk meydanında, nefsi mutluyken gördük” derler. Bunun üzerine Halil utanır, sıkılır ve yürüyerek hacca gitmeye niyet eder. Oraya varıp Ka’be yakınlarına yerleşir ve surre alaylarından gelen az bir şeye kanaat eder. Namaz kılışı ve övülmüş halleri halk arasında yayılmış sonra burada ölmüştür.”¹¹⁵

5.2.1.4. Halil-i Zerd’in Lâmi’î Çelebi’nin Oğluna Olan İlgisini Anlatan Anekdot

Âşık Çelebi’nin tarafsız gibi görünerek dedi kodu, iftira olarak bahsettiği fakat; farklı yollardan doğruluğunu onayladığı anekdotlardan biri de Halil-i Zerd hakkında anlatılan aşağıdaki anekdotdur. Halil-i Zerd hakkında önceki anekdotta iftira olarak anlatılan gayri meşru ilişki iddiası hemen devamında anlatılan aşağıdaki bölümle adeta Âşık Çelebi tarafından doğrulanır. Anekdot şöyledir:

¹¹⁴ “Niçe zemân İstanbul’da vü Bursa’da ekâbirüñ suhanverleri ve erkân-ı divân ehl-i hünerleri ile olurdu şoñra Mısr’da sancağ beği olup evvel zemânlarda zurefâ-yı erbâb-ı divândan olan Burusalı muhâsebeci Ahmed Çelebi ki akrânınuñ güzîdesi ve rûzgâruñ gürg-ı bâ-rân-didesi ve küttâb-ı divânuñ dânişveri vü hüner-verzîdesi olup evi erbâb-ı tecridüñ hânkâhı ve bâğçesi İshâk Çelebi-i merhûm ve sâ’ir rindân-ı ‘ulemânuñ teferrücgâhı idi, merhûm Sarı Halil ekâer-i zemânda anuñla olurdu (Kılıç, 2010: 1534-1535).

¹¹⁵ İttifâk Ahmed Çelebi’nün kendüye mahşûş bir dil-beri ile ser ü kârı vardır diyü hussâd ittifâk iderler. Halil-i derdmend dil-berüne gönül virdi, tevsen-i tab’-ı tünd-gâmı peyvend-i edebi kırdı kuruya girdi diyü Ahmed Çelebi’ye nifâk iderler belki ba’zılar Halil’i dil-berle latife vü bâzîde belki dest-i dirâzîde belki hınk-ı nefsi meydân-ı zevkde, vaqt-i hınkda terk ü tâzîde gördük dirler. Halil’e haclet ‘arız olup piyâde sefer-i hacca niyyet eyledi. Anda varup Ka’be vü Taybe’de ikâmet ve cüz’i surre ile kanâ’at eyledi. Haylî şalâh hâli ve sûtûde hışâli şâyi’ oldı. Ba’dehu mevti vâkı’ oldı.” (Kılıç, 2010: 1534-1535).

“Lâmi’î merhumun İbrâhim adında Pertevî mahlaslı bir oğlu vardı ki bütün halkı aşkından öldürdüğü için adı geçen Halil’i gamzesinin okuyla kurban etmede İsmail’e benzetmiş ve aşk ateşiyle yerini Halil ateşi etmişti. Bursa’nın güzel yüzlülerinin ve şairlerinin toplanma mekânı olan Şems meyhanesine bir gün güneş gibi şeref vermişti ki Halil’in talihi böylece saadet ışığı bulmuştu. Pertevî, sabah gün doğar gibi Şems meyhanesinin kapısını ve duvarını nurunun parlaklığı ile güneşi kıskandıracak kadar aydınlatır. Orada olan Halilî yanağının akdettiği ışıkla hayat bulur. Elinde olmadan bu beyti söyleyip meclis ehli içinde bir bülbül olur.

Beyt: Ey padişahım, yanağının güneşinin parlaklığı yüzümüze ziya verdi ve Şems meyhanesine yine gün doğdu.”¹¹⁶

Âşık Çelebi, anekdotta Hz. İbrahim’in oğlunu kurban etmesini anlatan kıssaya telmih yaparak, din dışı olan durum ve olayları dini terminoloji aracılığı ile anlatma üslubunu kullanır. Bu üslûpta din dışı ve gayri ahlaki durumları, hikâyeyi okuyan Müslümanlara şirin gösterme gayreti sezilmektedir.

5.2.1.5. Ferdî İle Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa Hakkında Gayri Meşru İlişki Olduğu İddiasında Bulunan Anekdot

Ferdî, hem Latîfî’ye hem de Âşık Çelebi’ye göre İstanbul’da yaşayan bir devşirme yeniçeridir. Mustafa Ağa adlı bir yeniçeri ağası Âşık Çelebi’nin ifadeleriyle “mezkûr Ferdî’nün ‘âşık-ı şûrîdesi ve cefâ-dîde vü sitem-keşîdesi, zahm-ı hadeng-i ‘ışkınıñ şikestesî, âhîr tiğ-i gamzesinüñ küştesidür.” (Kılıç, 2010: 1159). Âşık

¹¹⁶ “Lâmi’î-i merhûmuñ İbrâhîm nâm Pertevî mahlaş hem-pence-i âftâb bir oğlu var idi ki sâ’ir halkı küşte-i ‘ışk itdüğinden gayri mezbûr Halil’i tiğ-i gamzesiyle kurbân itmekde mânend-i İsmâ’îl ve âteş-i ‘ışkıyla yerini nâr-ı Halil itmiş idi. Şems meyhânesi ki Bursa’nuñ mâh-rûlarına menzil ve şu’arâ vü erbâb-ı tab’ına mahfildür, bir gün meger şeref-i âftâb olmuş idi ki Halil’üñ tâlî’i lem’a-i sa’âdet bulmuş idi. Pertevî seherî gün toğar gibi toğrı Şems meyhanesinüñ der ü divârın tâb-ı envârıyla reşk-i burc-ı âftâb eyler, Halil hâzır bulunup pertev-i ‘aks-i ruhuyla neşv ü nemâ bulur, bediheten bu beyti söyleyüp ehl-i meclis içinde bülbül-i gûyâ olur.

Beyt Pertev-i mihr-i ruhuñ bezmümüze virdi ziyâ
Şems mey-hânesinüñ yine günü toğdı şehâ

(Kılıç, 2010: 1536)

Çelebi; Mustafa Ağa'nın hocası olan Çıkrıkçı-zâde'den dinlediğini iddia ettiği bir hikâye anlatır.¹¹⁷

Hikâyeye göre Mustafa Ağa her zamanki gibi konağında bir eğlence meclisi toplamıştır. Bir tarafta ud çalan dilberler, diğer tarafta mey dağıtanlar, raks edenler vardır. Âşık Çelebi, Mustafa Ağa ile beraber diğer yeniçerileri de çok ağır ithâmlarla tarif ve tasvir eder. Mustafa Ağa, eğlence meclisinde kendinden geçtiği bir zamanda Yavuz Sultan Selim'in kendisine hediye ettiği çok kıymetli hançeri Ferdî'ye hediye eder. Mustafa Ağa ile beraber geçen gecenin sabahında Ferdî hançerle beraber evine gitmek isterken Ağa'nın adamları hançeri alıkoyarlar. Bunun üzerine Ferdî üzüldür ve birkaç gün Mustafa Ağa'nın konağına gelmez. Bu duruma çok kederlenen Mustafa Ağa atını hazılatır, hocası Çıkrıkçı-zâde ve birkaç adamıyla beraber Ferdî'nin evine gelir. Kapıyı babası açar. Aralarında değil Müslüman Osmanlı toplumuna mensup iki kişinin arasında geçmek ahlaken en düşük seviyedeki insanların arasında bile geçemeyecek derece örf, gelenek, temel insani değerler, evrensel ölçüler ve dinin kabul etmeyeceği türden bir konuşma geçer. Sonunda babası Ferdî'yi Mustafa Ağa'ya onunla birlikte olması için vermeye razı olur.¹¹⁸ Mustafa Ağa, Ferdî'yi atının arkasına attığı gibi dörtlü oradan uzaklaşır. İki gün, iki gece Ferdî ile Mustafa Ağa beraber vakit geçirirler. Daha sonra bir yeniçeri isyanı patlak verir. İsyanda Mustafa Ağa öldürülür. Bu ilişki de böylece bitmiş olur.

Âşık Çelebi pek çok olumsuz mesajı içeren bir hikâyeye anlatmıştır. Güya bütün toplum en alt tabakadan en üst tabakaya kadar bir şekilde gayri meşru ilişkinin içindedir. Bu kirliliği ya Ferdî ile Mustafa Ağa gibi kişiler bizzat yaşar, ya Çıkrıkçı-zâde gibi hoca konumunda bulunan kişiler ve diğer toplum kesimleri ilişki içinde olamasa da onaylar; ya da Ferdî'nin babası gibi onaylamamakla beraber bu duruma karşı da çıkmaz. Müslüman-Türk toplumunun içinden çıkmış bir kişi olan Âşık Çelebi'nin; sosyolojik gerçeklere tamamen aykırı bu ve buna benzer durumları

¹¹⁷ Âşık Çelebi tarafından anlatılan hikâyeye oldukça uzun ve ayrıntılı olduğu için orijinal metin buraya alınmamış, hikâyenin kısaca özetlenmesi tercih edilmiştir. Hikâyenin orijinal anlatımı için bkz (Kılıç, 2010: 1159-1169)

¹¹⁸ Aynı mesaj Latîfi tezkiresinin Şeyh Rûşenî maddesinde de Hızır adlı medrese talebesinin ailesi ile Şeyh Rûşenî arasında da geçiyor ki Osmanlı toplumunu bütün müesseseleriyle kötileyen bu olumsuz mesaj tezkirelerde anlatılan anekdotların ana omurgasını oluşturmaktadır.

bu kadar yoğun ve hiç eleştirmeden hatta özendirerek ve abartarak anlatması şaşırtıcı bir durumdur. Bu anlatım tarzı ve bakış açısı bizde eserin zihniyet tenkidinin yanında kâğıt, mürekkep ve hat analizinin mutlaka yapılması gerektiği düşüncesini uyandırmıştır. Edebiyat eleştirmenleri ve araştırmacıları tarafından Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinin hatta tezkire türündeki bütün eserlerin iç ve dış tenkitinin yapılması gerekmektedir.

Ayrıca bu anekdotta Âşık Çelebi devşirme sistemine ve sistem içindeki yeniçerilere çok ağır ithâmlarda bulunur. Âşık Çelebi yeniçerileri “Kimi tersâ-beçeler ki henüz Türkçeye dilleri dönmez, emmeğe muhtâc ve herbiri bir ‘acemi-oğlandır”, “Ve kimi kuloğulları rûsbıldardur ki her birinüñ zaħm-ı nigâh-ı çeşm-i bâdâmı cân u ciğerde tûfeng fındıkından artuğ işler ve düzdâne nazarları ciğerlere geçer, cânlara değer.” (Kılıç, 2010: 1159-1160) cümleleriyle tarif eder. Yeniçeriler ocak ortadan kaldırılana kadar Osmanlı askeri teşkilatının en önemli ve ana unsuru olmuştur. Osmanlı toplumuna mensup aydın kimliği taşıyan, üstelik seyyid olan birisinin, askerinin cihat yükünün büyük kısmını başarıyla taşıyan yeniçeriler hakkında bu kadar ağır ve kötüleyici ithâmlarda bulunmasını ve bu ithâmlara karşı yeniçerilerin, eserin takdim edildiği Sultan II. Selim’in ve dönemin diğer aydınlarının her hangi bir tepki vermemiş olmasını anlamak bizim açımızdan oldukça güçtür.

5.2.1.6. Hayâlî Bey’i, Âşık Çelebi’yi ve Toplumu Ahlâksız ve Ayyaş Olarak Gösteren Anekdote

Âşık Çelebi’nin hacim olarak en fazla bilgi verdiği isimlerin başında Hayâlî Bey gelir. Âşık Çelebi, Hayâlî Bey’i medresede öğrenci olduğu ilk yıllardan beri yaklaşık 20 yıldır tanıdığını söyler. Âşık Çelebi’nin anlatımına göre Hayâlî Bey, Âşık Çelebi’ye değer vermekte, iltifat etmektedir. Hatta bazen yazdığı şiirleri ilk Âşık Çelebi’ye okumakta onun şiirleri ile ilgili görüşlerine ve düzeltmelerine itibar etmektedir. Her ikisi zaman zaman değişik meclislerde bir araya gelirler. Bunlardan biri de Selîmi Muslı’nın köşkünde bir sünnet merasimi vesilesi ile toplanmalarıdır. Hayâlî Beg sarhoş bir eda ile köşke gelir. Davetliler arasında bulunan Turak Balı denen birini görür ve iştiyakla göğüs geçirir. Âşık Çelebi kendisinin de o meclisteki

biriyle alakası, münasebeti olduğunu söyler fakat onun ismini söylemez. Selim Muslı'nun köşkünde yaşanan akşamı Âşık Çelebi'nin anlatımından takip edelim:

“Münasebetiz bir rakip ve gürültücü, fitneci, boyu uzun ve çarpık bir adam da köşkün kapısında bekçi idi. Onlar (dilberler), bununla (Hayâlî Bey) karanlık bulutların ardındaki güneş gibi gizliydi ve sanki perdeli bir fanus içindeki parlak mum idi. Bu halde Hayali keyfin galebesi ile hale uygun beyitler okuyup bütün gizli sırları keşfetmiş ve isteklerini söylemişti. Dilberin hatırı mecliste bu sözlerden kırılıp, Hayali Bey'in gücünden ve hışmından korkup söyleyemedi ama bakışla, boyun eğmeyle ve saçını bağlayıp ve kaşını çatmayla yetinmeyip güzellik nazının gereğince alt dudağı ile laf atarak, sövüp saydı. Hayali Bey dilberin başkasını sevdiğini anladı ve hemen bu matlayı okuyarak gerçeği fark etti.

Matla: Güzel yüzlü sevgilinin bana yaptığı düşmanlık cana zevktir. Niçin zevk etmeyim ki? O bana gayp âleminden bir armağandır.

Bana nazire söylememi teklif etti. Görünen duruma şöyle nazire söyledim:

Matla: İblis rakip ki güzel yüzlü sevgilinin sarayının bekçisidir. Aniden gelen bir bela ve semadan inen bir kazadır. ¹¹⁹

Aynı gecenin devamında o mecliste bulunan Bahtiyâr isimli bir Ermeni vardır. Aslında anlatılana bakılınca Hristiyan bir Ermeni'nin orada bulunanların duasıyla Müslüman olması anlatılmaktadır. Ancak Âşık Çelebi'nin kullandığı üslup ve tercih ettiği sözcükler olayın Bahtiyâr isimli bir Ermeni'ye meclistikelerin

¹¹⁹ “Bir rakîb-i nâ-sâz ve ‘arbede-cûy u fitne-perdâz kec-endâm u bâlâ-dırâz harîf dahî ol köşk kapısında nıgehân idi. Anlar bunuñla ebr-i tîre ardında mihr-i sipihr gibi pinhân gûyâ perde-i fânûs içinde şem’-i tabân idi. Bu hâlde Hayâlî galebe-i keyfiyyetle münâsib-i hâl ba’z -ı ebyât okıyup ve bi’l-cümle keşf-i râz ve ‘arz-ı niyâz itdi. Dil-ber bu encümende bu vaz’dan âzürde-hâtır olup hâzırlar dehşetinden ve Hayâlî Beg’ün satvetinden havf idüp izhâr idemeyüb ammâ gamze-künân, ser-fürü ve girih-i zülf ü çîn-i ebrû ile dahî kanâ’at idemeyüb ber-muktezâ-yı istignâ-yı hûbî ve celâl-i kemâl-i mahbûbî zir-i leb harf-zenân ve ta’ne-künân, de- hân-cünbân oldı. Hayâlî Beg çün dil-berün sevdüğine vâkıf oldı, bedîheten bu matla’ı okıdı ve ‘ârif oldı.

Matla’ Nigâruñ itdüğü düşmân baña zevk-i cânîdür
Nice zevk itmeyem ki ‘âlem-i gayb armağandır

Haķîre nazîre tekellüf itdi, zuhûr iden hasb-i hâli nazîre zımnında bu vech ile edâ itdüm, okıdum.

Matla’ Rakîb-i dîv kim kaşr-ı nigâruñ pâsbânıdır
Belâ-yı nâ-gehânîdür kazâ-yı âsmânîdür

(Kılıç, 2010: 1551-1552)

duyduğu ilgi ve Hayali Bey'in ona hitaben yazdığı beyit şeklinde anlaşılmasına yol açar. Ya da Âşık Çelebi'nin gerçek amacı budur. Çünkü daha önce de pek çok kez gayri İslâmî ve ahlâkî durumları İslâmî kavramlarla harmanlayarak anlatmıştır. Âşık Çelebi'nin anlatımı şöyledir:

“O mecliste Bahtiyâr isimli bir Ermeni güzeli vardı ki etrafı âşıkların kanlı gözyaşları ile Ermeni gülü ve eşiğinin taşı aynı Yemen akiki idi.

Gece ihtiyaçları örten bir ruhban, yeni ay koltuğunda sarı bir haç gibiydi.

Şirin güzel ki Ermeni diyarının güzeller şahı idi. Bu ayrılık dağında Ferhat gibi hasret taşlarıyla sinesi yaralıydı. Mavi sarığı altında yüzü görünüyordu. Sanki lacivert gökyüzünün takı altında parlayan güneşti; ya da mavi suda parlayan bir aydı. Sonunda âşıklarının duasının bereketi ile O Ermeni ayı iman nuru ile kanatlanıp Müslüman oldu. Ermeni ateşini bırakıp iman nuru oldu. O mecliste Hayâlî Bey ona bakıp bu matlayı nazm etti.

Matla: “Yine bir Mecusi güneşinin ağlayanı ve delisi oldum. Onun altından yapılmış haçı âlemin güneşine baş eğmez.”¹²⁰

5.2.1.7. ‘Ali Bâlî ve Dürûdger-zâde Seydî Çelebi Hakkında Ahlâksızlık İddiası

Bu anekdotta Hayâlî Bey'in yakın çevresinde bulunan iki kişi ile ilgili gayri ahlâki bir olaya Hayâlî Bey'in şiirle verdiği tepki anlatılır. Ancak Serrac ‘Ali Bâlî ve önemli bir şahıs olduğu anlaşılan Dürûdger-zâde, Seydî Çelebi hakkında ahlâksız bir

¹²⁰ Ol meclisde Bahtiyâr nâm bir Ermeni güzeli vardı ki etrâf-ı kûyî eşk-i hûnîn-i ‘uşşâk ile gül-i Ermenî ve seng-i âstânî ‘ayn-ı akîk-i Yemenî idi, anuñ deyr-i ‘ışkında

Li-muħarririhî Şeb ezrak-pûş ruhban idi güyâ
Meh-i nev koltuğında zer çelîpâ

Şîrîn ki diyâr-ı Ermen’e husrev-i hûbândı, bu kuhsâr-ı fûrkatde Ferhâd gibi seng-i hasretle sine-kûpândı; destâr-ı mâ’î altında çihresi ki nümâyândı, güyâ ki tâk-ı nîlgün-i âsmânda âftâb-ı tâbândı yâhud burc-i âbîde mâh-ı dıraşşandı. Âhîr bereket-i du’â-yı ‘uşşâk ile ol mâh-ı Ermen’de nûr-ı imân berk urup müselmân oldu. Nâr-ı Ermen’den bedel nûr-ı imân oldu. Ol meclisde Hayâlî Beg’üñ nazarı aña tokınup bu matla’ı nazm itdi.

Matla’ Yine bir muğ-beçe mihrünüñ oldum zâr u şeydâsı
Baş eğmez âftâb-ı ‘âleme zerrin çelîpâsı

(Kılıç, 2010: 1551-1552)

iddiada bulunurlar. Bu Âşık Çelebi'nin anlatımına göre iddia değil gerçekten yaşanmış bir ahlaksızlıktır. Anekdote şöyledir:

“Adı geçen merhumun ahlâk güzelliklerinden biri saçma, uydurma sözlere ve hicive meyilli değildi. Kimsenin hakkında nazım ve nesir kötü söylemezdi. Ancak Serrac ‘Ali Bâlî zamanın dilberlerinin eşsizi ve o asır delikanlılarının şehir süslerinin şahı idi. Hayâlî Bey her zaman “Ben zamanımda üç dilber gördüm onların dördüncüsü olmaz. Dört felekde güneş bile güzellikte bunlarla bir olmaz” derdi. ‘Ali Bâlî’yi de onlardan biri sayardı. Bir süre kendi yanına aldı. Sonra Dürûdger-zâde Seydî Çelebi yanına aldı. Bu kişi sohbet halkasına dâhildi ancak eziyet eden eşkıya bir kişi idi. Merhûm ‘Ali Bâlî onunla hem-dem olmuştu. Bir gece ‘Ali Bâlî arkadaşları ile anlaşıp, sarhoş olup kıyamete kadar levh-i mahvda kalacak iz gibi, zamanın yüzünde zillet yarası ve zarar olacak kötü fiili işleyip yani namus eteği gibi bir uzvu yırtıp kendilerinin temiz olmayan fiillerini ve günahlarını defterlerine yazdıklarında Hayâlî Bey elinde olmayarak bu kıtayı demiştir:

Kıta: Seydî'nin başına gelen ahlâksızlığın konuşulduğunu duyunca ‘Ali Bâlî güldü. Çok zaman geçmeden onun da başına Seydî'nin başına gelen geldi.”¹²¹

5.2.1.8. Sehâyî'nin Gayrî Meşrû İlişki İçinde Gösterildiği Anekdote

Bu anekdote “Sehâyî'nin Sakallı Olan Sevdiğine ve Sakalına Yaptığı Hakaretler” başlığında incelenmiştir. Anekdotta şair Sehâyî sevdiği delikanlının sakal bırakması üzerine ona hitaben sakalına hakaret dolu bir şiir yazar. Burada

¹²¹ “Merhûm-ı mezkûruñ cümle mehâsin-i ahlâkından ve tîb-i a'râkıdan biri dahı buydı ki hezl ü hicve mâ'il degül idi ve kimesnenüñ hakkında nazm u neâr ile bed söylemege kâbil degül idi. Ancak Serrâc ‘Ali Bâlî ki zemânî dil-berlerinüñ bî-hem-tâsı ve ‘aşrı cevânlarunuñ şûh-ı şeh-rârâsı idi ve Hayâlî Beg her zemânda *ben zemânumda üç dil-ber gördüm anlara râbi' olmaz, felek-i râbi'de hürşîd dahı bunlardan hûb tal'atla tâli' olmaz* dir idi, ‘Ali Bâlî’yi anlardan ‘add iderdi. Bir zemân kendü yanına alup ba'dehu Dürûdger-zâde Seydî Çelebi ki dâhil-i şöhet ve kâbil-i muşâhabet idi ammâ sitem-i zarîf ve eşkıyâya harîf idi. Merhûm ‘Ali Bâlî anuñla hem-dem olup bir gece ba'z ı a'vânı ile ittifâk idüp mestâne kıyamete dek levh-i mahda olan nişâne gibi ruhsâr-i rûzgârında dâg-ı zillet ü hasâr olacağ fi'l-i şeni' idüp ya'nî dâmen-i 'ırzı gibi bir 'uzvın deride ve kendülerüñ fi'l-i nâ-pâklerin 'unvân-ı seyyi'ât-ı her defter ü ceride itdüklerinde Hayâlî Beg bî-ihtiyâr bu kıt'ayı dimişdür.”

Kıt'a Seydî'nüñ çok s...dügin evvel
‘Ali Balî işidüben güldi
Çok zeman geçmedin anuñ dahı
Başına Seydî hâlleri geldi (Kılıç, 2010: 1552-1553)

sakala hakaret olduğu gibi Sehâyî hakkında ciddi bir gayrî meşrû ilişki iddiası da vardır (Canım, 2000: 299-300).

5.2.1.9. Sûzî'nin Gayri Ahlâki Aşk Tasviri

Âşık Çelebi; Sûzî maddesinin neredeyse tamamında Remzi Çelebi ile Sûzî'nin, Kadı Mahmut'un oğlu 'Ömer Çelebi'ye âşık olmaları iddiasını anlatır.

“Pirizren şehrindendir. Talebeliği zamanında büyük kardeşi Nehârî ile yerinde zikredilen merhum Remzi Çelebi, Kadı Mahmud'un oğlu, asrının güzellikte emsalsizi olan Ömer Çelebi'ye âşık olurlar. Kaza-yı İlâhî Ömer Çelebi'nin ömür gülünü ecel rüzgârı berbat eder, bülbülleri her köşede yuvalanıp feryad eder. Remzi Çelebi ilimle meşgul olarak zamanın kahır zehrine deva bulur. Suzî'nin ateşi azalmadığı için gözyaşlarının ateş şeraresi gibi akışı azalmaz ve hasret yarası ile ayrılık zahmeti kitap yapraklarının pembesi ve kâtip kalemlerinin fitili ile iyileşmez. Akli öyle perişan olur ki yıllarca uğraşsa da bir yere diremez. İş ve ilim hazlarının izleri kalbinin sayfalarından hicran suyu ile öyle yıkanır ki; artık hat yazmaya kabiliyeti kalmaz ve idrak aynası gam kiri ile öyle kederlenir ki bundan sonra düşünce gelinine nazlanmaya izin vermez. Rumeline gidip yoldan ayrılır. Evlenip hatır kuşunu kesret tuzağına düşürür.”¹²²

¹²² “Şehr-i Prezrin'dendür. Sûhtelığı zemânında birâder-i büzürgteri Nehârî ile Remzî Çelebi-i merhûm ki yirinde mezkûr olur, ikisi dersde ve kâzî Mahmûd oğlu 'Ömer Çelebi ki 'aşrınıñ hüsn-i şûret ile bî-nazîri ve luţf-ı tab' ile dil-pezirî imiş, anuñ 'ışkında şerîk imişler. Kaza-yı İlâhî 'Ömer Çelebi'nüñ gül-i 'ömrin şarşar-ı ecel ber-bâd ider, bülbülleri her küşede yuvalanıp feryâd ider. Remzî Çelebi tiryâk-ı şugl-ı 'ilm ile zehr-i kahr-ı dehre devâ bulur. Sûzî-i miskinüñ âteşi temkin bulmadığı cihetden seyl-âb-ı sirişk-i dîde-i nengîn ile teskîn bulmaz ve dâğ-ı hasret ve zaĥm-ı fûrĥati penbe-i evrâk-ı kitâb ve fetîl-i hâme-i kitâbet ile oñulmaz. Mecmu'a-i 'aklı bir vech ile perîşân olur ki yıllarla cehd idüp bir yire diremez. Hıtuţ-ı huzûz-ı 'ilm ü şugl saĥâ'if-i kalbinden âb-ı hicrân ile bir mertebe yoyulur ki artuĥ ĥatt yazılmaĥa kâbiliyyet kalmaz ve âyîne-i idrâkin jeng-i gam öyle mükedder ider ki min-ba'd 'arûs-ı muţâla'a cilveger olmaĥa şûret virmez. Rûmili'ne gidüp tarîĥden ferâĥat ider. Evlenüp murĥ-ı hâtırın giriftâr-ı dâm-ı kesret ider.” (Kılıç, 2010: 1006-1007).

5.2.1.10. Gazâlî'nin Hamamında Yaşanan Gayri Meşrû İlişkiler Bağlamında Bütün Toplumun Ahlâksız Gösterilmesi

Âşık Çelebi; Gazâlî'nin yakın arkadaşları olan Derviş Çelebi'yi ve Sirkeci Bahşi'yi uzun uzun anlattıktan sonra sözü Gazâlî'ye getirir. Gazâlî'nin bu iki dostuna olan yakınlığından dolayı Beşiktaş semtine yerleştiğini anlatır. Beşiktaş'a yerleşmesi ise başından itibaren ayrıntılı olarak hikâye edilir. Devrin ileri gelenlerinden olan ve devlet adamlarınca itibar gören Gazâlî pek çok caize ve ihsana nail olmaktadır. Vezirlerden Kasım Paşa kendisine sekiz bin akçe verir. Mustafa Paşa ise söz verdiği miktarı veremediği için ölür. Mustafa Paşa'nın Edirne yakınlarında yaptırdığı köprü de bitirilemez. Bunun üzerine Gazâlî bu olaya bir tarih düşürür. Mustafa Paşa'nın hanımı Gazâlî'ye yüz altın verir. Gazâlî bütün bu paraları bir araya getirip Beşiktaş'ta bir ev ve yanına da mescitle hamam yaptırmaya karar verir. Hamama bir de havuz yaptırır. Âteşî adlı bir dervişi oraya bekçi tayin eder. Gazâlî'nin yaptırdığı hamamın İstanbul'daki mahublar tarafından ne kadar çok ilgi gördüğünü Âşık Çelebi şöyle anlatır:

“Âteşî isimli bir ateşli dervişi zaviyede (hamam) oturmak üzere görevlendirdi. Memi Şah adlı tüysüz, sakalsız yüzlü bir oğlu vardı ki gören elinde olmadan ateşine yanardı. Birader (Gazâlî) onun güzellik mumuna pervane oldu ve aşk hazinesine virane ve kıvrımlı saçının zincirine divane olup aşk hastası olduğunda güzellik nuruna kanat çırpı. Herşeyden önce hamamı tamamladı ve tellaklarını gümüş vücutlu servilerden seçti. Havuzu olduğu için “Kaplıca” diye ünlendi. Âteşî-zâde'yi hamama alet-i hengâme eyleyip kendisi ise hamamcı yerine geçip etrafı izlemeye başladı. İstanbul dilberleri her taraftan o hamama geldiler. Ayrılık ateşiyle yanmış pek çok âşık gidip o hamamda nefislerinin şiddetli arzularını şehvet suyuna yaktılar. Seçkin kimseler ve halk içerde yer bulamayınca dama çıkıp camdan baktılar. Birader Efendi gümüşten gül renkli peştemaller yaptırdı. Hademeler şevkden peştamal giyip, tellaklar kese attılar.¹²³

¹²³ Âteşî nâm bir dervîş-i pür-sûzî zâviye-nişîn itdi. Memi Şâh adlu bir yalûñ yüzli oğlu var idi ki gören bî-ihtiyâr 'alevî olurdu, Birâder anuñ şem'-i hüsnine pervâne ve genc-i 'ışkına vîrâne ve zencîr-i zülf-i meftûlüne dîvâne olup haste-i ışkı olduğda fûrûğ-ı hüsnin şem'-i bâlîn itdi. Cümleden evvel hammâmı temâm itdi ve dellâkların birer serv-i sîm-endâm itdi. Havzı olduğu cihetden Kaplıca diyü nâm itdi. Âteşî-zâde'yi hammâma alet-i hengâme idüp kendü hammâmçı yirinde geçüp ârâm itdi.

“İstanbul hamamları boş kalınca pek çok hamamcı borçlanıp işsiz kaldılar, serseri oldular. Pek çoğu hapsedildi ya da boyunlarına ipler takıldı, tellaklar para kazanamadıkları için ellerini ovdular. Hademeler kurnaya ve şadırvana su salmaktan el yudular. Hamamlarda keçe işleyen keçeciler, keçelerini sudan çıkaramayıp hamamlar başalarına dar oldu.¹²⁴

Anekdotun devamında anlatıldığına göre Sahn’da müderris olan Pîrî Paşa oğlu Mehmet Çelebi de bir hamam ve içine havuz yaptırdı. Bu hamam da zariflerin ve güzellerin toplandığı bir hamam olur. Mehmed Çelebi’nin hamamı Gazâlî’nin hamamına olan ilgiyi azaltınca Gazâlî ağır ifadelerle tarizler söyler. Bundan incinen diğer hamamcılar Gazâlî’yi İbrahim Paşa’ya şikâyet ederler ve hamamın içindeki havuz yıkılır. Bu durumdan çok incinen Gazali Hicaz’a gitmeye niyetlenir.

Anlatılan 16. yy İstanbul manzarası en kötü niyetli batılı gezginlerin yazdığı seyahatnamelerden dahi daha ağır ithâm, iddia ve tasvirlerle doludur. Tezkire yazarlarına göre İstanbul’un neredeyse bütün ileri gelenleri gayri ahlaki yaşantı ile iç içe anlatılır. Maddi imkânı olanlar içinde pek çok ahlaksızlığın yaşandığı iddia edilen hamamları yaptırmak için adeta yarışır. Anlatılan şehrin İstanbul olduğu söylenmese, akıllara ahlâksızlıklarından dolayı helâk olan kavimlerin yaşadığı Sodom, Gomora gibi şehirler gelir. Hikâyenin her kelimesinde Müslüman-Türk toplumuna karşı duyulan kin ve öfkenin, bu toplumu itibarsızlaştırma amacının ve gayretinin izleri görülür. Hikâye kendi içinde pek çok tezadı da barındırır. Örneğin: Âşık Çelebi’nin iddiasına göre Gazâlî, hayır olarak inşa ettirdiği mescidin yanına her türlü gayri ahlâki ve gayri meşru ilişkinin yaşandığı bir hamam yaptıracak kadar çelişkili bir kişiliktir. Daha da ilginç olan ise bu kadar din dışı bir hayat yaşayan ve insanların da yaşaması için zemin hazırlayan Gazâlî’nin sonunda Mekke ve Medine’ye gitmeye niyetlenmesidir. Bu satırların yazarı ya dinden bîhaberdirdir ya da

İstanbul dilberleri sû-be-sû ol hammâmıñ ayağına akdılar, niçe hecr âteşiyle yanmış ‘âşıklar varup ol hammâmıñda tevsen-i nefis-i tündkâmlarını âb-ı şehvete yaqdılar. Zurefâ-yı havâş u ‘avâm içerde yir bulımayup tama çıkup câmdan baqdılar. Birâder Efendi simin güliçelerden fûtalâr taldurup nââturlar şevkden fûta urup dellâklar kîseler pür eylediler (Kılıç, 2010: 1646).

¹²⁴ ... İstanbul hammâmları mu‘atıl olup niçe hammâmıñ hâceler fakrdan medyûn olup külhânî oldılar, niçesi habs olup dokmak gibi boyunlarına ipler taqdılar, dellâkları bî-kârlıkdan ellerin ovdılar. Nââturlar kurnaya ve şâdervâna şu salmakdan el yudılar. Hammâmlarda kiçe işleyen kiçeciler kiçelerin şudan çıkaramayıp hammâmlar başalarına tar oldı (Kılıç, 2010: 1646-1647)

bu dine düşman olacak kadar karşısındadır. Dini olanla din dışı olanın; hatta dinin şiddetle yasak ettiği durumların aynı kişi ya da toplumda varlığını aynı anda devam ettirdiği idiası pek çok biyografide olduğu gibi Gazâlî biyografisinde de karşımıza çıkar. Bu çelişkili tutum ise Âşık Çelebi ve Latîfî Tezkirelerinin kaynak değerine gölge düşürür ve zihniyetini sorgulamayı gerekli kılar.

5.2.1.11. Gazâlî'nin Âteşî-zâde Memi Şah ile Gayri Meşru İlişki İddiasını Anlatan Anekdote

Bu anekdot “Gazâlî'nin Mekke’de Ölümünü Anlatan Anekdote” başlığı altında daha önce incelenmiştir. Anekdotta hamamı yıkılan Gazâlî uzlet köşesine çekilmesine rağmen Âteşî-zâde Memi Şah adlı bir kişi ile aralarında ilişki olduğu iddiası ortaya atılır. Bu iddiayı doğrulayan ve ispatlayan şahitler de vardır. Gazâlî bu iddianın kaynağı olarak Sirkeci Bahşî adlı kişiyi görür. Onunla oldukça edepsiz bir üslûpla tartışır ve daha sonra Mekke’ye gider (Kılıç, 2010: 1649).

5.2.1.12. Ferdî'nin Gayri Ahlâki Aşk Arayışında Olan Aşığını Boğazlayarak Öldürdüğünü İddia Eden Anekdote

Âşık Çelebi; Ferdî'nin kendisinden dinlediğini iddia ettiği bir anekdotta, aklın ve hayal gücünün sınırlarını yine zorlar ve Ferdî'nin ağzından toplumun cinnet halinde olduğunu iddia eden bir hikâyeye anlatır. Bu hikâyeye de oldukça uzun olduğundan özetlenerek anlatılacaktır.¹²⁵

Hikâyeye göre Ferdî'nin her nereye gitse peşinden ayrılmayan, sabah akşam günün her saatinde karşısına çıkan; kibar, zarif ve şehir oğlanı olarak tarif edilen bir aşığı vardır. Gündüz gölge gibi onu takip eder, gece sabaha kadar başında bekler. Ferdî, onu kapıdan kovarsa o bacadan girer. Ferdî her nereye davet edilse, bundan haberdar olan aşığı Ferdî'den önce oraya gider. Bir gün Ferdî öfkeyle vurup aşığının başını yarar, gözünü çıkarır. Buna rağmen aşığı Ferdî'nin peşini bırakmaz. Ferdî'ye:

¹²⁵ Hikâyenin orijinal anlatımı için Bkz. (Kılıç, 2010: 1169-1175)

“Ya sen beni öldüreceksin; ya da ben seni öldüreceğim.” der. Bir süre sonra kapalı kapıların ardında, تنها odalarda da Ferdî'nin karşısına çıkmaya başlar. Bunun üzerine Ferdî anlar ki; gözünü çıkardığı gibi canını da almazsa kendisi canından olacaktır. Bir temmuz günü Şeyh Sinan köyü yakınlarında buluşmak üzere haberleşirler. Ferdî'nin aşığı gusledip, sadaka dağıtıp, dostlarıyla vedalaşır. Oldukça sıcak bir temmuz günü buluşurlar. Vadilerde gezerek, dolaşarak Tekke Pınarı denen yere gelirler. Burası adeta Makam-ı Hızır gibidir. Etraf yemyeşildir. Ağaçlar semaya el açan sufiler gibidir. Oradaki çeşme herkese istidadına göre feyz eden tarikat ehli bir zat gibidir. Çeşmenin başında Ferdî'nin aşığı cebinden bir hançer çıkarır. “Eğer hemen sen beni öldürmezsen ben seni öldürürüm.” der. Bunun üzerine Ferdî aşığının ellerini bağlayıp hançerle boğazını keser. Aşığı Ferdî'nin yüzüne bakarak can verir. Aşığını elbiseleriyle oraya gömer. Ferdî olaydan bir miktar müteessir olur ve ağlar. Yol boyunca Fatihalar okuyarak şehre gelir. Aşığının vasiyeti üzerine bıraktığı yirmi dinarı fakir-fukaraya dağıtır ve ruhu için helva yaptırır.

Ferdî'nin ağzından Âşık Çelebi tarafından anlatılan olay tam bir cinnet halidir. Ferdî işlediğini iddia ettiği cinayeti gizleme ihtiyacı bile hissetmez. Suçunu bir kadı olan Âşık Çelebi'ye anlatır. İşlediği cinayete karşılık hiçbir cezaya çarptırılmaz.

Aslında aşığın maşûğu uğruna ölmeyi dilemesi; hatta mecâzi aşkı ifade eden şiiirlerde aşkı uğruna can vermesi, kurban olması Divan Edebiyatı için olağan bir durumdur. Divan şiiirinde bu ve benzeri ifadelerin gerçek değil mecâzi ve tasavvufî anlamları vardır. Âşık Çelebi bu anlatımıyla; Fuzûlî'nin “Bulmuşam feyz-i nazar senden senin kurbânınem” mısrasını ve aşağıdaki beytini

Cân virür çokdur ser-i kûyuñda kurbân olmaga
Hâzır it şemşîr-i bürrânuñla bir hançer bile

ya da Nahîfî'nin

Göz gördü gönül sevdi ey yüzü mâhım
Kubânın olam var mı benim bunda günâhım

beyti gibi Klasik Türk şiiirinde çokça örneğine rastlanabilecek şiiirleri gerçek kabul etmiştir. Belki Divan Edebiyatının mazmunlar ve mecazlar dünyasından habersiz bir

yabancıнын gözüyle bakan birisi bu ve benzeri ifadeleri gerçek kabul edebilir. Fakat; Osmanlı Devleti'nin başta edebiyat ve sanat olmak üzere her bakımdan zirvede olduğu 16. yüzyılda bir Osmanlı aydınının olumsuzlayıcı ve somutlayıcı bir nazarla kendi toplumunu, edebiyat ve sanatını yorumlaması oldukça sıra dışı ve anlaşılması zor bir tutumdur.

Ayrıca hikâye içine değişik vesilelerle serpiştirilen şeyh, tekke, sufi, tarikat, Hızır, Fatiha Suresi gibi dini ve Tasavvufî kavramlar adeta hikâyeyi okuyanların bilinçaltına olumsuz mesaj iletme kaygısının sonucu gibi durmaktadır. Gayri ahlâki anlatımlarda Âşık Çelebi'nin dini-tasavvufî terminolojiyi kullanmaktaki ısrarı iletme istediği mesajı meşrulaştırma gayretinin ipuçlarını vermektedir.

5.2.1.13. Mestî Çelebi'nin Âşıklarından Biri Hakkındaki Anekdote

Latîfi, Mestî'nin şaraba olan düşüklüğünden dolayı dostları tarafından bu şekilde çağrıldığını söyler. Devamında bütün Osmanlı toplumunu ilkellik ve ahlâksızlık içinde gösteren bir anekdot anlatır. İddiaya göre Osmanlı toplumunda bir konakta hizmetçi olarak yaşayıp da namusun korunması mümkün değildir. Mestî'nin ismi verilmeyen bir hizmetçisi ise namusunu koruyabilmek için kendi cinsel uzvunu kesmek zorunda kalır. Latîfi'nin sorumluluğu ravilere yükleyerek anlattığı bu olay akıl ve mantık sınırlarını oldukça zorlar. Latîfi bu olayı kitabına alarak namusu korumanın neredeyse imkansız olduğu bir toplum iddiasında bulunur. Latîfi'nin gerçek olduğunu iddia ettiği anekdot şöyledir:

“Duyulmuştur ki adı geçeninin âşıklarından biri nefsanî suçlamalardan uzak kalabilmek, efendisinin (Mestî Çelebi) konağında hizmetçi olabilmek, temiz ve namuslu olarak sohbet ve diyalogda bulunabilmek için kendi eliyle utanma sebebi olan aletini kesti. Böylece töhmet altında bırakılma sebebi olan alet aradan çıkmış oldu. O zaman o sadık aşğın sevgilisiyle yâr olmak için sadakatinin samimiyetini canıyla bildirip, sevgilinin olduğu yerden uzak kalmamak için vücudunu yok edip, o

sadık sevgili kalb-i selime nefes-i vahit mertebesinde kendini teslim ettiği rivayet edilir.¹²⁶

5.2.1.14. Kandî-i Müverrih Maddesi Vesilesiyle Toplumu Ahlâsız Gösteren Anekdöt

Âşık Çelebi; Kandî-i Müverrih ile Çeşmeli Ahmed arasındaki ilişkiyi anlatan iki anekdota yer verir. Birinci anekdöt şöyledir:

“Merhum yaşlılığında Çeşmeli Ahmed isimli bir devşirme yeniçeri dilberine mübtela olmuştu. O taş kalpli ve merhametsiz, dertli Kandî’yi iyi bir dayaktan geçirince tarih demiştir.

Mısra’ Çeşmeli Ahmed Kandî’nin yolunu bastı, yardım edin.

Daha sonra adı geçen Çeşmeli Ahmed donanmayla gidip geri geldiğinde tarih düşürmüştür.

Mısra’ Eyvah ki denizden Cefa kılıcı Ahmed Şâh geldi.¹²⁷

Âşık Çelebi’nin Kandî ile Çeşmeli Ahmed arasındaki ilişkiye yer verdiği ikinci anekdöt ise şöyledir:

“Merhum Kandî, Çeşmeli Ahmed’i severdi; Yahya Bey ise Şah Ahmed’i severdi. Şah Ahmed Kandî ile konuşur Yahya Bey’le konuşmazdı. Çeşmeli Ahmed ise Yahya Bey’le konuşur, Kandî ile konuşmazdı. Ben her ikisi ile de konuşurdum. Dokuz yüz kırk üç senesinin bayramında Atmeydanı bayram alanında Yahya Bey,

¹²⁶ Mesmû’dur ki mezbûruñ ‘uşşâkından biri töhmet-i nefsâniyyeden beri olup rûhâniyyet ile ol mañdûmuñ âsitânesinde çâker ü hâdim ve pâk ü bî-bâk muşâhabete ve münâsebeti müdâvim ü mülâzım olmak için kendi eliyle hicâb olan âleti kañ itdi ve ol ki âlet-i mülâhaza-i töhmet idi aradan gitdi. Vaqtâkim ol ‘âşık-ı şâdik yârla yâr olmak için hulûş-ı sıdkın bu yüzden iş’âr u inhâ cân ile meyân-ı cânândan hâyil ü hicâb olmamak için vücûdın nâbûd u ifnâ idicek yâd-ı cânı ol ‘âşık-ı şâdik kalb-i selime nefes-i vâhid mertebesinde kendüyi tefvîz ü teslîm itdi diyü rivâyet olındı. El-‘uhdetü ‘ale’r-râvî (Canım, 2000: 498).

¹²⁷ “Merhûm pîrliginde ve diriliginde Çeşmeli Ahmed nâm kuloglı yeniçeri dil-berine mübtelâ olup ol seng-dil ü bi-rahm, Kandî-i dermendî muhkem letden çekdükde târîh dimişdür.

Mısrâ’ Başdı Kandî’nün yolını Çeşmeli Ahmed meded

Ba’dehu mezkûr Çeşmeli Ahmed tonanmaya gidüp yine deryâdan geldükde târîh dimişdür.

Mısrâ’ Geldi deryâdan cefâ kılıcı Ahmed Şâh âh” (Kılıç, 2010: 1331).

Kandî ve ben etrafı seyrederken Çeşmeli ile Şâh Ahmed'i bir yerde dururken gördük. Bu iki âşık ben Âşık Çelebi'ye "gidip ikisiyle de birer defa bayramlaştıktan sonra tekrar bir defa daha bayramlaşıp bu bayramlaşma âşıklarınızındır" demem için ısrarla rica ettiler. Ben de gidip ikisiyle de ikişer defa bayramlaşıp "biri benim, biri Yahya Bey'le Kandî'nindir, onların emanetidir." dedim. Her biri gülüp nazlandılar ve işve yaptılar. Gelip haber verdim (Kandî) hemen "Ey sevgili emanet merhabamız ne oldu" diye tarih düşürdü."¹²⁸

5.2.1.15. Emrî Çelebi'nin Berkî ile Gayrî Meşru İlişki İddiası

Âşık Çelebi'nin eserinde tezkirenin bütünü düşünüldüğü zaman olumsuz yorumlanabilecek pek çok anekdot vardır. Bunlardan biri de Emrî Çelebi hakkındadır.

Anekdotta Emri Çelebi, hasta ziyareti gibi insani ve temel bir görevi yerine getirmeye "Berki nâm bir yâr-ı cânı bir kimesne" ile berber gidiyor. "Yâr-ı cânı bir kimesne" gibi ifadeler Latîfî ve Âşık Çelebi tarafından genel olarak genç, delikanlı kimseler için kullanıldığından bu anekdotta da olumsuz bir içerik vardır denebilir. Anekdotta ifade edilen gayri meşru durum günlük hayatın doğal seyri içinde yaşanıyor. Gizlenme ihtiyacı hissetmek bir tarafa; aile ziyareti yapar gibi eş, dost, arkadaş, hasta ziyaretine beraber gidiliyor. Bu durum toplum tarafından garipsenmiyor, yadırganmıyor. Adeta herkesin içselleştirdiği olağan bir durumla karşı karşıyayız. Çünkü Âşık Çelebi'nin anlatımında bu ilişkinin yadırgandığını belirten en küçük bir ima yok. Toplumun genel ahlâk normlarının dışında olması

¹²⁸ "Merhûm Kandî, Çeşmeli Ahmed'i severdi; Yahyâ Beg, Şâh Ahmed'i severdi. Şâh Ahmed Kandî ile muşâhabet ider, Yahyâ Beg'le itmezdi; Çeşmeli dahi Yahya Beg'le muşâhabet ider, Kandî ile itmezdi. Hakîr ikisi ile bile muşâhabet iderdüm. Sene âelââe ve erba'în ve tis'ami'e bayramı idi ki Atmeydânı 'idgâhında Yahya Beg'le Kandî ve hakîr seyr iderken Çeşmeli ile Şâh Ahmed'i bir yerde oturur gördük. Bu iki 'âşık biz 'Âşık'a ibrâm itdiler ki varup ikisi ile birer def'a 'id merhabâsın idem, tekrâr birer merhabâ dahi idüp bu merhabâ 'âşıklarunuzuñdur diyem. Hakîr dahi ikdâm idüp ikisiyle bile ikişer merhabâ idüp *bireri benümdür ve bireri Yahyâ Beg'le Kandî'nüñdür, anlarun emânetidür* didüm. Her biri gülüp nâz u 'işve ve şive vü kirışmeye bozdılar, gelüp haber virdüm 'ale'l-fevr

Mısrâ' Emânet merhabâmuz n'oldı cânâ târih diyüp kıt'asın nazm idüp gösterdi." (Kılıç, 2010: 1332-1333)

beklenen bir durumu anlatan Âşık Çelebi, bu olayın birinci görgü tanığının kendisi olduğunu iddia ediyor (Kılıç, 2010: 366).

5.2.1.16. Nalîşî Vesilesiyle Toplumunu Ahlâksız Gösteren Anekdote

Tezkireler adeta ahlâksız insanlar mecmuasıdır. Bunun örneklerinden biri de Nalîşî'dir. Latîfî; Nalîşî biyografisinde, şairi sapkınlık derecesinde dilber düşkününü olmakla ithâm eder. Hatta bu ithâmı Nalîşî'nin şahsını da aşarak bütün topluma yayar. Çünkü Nalîşî'nin gönlünü kaptırdığı civanların kendisinden başka pek çok âşıkları daha vardır. Bu âşıklarla Nalîşî arasında şiddetli kavgalar olmakta bu yüzden Nalîşî'nin her yeri yara bere içinde kalmaktadır. Akıl ve hayal sınırlarını bir hayli zorlayan anekdot şöyledir:

“Tuna yalılarından ve Rumeli delilerinden gürültüsü ve şevki çok, perişan halli, güzel sevadası ile dertli, aşk düşkününü bir kederli idi. Nerede bir güzel delikanlı görse hemen onunla ilgilenirdi. Ve ismini sormak için gazel söylerdi. Bu sevda ile eşyalarını sırtına yükleyip vakitli vakitsiz onu görmek için köyüne varırdı. O civana gönlünü vermişlere karşı sevgilinin kapısını dolaşır, eğer rastlarsa beyitler okurdu. Rakipleri sürekli onu gözetler, yolunu bekler ve ellerine geçirdiklerinde sağlam bir sopadan geçirirlerdi. Rakiplerinin soğuk eli yüzünden yüzü gözü onar ve yaraların zahmetinin çokluğundan mumya gibi olurdu. Bu merteye sadık yüz­süz âşık idi ki yar yolundaki bu kadar zahmeti üstüne almaz ve yabancılarından ve hasımlarının kininden çekinmezdi.”¹²⁹

¹²⁹ Tuna yalılarından Rumeli delilerinden şûr u şevki gâlib şûrîde-hâl derdmend-i mahbûb-perest ve ‘âşık-pîşe-i müstemend idi. Her kânde bir hoşça civân görse beher-hâl ta'alluk iderdi. Ve ismin istifsâr idüp nâmına gâzeller dirdi. Bu sevda ile levâzım u mühimmâtın terkin urup gâh u bî-gâh görmek dâ'iyesiyle kûyına varırdı. Dildâdelerine karşı der-i dildârı tırmaz tolaşur eger cânâna rast gelse harf atup ebyât okuyup ulaşurdu. Rakîbler hüd bunı müdâm gözedüp yolın beklerler ve ellerine girdikten sonra muhkem let ü lekedden çeküp gereği gibi köteklerler idi. Müdde'iler dest-i berdinden dem-be-dem yüzi gözi oñar ve keâret-i zahmet-i bereden mümyâ içürmelü hasta ve efkâr olurdu. Bir mertebede ‘âşık-ı şâdıq-ı bî-‘âr idi ki bunca zahmet ü cefâyı yâr yolında ‘aynına almazdı ve gürûh-ı ağıyardan ve kîne-i hüsemâdan hâzer kılmazdı (Canım, 2000: 514).

5.2.2. Edibleri ve Diğer Sanatçıları İçki ve Uyuşturucu Müptelası Olmakla İtham Eden Anekdotalar

Şairler hakkında gayri ahlâki ilişki iddiasından sonra en çok üzerinde durulan konu içki ve uyuşturucu mübtelalılığıdır. Pek çok şair tezkire yazarları tarafından ayyaşlık derecesinde içki içmekle ithâm edilir. Tezkire yazarlarına göre içki gündelik hayatın doğal bir parçasıdır. Pek çok biyografide bu iddia ısrarla canlı tutulur. Örneğin; Latîfî, Zârî-i Sûzeni'nin içki meclislerine ve eğlenceye düşkün olduğu iddiasını, “Ekser-i evkâtda hemdem-i bezm-i rindân ve maḥrem-i meclîs-i yârân olup bir tölî câmî taḥt-ı Cemden ve ḥâlet-i keyfiyyet- i meyde bir demi kâr u bâr-ı ‘âlemden hezâr-bâr yeg görürdi.” (Canım, 2000: 284) cümleleriyle anlatır. Âşık Çelebi ise yine Zârî biyografisinde aşağıdaki gibi oldukça genelleyici, abartılı ve ağır iddialara yer verir.

“Muḥaşşal yılıñ dört faşında on iki ayında kışında vü yayında ‘ömri mey-ḥânedede geçerci ve mey-ḥânedede yir içerci. Gâhî şarâba virecek aqçası kalmasa ‘arak-ı cebîni ile qan derleyüp mey-i bahâ taḥşîline dükkânında olurdu. Elbette yâ şarâb kabağı yâ ‘arak şişesi yanında olurdu. Üştür-i ser-mest sūfâr-ı sūzenden geçmek mümkinül-i ihtimâl idi, ol şarâbdan geçmek muḥâl idi. Tenhâ kâr-hânesinde esbâb-ı bezmden igne başacak yir ḥâlî degül idi. Billûrîn câmlar ve şâf u şeffaf şâgar-ı mînâ-fâmlar şu’â’ından gice ile igne düşse bulunmamaq ihtimâli degül idi. Sene sittîn ve tis’ami’e yılında naqqâş-ı dehr aña daḥî naqş itmek içün sūzen-i ecel ve rişte-i kefen ile naqş-ı na’sım igneledi ve bâd-ı fenâ kabrine ḥâk-i laḥd ile ḥâk-rîz eyledi.” (Kılıç, 2010: 577).

Âşık Çelebi'nin Zârî portresi daha önceki şair biyografilerinde de gördüğümüz gibi oldukça sıradışıdır. Karşımızda yılın on iki ayı, dört mevsimi meyhaneden çıkmayan ayyaş bir kişilik vardır. Âşık Çelebi'nin iddiasına göre Zâtî hemen hemen hiç ayık gezmez. O kadar içki müptelasıdır ki; aklı başından gider ve eli başı gibi titrer. Âşık Çelebi'den suzenger ustası yani igne yapıcı olduğunu öğrendiğimiz Zâtî'nin uyanık bir göz ve dikkatli bir zihin isteyen ignecilik mesleğini hiç ayılmadan, sorhoş olarak icra edebilmesi bizce gayr-i ciddi bir iddiadır ve ancak Âşık Çelebi'nin ironi yapma isteği ya da kötü niyeti ile açıklanabilir.

Latîfî, ilim ehli olduğunu söylediği Nurî-i Kâtib hakkında esrarkeşlik iddiasında bulunur. “Ehl-i ‘ilm kısmından kıl aslından ve bu devir şu‘arâsındandır. Bengî ve berrâş bengîlere yâr ve berrâşlara yoldâş idi. Otu yetişmeyince hayr u şerden bir ferde söz söylemezdi ve şâmit abdâl gibi kimseye îmâ ve remz eylemezdi. Nazm u inşâda ve târif ü mu‘ammâda mütefennin kimesnedür.” (Canım, 2000: 550). Yani Latîfî, ilim ehli olmakla esrarkeşliği aynı kişide birleştirir.

Latîfî, aşağıdaki cümlelerde Bezmî’nin günümüzdeki anlamıyla tam bir ayyaş olduğunu iddia eder. “Rûmilinden küttâb zümresinden ehl-i ‘işret ve rind-ıtabî’at kimesne idi. ‘Ale’-d-devâm meygede küncin maķâm ve ekl ü şûrbde kebâb u şarâbdan ğayrısın kendüye ħarâm itmişdi. Evâĥır-ı ‘ahd-i Selîm Ħânda kûşe-i meyhânedede câm elinde iken nakl itdi ve bezm-gâh-ı fenâdan ‘işret-ĥâne-i beķâya ayaĝı götürüb gitdi. Eger bezm-i elestde câm u şûrâhî birle ‘ahd ü peymân eylemiş ve peymâne ile ‘ahd ü peymânı şöyle imiş ki peymâne-i ‘ömr tölmayınca ve sâķî-i devrân elinden ‘ömr tölusu dâyim olmayınca peymâneyi terk itmeye ve âsitâne-i pîr-i muĝânı koyup ĥânķâh-ı zühd ü tâmâtdan yaña gitmeye. Şol dem ki ecel-i ‘acelesinden câm-ı meyden el yudı pîr-i muĝân işigüñde yüz yire ķodı. Rindler meyyiti yasına yetişmeyicek pîr-i meygede üstine ķadeĥ du‘âsın okudı. Bir ayyâş-ı evbâş idi ki ‘işreti müdâm ve şöĥbeti ‘ale’-d-devâm idi. Bu ĥayşiyetden eş‘ârı rindâne ve ĝüftârı mestânedür. Ekşer-i maķâlî kendünüñ a‘mâli ve ĥasb-i ĥalidür. Bu maĥla’ anuñdur.

Beyt: Tölmadin peymâne ben peymâneyi terk itmezüm

Böyledür peymâneyile ‘ahd ü peymânım benüm

Velehu: Kısmet olıcak ‘ârif ü rinde mey ü şâhid

Tesbîĥ ile seccâde virilmiş saña zâhid

Velehu: Çün virdüñ eyâ şeyĥ bize tevbe şarâba

Bi-bâde kebâbuñ dadı yoķ tevbe kebâba

Velehu: Ölüruz içmeyince bir dem mey

Ve mine’l-mâi küllü şey’in ĥayy (Latîfî s.187)

Yine Latîfî, “Rûz u şeb meyhâne kûşesinde gâh maħmûr u gâh mest idi.” cümlesiyle Safâyî’nin gece ve gündüz meyhane köşelerinde sarhoş gezdiğini iddia eder (Canım, 2000: 355).

Âşık Çelebi de pek çok şairin ayyaşlık derecesinde içki mübtelâsı olduğunu anlatır. Ancak; Âşık Çelebi’nin anlatımına göre bu bir kusur değildir. Bunun örneklerinden birine Rahîkî biyografisinde rastlarız. “Dükkânı hoşka-dehenler hayaliyle ve nâzûk-mizâclar ‘ışkıyla pür olmuş kalb-i ‘âşık gibi hoşkalar ve şişelerle topladı. Çün şânınıñ kâbiliyyeti var idi kütüb-i tıb-ı mutâla’a idüp derûnı evdiye-i evdiye ve kalbi ev’iye-i ağdiye olup sehl zamânda hikmetden dem urup maħkeme-i hükümet-i hikmetde tahakküm iderdi. Şöyle oldu ki Câlinüs ve Eflâton nazarına gelse dehşetinden ebnân-ı evdiyesin güm iderdi. Ol zemân Galata’da suķ-ı füsûk-ı pür-şevküñ revâcı ve duħter-i rez ile dil-i şûrîdegânuñ izdivâcı zemânı idi. Dükkânı Galata’ya seyre giden erbâb-ı ‘irfânuñ derneği idi ve ‘uşşâkına cilve vü ‘arz-ı cemâl idecek şûhlaruñ cây-ı derneği idi. Erbâb-ı ‘ıyşa esbâb-ı ‘işreti dükkânında hazır u müheyâ iderdi. Balıkbâzârı’na giden beher-hâl Rahîkî’ye ‘ışk u meşk idüp bile alup giderdi. Rahîkî talhalluşına sebep şarâbâtılığı dahı olsa olur harâbâtılığı dahı olsa olur. Bu halle geçinüp sene şûlş ve hamsîn ve tis’ami’ede haste oldu. Tabl-bâz-zâde İbrahim Çelebi-i merhûmla ‘ıyâdetine varduğ görduk ki niçe ‘illetle zatı mu’tell ve inţifâ-yı harâret-i ‘azîzi ile dimağı muhtell olmuş. Ammâ bizümle hûşnendâne kelimât eyledi. Helâlleşüp veda’ itduk iki günden soñra işitduk ki vefât eyledi.” (Kılıç, 2010: 1352).

Âşık Çelebi, şarap içilmesi ile ilgili iddialarını Revânî’yi tanıttığı bölümde de devam ettirir. “Merhûm kendü zarafetde vü letâfetde gayet sebük ü şirin imiş ammâ cesâmet ü zahâmetde semîn ü vaķârda sengîn imiş. Bâde-perestlikde ve şahid-bazlıkda sâ’id-i sâķî ile hem-dest ve ekser-i zemânda yâ maħmûr u yâ mest imiş. İshâk Çelebi merhûm her zemân enîsi ve mey-hâneye gitse ve mey-hâneye gelse celisi imiş Lâ-cerem eş’arı dahı mestâne vü şahid-perestâne ve edâları levendâne ve ezilişleri derdmendânedür amma âħir-i vaķtinde sâgar-ı meclis gibi câm-ı kâm-ı müdâmı şikest itmiş ve sâķî elinden ayak yirine şeyħden el alup sâgar-ı tevbe ile cânın mest itmiş. Âħir sene selâsîn ve tis’ami’ede fevt olup binâ itdüğü mescidi haţîresinde medfûndur.” (Kılıç, 2010: 1390).

Bu örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Ancak biz daha fazla uzatmadan asıl konumuz olan anekdotlara geçiyoruz. İçki ve uyuşturucu kullanımı ile ilgili üç anekdot vardır ve üçü de Âşık Çelebi Tezkiresindedir.

5.2.2.1. Emrî Çelebi'nin Afyon ve Esrar Mübtelası Olarak Anlatıldığı Anekdot

Daha önce Berkî adlı bir dilberle gayri meşru ilişki içinde olmakla ithâm edilen Emrî Çelebi, aşağıdaki anekdotta afyon ve esrar mübtelası bir kişi olarak tanıtılır. Anekdot şöyledir:

“Bir defa Edirne’ye Şems-i Mu’ammâyî adında İranlı bir muammacı gelir. Edirne bahçelerinde dostları ile her gün sohbet edip eğlence meclisi düzenlerken Emrî Çelebi’ye çok fazla miktarda afyon yemeyi teklif eder. Böylece onu sarhoş edip bu haliyle muamma bahsi açıp Emrî Çelebi’yi utandırmayı ve dostlarını güldürmeyi düşünür. Emrî korkusuzluk ve sevinci afyonda bulur. Biraz zaman geçince ‘Acem Emrî’nin afyon mübtelası olduğunu yani afyondan etkilenmediğini görür.”¹³⁰

Anekdotun devamında Emrî Çelebi’nin söylediği mısra karşısında ‘Acem ister istemez boyun eğmek zorunda kalır.

5.2.2.2. Mevlâna Ahî'nin Meyhaneden Çıkmayan Bir Sarhoş Olmakla İtham Edildiği Anekdot

Daha önce “Âhî Hakkında Gayrî Meşru İlişki İddiası” başlığı ile incelenen anekdotta Mevlâna Ahî, günün büyük kısmını meyhanede geçiren bir ayyaş olarak anlatılır. Anekdotun sonunda meyhaneye gitmeden önce meze almak için Karamanpazarına uğraması ve dostlarıyla latifesine değinilir (Kılıç, 2010: 393-394).

¹³⁰ Bir def’a Edirne’ye Şems-i Mu’ammâyî dirler bir mu’ammâyî ‘Acem gelüp Edirne bâğçelerinin birinde yârân ile sohbet ve her gûne ‘işret ider iken Emrî Çelebi’ye vâfir gubâr yimek teklif ider ki hayrân ide ve hayrân ile mu’ammâdan bahâ idüp anı şermende ve yarânı hânde ide. Emrî bî-bâk u ferahnâk gubârdan görür, Ba’de zemân ‘Acem bunun kör bengî olduğum görür (Kılıç, 2010: 365)

5.2.2.3. Halîl-i Zerd'in Lâmi'î Çelebi'nin Oğlunu Meyhanede Görmesini Anlatan Anekdöt

Bu enekdot “Halîl-i Zerd'in Lâmi'î Çelebi'nin Oğluna Olan İlgisi” başlığı ile daha önce işlenmiştir. Pek çok anekdotta olduğu gibi Halil-i Zerd ile ilgili olan bu anekdotta da gayri meşru ilişki iddiasına, içki meclisi ve meyhane mekân olarak kullanılmıştır. Anekdotta Lami'î Çelebi'nin oğlunun Şems Meyhanesi'ne gelmesi ile Halîl-i Zerd'in talihinin saadet ışığı bulduğu ve Şems meyhanesinin sabah güneşi doğmuş gibi aydınlandığı anlatılır. Burada mekân olarak Şems Meyhanesi'nin seçilmesi olayda adı geçen kişilerin içki kullanışına bir işarettir (Kılıç, 2010: 1536).

5.2.3. İntihal İddiasına Yer Veren Anekdötler

Tezkire yazarları adeta Divan Edebiyatının ortak mazmunlar dünyasından beslendiğinden ve nazire yazma geleneğinden habersiz gibi davranırlar. Divan şiirinde, şairlerin aynı konuyu farklı hayallerle ve ifadelerle tekrar tekrar işleyerek hüner göstermelerinin esas olduğunu bilmiyormuş gibi pek çok şairi Fârîsî manalara Türkçe libas giydirmekle, yani intihalle suçlarlar.

Latîfî'ye göre Ahmet Paşa zamanın bütün Fars edebiyatı divanlarını dikkatle incelemiş ve onlara vakıf olmuştur. “Her ne kadar farklı çevreler için değişik elbiseler gerekse de temiz bedene güzel mânâ yaraşır” kaidesinden hareketle Ahmet Paşa'nın İran şiirinden yaptığı çevirileri kendi şiiri gibi gösterdiğini iddia eder.

“... Ol libâs-ı 'ibârât-ı Fârîsî birle mülebbes olan şâhid-i ma'nâyâ şiyâb-ı elfâz-ı Rûmîden libâs-ı elmâs idüp şî'âr-ı cedîd ve dişâr-ı mezîd geyürüp her bir ma'nâ-yı 'aşk-sâzı bir hûb türk-i tannâz ve maḥbûb-ı işve-sâz göstermişdür. Libâs-ı sâbıkdan aḥsen ve kisvet-i evvelden bihter zîb ü bahâ virmişdür. Egerçi tarık-ı terceme fuzalâ-yı selefden ba'zılar katında ma'kûl ü maḥbûldür ammâ büleğâ-yı ḥalefden ba'zılar yanında bu cihetden ma'ûn u medḥûldür. Bu ecilden icmâ' u ittifâk-ı nükte-ârâ ve nükte-dânâ budur ki eger merḥûm-ı mezbûr mütercimlik töhmetiyle müttehim olmayaydı ve didüğü kaşâyid ü eş'ârı tettebbu' ile dimeyeydi şu'arâ-yı vilâyet-i Rûm içre cümleden serâmed ü müselleme ve cemî'sinden eş'ar u eslem olmak muḥarrer idi.” (Canım, 2000: s.156).

Âşık Çelebi de Hüseyinî'ye intihal suçlamasında bulunur. “Mezkûr mir nazmda kizb müstahsendür diyü nazmda yalanı şî'âr belki neşrde bile kizbi şî'âr idinmişdi. ‘Uşşâkuñ mâ-meleki benümdür diyü cümle şâ'irlerüñ eş'ârın benümdür diyü okırdı.” (Kılıç, 2010: 626).

Âşık Çelebi tarafından yapıldığı iddia edilen bir diğer intihal suçlaması Nakkaş Pîrî Çelebi hakkındadır. Âşık Çelebi, Nakkaş Pîrî Çelebi'nin evsafını uzun uzun metheder. Farsçayı çok iyi bildiğini söyler. Arab şiirindeki Ebû Firâs Ferezdek gibi Acem şiirinin Ebu'l-fevârisidür diye över. İnşadaki kabiliyeti, nakaşlığı, müzehhibliği, cedvelkeşliği eşsizdir. Fakat bu vasıflara sahip olan Nakkaş Pîrî Çelebi Zâtî'nin şiirlerini adeta yağmalamıştır. Âşık Çelebi bu durumu şu cümlelerle anlatır: “Merhûm Pîrî Çelebi, Zâtî'nün dîvânın alup altı yüz dâne gazel ve seksen dâne kaşidesin intihâb itmişdür.” (Kılıç, 2010: 1576).

Âşık Çelebi'nin intihal iddiasında bulunduğu diğer bir şair Mu'ammayî'dir. Âşık Çelebi bu iddiasını “Baħr u ber ve ‘Arab u ‘Acem müsâfiri ve her ħarâb ħânkâhuñ niçe gün mücâviri idi. Muttaşıl kitâbet ider ve bulduğı kitâbı kendüye yazardı ve elbette yazıcı kendüye yaramaz yazmaz dimezdi. Şöyle yazardı ki meğer şahîhi yâ okınur yañılur yazardı. Bu cihetden şundan bundan devinmiş didinmiş ħaylî kitâb idinmişdi.” (Kılıç, 2010: 818) cümlesiyle ifade eder.

Latîfî ise Nizâmî hakkında Fars şiirinden hırsızlık iddiasında bulunur. “Ammâ fehme ħarîb olan budur ki zamân-ı ‘ömri ħalkun taħmîn ü teblîğından daħî ziyâde olmasın virür. Zîrâ az müddetde bu ħadar tettebbu‘ u taşşil şabâvet dâyirelerinden olmaz ve bunca puħte ve pîrâne ma‘ânî-i ħarîbe ol miğdâr sinn içinde kimse bulmaz. Meğer ħavâriğ-i ‘âdde kısmından ‘add olına. İm‘ân-ı nazar ile tefahħus olınsa ekşer-i şanâyi‘i müdevvenât-ı Fürsden me‘ħuzdur. Tettebbu‘-ı tedvînât-ı Fürs idenlere ma‘lûmdur.” (Canım, 2000: 534).

Yukarıdaki ifadeleri destekler ve somutlaştırır nitelikte 8 anekdot anlatılmıştır. Bu anekdotların 2 tanesi Latîfî, 6 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir.

5.2.3.1. Mevlâna Ahmedî Hakkında İntihal İddia Eden Anekdot

Latîfî; Mevlânâ Ahmedî'nin *İskendernâme* adlı eserini, Murat Han Gazi'nin boy beylerinden Mir Süleyman namına söylediğini belirttikten sonra Ahmedî'nin devrin pek çok ilmîne vakıf olduğunu “bi'l-cümle fûnûn u 'ulûmuñ envâ' u ecnâsından hayli fûnûn-ı kesîreye tenavüli ve şümûli vardır.” şeklinde ifade eder. Ancak nazmında zerâfet ve lisanında letâfet olmadığını söyleyip Şeyhî'den intihal yaptığını iddia ettiği şu anekdotu aktarır:

“Rivâyet ederler ki adı geçen kitabı (*İskendernâme*) zikredilen kişi tamamlayıp o asrın ileri gelenlerine arz ettiğinde beğenilmemiş ve “bu kadar şiirden oluşan bir kitaptan bir temiz kaside daha iyidir” demişler. Kaleminden bıkmış adama pek çok kötü sözler söylemişler. O da can yakıcı ayıplamadan üzüldü, kolu kanadı kırılıp müteessir olunca üzüntü ve öfkesinden hastalanır. Meğer zamanın şeyhü'ş-şu'arası Şeyhî ile aynı hücrede kalan yakın dostlarmış. Ahmedî, olan hadiseyi kaside beyitleri gibi uzun uzadıya Şeyhî'ye anlatır ve bu kitap yerine bir güzel kaside daha iyiydi dediklerini nakleder. Kendisi o dertten hasta olunca adı geçen Şeyhî o gece Ahmedî adına duruma uygun hayaller ve sanatlarla dolu bir kaside yazar ve arkadaşı Mevlâna Ahmedî o bir gecede yazılan kasideyi alıp ileri gelenlerin bulunduğu meclise gelir. İleri gelenler meclisine arz eder ancak; o devirde meclislikilerin her biri irfan kaynağı nüktedân kişilermiş. Kasideyi alıp dikkatle incelediklerinde görürler ki kasidedeki beyitlerle kitaptaki şiirlerin lafız ve manada münasebeti yok. Tebessüm ederek derler ki: “Mevlâna Ahmedî eğer bu söylediğin kaside senin ise kitap senin değildir, yok eğer kaside senin ise kitap senin değildir.” diyerek görünüşte aralarında çok büyük fark olmamasına rağmen iki sanatçının kelimelerini birbirinden ayırırlar.”¹³¹

¹³¹ Rivâyet ederler ki kitâb-ı mezbûrî mezkûr âhir ü encâma a'ni itmâm u ihtitâma, irgürüp ol 'aşruñ a'yânına ve erkânına 'arz itdükte çendân pesendide görülmeyüp bu güne nazm ile bir kitâbdan bir pâkçe kaşide evlâ ve efdal idi dimişler ve hâme-girân harîfe vâfir harf atmışlar ol dahî ol ta'ne-i cân-güdâzdan mecrûhu'l-bâl ve şikeste-hâl olup tamâm müte'ellim ü müte'essir olıcağ harâret ü buhârından zâtına 'ârıza 'ârız olur. Meğer ol zamânda şeyhu'ş-şu'arâ merhûm Şeyhî ile bir hücrede celîsler velâ-tekellûf hemdem ü enîsler imiş. Ebyât-ı kaşide gibi dûr u dirâz mâ-vaqa'ayı Şeyhîye hikâyet ve bu maqûle nazm ile bir kitâbdan bir hoşca kaşide efdal idi didüklerini rivâyet ider. Kendü ol 'illetden hasta ve sebebsüz şikeste olduğda mezbûr Şeyhî ol gece Ahmedî nâmına hasb-i hâl mülâyim ü münâsib bir muhayyel ü muşanna' kaşide kıılır ve yârendesi Mevlânâ Ahmedî ol kaşide-i yek-şebeyi alup erkâna gelür. A'yân-ı erkâna 'arz itdükte meger ol devrde a'yân-ı erkân her biri

5.2.3.2. Zâtî'nin Bâkî'den Beyit Çaldığını İddia Eden Anekdot

Âşık Çelebî, Zâtî hakkında pek çok intihal iddiasında bulunur. Bunlardan biri de aşağıda Bâkî'den bir beyit aldığını anlatan anekdottur.

“Zâtî-i merhum ki dünyada benzersizdir. Şiir başkaları için sonradan öğrenilen bir şey olsa da onun için doğuştan, yaratılıştandır. Derdi ki şiirin devri sürüldü ve şairlerin defteri dürüldü. Ama o nesne ki (şiir) dilber ağzı gibi gaibden bir ihsan olup örtülerin ardında gizli olarak bakîdir. Ona sebep de Bâkî'nin yaratılışıdır. Hatta “Boyumu, belimi büktün; gözyaşımı ırmak eyledin. Cismimi ateş, canımı da üd eyledin.” matlasını Bâkî Çelebî söyleyince Zâtî alıp tamamlamış ve divanına katmış ve “Bâkî gibi şairin şiirini almak ayıp değildir.” demiştir.”¹³²

5.2.3.3. Hallac Zâtî Adındaki Kişinin İntihalle Suçlandığı Anekdot

Bu anekdot Zâtî mahlasını kullanan Hallac Zâtî adındaki kişiyle ilgilidir. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Sultan Mehmed Camii'nin müezzini olan Hallaç Zâtî adında bir kişi vardır. Bu kişi de Zâtî mahlası ile şiirler söyler. Zâtî bu kişiden çok muzdarip olmasına rağmen elinden bir şey gelmez. Halkın anlattığına göre asıl adı Satılmış olan bu kişi halk arasında “Satı” olarak bilinir. Kendisi bu Satı ismini bozup Zâtî'ye çevirir. İşte bu Zâtî ile ilgili intihal iddiası şöyledir:

“Başkaları Farsçadan mana tercüme edip kendisine okuduklarında: “Bu Farçada vardır, falanın falan beytinden tercümedir.” derdi. Ama kendisi tercüme edip

nüktedân-ı kân-ı 'irfân imiş çünkü kaşîdeyi alurlar im'ân-ı nazâr ile mütâla'a kıllurlar görürler ki ebyât-ı kaşîde ile nazm-ı kitâbuñ ol kadar münâsebeti ve elfâz u ma'ânide çendân mümââelet ü müşabeheti yok. Tebessüm-künân u hânde-zenân eydürler ki Mevlânâ Aḥmedî eger bu îrâd itdügin kaşîde senüñ ise ol kitâb senün degüldür ve eger kitâb senüñ ise kaşîde senüñ degüldür diyüp meyânlarında çendân tefâvüt-i fâhiş yoḡiken iki suḡanverüñ kelimâtın birbirinden fark u temyîz itmîşlerdür (Canım, 2000: 163)

¹³² Zâtî-i merḡum ki dünyâda bir zâtıdır, şî'r ḡayra nisbet 'arızî ve aña nisbet zâtıdır. Dir idi ki şî'rüñ devri sürildi ve şu'arânuñ defteri dürildi. Ammâ ol nesne ki dehân-ı dil-ber gibi bahş-ı ḡâ'ib olup verâ-yı revâk-ı kümûnda bâkîdür, aña sebep zuḡûr-ı tab'-ı Bâkî'dür ḡattâ

Maḡla' Kaddümi çeng eşkümi rûd eyledüñ
Cismüm âteş cânımı 'üd eyledüñ

Maḡla'ın Bâkî Çelebi didükde Zâtî alup itmâm idüp dîvânına ilḡâk eylemişdür ve Bâkî gibi şâ'irüñ şî'rin almak 'ayb degüldür diyü ... (Kılıç, 2010: 410)

okusa ve bu tercümedir deseler: “Benim Farsça bilmediğimi bilirsiniz.” derdi. Selman’ın şu meşhur matlasını tercüme edip bozmuştu ve bunu inkâr edemezdi...”¹³³

5.2.3.4. Zâtî’nin Mana Hırsızlığı Yaptığını İddia Eden Anekdot

Âşık Çelebi’ ye göre Zâtî’nin en önemli iki sıkıntısı: kulağının ağır işitmesi ve fakir olmasıdır. Eğer bu iki sıkıntısı olmasa idi yazdıklarından on kat daha fazlasını yazardı. Ancak kimilerine göre de kulağın ağır işitmesi ve fakirlik bir dezavantaj değildi. Bilâkis bu durum Zâtî için önemli bir avantaj sağlıyordu. Kulağı ağır işittiği ve geçimini sağlama zorunluluğundan dolayı Zâtî evde oturmayıp reml dükkânına gidiyordu. Devrin yeni yetişmekte olan şairleri de onun dükkânına gelip şiirlerini gösteriyorlardı. İşte, Zâtî bu şairlerin yakası açılmamış hayal ve ifadelerini şiirinde kullanıyordu. Âşık Çelebi; Zâtî hakkında ortaya atılan bu iki iddianın da doğru olduğunu söyler. Kendisine şiirini gösterenlerin şiirlerinden intihal yapan Zâtî bu durum kendisine sorulunca şöyle cevap verir:

“Güzel bir manacıktır, ama siz gerçekten şair değilsiniz divanınız yoktur. Bunlar hep kaybolur. Biz divan sahibi şairleriz, kıyamete kadar divanımız durur ve gazellerimiz hokka-bazlar, kâse-bazlar ve cân-bâzlar belki ağaç ayaklılarla doğuya ve batıya yürür, bizim divanımızda bulunan kaybolmaz. Manacığın esirgediğimden aldım, yoksa hırsımdan ve aç gözlülüğümden değil” derdi.¹³⁴

¹³³ İller Fârsîden ma’nâ terceme eyleseler kendüye okuduklarında *bu Fârsîde vardur fülânun fülân beytinden tercemedür* dirdi. Ammâ kendü terceme eylese okışa, tercemedür diseler *ben Fârsî bilmedüğüm bilürsüz* dir idi. Selmân’ın bu meşhûr matla’ın ki terceme idüp ancak adât u tağyir itmişdür, buna inkâr idemezdi... (Kılıç, 2010: 1574)

¹³⁴ “*bir hoşça ma’nicikdür, gördüm siz gerçekden şâ’ir degülsiz divânunuz yokdur, hep bunlar zayı’ olur. Biz şâhib-i divân şâ’irlerüz, kıyâmete dek divânımız turur ve gazellerümüz hoqqa-bâzlar ve kâse-bâzlar ve cân-bâzlar belki ağaç ayaklılarla şarka vü garba yürür, bizüm divânımızda bulunan zayı’ olmaz ma’nicügi esirgedüğümden aldum ne an ki yâ hırşumdan yâ tama’umdan alam.*” dirdi (Kılıç, 2010: 1578).

5.2.3.5. Zâtî'nin Başkaları Adına Şiir Yazdığını İddia Eden Anekdöt

Âşık Çelebi, Zâtî'nin ömrünün son demlerinde geçim kaygısından dolayı para karşılığında başkaları adına onların mahlasıyla şiirler yazdığını da iddia eder. Anekdöt şöyledir:

“Ömrünün sonlarında bir gün sohbet ederken dedi ki: “yine bir maden buldum, akçeye pulsuz meta oldum. İki günde bir bir hizmetçi gelir ve bir mektupla beraber altınlar ve akçeler getirir. Yanında nefis yiyecekler ve türlü türlü helvalar getirir. “Kafiye ve redifleri şöyle olan bir murabba’ veya bir gazel desin” diye tarif ederler ve “vezni Safî mahlasına uygun olsun” derler. Hatta şimdi “Her zaman bir sevgilinin ayrılığını gösterir zaman bana” bendini murabba’ eylesin diye haber geldi. Yine eskisi gibi yanında altın ve şeker helvası geldi. Sanırım kendisi şiir yazmaktan aciz ve bir dilbere âşık büyük makam sahiplerinden ulu bir kimse ya da önemli bir kadındır. Sermayeden bir kaybımız yok. Gazelimiz mahlasımızla yine divanımızda; akça, altın, şeker ve helva ise yanımızda kalır.” dedi.¹³⁵

5.2.3.6. Zâtî'nin Şiirlerinden Piri Mehmed Çelebi ve Âhî'nin İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdöt

Âşık Çelebi, Zâtî'nin içinde olduğu başka bir intihal olayından daha bahseder. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre: Piri Mehmed Çelebi adında birisi Âşık Çelebi'nin Zâtî'den dinlediği gazel ve murabbaların aslında kendisine ait olduğunu, bunları yakında kendisinin dediğini anlatıp bu gazel ve murabbaları söyler. Âşık Çelebi bu durumu Zâtî'ye anlatır. Gerisini Âşık Çelebi' den dinleyelim:

¹³⁵ Evâhîr-i ‘ömründe bir gün muşâhabet iderken didi ki yine bir kân deldüm, akçaya pulsuz bir meta’ oldum. İki üç günde bir hîdmetkâr gelür bir mektûbla gâhî akça ve gâhî altun getirür. Yanınca et’ime-i nefise ve halvâ-yı gün-â-gün getirür; şu maķûle bir murabba’ veya bir gazel disün diyü gâhî tahşîs-i kâfiye vü redif iderler ve vezn ü münâsebet Şâfi mahlasıyla âşnâ olsun dirler hattâ şimdi

Mısrâ Her zemân bir yâr hecrin gösterür devrân baña

bendin murabba’ eylesün diyü haber geldi. Yine kemâ-kân yanınca zer ve halvâ-yı şeker geldi. zann iderüm ki şâhibi ekâbirden bir ulu kimesne veya bir ulu hatundur ki kendü şî’rden ‘âciz ve bir dil-bere meftûndur. Hele ser-mâyeden ziyânumuz yok gazellerümüz yine mahlasımızla divânımızda kalur ve hâlâ akça vü zer ve halvâ vü şeker yanımızda kalur didi (Kılıç, 2010: 1579)

“Sanki öldürücü zehir ya da akli mahveden ilaç vermişim gibi bir hale girdi. Eskiden Çelebi’nin yanına gidip gelir, kasideler verir, caizeler alırdı. Bu sefer kendini kaybedip aklını dağıttı, uygunsuz sözler söyleyip, çok beddua edip sövüp saydı. “Ben başkalarının benim şiirlerimi yüzüme karşı kendilerininmiş gibi okumalarına tahammül edemem.” dedi. “Bu dert beni öldürür” diyerek sözlerini bitirdi. Üç ay olmadı Zâtî dünyadan göçtü, şiir ve gazel kaygısı kalmadı, şiir ve inşa sevdasından geçti. Hatta merhum Âhî’yi sevmez ve hayırla anmazdı. “Bu, benim matlamı gazeliyle beraber aldı, tevarüd olduğunu iddia edip âleme şöhret saldı” derdi.¹³⁶

5.2.3.7. Molla ‘Arab Adlı Bir Vaiz’in Mevlid’den İntihal Yaptığını İddia Eden Anekdote

Âşık Çelebi’nin intihal konusunda anlattığı anekdotlardan birisi de Monlâ ‘Arab adlı bir kişinin Mevlid’e beyitler ilave ederek eserin tamamını kendisi yazmış gibi gösterme çabası ile ilgilidir. ‘Atâ-yı Üskübî ile aynı zamanda yaşayan ve o dönem vaaz ve belagatta önemli birisi olan Monlâ ‘Arab adlı bir kişi, Süleyman Çelebi’nin Mevlid’ine bir takım beyitler ekleyip ‘Atâ-yı Üskübî’ye kontrol etmesi için gönderir. Eksiği, kusuru olan bölümleri varsa oralara mum yapıştırmasını ister. Kitabı kontrol eden ‘Atâ-yı Üskübî, kitabın Süleyman Çelebi’nin Mevlid’inden çalıntı olduğunu anlayınca kitabın tamamını muma batırıp geri gönderir. Anekdotta vaiz olması sebebiyle dini kimliği ön plana çıkan Molla ‘Arab adlı şahıs Süleyman Çelebi’nin beyitlerini çalmakla suçlanır. Anekdote şöyledir:

“Eğer insanlık icabı bir kusur ve gevşeklik var ise parmak ucuyla düzeltsinler ve faydasız ve lüzumsuz söz var ise işaretleyip düzeltilecek yere mum yapıştırınsınlar” der. Kitap ‘Ata’ya varınca üstünkörü bir bakışla nazmının belagattan mahrum oluşu

¹³⁶ “Bir hâle vardı ki gûyâ zehr-i kâtil yâ dârû-yı hûşber virdüm. Bâ-vücûd ki Çelebi’ye varur gelür, kaşideler virür, câ’izeler alurdu yine bî-ihtiyâr olup ‘aqlın tağıtdı, hâlt-ı kelâm idüp vâfir beddu’âlar idüp düşnâm itdi. *Ben buna mütehammil olamazam ki gözüme karşı gayrılar benim şi’rümü mâlikâne tasarruf ideler* didi ve *bu gam beni öldürür* diyü hatm-i kelâm itdi. Üç ay olmadı Zâtî dünyâdan göçdi, şi’r ü gazel kayısı kalmayup sevdâ-yı şi’r ü inşâdan geçdi. Hattâ Âhî-i merhûmı sevmez ve hayr ile yâd eylemezdi ve şu’arâ içre aña iyilik isnâd eylemezdi. Sebebi daği ancak bu ki benüm matla’um gazeliyle aldı, tevarüd da’vâsın idüp ‘âleme şît u şadâ şaldı dirdi.” (Kılıç, 2010: 1579-1580)

ve tertibinin bozukluğu malum olup bütün kitabı erimiş muma batırıp Molla ‘Arab’a geri gönderdi. Vaiz-i Merhum birkaç gün ‘Ata’yı küfürle ithâm edip kötüleyerek vaaz kürsüsünü kıssa-hân meclisine döndürür.”¹³⁷

5.2.3.8. Hayâlî’nin Sahibi Bilinmeyen Gazellere Sahip Çıktığını Anlatan Anekdöt

Latîfî; Meşrebî-i Kalender biyografisinde Hayâlî hakkında sahibi bilinmeyen gazelleri sahiplendiği suçlamasına yer verir. Anekdöt şöyledir:

“Hayâlî’ye hırsızlık suçlamasıyla hücum eder ve eziyet ve küçümseme maksatlı kıtalar derdi. Onlardan biri bu kıtadır.

Hayâlî pek çok şiir okudu. Onun kulağına devam et dedim. Bu gazeller kimindir dediğimde; “sahibi çıkmazsa hepsi benimdir” dedi.”¹³⁸

5.2.4. Ediblerin ve Diğer Sanatçıların Farklı Olumsuz Özelliklerini Anlatan Anekdötler

Bu bölümde 7 tanesi Latîfî Tezkireisinden, 6 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresinden olmak üzere 13 anekdot işlenecektir. Anekdötlarda şairler; tezkire yazarları tarafından cahillik, değersizlik, yeteneksizlik, dilencilik, cimrilik, delilik, yolsuzluk ve hırsızlık, yalancılık, aç gözlülük, riyakârlık, nazaketsizlik, kadın düşkünlüğü gibi pek çok kötü ahlâki kusurla tasvir edilirler.

¹³⁷ Egerçi beşeriyet mücibi ile kuşur u fütür var ise ser-engüşt-i işlâhla taşhîh buyursunlar ve lağv u haşv var ise tenkîh buyursunlar, işlâh maḥalline mûm yapışdursunlar dir. Risâle ‘Atâ’ya varduḡda bâdî-i nazarda nazmınun rekâketi ve tertîbinün saḡâfeti ma’lûm olup cümlesin erimiş mûma bandırup yine kendüye gönderür. Vâ’iz merḡûm birkaç gün ‘Atâ’yı ikfâr u zemme ḡaşr idüp kürsîyi kıssa-hân meclisine döndürür (Kılıç, 2010: 1092-1093).

¹³⁸ Hayâlî’ye sirḡa töhmetiyle ‘acep daḡller iderdi ve ezâ ve istihzâ yüzinden kıt’alar dirdi. Cümleden biri bu kıt’adur.

Kıt’a: Kıtı kıtı ḡayâli şî’r okudı
Didüm anuñ kulağına yap yap
Bu ḡazeller kimüñ ola didi ki
İssı çıkmaz ise benümdür hep (Canım, 2000: 501)

5.2.4.1. Seydî ‘Ali-zâde’yi Cahil Olarak Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi; Ahmed Çelebi Kemâl Paşa-zâde biyografisinde Mısır seferine gidilirken Kemâl Paşa-zâde ile Yavuz Sultan Selim arasında geçtiğini iddia ettiği bir anekdot anlatır. Anekdotta dönemin ediblerinden Seydî ‘Ali-zâde cahillikle ithâm edilir. Anekdot şöyledir:

“Bir gün yine o seferde dolaşırken padişaha yanaşıp her konudan sohbet ederken hicap perdesi kalkar. “Söz sözü açar” gereğince sohbet bir yere gelir ve Padişah: “Tuhafır Seydî ‘Ali-zâde Gülistan’ı Farsça olmasına rağmen Arapça şerh eder.” der. Molla cevap verip: “Farsça bilmez ki nasıl Farsça şerh etsin, Arapça şerh etmeyip ne yapsın” deyip şerhi bu latife yolu ile cerh eder ve şerh edenin ayıbını söyleyerek derecesini düşürür.”¹³⁹

5.2.4.2. İshak Çelebi’nin Şairliğini Eleştiren Anekdot

Âşık Çelebi’nin anlatımına göre İshak Çelebi; Yavuz Sultan Selim’in “Arabistan Seferi”ne yanında götürmek üzere devrin büyükleri arasından seçilen dört kişiden biridir. İshak Çelebi’nin değerini ve faziletini anlatma adına yalnızca bu durum bile bir ölçü vermesine rağmen Âşık Çelebi anekdotlar yoluyla ısrarla İshak Çelebi hakkında olumsuz bir imaj oluşturma gayreti içindedir. Bunlardan biri de İshak Çelebi’nin şairliğini değersiz göstermeyi amaçlayan aşağıdaki anekdottur.

“Merhumun gazel tarzı levendâne ve açıktı. Gazellerini yapmacılıktan uzak, lâtif eda ile söylerdi. O sebepten gazellerinin çoğu düğünlerde gazel okuyanların arasında ve halkı eğlendirenlerin dilindeydi. Bir gün bir düğünde kendisi de hazır iken bir kâse-bâz her gazel okuyuşta merhûmun gazelini okur. Merhûm: “Bizim gazellerimiz olmasa bunlar ne okurdu acaba?” der. Zamanın faziletlilerinden Şah Kasım ki yerinde zikredilmelidir, orada hazırmış ve merhum ile aralarında eskiden

¹³⁹ Bir gün yine ol seferde hengâm-ı geşt ü güzerde pâdşâha yanaşup her taraftan müsâhabette feth-i bâb ve ‘arûs-ı tekellüfden ref’-i hicâb olur. “*El-kelema yecurru’l-kelema*”¹³⁹ mûcibince söz bu araya gelür ki pâdşâh buyurur ki ‘*acebdür Seydî ‘Alî-zâde Gülistânı Fârsî iken ‘Arabî şerh ider. Monlâ cevâb virüp Fârsî bilmez nice Fârsî şerh eylesün ve ‘Arabî şerh itmeyüp yâ n’ eylesün* diyüp şerhi bu tarîka-i laîfe ile cerh eyler ve esâs-ı kadî-i şârihi bu nev’e tarh eyler (Kılıç, 2010: 301).

kalan bir kırgınlık olduğu için ayıplama yayı ile pusuda beklermiş. Fırsat bulunca: “Bunlar olmasa sizin gazellerinizi acaba kim okurdu?” der.”¹⁴⁰

5.2.4.3. Basîrî'nin Dilenci, Revânî'nin ise Cimri Olarak Anlatıldığı Anekdote

Latîfî aşağıdaki anekdotta Basîrî'yi dilencilikle, Revânî'yi ise cimrilikle ithâm eder. Aralarında zaman zaman hakaret ifadelerinin de kullanıldığı bir atışmaya yer verir. Anekdote şöyledir:

“İşitilmiştir ki bir gün adı geçen (Basîrî), manaların kaynağı olan merhum Revânî'nin yanına gelir ve para almak maksadıyla bir kaside sunar. Onun da mizacında para tutmak ve cimrilik baskın geldiği için bu durum hoşuna gitmez ve para istediğini hissettiğinde yüzü gülmez.

Kıt'a: Dilenmek için şaire kıta ya da kaside veren, bostancıya tarhun ve tere satana benzer. Ahmağı gör ki Hind'e biber, Mısır'a şeker götürür. Bir şeyi yetiştigi, büyüdüğü yere hediye eder.

Revânî Bey de kemal-i kereminden cömertlik gösterip Basîrî'nin hırs gözüne basmak için umumi sadakadan birkaç akçe gönderir ama çok mu az mı diye tereddüt ettiği için kâhya ile kah gönderir, kah yoldan döndürür. Meğer gönderdiği akçe on taneymiş ve bunların beşi bakır, beşi kurşunmuş. Bunu görünce Basîrî de bu durumdan etkilenir ve üzülür. Bu kıta ile cimriliğini dile getirip kethüda ile gönderir.

Kıta: Meğer Revânî ile Cimri Hamit'in ruhu beraber yaratılmış. Birinin ekmeğinin özelliği yenmemesi, birinin suyunun özelliği ise görülmemesidir. Pinti Hamid'in ekmeği nasılsa kalbindeki ferahlığı da öyledir.

¹⁴⁰ Merhûmun tarz-ı gazeli levendâne vü küşâde ekseri taşannu' u tekellüfden sâde, hûb u latif edâda vâki' olmuştur. Ol cihetden ekser-i gazelleri kâse-bâzlar içinde müsta'mil ve hengâme-perdâzlar dilinde mütênâvildür. Bir gün bir düğünde kendü hâzır iken bir kâse-bâz her gazel okudukça merhûmun gazelin okır. Merhûm nâz yüzünden “*acebâ bizüm gazellerümüz olmasa bunlar ne okırdı ola*” dir. Fuzalâyı zemândan Şâh Kasım ki yirinde mezkûr olsa gerekdür, anda hâzır imiş ve merhûm ile kadimden şeker-âbi olduğu sebebden kemân-ı ta'n ile kemin-ginde muntazır imiş. Fursat bulup “*bunlar olmasa sizün gazellerünüzü kim okırdı ola*” dir (Kılıç, 2010: 335).

Kıta: Bir zaman Pinti Hamid aşırı cimrilikle anılırdı. Şimdi evlerden uzak oldu. Kimse Onu bu suçlama ile anmaz.

Kıta: Biraz yiyecek istemek için Revânî'nin mutfağına gittim. Gördüm ki alilesi açlıktan köpek gibi ölüyor. Çoğu zaman yeme içmeden el çeker ama bir bedava yiyecek bulsa orucunu zor tutar.”¹⁴¹

Basîrî'nin kendisini zamanın meşhur cimrilerinden Pinti Hamid'e benzetip pek çok hakaretler ettiğini gören Revânî de hakaret dolu bir kıta ile Basîrî'ye cevap verir:

“Revânî'nin kıtası: Ey Basîrî sevgilinin gönlü kapkaradır. İnsaf edekim ki sen de biraz alacasın. Acaba bu iksinden hangisi daha iyidir diye sordum. Birisi domuzun alacası da karacası da aynıdır dedi.

¹⁴¹ Mesmû'dur ki mezbûr bir gün menba'u'l-ma'ânî merhûm Revânîye varur ve cerr kaşdın idüp bir kaşîde virür. Anuñ dahî mizâcında imsak u hisset gâlib olmağla gördükde hoş gelmez ve cerr-i ââkîl ihsâs itdükde yüzi gülmez.

Ƙıı' a: Cerr için şâ'ire kıı' a ya kaşâyid ileden
Benzer aña şata bostancıya terhûn u tere
Eblehi gör iledür Hinde biber Mışra şeker
Bir şeyi tuhfe ider kopduğı bitdügi yire

Revânî Beg dahî kemâl-i kereminden ızhâr-ı bezl-i sehâ ve in'âm-ı luıf u 'atâ gösterüp Başîrînüñ başar-ı hırşına başmak için şadakât-ı 'âmdan birkaç akçe gönderür ve keâret ü kıilletinden tereddüt idüp kethüda ile gâh gönderür ve gâh yoldan döndürür. Meğer gönderdügi akçe dahî 'adedde on imiş beşi kıızıl ve beşi kıurşun imiş. Onu gördükde Başîrî dahî bu huşûşdan gâyet münfa' il ü menkesir olup hâli diger-gün olur. Bu kıı' ayla habâ ü hissetini nazma getirür bi'l-bedâhe kethüda ile huzûrına gönderür.

Ƙıı' a: Revânîyle meger Pinti Hamîdüñ
Bir aradan yaradılmış revânı
Birinüñ vaşf-ı nânı lâ-yezûkûn
Birinüñ na't-ı âbı len-terânî
Ne deñlü nânı var Pinti Hamîdüñ
İki ol deñlüdür âb-ı revânı

Ƙıı' a: Bir dem idi cihanda Pinti Hamîd
Añılurdu kemâl-i hisset ile
Şimdi evden eve berü oldu
Kimse añmaz anı bu töhmet ile

Ƙıı' a: Vardum Revânî maıbağına tu' me isteyü
Gördüm harânîsini acından köper kıuşar
İmsâk için rişâzât ider çok zamân lik
Bir müftce lût bulsa velî rûzesin şıkar

Bir gün Revânî, Basîrî'ye “Molla bizi ekser gazalinde cimrilikle anıyorsun” deyince; Basîrî “o zaman cömertlikle methedeyim” der.

Basîrî mecliste hararetle şiirini okuyup ikide bir manalarını bize arz ederdi. İki de bir manalarını açıklayınca, gönül ehli kimseler de zaman zaman yüzün ak olsun derlerdi.”¹⁴²

5.2.4.4. Celîlî'yi Akıldan Yoksun (Deli) Olarak Anlatan Anekdöt

Âşık Çelebi, Celîlî'nin babasını aslı Acemden gelmiş, Hâmidî mahlası ile şiir yazan dönemin büyüklerinden biri olarak tanıttıktan sonra Celîlî hakkında bilgi verir. Fakat; verilen bilgiler Celîlî'yi tanıtmaktan ziyade onu değersiz ve faziletsiz gösterme amacıyla yazılmış gibidir. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Celîlî'nin hiçbir olumlu özelliği yoktur. Aynı yıllarda yaşadığı söylenen Âhî ile bayağı ve müstehcen diyalogları şöyle anlatılır:

“Âhî ile asırdaş ve iyi arkadaşarmış. Birbirleriyle latifeleşmeye ve boş sözlerle şakalaşmaya meraklıymışlar. Şarap üstündeki köpük gibi birbirlerine göz eder, ciğer doğrarken bir birlerinin yaralarına tuz eker, sürahi gibi başlarını aşağı eğerler, testi gibi bir birlerine kulplar takarlar, kadeh gibi birbirlerinin kulaklarını doldura doldura söğerler, mum gibi birbirlerine çerb-zeban olup dil uzatırlarmış.”¹⁴³

Âşık Çelebi'nin bundan sonra anlattıkları bir şairden ziyade akli dengesini kaybetmiş bir kişinin özellikleridir. Âşık Çelebi bu durumu “muhtellü'd-dimâğdur”

¹⁴² Kıt'a-i Revânî: Ey Bâsîrî katı gönli qaradur şûhîmuñ
Gel'e inşâf idelüm sen de biraz alacasın
Ben didüm bu ikisinden 'acaba kangısı yeg
Didi biri toñuzuñ alacasın qaracasın

Bir gün Basîrîye Revânî eyidür: Monla bizi ekâer gâzelünde hissetle añarsun didükde Mevlânâ Basîrî eyidür kerem ile medh ideyüm dir.

Revânî: Germ ile şi'rini meclisde Basîrî okuyup
'Arz iderdî bize ma'nilerini ikide bir
Câ-be-câ ma'nilerin 'arz idicek meclisde
Ehl-i diller yüzüñ ağ ola didiler yer yer (Canım, 2000: 190 -191)

¹⁴³ “Âhî ile mu'âşir u mu'âşir ve biri biriyle bezle-gûylukdan hezl-cûylığa mâ'il ü mübâşir imişler. Şarâb üzerinde habâb gibi biri birine göz eylerler, kebâb toğrarken biri birinüñ cerâhatlerine nemek saçarlar, şurâhi gibi biri birinüñ başın aşığa eylerler, sebû gibi biri birine kulplar takarlar, kadeh gibi biri birinüñ kulağın töldürü töldürü sögerler, şem' gibi biri birine çerb-zebân olup dil uzadurlar imiş.” (Kılıç, 2010: 480)

ifadesiyle açıkça söyler. Hâlbuki Âşık Çelebi aynı Celîli hakkında giriş kısmında kullandığı “hilâlasâ ahvâlinde vü ef’âlinde âşâr-ı necâbet nümâyân imiş” (Kılıç, 2010: 479) ifadesiyle halinden ve davranışlarından soyundaki temizliğin belli olduğunu söyler. Oysa anlatılanlar çok farklıdır. Âşık Çelebi’nin pek çok şair biyografisinde yaptığı gibi girişte klişe ifadelerle övüp daha sonra en ağır ithâmlarla şahsı eleştirme tavrıyla burada da karşılaşılır. Bu noktada şair biyografilerine bütüncül bakma zorunluğunu ortaya çıkar. Ele alınan şahsın biyografisine bütüncül olarak yaklaşıldığında karşımıza kimseyle konuşmayan, insan içine nadir çıkan, ayda bir ancak hamama giden, davranışları tutarsız, giyim-kuşamı düzensiz delilik sınırında bir kişilik çıkar.

“O zamanlar da genellikle yalnız başına ibadetle meşgul olurmuş. Hamama yalnız girmez, iki üç kişi olmayınca tellağın başını tıraş etmesine razı olmazmış. Deliliğe ve insanların hallerine aldırış etmemeye dalalet eden pek çok tavır gösterir. Sonunda elbiseyi ve tacı terk edip, tecrid kemerini beline sağlam takıp; baş açık, yalın ayak, sarhoş ve deli, tek başına dağları ve ovaları gezer, çölleri ve denizleri dolaşır. Öldü diye Muradiye fazlalıklarından olan altı akçelik ulufesini keserler, bıraktığı malları dağıtırlar. Daha sonra akrabaları sağ olduğunu ve bulunduğu yeri duyup bulup getirirler; malını mülkünü geri verip, ulufesinin yarısı olan üç akçeyi tekrar ulufe olarak bağlatıp Bursa’ya yerleştirirler. O vakitten beri akıllı yerinde değildir ve halktan uzaktır. Bursa’da kaplıca yolu üzerinde evi vardır. Genellikle kapı önünde dizini dayayıp durur, selam verenin selamını alır, söz söyleyene yüzünü ekşitir. Elbiseleri Acem gibi ve bilgili, akıllı gibidir ama bakışı ve yürüyüşü deli gibidir. Başını kesseler sarıksız gezmez.

“Kelle sağ olsun cihânda bir külâh eksik değil”

sözünden gafil olup sarığı terk etmezdi. Zaman zaman Ulu Cami’ye ve çarşıya gelir ama; kimseyle konuşmaz, aman öldüm diyene cevap vermezdi. Yürüyünce ardında rüzgâr yetişemezdi. Elinde yaz ve kış bir yelpaze olurdu. Başında ağır ve kaba bir sarık ve her mevsimde üstünde bir top çiçek bulunurdu. Hamama ayda bir gider ve

çaşıda bir akçelik şey olsa başkasına taşıtıp iki akçe verirdi. Kelimeleri Türk gibi, başı ve şekli Kürt gibiydi.”¹⁴⁴

5.2.4.5. Hayâlî Bey’i Şairlik Yönünden Yeteneksiz ve Değersiz Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi; Hayalî Bey ile Kanûnî Sultân Süleyman’ın Irak seferi dönüşünde dokuz yüz kırk iki senesinde tanıştığını söyler. Âşık Çelebi o yıllarda buluş çağına henüz girmişti. Âşık Çelebi ile Hayâlî Bey’in dostlukları yirmi yıla yakın devam eder. Hayâlî Bey, Âşık Çelebi’ye çok değer verir ve yeni söylediği şiirlerini önce Âşık Çelebi’ye gösterip onun fikrini almak ister. Aşağıdaki anekdotta da böyle bir durum vardır. Ancak anekdotta döneminin en önemli söz ustalarından olan Hayâlî Bey bir gazelde kullandığı “hem-kanad” terkininin yerine “hem-cenâh” terkinini kullanmayı düşünemeyecek kadar edebi üslûptan yoksun ve dili kullanma bakımından yeteneksiz birisi olarak anlatılır. Anekdot şöyledir:

“İstanbul’da şenlik olan bir gün bedestende bir dükkânda bizimle hayli rindane bir eda ile bir matlasını okudu.

¹⁴⁴ “Ol zemânlarda dahi ekâeri hâlde halvet-nişîn ü ‘uzlet-güzîn imiş. Hammâma tenhâ girmez ve âdem iki üç olmayıcağ dellâke başın terâşa rızâ virmez imiş. Ve bi’l-cümle andan funûn-ı cünûn ve şücûn-ı mücûna delâlet ider hayli etvâr zühûr eyler. Âhîr kabâ vü tâcı terk ve kemer-i tecrîdi biline berk idüp ‘üryan-ser ü bürehne-pâ mest ü şeydâ tek ü tenhâ gâh geşt-i kûh u şahrâ ve gâh seyr-i dest ü deryâ ider. Fevt oldı diyü Murâdiyye zevâ’idinden olan altı akça ‘ulûfesin keserler, terekesini vereâesi takşîm iderler. Ba’dehu akrabâsı şîhhatin ve mekânın tıyarlar, bulup yine ser ü sâ mân şekline koyarlar, ‘ulûfesinden nişfîm ki üç akça olur muqarrer itdürüp Burusa’ya getürüp kendü hâline korlar. Ol vâktten berü muhtellü’ d-dimâğdur ve halkdan mün’azil ve mâ’il-i ferâğdur. Burusa’da Kapluca reh-güzârında evi vardır, ekâeriyâ kapısı öninde dizin tayayup tırur, selâm virenüñ selâmın alup söz söyleyene yüzün burtarur. Libâsı ‘Acemâne vü dânişmendâne vü hüşmendâne amma bakışı ve yürüşü dîvânedür. Başın kesseler müzevvesüz gezmez.

Kelle sağ olsun cihânda bir külâh eksük degül

mazmûnından gafil olup müzevveceyi terk itmez ve müzevvesüz başı terkiye aşmaz. Ahyânen Câmî-i Kebir’e ve çâr-sûya gelir amma kimesne ile söyleşmeyüp câna keffaretdür meded öldüm diyene cevâb virmez. Yürüdükde şöyle yiler ki gerdine şabâ irmez elinde elbette yaz u kış bir bâd-biz muqarrer ve başında müzevvece-i bâr-ı girân ve kabâ sarık ber-ser her faşda üstinde bir top çiçek ser-berdür. Hammâma ayda bir girer ve çâr-sûda bir akçalık nesne alsa bir gayrı kimesneye götürdüp götürene iki akça virürdi. Kelimâtı işbâ’-ı zamme ile Türkâne ve ser ü şekli Kürdânedür.” (Kılıç, 2010: 480-481)

Matla: Gecemiz en parlak gündenden daha nurlu olsa ne olur. Zira; kadehimiz, kandili dünyayı aydınlatan güneşle yakar.

Ben ise iyice düşünmeden ona “bu matla atılacaktır. Kadeh, kandili güneşten yakınca gece meclisi gündüzden aydınlık olmaz. Kadeh güneşten parlak olmalı ki gece gündüz meclisinden daha parlak olsun” dedim. Küçümseme maksadıyla “sen olsan nasıl söylerdin” dedi. Ben çekinmeden, keyifle “böyle olmalı” diyerek okudum.

Meclisimizle gündüzden daha parlak oldu gecemiz. Zira kadehimiz, âlemi aydınlatan güneşe zerre bile demez.

Adı geçen hayli tepki gösterip huzursuz oldu. Gürültüsüyle meclis hayli miktar rahatsız oldu. Birkaç gün uzak durdu. Ne selam verdi, ne de merhaba dedi. O esnada “yügrig” redifli gazelinı söylemişti.

Şu anadan doğanın yügrigi (iyi, hızlı yürüyen) kanadının yardımıyla, mekânsızlık seyrinde anka ile beraber kanat çırpır (hem-kanad).

Bu beyti duyanlar “hem-kanad” tabirini ayıplamışlar. “Hem Farsçadır, kanat Türkçedir. Nasıl beraber terkip olurlar diyerek küçümseyip bu matla atılmalıdır.” demişler. Hayâlî bunu duyunca üzölmüş, yanlış eda ile yayılacak diye endişelenmiş. İlgisizlere, anlamayanlara ne yapacağını sormayınca mecburen bana gelip özür diledi. Bir miktar şuradan buradan konuştuğundan sonra geliş maksadını söyledi. Ben “hem-cenâh deyin” deyince müsveddeyi o şekilde düzeltti.”¹⁴⁵

¹⁴⁵ Bir gün İstanbul’da tonanma olup bir dükkânda bizömlle hayli rindân germiyyetle bezzâzistânda bu matla’ın okıdı ki

Matla’ Rûz-ı rûşenden n’ola enver olursa şâmumuz
Mîhr-i ‘âlem-tâbdan yakar çerâğı câmumuz

Haķîr daħı bî-te’emmöl aña *bu matla’ terzîkdür. Câm çerâğı mîhrden yakmağla bezm-i şâm rûzdan rûşen olmağ lâzım gelmez. Câm mîhrden rûşen gerekdür ki şâm bezm-i rûzdan rûşen-ter ola didüm. İstihza tariķiyle sen olsañ nice dir idüñ* dedi. Ben haķîr bî-bâk u tarab-nâk böyle gerekdür didüm bî’l-bedâhe okıdum.

Li-muħarririhi Bezmümüzle rûzdan rûşen olupdur şâmumuz
Zerre dimez mîhr-i ‘âlem-tâba zîrâ câmumuz

Mezbûr hayli infi’âl gösterüp bî-ħuzûr oldu, ‘arbedesiyle meclis pür-fütûr oldu. Birkaç gün istigna itdi ne selâm virdi ne merħaba itdi. Âħîr ol esnâda yügrügi gazelinı dimiş bu beyti böyle eda itmiş

5.2.4.6. Surre Emini Revânî'nin Surre Alayının Paralarını Çaldığını İddia Eden Anekdöt

Döneminin şairleri arasında yüksek rütbe ve itibar sahibi olarak tanıtılan Revânî, Surre alaylarının altın paralarını dağıtmak üzere görevli olarak Harem-i Şerif'e gönderiliyor. Fakat Revânî, Latîfi tarafından Harem-i Şerif'teki fakirlere sağılmak üzere kendisine emanet edilen paraları zimmetine geçirmekle ithâm ediliyor. Daha sonra ise gözlerinden rahatsızlanır. Rahatsızlığı haram olan Surre parasını almasına bağlanır. İlginç olan durum ise Revânî bu suçlamayı reddetmeyip kendisine hitaben yazılan şiire verdiği cevapta "bal tutan parmağını yalar" ve "Ka'be'yi ziyaret eden din ve dünyasını yapar" diyerek suçlamaları kabul eder. Latîfi'nin anlattığı anekdot şöyledir:

"Şairler topluluğundan birisi olan adı geçen o zamanda surre paralarını alıp aziz olan Mekke'ye gitmiş. Muhterem iki şehrin bakımı için harcamıştı. Bu çeşit geliri olanın adı yedidir, sekize çıkmaz. Harem'den hâsıl olan şey haram olsa bile kimsenin evini yıkmaz. Ve devletin ve meclisin bütün ileri gelenleri o büyük miktar parayı hakkıyla dağıtmadın, "taksim edenler ateştedir" mesleğine gittin, doğru gitmedin diyerek adı geçeni suçladılar. Bilindiği gibi o zamanda adı geçenin gözleri rahatsızlanır. Bu konuda düşmanları eleştirmeye ve ayıplamaya yol bulup bu kıtayı dediler:

Kıta: Müslümanlık bu mudur ki Revânî, Kâbe'ye varalı Allah'ı unuttun. Dinine eksiklik gelse de gam değil. Çünkü dünyanı yükselttin. Gözünün içine kan doldu. Kâbe hakkı artık seni rahat bırakmaz.

Beyt Lâ-mekân seyrinde 'anķâ ile olur hem-ķanat
Bâl-i himmetle şol anadan toğanuñ yürüğü

İşidenler *hem-ķanad ta'bîrin istikbâh itmişler. Hem lafz-ı Farsîdür ķanad Türkîdür nice terkîb olur* diyü istihzâ idüp terzîkdür dimişler. Hayâlî işidüp dil-gîr olmuş *yañlış eda ile şayi' ola* diyü reng-pezîr olmuş. Bîgâneye keşf-i hâl ve şahîhi ne idügin su'âl idemeyicek zarûrî mestâne ĥakîre gelüp 'özl-i taķşîr-i mâfât itdi. Bir mikdâr şundan bundan kelimât itdi. Âķîr 'arz-ı murâdı taşrîh eyledi. Fakîr *hem-cenâh din* diyücek müsveddesin ol vech üzere taşhîh eyledi (Kılıç, 2010: 1549-1550)

Revânî'nin cevabı: Hey Revânî gör ne dediler. Bal tutan parmağını yalar dediler. Kâbe'yi böyle ziyaret eden dinini ve dünyasını yapar dediler.”¹⁴⁶

Latîfî'nin Revânî hakkında anlattığı, sure alayı ile Mekke ve Medine için gönderilen paraları zimmetine geçirdiği ve daha sonra gözlerinin rahatsızlandığı iddiasını Âşık Çelebi de aynı şekilde anlatır. Burada dikakati çeken husus Revânî'nin kendisi hakkındaki ithâmları kabul etmesine rağmen Yavuz Sultan Selim'e olan yakınlığını devam ettirebilmesi ve cezalandırılmamasıdır. Çünkü Yavuz Sultan Selim hem Latîfî hem de Âşık Çelebi tezkirelerinde adaletle önem veren ve suçluların cezasını geciktirmeyen bir padişah olarak anlatılır. Hatta bu anlatımlar pek çok yerde “zalim, kan dökücü, insanların ömrüne şahin gibi konucu” gibi sıfatlarla desteklenir. Örneğin; Latîfî, Cihânî maddesinde devrin kadılarının rüşvet alışkanlığı ve Yavuz'un bunlara karşı çok sert tepkisini uzun uzun anlatır. Yavuz Sultan Selim: “âlemde zulmün kaynağı rüşvettir ve rüşvet yiyerek zulüm yapanlar memleketteki hâkimlerdir.” der. Rüşvet yemeye alışmış olan bu hâkimler uyarı ve tehditlerden anlamaz ve korkmazlar. Başlarını vermedikçe ya da birbirlerinin leşini siyaset sahnesinde görmedikçe rüşvetten el çekmezler. Bu yüzden cellad kılıcı elinde beklemektedir ve her an birilerinin başını kesmekte ve kanını akıtmaktadır (Canım, 2000: 219). Kadıların rüşvet almasına ölüm cezası veren Yavuz Sultan Selim'in Harem-i Şerif'te yaşayan yoksulların hakkı olan parayı zimmetine geçiren ve bunu

¹⁴⁶ “ma'şer-i şu'arâdan biri dahî merhûm-ı merkûm ol zamanda ki Mekke-i mûkerremeye-Şerrefehallâhu Te'âlâ şurre filorisin alup gitmiş ve Haremeyn-i muhteremeynün maşûlât-ı evkâfın ma'hall ü muvâfaqatına şarf için eylemiş idi ve bu ma'ûle der-âmede dâhil olanuñ hod adı yedidür sekize çıkmaz mahsûl-i Harem haram olursa dahî kimsenüñ evin yıkmaz. Ve bi'l-cümle ol meblağ-ı mübâlağayı kemâ-hüve haqquhû tevzi' u taksim itmedüñ “*taksim edenler ateştedir*” mesleğine sâlik olduñ toğrı gitmedüñ diyü a'yân u erkan mezbûra töhmet isnâd itdiler. İttifaq ol zamânda mûmâ-ileyhüñ gözlerine zağmet-i remed 'ârız olup bu huşûşda hüşemâ dahl ü ta'na yol bulup bu kıt'ayı didiler.”

Kıt'a: Müselmânlık midur bu kim Revânî
Unutduñ Ka'beye varalı Haqqı
Ne gam ger dînüñe nokşân gelürse
Hele dünyâña itdürdüñ teraqqî
İçüñe kan tolup turdı gözüñe
Seni âhir onarmaz Ka'be haqqı

Cevâb-ı Revânî: Be Revânî gör'e neler didiler
Bal tutan barmağın yalar didiler
Ka'beyi böylece ziyâret iden
Dîn ü dünyâsın yapar didiler

(Canım, 2000: 280-281)

kabul ettiği iddia edilen Revânî'ye hiç bir ceza vermemesi düşündürücü bir çelişkidir. Hatta ölümüne kadar Revânî'nin Yavuz Sultan Selim'e yakınlığını devam ettirdiğini Âşık Çelebi tezkiresinde değişik örneklerle anlatmaktadır. Öyleyse ya Revânî'ni ile ilgili anlatılan bu olay yanlıştır ya da Yavuz Sultan Selim hakkında her iki tezkirede de defalarca örneğine rastlanan zulüm içerikli anlatımlar yanlıştır. Her iki durumda da tezkirelerin güvenilirliğine gölge düşmektedir.

5.2.4.7. Safâyî'yi Şairlik ve Kişilik Yönünden Değersiz Gösteren Anekdöt

Sinoplu olan Safâyî, Latîfi'nin iddiasına göre zürefa kısmından olmakla beraber ayyaş ve zevkine düşkün biridir. Şaraba ve güzellere muhabbet ve iştıyakı fazladır. Latîfi, “Rûz u şeb meyhâne kûşesinde gâh maḥmûr u gâh mest idi.” cümlesiyle Safâyî'nin gece ve gündüz meyhane köşelerinde sarhoş gezdiğini iddia eder. Safâyî'nin aruza ve Farsça'ya hâkim olduğunu, mürettep bir divanı bulunduğunu ama buna rağmen şiirlerinin halk tarafından beğenilmediğini ve benimsenmediğini belirtir. Latîfi, Safâyî'nin şiir konusundaki yetersizliğini Likâyî biyografisinde de dile getirir. Kişilik ve sanat gücü yönünden pek çok kusuru olduğu iddia edilen Safâyî'nin tezkireye alınması şaşırtıcı bir durum değildir. Zira; Latîfi ve Âşık Çelebi tezkireleri benzer özelliklere sahip pek çok isme ayrıntılı olarak yer verir. Safâyî şiirlerinin beğenilmemesi üzerine kendini hafif meşrepliğe kaptırır ve şöhret bulma ümidi ile hezeliyat içeren şiirler yazar. Ancak bunda da istediği neticeye ulaşamaz. Bunun üzerine Safâyî divanını yakar. Latîfi'nin bu konuyla ilgili anlattığı anekdot şöyledir:¹⁴⁷

“Duyulmuştur ki; adı geçenin şamata ve gürültü dolu şiiri yanıp yakılma dairesinden uzakta olduğu ve insanlar arasında değeri ve itibarı düşük olduğu için dağınık ve perişan sayfalarının duygusuz şiirleriyle hararetlenip yakıcı olması için faydasız sayılacak sayfalarını odanın köşesinden getirip ateşe bırakmış ve sözleri yakıcılıktan uzak olup iç yakmadığı için divanını ateşe atmıştır. Şairlerden biri bu

¹⁴⁷ Bu anekdotun günümüz Türkçesine aktarımında Emine Seymen'in “ Sehi ve Latîfi'de İstidrat” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

olayı duyduğunda bütün şiirlerinden bu çareyi layık görüp insaf ederek bu kıtayı demiş:

“Şafâî divanını duygusuz, donuk olduğu için götürüp ateşe attı. Hararet olsun diye ateşe atmış ama gazelinin soğukluğu ateşi söndürdü.”¹⁴⁸

5.2.4.8. Firdevsî-i Rûmî'nin Yalancı ve Uydurmacı Olarak Tasvir Edildiği Anekdote

Latîfî'nin anlatımına göre Firdevsî-i Rûmî, Sultan Bâyezîd'in emriyle kutsal kitaplardaki kıssaları bir araya getirir ve üç yüz altmış cildlik bir külliyyat oluşturur. Sultan Bâyezîd'in bundan maksadı devlet yönetimine dair hisse almaktır. Ancak Sultan Bâyezîd bu üç yüz atmış cilt eserden içinde yalan ve mübalağa olmayan, ayrıca şeriata uygun olan doksan dokuz cildi ayırır. Kalan ciltlerin yakılmasını emreder. İşte Firdevsî de bunun üzerine padişah hakkında birkaç uygunsuz beyit söyleyip diyâr-ı 'Acem'e kaçar. Burada Firdevsî-i Rûmî'nin padişah tarafından yalancılıkla ithâm edildiği iddiası vardır. Latîfî tarafından oldukça uzun ve ayrıntılı olarak verilen anekdotun yukarıda verilen kısa özetinden sonra son kısmı aşağıdaki gibidir.

“Rivayet edilir ki İbrahim soyundan olan Bayezid meşrepli Sultan Bayezid Hazretleri üç yüz altmış cilt kitabın İslam dinine ve şariat kurallara uygun olan, yalan ve abartıdan uzak olan ciltlerden esma'ül-hüsna sayısı kadar doksan dokuz cildini seçip geri kalanını yaktırmış. Adı geçen müellif bundan fazlasıyla incinmiş ve bu da,

¹⁴⁸ Mesmû'dur ki rnezbûruñ şi'r-i şûr-engîzi dâyre-i sûz u güdâzdan bîrûn ve meyân-ı nâsda kadr ü i'tibârı pest ü dîn olduğı bâ'iâden evrâk-ı pejmürdesin eş'âr-ı efsürdesiyle kesb-i harâret idüp sûz-nâk olsun için evrâk-ı ebter miââlinde oda bucağndan getirüp götürüp oda bırakmış ve sözleri bî-sûz olup derûnı yakmaduğıyçün dîvânın oda yakmış. Şu'arâdan biri bu hâdiâeyi istimâ' itdükde cümle şanâyi'-i şi'riyyesinden bu tedbîr ü taşarrufin evlâ görüp verâ-yı munşîfina inşâf idüp bu kıt'ayı dimiş.

Kıt'a: Füsürde olduğu için Şafâî dîvânı
Götürüp âteşe urdı oda göyündürdi
Egerçi âteşe urdı harâret olsun için
Bürûdet-i gazeli âteşi söyündürdi

(Canım, 2000: 356)

Firdevsi-i Tusi gibi, padişah hakkında uygunsuz birkaç beyit söyleyip Anadolu'dan kaçıp Acem diyarına gitti.”¹⁴⁹

5.2.4.9. Kandî'yi Kıskaç, İlkel, Aç Gözlü ve Nezaketsiz Gösteren Anekdot

Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Kandî, Bursa'da şekerçi dükkânı olan bir şairdir. Hayâlî Bey'in kendisine verilen bir ulufe ile büyük ihsanlara nail olmasını çekemez ve kıskançlığından bir tarih der. Hayâlî de buna cevap verir. Anekdotta şairlerin edep ve nezaket dışı tutumları ve bir birlerini çekemedikleri iddiası yer almaktadır. Anekdot şöyledir:

“Sultan Bayezid avlusunda şekerçi dükkânı vardı. Dükkânının içi ve duvarı gökyüzündeki cam saray gibi çini ve cam hokkalarla doluydu. Merhûm Hayâlî Bey'e ulûfe verilip boynundan tasma ve kollarından kalender halkaları gidince Kandî kıskancından

Mısra Ey Hayâlî halka geçmez oldu âh

diye tarih deyince Hayâlî bunu işitip bir gün sarhoşçasına eteğini taş doldurup Kandî'yi taşa tuttu. Kandî topa tutulmuş maymuna dönüp kaçtı. Hayâlî kendisinin bu beytini okudu:

Aşk pazarında divane aşık odur ki, bu dokuz sırçayı istiğna taşı ile sır eder.

Hokkaları ve şişeleri, sarhoş namusu ve âşık kalbi gibi parça parça olup dükkânının yüzü cam parçalarıyla camdan gökyüzüne döndü. Kandî-i merhûm mürüvvet zamanının mührü ve vezirlik parmağının yüzüğü olan İbrahim Paşa'ya halini anlattı. Gözyaşına karşılık eteğini altın ve gümüşle doldurdu ki küçük çocuk

¹⁴⁹ Rivâyet olunur ki Hâzret-i Sultân Bâyezîd-i Bâyezîd-meşreb ve İbrâhîm-millet zıkr olan üç yüz altmış cild kitâbun âyîn-i dîn-i islâma muvâfık ve şe'âyir-i şer'-i şerife muṭabık olup kızb ü mübâlagadan 'ârî fehm olınanlardan besân 'aded-i esmâ'ül-hüsnâ ṭoksan ṭokuz cildin ihtiyâr u intihâb idüp ma'dâsin iḥrâk kıldukda mü'ellif-i mezkûr begâyet müte'illim olup bu daḥî Firdevsî-i Tûsî gibi pâdişâh hakkında bir kaç ebyât-ı nâ-şâyeste ve nâ-sezâ diyüp vilâyet-i Rûmdan firâr ve diyâr-ı 'Acemde karâr itdi (Canım, 2000: 426)

gibi avundu ama dükkânı dağıldığı için orada bir oda tutup ölene kadar orada kaldı.¹⁵⁰

Âşık Çelebi yukardaki anekdotla da yetinmez ve Kandî'yi itibarsızlaştırma gayretine devam eder. Âşık Çelebi'nin anlatımına göre Kandî çok aç gözlü ve caize peşinde koşan biridir. Bu düşüncesini Kara Bâlî-zâde'ye attettiği aşağıdaki cümle ile savunur:

“Bir ayıbı da şudur ki; tarih parçaları ucuz Tahtakale helvasına ve çarşıda pazarda kimsenin bakmadığı, yüzüne sinek düşmüş imaret çorbasına dönermiş. Hatta Kara Bâlî “tuvalet tamir edilmeye muhtaçtır ama tamire korkarız. Çünkü Kandî tarih derse caizesi tamir masrafından fazla olur.” dermiş.¹⁵¹

5.2.4.10. Keşfi'yi Kişilik ve Şairlik Yönünden Eleştiren Anekdot

Keşfi biyografisinden anlaşıldığına göre Âşık Çelebi; Keşfi hakkında olumsuz bir düşünceye sahiptir. Çünkü Keşfi maddesinde Keşfi ile ilgili hiçbir olumlu bilgi ya da ifade yoktur. Âşık Çelebi; Keşfi'nin okunacak bir gazeli, bir beyti hatta bir mısrası dahi olmadığını söyler. Bunu desteklemek içinde Zatî ile aralarında geçtiğini iddia ettiği bir anekdot anlatır. Anekdot şöyledir:

¹⁵⁰ Sultân Bâyezîd hâvlısında kânnad dükkânı var idi. Kaşr-ı minâ-yı felek gibi çini vü sırça hoşkalarla der ü divâr-ı dükkânı pür-encüm-i tâbdârdı. Hıyalî Beg-i merhûma ‘ulûfe olup başdan ve gerdeninden tavk-ı haderî ve kollarından kullâb-ı kalendarî gitdükde Kandi hâsedinden

Mısrâ‘ Ey Hıyâlî halka geçmez oldı âh

diyü târih didükde Hıyalî işidüp bir gün mestâne dâmânın taş tıdurup gelüp Kandi'yi taş tutdı Kandi topa tıtlımış maymuna dönüp kaçdı Hıyalî kendünün bu beytin okıyarak

Beyt ‘Âşık-ı divâne oldur ‘ışk bâzârında kim
Bu toköz minâyı sır bir seng-i istignâ ile

Hokkaları ve şişeleri ‘ırz-ı mest ve kalb-i ‘âşık gibi pâre pâre olup ferş-i dükkânı rîze-i minûyla çerh-ı minâya döndi. Kandi-i merhûm Hâtem-i zemân-ı mürüvvet, hâtem-i engüşt-i vezâret İbrâhîm Paşa‘ya hâlin ağladı. Gözi yaşından bedel dâmânın sim ü zerle pür itdi ki tıfl-ı küdek-sâle gibi bî-ihtiyâr avundu ammâ dükkân u destgâhı tağıtdı yine ol haremde vaqf odalarından bir oda tıutup ölince anda bir nişimen tıtdı (Kılıç, 2010: 1330-1331).

¹⁵¹ Hemân ‘aybı budur ki târihî pâresi mankurlık Tahte’l-kal‘a halvâsına ve çâr-sû bâzârda siñek üşmiş yüzine kimesne bakmaz ‘imâret şûrbâsına döndermiş. Hattâ Kara Bâlî-zâde‘den mervîdür ki helâ meremmâta muhtâcdur ammâ meremmet itmeğe havf iderüz ki Kandi târih getürüp câ‘izesi meremmât hârcından ziyâde ola dir imiş (Kılıç, 2010: 1331).

“Bir gün Zâtî’ye “Kandî ve Keşfi hangisi iyi şairdir; şiir ilminde hangisi kâdirdir?” diye sordum. “İkisi de pistir. Bir kalıpta kesilmiş kerpiçtir. Hakikate bakarsak biri yoktur, biri de hiçtir. Kandî halk tarafından bilinen ama şairler arasında namı olmayan biridir. Keşfi ise isimsiz ve cevhersizdir.” dedi.”¹⁵²

Âşık Çelebi’ye göre Keşfi’nin değersizliği yalnızca şairlik yönünden değildir. Ahlâk olarak da problemlili bir kişiliktir. Zâtî’nin mahalle imamının hacca gitmesi üzerine Zâtî’yi yerine mahallede imamlık yapmak üzere vekil bırakır ancak; mahalle halkı onun imamlığını kabul etmez. Âşık Çelebi, bunu duyan Keşfi’nin bütün cami cemaatine ağız dolusu küfrettiğini iddia eder.¹⁵³ Değil tezkireye girecek kadar önemli birisini, sıradan bir kişinin dahi böyle bir tutum sergilemesi normal değildir. Kendisi de Müslüman olan Keşfi’nin mahalledeki bütün Müslümanları hedef alarak en ağır şekilde küfür ifadesi kullanmış olduğu iddiası sorgulanması gereken bir bilgidir.

5.2.4.11. Le’âli’yi Riyakâr ve Yalancı Gösteren Anekdote

Latîfi; Le’âli’nin döneminde Acemlerin çok itibar görmesi sebebiyle kendisinin de acem olduğunu söyleyerek yalan ve riya içine girdiğini anlatır. Anekdote şöyledir:

“Acem illerinde çok gezdiği ve seyahat ettiği için Farsça’yı çok iyi bilirdi. Osmanlı Sultanlarından Sultan Mehmed Han zamanında kalenteri kılığında Rum diyarına gelip, Acem olmadığı halde Acem gibi görünerek, büyüklere ve ileri gelenlere Mevlâna Cami’nin selamını ve Acem erenlerinin haberini getirdi. Kendisi ise çeşitli kelimelerle süslü, söz ustası ve şirin konuşan, acayip âlemlerden masal söyleyen, açık tabiatlı ve güler yüzlü birisiydi. Bu güzellikleri ile pek çok şahın

¹⁵² Bir gün Zâtî’ye *Kandî ve Keşfi kangısı eyü şâ’irdür ve fenn-i şi’rde kangısı kâdirdür* didüm. *İkisi bile necestür bir kalebe kesilmiş kerpiçdür. Hakikat gözlesek biri yok ve biri hiçdür. Ammâ Kandî tevârih-i enâmdan ve şi’rde şu’arâ-yı be-nâmdandur ammâ Keşfi bi-müsemmâ’ ism ve bi-genc tılısmdur* dir (Kılıç, 2010: 719).

¹⁵³ Zâtî’nün mahallesi imâmı hacca gidüp Zâtî’yi yerine nâ’ib naşb itdükde cemâ’at kabûl itmedükde bu beyti hoşça vâkı’ olmuşdur.

İtmediler kabûl imâmetüni
S...eyüm Zâtîyâ cemâ’atüni (Kılıç, 2010: 719)

meclisine girmiş, nice sultanların, meliklerin ve vezirlerin sohbetine ermiş, pek çok tarih, latife ve menkıbe bilen kimse idi. Bu sebeple Sultan Mehmed'in has meclisine girmiş, yüce huzurunda izzet ve itibar görmüştü. Sonunda durumu sorulup, araştırılıp Acem olmadığı halde Acem gibi davrandığı anlaşıldığında padişahın övgüsünü kaybederek huzurundan uzaklaştırıldı. Meğer; o zamanda Acemlere rağbet ve hürmet pek çokmuş. Onu işiten pek çok Acem bilginlerinden kâmil pek çok kimse Anadolu'ya gelirmiş. Adı geçenin Acem olmadığını bilmişler padişahın sohbetinin yakınlığından uzaklaştırmışlar.”¹⁵⁴

5.2.4.12. Hâtîfî-i Rûmî'nin Kadın Düşkünü Olarak Gösteren Anekdote

Latîfî, Osmanlı insanına ve aydınına karşı sergilediği ithâm edici ve kötileyici tavrı Hâtîfî-i Rûmî biyografisinde de devam ettirir. Yakışıklı, güzel giyimli ve boylu poslu olarak tarif edilen Hâtîfî, Latîfî'nin iddiasına göre yaşlı kadınları parası için kandırmakta ve onlarla beraber olmaktadır. Bütün biyografi boyunca bu özelliği ele alınan ve hayatı hakkında başka bilgi verilmeyen şairin anlatımına Latîfî şöyle başlar:

“Adı geçen görünüşte ve güzellikte, boy ve endmda gayet yakışıklıydı. Giyim, kuşam mal ve kadın düşkünlüğü yüzünden kadınlarla sohbe meyilli idi. Nerede iki dişli bir kadın ve Ferhat öldüren seksen yaşında bir ihtiyar görse gözüne güzel yüzlü bir sevgili gibi nazik ve nazenin görünürdü.”¹⁵⁵

¹⁵⁴ Vilâyet-i 'Acemde çok seyr ü seyâhat ve zebân-ı Fûrsi feşâhat üzere tekellüm itmeğin selâtin-i âl-i 'Oâmâniyândan Sultân Meĥmed Ĥân devrinde kisvet-i ħalenderi birle bûm-ı Rûma gelüp müte'acem iken 'Acem geçinüp ekâbir ü a'yâna Ĥazret-i Mevlânâ Câmî selâmın ve 'Acem erenleri peyâmın getürdi ve kendü daĥî envâ'-ı kemâlât ile ârâste emîrî'l-kelâm ve şîrîn-beyân kimesne olup 'acâyib-i 'âlemden efsâne-gûy ve küşâde-ıtab' u ĥande-rûy idi. Bu leĥâfet ü zerâfetle nice şahlar meclisine girmiş ve nice selâtin ü mülûk u vüzerâ şöĥbetine irmiş cihân-dîde ve kâr-âzmûde vâfir tevârîĥ u leĥâyif ve menâkıb u ma'ârif bilür kimesneydi. Bu vâsıta ile Sultân Meĥmedüñ meclis-i ĥâşşına duĥûl idüp 'izz-i ĥuzûrında 'izzet ü 'itibâr Âĥırü'l-emr keyfiyyet-i ĥâli tefahĥuş u tefakkud olunduĥda 'Acem olmayup müte'ccem olduĥı tıyulduĥda iltifat-ı Şâĥîden dûr ve bisât-ı ħurb-i Pâdişâĥîden meĥcûr oldu. Meger ol zamânda tâyife-i 'Aceme ĥâyetde rağbet ü hürmet ve ri'âyet var imiş ve anı işidüp fuzalâ-yı 'Acemden vilâyet-i Rûma çok kâmil-vücûd kimesne gelür imiş ve bi'l-cümle ĥünkü mezbûruñ Rûmî idüĥin bilmişler ħurb-i şöĥbet-i pâdişâĥîden dûr kılmışlar (Canım, 2000: 473-474)

¹⁵⁵ Mezbûr şekl ü cemâlde ve yâl ü bâlde ĥâyetde vecîh ü reşîk ve geydüĥi daĥî yaraşuk müşekkel ü mûlebbes ü mâldâr ve zenpârelüĥi belâsından muşâĥabet-i zene mâyil ve hevâdâr u

Latîfî, Hâtîfî-i Rûmî hakkında bu girişi yaptıktan sonra iddialarını desteklemek amacıyla biyografinin tamamını kaplayan aşağıdaki anekdota yer verir. Anekdotta Hâtîfî'nin iddia olunan zaafının cezasını büyücü bir koca karıya rastladıktan sonra nasıl çektiği anlatılır. İthâm ve zanlarla dolu bu anekdotun Hâtîfî maddesinin tamamını oluşturması ve şair hakkında başka bilgiye yer verilmemesi, Latîfî'nin niyetinin şairi tanıtmaktan ziyade değersizleştirmek olduğunu göstermektedir. Anekdot şöyledir:¹⁵⁶

“Bu giriş mihvalince tesadüfen, çağının acuzelerinden, büyücü bir kocakarı ve cilveli bir hilekâr buna âşık olmuş. Hâtîfî'yi avlamak ve onu hile kemerine bağlamak için “bütün bağım bahçem bohça ve param senin olsun. Gel beni al, ölünce senin nikâhında öleyim. Bugün yarın ölürüm, bari önünde öleyim. Cariyelerimi yararlanman için sana vereyim. Eğer istersen sana ulu hanların birinden güzel bir kız alıverip seni evereyim.” demiş. Bu hileyle o maymun iştahlıyı avlayıp büyü tanesi ile sihir tuzağına düşürmüş. Daha sonra büyücü pek çok kös kebabından ve seher vaktinin büyüdü horozunun parlak ateşinden çekip bunak bir ihtiyarken yaşlı vücudunu gelin endamına çekip, düzen verip kesat güzellik kumaşına değer vermek için renksiz yüzünü kırmızı ve üstübec edip sahte güzelleşmeye çalışır. Kaşlarını rastklayıp gözlerini sürmeleyip el ve ayaklarına kına vurup biçimsiz vücudunu altın ve süse boğar.”

“Seni boyunca altına batırsa da parası için kadınla evlenme. Onun malına lânet olsun, malı mel'un, kendi mel'unedir.”¹⁵⁷

harîdâr idi ve her kande ki çeke düzen iki dişlü bir pîre-zen ve heştâdında bir 'acûze-i Ferhâd öldüren görse gözine bir nigâr-ı şîrîn ü nâzükbeden ve nâz-perver ü nâzenîn görünürdi (Canım, 2000: 565).

¹⁵⁶ Bu anekdotun günümüz Türkçesine aktarımında Emine Seymen'in “Sehi ve Latîfî'de İstidrat” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

¹⁵⁷ Bu muqaddime minvâlince ittifaq 'acâyiz-i rüzgârdan bir 'acûze-i sehîhâre ve delle-i mekkâre buña rast gelür ve bunı ol zenâne-kiyâfet ve tavîl-kâmet ile gördükde biñ cânile ta'alluk u ta'aşşuk idüp mezbûri şikâr u şayd ve kemend-i keydine kayd itmek için emvâl-i keâfire ve metâ'-ı mütekââire birle ol dünyâ-pereste tãma'-ı hãm virür ve hutâm-ı dünyâ ile gözlerine kil urur ve cümle-i bâğum ve bağçem ve boğçam ve aççam hep senüñ olsun çiftüñ olayın tek beni al. Bugün yârın ben dâr-ı fenadan giderüm mülk ü mekânımda sen bâkî kal murâdum oldur ki bir kaç gün taht-ı nikâhında olayın ölürsem bâri önünde öleyüm ve muktezâñ ise câriyelerümün dahî hüsnâlarından temettu' için saña vireyin ve dilersen saña bir ulu hânedândan bir cemîle duğter alıvireyin seni iğrâz u ikrâm ile evereyin diyüp bu mekr ü füsûn ve efsâne-i efsûnla ol bü'l-hevesi ve me'mûl ü mültemis ile şikâr ve dâne-i efsâne ile dâm-ı efsûna giriftar itdükten soñra biçâreyi vâfir kös kebâbından ve dik-i sihr ve füsûn-ı âteş-tâbından çeker. Vaktakim ol Zâl-i köhne yanında yiğit görür. Ol 'acûze-i pîre-zen endâm-

Latîfi kadınlar ve malları hakkında ortay koyduğu bu hükümden sonra anekdotu şöyle sürdürür:

“Zaman geçtikçe zavallı Hâtîfi’ye sihir etki eder ve büyüdü gözlerle büyücüye bakar. O kocakarı buna Ferhat gibi öylesine şirin ve nazenin görünür ki büyüünün etkisinden elinde olmaksızın onu dizine alıp büyük bir şevk ve sevgi ile öpüp kucağına aldıkça, aşırı sevgi gösterisinde buldukça yaşlı kadın büyüünün etkisi olduğunu bilir. Adı geçenin ilgi ve rağbetinden kaçınır. Mal ve mülkünden zavallıya hiçbir şey vermez, bağdan gözüne koruk sızdırmaz. Aksine olanca mal ve mülkünü elinden alır. Kendini sevdasına tutkun eder.”¹⁵⁸

5.2.4.13. Vâlihî’yi ve Kardeşini Cahil ve Kaba Gösteren Anekdot

Latîfi; tezkiresinde şiir bilmemekle, cahil ve faziletsiz olmakla ithâm ettiği pek çok şaire yer verir. Bunun örneklerinden biri de Vâlihî-i Belgrâdî’dir. Latîfi, Vâlihî’nin anlatımına ağır eleştirilerle başlar. Latîfi’ye göre Vâlihî, Belgrad’da Öküzgöz Mehmed ve kardeşi ise Kalındudak Ahmed olarak bilinen taklitçi ve şair geçinen kişilerdir. Vâlihî ve kardeşi şiir sanatından bîhaber olmalarına rağmen kendilerini şair sınıfından sayarlar ve cahilane bir eda ile şiirler yazarlar. Ölçü ve vezinden o kadar habersizdirler ki mısraları kendi yaptıkları cedvelle ölçerler ve fazla gelen bir iki harf olursa bunlar sonradan eklemeler derler. Bir güzeli övmek isteseler yazdıkları şiir zemme girer. Latîfi; Vâlihî ve kardeşinin şiir konusunda ne kadar

1 bî-endâmına ‘arûsâne çeke-düzen virür. Kâlâ-i hüsn-i kâsidine bahâ ve revaç virmek için rûy-ı bî-rengini ve şekl-i şüm-ı bî-şeklîni pür-surlu u sefidâc idüp ebrusın vesmeleyüp gözlerin sürmeleyüp dest ü pâyin pür-ħalħâl ü muħannâ ve endâm-ı bî-endâmm ğarîk-ı zer ü zîver ve dîbâ-i zîbâ kırup bu zîver-i tezvîrle ħerîfi müsahħar u meftûn ve liķâ-i kerîh ü kabîħine meshûr u mecnûn kıldukda şabr u ħarârın ve elinden varın alur ve derdmendi mâl ü menâlden maħrûm u mağbûn kıur.

Ķıı’a: Mâl için çift idinme pîre-zeni
Ger boyunca batura altûna
La’net olsun aña vü mâlına
Mâli mel’ûn ve kendü mel’ûne (Canım, 2000: 565-566)

¹⁵⁸ Velhâşıl vardıkça derdmende sihr-eâer ve dîde-i sihrle sehħâreye nazar ider. Ol ‘acûze-i Ferhâd-küş buña bir mertebede şîrîn ve bir derecede nâzenîn görünür ki ğalebe-i sihr ü fûsûndan bî-iħtiyâr bir iħtiyâr iken ol pîre-zeni zânûsına alup ve hezâr zevk u şevk ile bûs u âĝûşına meşĝûl olup ‘arz-ı maħabbet ve ızhâr-ı meveddet itdükde ‘acûze sihrüñ ħerife eâer itdüğün bilür ve mezkûruñ teveccüh ü rağbetinden ve nâle ve niyâzından istikbâr u istiĝna kıur. Mâl ü ni’metden miskîne nesne taddırmaz ve bâĝından gözine koruk şıdurmaz. Belki olanca mâl ü menâlin elinden alur ve kendüyi âvâre ve sevdâ-zede ve dîvâne kıur (Canım, 2000: 565-566).

bilgisiz ve yeteneksiz oldukları iddiasını uzun uzun anlattıktan sonra bu iddialarını aşığdaki anekdotla somutlaştırır. Anekdot şöyledir:

“O diyârda büyüklerin önde gelenlerinden biri vefat edince adı geçen iki kardeşten birine: “Falan kişi büyüklerin önde gelenlerindendi. Birkaç beyit mersiye söylemeniz lazımdı ve uygun düşerdi.” deyince şöyle cevap verdi: “O dediğiniz kimse öleli bir hafta oldu. Biz mersiye kime diyelim ve o kişi hayattan el yıkadı gitti, biz mersiye ile kimi övelim?” Zamanımızda bunun gibi yadigârlar ve kader yenileri çok olur. Her biri şiir ilminin ırzını ve şiir erbabının evini bozup benlik davası güderler.

Şimdiki zamanın mersiye ölüye mi söylenir, diriye mi onu dahi bimeyen şairleri vardır.”¹⁵⁹

Anekdotun sonunda Latîfî eleştirilerini daha da arttırır. Vâlihî ve kardeşinin pek çok mecliste cahilliklerinin yüzlerine vurulduğunu iddia eder. Onların en basit toplama ve çıkarma işlemlerini dahi yapamayacak kadar bilgisiz olduklarını öne sürer. Makam bilmemelerine rağmen meyhanelerde hanende-sâzlık yaptıklarını anlatır. En son kısımda ise birisini bu kadar ağır eleştirmenin tabiatında olmamasına rağmen kendisi hakkında vezinsiz ve kafiyesiz, iftira dolu birkaç beyit söyledikleri için bunları tenkidin kendisine vacip olduğunu savunur.¹⁶⁰ Latîfî aslında bu kişilerin bahse değmediğini, bunlara eserinde yer vermemesi gerektiğini söyleyerek Vâlihî maddesini bitirir. Buna rağmen bilinen ve değerli kabul edilen pek çok şairin anlatımından daha fazla Vâlihî ve kardeşine yer verir. Bu tutum bütün tezkire boyunca devam eder. Tanınan, önemli şairlerin faziletleri, kalıp ifadelerle ve

¹⁵⁹ Ol diyârda a’yân-ı kibardan biri fevt olduğda aḥaveyn-i mezkûrdan birine didiler ki fûlân kimesne ekâbirden ḥayli buzurkvâr u ‘âlî miqdâr kimesne idi. Bir kaç beyt merâiyye ne hoş dimedüñüz gâyetde maḥall ü münâsib ve lâzım u lâbüd idi didükde şöyle cevâb virdi ki ol didügüñüz kimesne bir haftadur fevt olalı biz merâiyyeyi kime diyelüm ve ol ḥayâtdan el yudı gitti biz merâiyye ile kimi ögelüm didi. Zamânumuzda bunuñ gibi yâdigârlar ve turfa-i rûzgârlar çok olur. Her biri fenn-i nazmuñ ırzın ve erbâb-ı şî rûñ beytin bozup “ene feridün” da’vâsın kılurlar.

Beyt: Şâ’irleri var şimdi zamânuñ bunu bilmez
Merşiyye ölüye mi dinür yoḥsa diriye (Latîfî 558)

¹⁶⁰ Oysa bu iddia da doğru değildir. Çünkü acımasız tenkitlere maruz kalan yalnızca Vâlihî ve kardeşi değildir. Latîfî tezkiresinde çeşitli şekillerde değersizlik, ahlâksızlık ve itibarsızlıkla ithâm edilen onlarca şair vardır. Dolayısıyla Latîfî’nin bu tavrı yalnızca kişisel husumetle açıklanamaz.

somutlaştırılmadan anlatılırken; tanınmayan pek çok şaire ait olduğu iddia edilen olumsuzluklar farklı üslûplarda ve anekdotlarla somutlaştırılarak anlatılır. Bu durum tezkirecinin eserini yazma sebebinin anlattığı kişileri övmek ya da tanıtmaktan çok; şairleri ve onların üzerinden Osmanlı toplumunu yermek, eleştirmek ve değersizleştirmek olduğu fikrini güçlendirir.

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Çalışmamızda Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkireleri anekdotları yönünden incelenmiştir. İki tezkiredeki ortak 204 şairin biyografilerinde anlatılan toplam 140 anekdot tespit edilmiştir. 140 anekdot kahramanlarının meslekleri de diyebileceğimiz sosyal statülerine göre gruplandırılmıştır. Bu gruplandırmaya göre çalışmamızın temelini oluşturan dört başlık ortaya çıkmıştır:

- 1- Padişahlar ve üst düzey yöneticilerle ilgili anekdotlar
- 2- Kadılar ve adalet sistemi ile ilgili anekdotlar
- 3- Dini ve tasavvufî kimliği olan kişilerle ilgili anekdotlar
- 4- Edebiyatçılar ve diğer meslek gruplarıyla ilgili anekdotlar

Bu temel gruplar daha sonra taşıdıkları mesajlara göre olumlu içerik taşıyan, övgü amaçlı anekdotlar ve olumsuz içerik taşıyan, yergi amaçlı anekdotlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. 140 anekdottan 22 tanesi olumlu içerik taşıyan, övgü amaçlı anekdotlardır. Bunların da 3 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 19 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir. Olumlu içerik taşıyan anekdotlar toplam anekdot sayısının %15,72'sini teşkil eder. Buna karşılık 118 tane olumsuz içerik taşıyan yergi amaçlı anekdot anlatılmıştır. Bunların da 38 tanesi Latîfî Tezkiresinde, 80 tanesi ise Âşık Çelebi Tezkiresindedir. Olumsuz içerik taşıyan anekdotların toplam anekdot sayısına oranı ise %84,28'dir. Buna göre çalışmamızın tamamı göz önünde bulundurularak anekdotlar içeriklerine göre gruplandırıldığında karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

	OLUMLU İÇERİK		OLUMSUZ İÇERİK	
	Latîfi	Âşık Çelebi	Latîfi	Âşık Çelebi
Padişah ve Üst Düzey Yöneticilerle İlgili Anekdötler	2	11	14	21
Kadılar ve Adalet Sistemi ile İlgili Anekdötler	0	2	6	13
Dini ve Tasavvufi Kimliği Olan Kişilerle İlgili Anekdötler	0	1	6	18
Edebiyatçılar ve Diğer Meslek Gruplarıyla İlgili Anekdötler	1	5	12	28
TOPLAM:	3	19	38	80
GENEL TOPLAM:	22 (%15,7)		118 (%84,3)	

Anekdötleri tezkirelere göre gruplandırdığımızda Latîfi Tezkiresinde 41, Âşık Çelebi Tezkiresinde ise 99 anekdot vardır. Anekdöt sayılarındaki fark normaldir. Çünkü: Latîfi Tezkiresinde anekdotlar biyografinin aralarına serpiştirilirken, Âşık Çelebi Tezkiresinin büyük bölümünü anekdotlar teşkil eder. Âşık Çelebi’de bazı şair biyografilerinde sayfalar dolusu hikâyeye anlatıldığı görülür. Örneğin; Fevri biyografisinde Cehud Musa’nın anlatıldığı anekdot sayfalar boyunca devam eder. Ferdi biyografisinde de birbirinden bağımsız hikâyeye formunda iki farklı anekdot anlatılır. Zâtî biyografisinde de parça parça pek çok anekdot yer alır. Yani Âşık Çelebi biyografisinde anekdot; anlatımı akıcı hale getirmek için kullanılan bir araçtan çok, iletmek istenen mesajı taşıyan ana omurgadır. Anekdöt sayılarındaki bu farka karşılık anekdotların taşıdıkları mesajları bakımından tezkireler arasında benzerlik vardır. Latîfi Tezkiresinde olumlu içerik taşıyan anekdotların oranı sadece %7,3’tür. Buna karşılık olumsuz içerik taşıyan anekdotların oranı %92,7’dir. Âşık Çelebi Tezkiresinde olumlu içerik taşıyan anekdotların oranı %19,2 iken, olumsuz içerik taşıyan anekdotların oranı %80,8’e ulaşır.

6.1. TEZKİRELERDEKİ OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Her iki tezkirede anlatılan toplam 22 adet olumlu içeriğe sahip, övgü amaçlı anekdot vardır. Bu anekdotların konu başlıklarına ve tezkirelere göre sayısal dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

OLUMLU İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR		
KONU BAŞLIKLARI	LATİFİ	ÂŞIK ÇELEBİ
Padişah ve Devlet Adamlarının Şairlere Değer Verdiğini Gösteren Anekdotlar	2	8
Padişah ve Diğer Devlet Adamlarının Topluma Hizmetini Anlatan Anekdot		1
Padişahların Seyyidlere Verdiği Değeri Gösteren Anekdot		2
Eskişehir Kadısı 'İşreti'nin Kötülük Merkezi Olan Bir Tekkeyi İslah Etmesi ni Anlatan Anekdot		1
Sun'î Çelebi'nin Kadılık Mesleğine Hürmeten Azabının Hafiflemesini Anlatan Anekdot		1
Kemal Paşa-zâde Ahmed Çelebi'nin Namaza Olan Düşkünlüğünü Anlatan Anekdot		1
Edebiyatçılar ve Diğer Meslek Gruplarına Mensup Kişilerin Dili Kullanma Gücüyle Anlatan Anekdotlar	1	4
Necâî Bey'in Vefası İle İlgili Anekdot		1
TOPLAM OLUMLU ANEKDOT SAYISI:		22

Tablo incelendiğinde olumlu içeriğe sahip, övgü amacıyla yazılmış anekdotlarda işlenen temaların yoğunluğunun edebiyat ve sanat gücünü öven ve yöneticilerin bu gücü takdir etmesini anlatan anekdotlar olduğu görülecektir. Toplam 22 olumlu anekdotun 10 tanesi padişahların sanatçıları desteklemesi ile ilgili, 5 tanesi ise şairlerin edebi gücünü övme amaçlıdır. Buna karşılık bireysel ve toplumsal ahlâk

ve fazilet örneklerini ortaya koyan anekdotlar yok denecek kadar azdır. Hatta fazilet örneği sayılabilecek Eskişehir kadısı İşretî ve Sun'î Çelebi ile ilgili anekdotlar müstakil anlatımlar olmayıp, olumsuz içeriğe sahip anekdotların bir bölümüdür. Padişahların topluma hizmetini anlatan yalnızca 1 anekdot vardır. Tezkirelerde önemli bir yer tutan dini-tasavvufî kimliğe sahip kişilerle ilgili herhangi bir fazilet örneği olabilecek anekdotun olmaması da dikkat çeker. Yalnızca Kemâl Paşazade'ye ait namazla ilgili bir anekdot vardır ki o da anekdottan ziyade Kemâl Paşazade'nin son anlarında söylediği bir beyandır. Kendisi de seyyid olan Âşık Çelebi, seyyidlerle ilgili 2 olumlu anekdota yer verir. Bunlar da Mevlâna Emîrî ve kendi babası olan 'Alî maddelerinde anlatılmaktadır.

Her ne kadar 22 adet olumlu içeriğe sahip anekdot olsa da bunlar tezkirelerin asıl mesajını taşıyacak ya da olumsuz mesajların etkisini azaltacak güce ve içeriğe sahip değildir. Tezkirelerin asıl mesaj yükü aşağıda konu başlıklarına göre sınıflandırdığımız 116 anekdot üzerindedir.

6.2. TEZKİRELERDEKİ OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR

Her iki tezkirede anlatılan toplam 116 adet olumsuz içeriğe sahip, yergi amaçlı anekdot vardır. Bu anekdotların konu başlıklarına ve tezkirelere göre sayısal dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

OLUMSUZ İÇERİĞE SAHİP ANEKDOTLAR		
KONU BAŞLIKLARI	LATİFÎ	ÂŞIK ÇELEBİ
Gayri Meşru İlişki ve Ahlâksızlık İthamında Bulunan Anekdotlar	10	25
İçki ve Uyuşturucu Kullanma İddiasında Bulunan Anekdotlar	1	7
Padişahları ve Üst Düzey Yöneticileri Zalim ve Gaddar Gösteren Anekdotlar	4	8

Padişahları ve Üst Düzey Yöneticileri Çeşitli Karakter Zaaflarıyla İtham Eden Anekdotlar	5	5
Hırsızlık, Yolsuzluk, Rüşvet ve Yağma İddiasında Bulunan Anekdotlar	5	8
Bireyleri Çeşitli Karakter Zaaflarıyla İtham Eden Anekdotlar	7	7
Dini Kimliği Olan Kişi ve Kurumları İtibarsızlık ve Faziletsizlikle İtham Eden Anekdotlar	2	10
Dinin Emir ve Yasalarına İtibar Etmeme İddiasında Bulunan Anekdotlar	2	4
İntihal İddiasına Yer Veren Anekdotlar	2	6
TOPLAM OLUMSUZ ANEKDOT SAYISI:	118	

Tablo incelendiğinde olumsuz mesaj taşıyan anekdotların önemli bir bölümünün çok ciddi bireysel ve toplumsal ahlâk kusurları iddiası üzerinde durduğu görülür. Örneğin: 118 olumsuz içerikli anekdotun 35 tanesi gayri meşru ilişki konusunu işlemektedir. Bu sayı toplam anekdot sayısının %25,36'sıdır. Yani her dört anekdottan biri gayri meşru ilişki konusunu işler. Üstelik bu anekdotların kahramanları padişah, vezir, kadı, vaiz, şeyh, mürid, hafız, yeniçeri gibi siyasi, adli, dini ve askeri kimlikleri ile toplumun en önemli kişileridir. Tezkire yazarı devrinin en faziletli kişilerinden birisi olarak tanıttığı bir kahramanını birkaç cümle sonra ahlâk dışı bir ilişki içinde anlatır. Gayri ahlaki ilişki iddiaları da çoğu zaman bir ayıp ya da kusur anlatma üslubunda verilmez. Günümüzde pek çok araştırmacının tezkire okuma ve incelemelerinde görmezden geldiği¹⁶¹ ve sınıf ortamında yüzü kızarmadan

¹⁶¹ Emine Seymen; bizim de zaman zaman faydalandığımız “*Sehi ve Latîfi Tezkirelerinde İstidrat*” başlıklı yüksek lisans tezinde metinleri günümüz Türkçesine aktarırken bazı böümleri aktarmadan atlamayı tercih etmiştir. Orijinal metinlerde yer verilen kısımların günümüz Türkçesine aktarımında atlanması bizce bilinçli bir tercihtir. Çünkü görmezden gelinen kısımlar sadece çevirisi çok zor olan karmaşık ifadeler ya da çevirmeye gerek duyulmayacak kadar sade kısımlar değildir. Görmezden gelinen kısımların ortak noktası çok ağır iddia ve ithamlar içermesidir. Nitekim aynı anlatım biçimi Nihani maddesindeki kadılar ile ilgili anekdotu işlediğimiz bölümde faydalandığımız Yrd. Doç. Dr. İdris Kadioğlu'nun “*Osmanlı'da Adalet Sistemi ve Latîfi Tezkiresinde Şair Nihâni'nin Osmanlı Kadılarına Eleştirileri*” başlıklı makalesinde de karşımıza çıkmıştır. Kanaatimizce buradaki tutumun sebebi; izahı, kabulü ya da reddi mümkün görülmeyen ifadelerin günümüz okurunun dikkatinden kaçırılmak istenmesidir. Ancak bu tutum doğru değildir. Bizce doğru olan tutum tezkirelerdeki bir kısım ifadelerin günümüz okurunun gözünden kaçırılması yerine bu ifadelerin ve hatta tezkirelerin tamamının eleştirel bir gözle incelenmesidir. Tezkirelerin bir kısmını kabul edip bir kısmını yok saymak yerine, tezkirelerin sahihliğinin irdelenmesinin daha bilimsel bir tutum olacağı açıktır.

okuyamayacağı kadar ağır iftira ve iddiaları tezkire yazarı gayet normal durumlar gibi anlatır. Bu bakış açısı normal değildir. Bu normal olmayan durumu Menderes Coşkun (2011: 150, 151) şöyle ifade eder:

“Şairlerin kişilik haklarına saldırı mahiyetinde olan müstehcen hikâyelerin edebiyat tarihlerine alınmaması, doğrunun engellenmesi olarak yorumlanmamalıdır. Türk araştırmacılar kendi zihinlerindeki Osmanlı imajına tamamen ters düşen bilgi ve hikâyeleri milli bir refleks olarak göz ardı etmektedirler. Birisini aslı diğerini arızî bir imaj olarak görmektedirler. Bu bir mizaç meselesidir. Muhafazakâr Türk mizacı, ahlâksızlığın tasvirinden rahatsız olur. Osmanlı şairleri, genellikle, kendi hayatlarını hatta İstanbul'un fethi gibi tarihî bir olayı bile şiirlerine konu etmemişlerdir. Bu tür tasvirlerini çoğunlukla emir gereği yapmışlardır. Tezkirelerde ise birçok başarısız şairin hayatlarının en kötü yanları bayağı şiirlerle ve özenle tasvir edilmiştir. Bu bakımdan tezkirecilerle divan şairleri arasında çok ciddi bir mizaç ve bakış açısı farklılığı vardır. Meşhur divan şairlerinin mizacı ve hayat karşısındaki tavırları, günümüz Türklerine benzemektedir; tezkirecilerin mizacını ve bakış açısını ise Oryentalist yazar ve filmcilerde görmek mümkündür.”

Eserleri kutsama tavrına girmeden tenkitçi bir bakış açısı ile Türk Tezkire edebiyatına ait eserlerin sahih olup olmadığı konusu ele alınmalıdır. Edebiyat araştırmacılarının yapması gereken beğenmedikleri yerleri yok saymak yerine, şüphelerinin peşinden giderek bu eserlerin iç ve dış tenkidinin yapılmasını sağlamaktır. Çünkü hiçbir toplumda yönetici, adli yargı görevlileri, din adamları, askerler gibi üst sınıf bürokrasinin %90'lara varan oranlarda zalim, cahil, adaletsiz, günahkâr, hilekâr, düzenbaz, yalancı, ahlaksız olması düşünülemez. Ancak Latîfi ve Âşık Çelebi tezkirelerinde anlatılan toplumsal manzara tam olarak böyledir. Bizim çalışmamız anekdotlar üzerinde yoğunlaştığı için anekdot merkezli bir bilgi akışı söz konusu olmuştur. Ancak şair biyografilerinin anlatımında anekdotlar dışında da bireysel, toplumsal, siyasi ve dini yaşantı konularında çok ağır olarak nitelendirilebilecek iddialara yer verilmektedir.

Hem Latîfi, hem de Âşık Çelebi tezkirelerinde olumsuzlayıcı bakış açısının çok baskın olduğu ve her iki tezkirede de olumlu ve olumsuz anekdot oranlarının birbirine oldukça farklı olduğu görülmektedir. Bu da tezkire yazarlarının topluma bakış açısının ve tezkire yazış amaçlarının aynı, tezkirelerinse benzer zihin yapısının

ürünü olduğunu gösterir. Yalnızca bizim çalışmamıza konu olan Latîfî ve Âşık Çelebi tezkirelerinde değil, hemen bütün tezkirelerde Osmanlı Devleti'nin temelini oluşturan kişi ve kurumlara karşı ağır ithâm, iddia ve tenkitler yöneltilir. Oysa 15. Yüzyılda *Mecalis'ün-Nefais 'le* başlayıp 20. Yüzyıl başında *Tuhfe-i Naili'ye* kadar dört asırdan fazla bir zaman boyunca yazılan otuz sekiz tezkire (İpekten, 2007: 10; Kılıç, 2007: 546-547) içinde bir bölümünün övgü amaçlı ya da farklı bir tema etrafında yazılması beklenebilir. Farklı karakter yapısına sahip, farklı sanatçıların niyet ve bakış açılarının az da olsa farklı olması, içinde yaşadıkları toplumu algılama biçimlerinin değişmesi gerekir. Oysa tezkirelerde birbirine çok benzeyen bir üslûp ve bakış açısının olduğu görülür.

Bu tespite bir takım itirazlar olacaktır. Bu itirazların en önemlilerinden biri, en azından çalışmamıza konu olan her iki eserin de aşağı yukarı aynı zaman diliminde yazılmış ve aynı toplumu, aynı insanları anlatıyor olmaları, dolayısıyla da birisindeki olumsuzluğun doğal olarak diğer eserde de anlatılmasının tabii bir durum olduğu düşüncesidir. Ancak konu edilen zaman dilimi Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanûnî Sultan Süleymân gibi en kudretli padişahların devletin başında olduğu yükselme dönemidir.

“Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1600'lü yılların basına kadar devam eden süreç, genel olarak “klasik dönem” olarak nitelendirilmektedir. Klasik Dönem, Osmanlı uygarlığının ve siyasi iktidarının kendine özgü özelliklerinin ve belirleyici vasıflarının olduğu, devletin ve siyasi iktidarın kurumlaştığı dönemi ifade etmektedir. Öyle ki, İstanbul'un fethinin gerçekleştiği XV. Yüzyılın ortalarından başlayarak XVI. Yüzyıl boyunca Osmanlı siyasi iktidarı tüm kurumlarıyla gelişimini sağlamış ve sistemini karakterize etmiştir. Tarihçilerin genellikle 1600 yılına kadar sürdüğünü kabul ettikleri bu dönemden sonra Osmanlı Devleti durağan bir yapıya bürünmüş, ardından gerileme ve çözülme süreci başlamıştır” (Yurtseven, 2007: 1256).

Bu dönemde devlet ve toplum, bütün kişi ve kurumlarıyla, en verimli olduğu kemal noktasındadır. Devlet, bürokrasi, din ve tasavvuf, adalet ve ticaret, eğitim gibi toplum yapısının ana omurgasını teşkil eden kişi ve kurumların tezkirelerde anlatıldığı gibi deforme olmuş yapılarıyla beraber Osmanlı Devleti'nin hem İslam coğrafyasında hem de Avrupa coğrafyasında mutlak üstünlüğünü kabul ettirebilmesi zayıf bir ihtimaldir. Devletteki sistem ve toplumdaki ahlak bozukluğunun

tezkirelerde anlatıldığı noktaya gelmiş olması her hangi bir devletin dünyanın süper gücü olmasının önündeki en büyük engeldir. Böyle bir sisteme ve toplumsal yaşantıya sahip bir devletin, devlet olarak uzun ömürlü olması ve bir medeniyet inşa etmesi mümkün görünmemektedir.

Tezkirelerde haklarında iddia ve birtakım suçlamalarda bulunulan kişiler padişah, vezir, kadı, müderris gibi devlet yönetiminin en üstünde bulunan kişilerdir. Ve bu eleştirileri dile getiren tezkire yazarları da saray ve çevresine oldukça yakındır. Örneğin; Latîfi, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ* adlı eserini 1546’da tamamlayarak bizzat devrin padişahı Kânûnî Sultân Süleyman’ a (1520-1566) sunar. Âşık Çelebi ise *Meşâ‘irü’ş-Şu‘arâ* adlı eserini 1568’de tamamlayarak padişah II. Selim’e (1566-1574) sunmuştur. Hem Latîfi hem de Âşık Çelebi padişahlara sundukları eserlerden dolayı büyük ihsan, ikram ve iltifatlara mazhar olurlar. Her iki tezkirede de padişahların kaside üslûbu ile övgülerinin yapıldığı bölümler olmasına karşılık eserlerin girişindeki bu övgüler dışında şair biyografilerinin anlatıldığı bölümlerde padişahlarla ilgili safdillik, korkaklık, yetersizlik, ahlaksızlık, zalimlik, gaddarlık, adaletsizlik, içki müptelalığı, padişah vakar ve ciddiyetinden uzaklık gibi temalar yoğun olarak işlenmektedir. Tezkirelerde doğrudan Fatih Sultan Mehmet ya da Yavuz Sultan Selim’in kahramanlığını, ahlâk ve faziletini işleyen anekdot hemen hemen hiç yoktur. Bilâkis onların kötü ahlâklı, adaletsiz ve zalim oldukları fikrini işleyen onlarca anekdotlar ısrarla anlatılır. Kendisine sunulan ve kendisini, babasını ya da dedesini ve toplumun ileri gelenlerini en ağırşekilde yeren bir eserin yazarını padişahın büyük ikram ve ihsanlarla ödüllendirmiş olma ihtimali, üzerinde durulması gereken bir konudur.

“Edebi hamilik” geleneği Osmanlı Devletinde sanatı ve sanatçıyı destekleyen bir devlet politikasıdır. Sanatçılar devrin padişah ve devlet adamlarına sundukları eserlerin başındaki mehdiye bölümlerinde eseri takdim ettikleri devlet adamını överek onun ekstra ilgi ve iltifatını kazanır. Bu sayede alınan caizeler pek çok sanatçının geçim kaynağıdır. Dolayısıyla tezkire yazarlarında beklenen üslûp da budur. Sanatçı çağının çocuğudur. Yaşadığı dönemin edebi anlayışlarından tamamen farklı bir tarz ortaya koyması beklenemez. Aynı durum tezkire yazarları içinde söz konusudur. Oysa tezkirelerde eser takdim edilen kişinin bizzat kendisi ya da

yakınları kıyasıya eleştirilir. Bu Osmanlı Edebiyatında 15.-16. yüzyıl için alışlagelen, yerleşik bir davranış biçimi değildir. 19. yüzyılda Batı toplumlarında görülmeye başlayan eleştiri kültürünün 16. asır Osmanlı sanatçısından beklenemez. Böyle üslûpla karşılaşıldığında da mutlaka irdelenmesi gerekir.

Her hangi bir şekilde kendisi hakkında eleştiri yapılan bir kişinin bu eleştirilere uygun bir biçim ve üslûpla karşılık vermesi de doğal ve beklenen bir tutumdur. Eleştiriye muhatap olan kişi, bu eleştiriler gerçeği yansıtıyor dahi olsa, imkânları ölçüsünde eleştirilere cevap vermeye çalışır. Nitekim günümüzde spor, sanat, siyaset dünyasında bunun pek çok örnekleriyle karşılaşıyoruz. Aynı şekilde devrin en güçlü ve önemli kişileriyle ilgili ortaya atılan zalimlik, yalancılık, kurnazlık, saflık, korkaklık, hırsızlık, ahlaksızlık, intihalcilik gibi iddia ve suçlamalara bu kişiler tarafından bir cevap verilmiş olması gerekirdi. Bu cevaplarda muhtemelen yine edebi eserler şeklinde olurdu. Oysa tezkirelere cevap niteliğinde yazılan ve günümüze ulaşan eser ya da eserler yoktur. Dört asırdan fazla devam eden tezkire yazma geleneğine karşı böyle bir reddiyenin ya da savunmanın yazılmaması, yazılmışsa bile hiç birinin günümüze ulaşmaması mümkün görünmemektedir.

Tezkirelerde önemli yer tutan zümrelerden biri de şeyh, derviş, hafız, vaaz gibi dini-tasavvufî kimliği olan kişilerdir. Ancak Latîfî ve Âşık Çelebi'ye göre bu zümre tamamen riyakâr, ahlâksız, günahkâr ve yalancılardan müteşekkildir. Biyografilerin giriş kısımlarındaki klişe övgü cümleleri okuyucuyu aldatmamalıdır. Çünkü hemen bütün olumsuzlayıcı anekdotlar öncesinde klişe övgü cümleleri kurulur. Övgü cümlelerinden sonra gelen olumsuz ifadeler ve anekdotlar tezkire yazarlarının adeta Anadolu ve Balkanlarda asırlardır yaşanan tasavvuf kültüründen habersiz olduklarını düşündürür. Hayretî, Şem'î, Hafız Zeynî, Aftâbî, Lamî'î Çelebi gibi pek çok din ve tasavvuf büyüğü gayri meşru ilişki iftirasına maruz kalır. Hafız Zeynî berş yani afyon kullanan birisi olarak anlatılır. Sa'atî hakkında riyakârlık, Fatih Camii müezzini Şu'ayb hakkında ise oburluk ithâmında bulunulur. İşretî maddesinde Âşık Çelebi'nin Eskişehir yakınlarındaki Seydi Gazi Tekkesi hakkındaki ifadeleri Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Nur Baba* romanındaki ifadelerden çok daha ağırdır.

Latîfî ve Âşık Çelebi Tezkirelerinde anlatılan bir diğerk zümre kadılardır. Kadıların içinde de işini dürüst olarak yapan neredeyse hiç kimse yoktur. Latîfî meşhur olan Nihânî biyografisinde Osmanlı adalet sistemini acımasızca eleştirir. Kadılara karşı çok ağır eleştiriler yöneltir. Onları yetim malı yemekle, rüşvet almakla ve şeriatı bilmemekle hatta imansız olmakla itham eder. Latîfî'ye göre bu yüzden bütün kadılar cehennemlidir. Yine Latîfî; Cihânî biyografisinde Yavuz Sultan Selim'in ağzından bütün kadıları rüşvet almakla ithâm eder. Hatta buna o kadar alışmışlardır ki canları pahasına bu kötü alışkanlıktan vazgeçmezler. Bu yüzden Yavuz Sultan Selim yanında cellâdı hazır bekletir ve her an bir kadının başını vurdurur. Şam kadısı Mevlâna İshâk ve 'Amrî Latîfî tarafından; Bahârî, Bursa Kadısı Hasan Çelebi, Sa'yî, Abdî Çelebi Mealî ise Âşık Çelebi tarafından anekdotlar yoluyla gayri meşru ilişki içinde olmak iftirasına maruz kalırlar. Âşık Çelebi'nin Fevrî Efendi biyografisinde anlattığı Kadı Cehud Musa ise tezkire yazarının düşünce dünyasını ve Osmanlı toplumuna bakışını açıkça ortaya koyar. Kadılarla ilgili biyografilerdeki övgü cümleleri de asıl maksadı perdeleme amacıyla yazılmıştır. Bu övgü ifadelerini mutlaka olumsuz ifade ve anekdotlar takip eder. Örneğin Âşık Çelebi "Şahn'a müderris olmuşdur. Şahnda niçe zemân mecma'-ı kâvâbil ü menba'-ı fevâzıl oldu." cümlesiyle övdüğü Mevlâna İshâk hakkında birkaç satır sonra gayri meşru ilişki iddiasında bulunur.

Yönetici, kadı, din adamı dışındaki zümreler de Latîfî ve Âşık Çelebi tarafından ağır ithâmlara maruz kalır. Emrî Çelebi, Ahî, Halil-i Zerd, Hayâlî Bey, 'Ali Balî, Seyahî, Sûzî, Gazâlî, Ferdî, Kandî, Mesdî Çelebi Âşık Çelebi tarafından gayri meşru ilişki içinde olmakla ithâm edilirler. Âşık Çelebi bizzat kendisinin de Kurd adında bir delikanlıya âşık olduğunu söyler. Latîfî ise Sani', Seyahî ve Nalişî hakkında gayri meşru ilişki iddiasında bulunur. Âşık Çelebi tarafından Emrî Çelebi, Mevlâna Ahî, Halil-i Zerd içki ya da afyon mübtelası olarak tanıtılır. Tezkirecilere göre intihal, şairler arasında sıradan bir meseledir. Tezkire yazarlarının iddiasına göre pek çok şair İran'dan tercüme ettiği şiirlerin ya da mahlasını değiştirdiği beyitlerin kendilerine ait olduğunu iddia etmekten çekinmez. Bu konuda özellikle Zâtî, Âşık Çelebi tarafından ısrarla gündeme getirilir. Bunun yanında Mevlâna Ahmedî, Hallac Zâtî, Molla Arab, Hayâlî intihal suçlamasına ma'ruz kalan

sanatçılardır. Pek çok isim de değişik karakter zaaflarıyla anlatılır. Örneğin Lâtîfi; Basîrî'yi dilencilik, Revânî'yi cimrilik ve hırsızlık, Safâyî'i değersizlik, Firdevsî Rûmî'yi yalancılık, Le'alî'yi riyakârlık, Hatîfi-i Rûmî'i ise kadın düşkünlüğü ile ithâm eder. Âşık Çelebi ise; Seydî Ali-zâde'yi cahil, Celîlî'yi deli, Hayâlî Bey, İshâk Çelebi ve Keşfi'yi yeteneksiz, Kandî'yi aç gözlü, kıskanç ve nezaketsiz olarak anlatır.

6.3. TEZKİRLERİN KAYNAK DEĞERİNİN SORGULANMA GEREĞİ

Tezkirelerde en fazla karşımıza çıkan nokta gayri meşru ilişkilerle içli dışlı bir yaşam biçiminin olağan ve yaygın olduğu iddiasıdır. Nitekim bizim tespit edebildiğimiz anekdotların %25,36'sı gayri meşru ilişki ile ilgilidir. Gayri meşru ilişkiler, beraberinde içki ve uyuşturucunun da olduğu, bohem bir eğlence kültürünü de getirir. Schmidt'e göre Âşık Çelebi tezkiresinde gayri meşru ilişki tekrar tekrar karşımıza çıkar (Jan Schmidt, Çev: Açıl, 2011: 103). Fakat bu durum yalnızca Âşık Çelebi Tezkiresi için geçerli değildir. Diğer bütün tezkirelerde hatta on dokuzuncu yüzyıl öncesinde yazıldığı iddia edilen pek çok eserde gayri meşru ilişki iddialarına yer verilir. Jan Schmidt (Jan Schmidt, Çev: Açıl, 2011: 105) bu konuyla ilgili edebi ve öteki türlü dökümantasyonun ancak Batı kültürünün etkisindeki on dokuzuncu yüzyıl sürecinde azaldığını söyler. Yine Schmidt'e göre Batı kültürünün etkisi ile Doğu toplumlarındaki gayri meşru ilişkiler azalmaya başlamıştır. Bunun en büyük delili olarak da edebi ve öteki türlü eserlerde on dokuzuncu yüzyıldan itibaren bu tür ilişki anlatımlarının azalmasını gösterir. Günümüzden geçmişe doğru gidildiğinde yazılı kaynaklardaki gayri meşru ilişki iddiaları artar. Ya da tam tersi, Batılı araştırmacıların da kabul ettiği gibi, Doğu toplumlarına ait on dokuzuncu yüzyıl eserlerinde gayri meşru ilişki iddia ve imaları oldukça azalmıştır. Bunun sebebini Schmidt, Batı medeniyetinin Doğu toplularını modernize etmesine bağlar. Ancak Schmidt'in tezi doğru olmayabilir. Eğer bu iddia tam olarak doğru olsaydı günümüz Batı toplumlarında yasalarla korunur hale gelen gayri meşru ilişkilerin bu kadar kabul görüyor olmaması gerekirdi. Batının modernleştirdiği Doğu toplumlarında

gayri meşru ilişkiler azalırken, Batı toplumlarında bu tür ilişkilerin yasalarla koruma altına almayı gerektirecek kadar yaygınlaşması makul değildir. Yani adeta Doğuyu modernleştiren Batının, bu süreçte kendi modernitesinden uzaklaştığı iddia edilir ki bu tezin tutarsızlığı da açıktır.

Bizce on dokuzuncu yüzyıldan itibaren Doğu dünyasında gayri meşru ilişki iddia eden eser sayısının azalma sebebi teknolojik gelişmelerle beraber yakın döneme ait bilgi kaynaklarının çeşitlenmesi ve bilgilerin yalnızca bir takım yazılı kaynaklara dayandırılarak değil canlı tanıklar ve teknolojik kayıtlar yoluyla günümüze ulaşmasıdır. Yani aslında var olmayan kaynakların üretiminin zorlaşması, hatta bir süre sonra imkânsız hale gelmesidir.

Schmidt (Jan Schmidt, Çev: Açıl, 2011: 110-111)'in, Khaled el-Rouayheb'i kaynak göstererek verdiği bilgiye göre Batı medeniyeti Doğu dünyası ile ilgili ortaya atılan bu kirlili iddia ve ithamların dışındadır. Mısırlı bilgin Rifa'a Rafi'at-Tahtawi'ye (ö.1873) ait olduğu söylenen bir eserden alıntı yapan Rouhayheb on dokuzuncu yüzyıl Paris'ini aynı cinsten birine gazel yazılamaz bir şehir olarak anlatır. Rouhayheb'in anlatımıyla Tahtawi'ye göre Fransızca'da "bir delikanlıyı sevdim" denmez. Bu metinlerin tercümelerinde "delikanlı" kelimesi kullanılmaz. Onun yerine "bir kız" veya "biri" kelimeleri kullanılır. Yani modern Batı toplumları çarpık ilişkilere temayül etmemiştir. Oysa günümüz dünyasında durum hiç de böyle değildir. Pek çok Avrupa ülkesinde gayri meşru ilişki kişisel bir tercih ve özgürlük alanı olarak görülmektedir. Bu tür ilişkilere karşı çıkanlar eleştirilmekte, bir özgürlük alanı olarak görülen bu tercihler kanunlarla güvence altına alınmaktadır. O zaman akla şu sorular gelir:

Modernizm neden Doğu'yu ve Batı'yı farklı etkilemiştir? Batı modernizmi, Doğu'ya gayri meşru ilişkileri terk ettirdiği halde kendi toplumlarında neden tam tersi bir sonuç ortaya çıkarmıştır? Böyle bir sonuç sosyolojik olarak mümkün müdür? Doğu toplumlarında bu kadar yaygın ve kabul görmüş davranış ve alışkanlıklar toplum hafızasından nasıl silinmiştir? Ekonomik, kültürel ve siyasal olarak on altıncı ve on yedinci yüzyıldaki düzeylerinden geri olan İslam toplumlarının bütün alanlardaki gerilemeye rağmen ahlâki olarak gelişmesi, ilerlemesi makul müdür?

Bütün bu sorular tezkireler ve benzeri eserlerin anlaşılması ve yorumlanması adına cevap bekleyen sorulardır.

Tezkireler ve diğer ürünlerdeki kişi ve toplum anlatımına şüphe ile yaklaşmayı gerektiren bir durum daha vardır: bu tür ithâm ve iddiaların temel kaynağının batılı seyyahların eserleri olması. Schimidt makalesinin sapık cinsel tercihlerin yalnızca İslam Dünyasında değil bütün Doğu toplumlarında, Çin, Hint vb, yaygın olduğunu iddia ettiği kısmında: “Burada da Batılı seyahat literatüründen gelen bir doğrulamayla karşı karşıyayız.” der (Jan Schmidt, Çev: Açıl, 2011: 111). Batılı bir araştırmacının bu tespiti önemlidir. Çünkü müsteşriklerin ısrarla ve sistematik olarak ortaya atıp canlı tuttıkları iddialarının delilleri yine kendi eserleridir. Yani Batılı araştırmacı ve seyyahlar bir takım iddialarda bulunurken bu iddiaların delili olarak yine Batılı yazarların eserlerini gösterirler.

Böyle bir iddia ve delillendirmenin zayıflığı ortadadır. Bu durumda hemen her dönemde ve toplumda önemli bir kusur kabul edilen gayri meşru ilişki iddialarını çürütmek ya da reddetmek kolaydır. Bu noktada tezkire tarzı yerli ve milli olma iddiasındaki eserler devreye girer. Bu eserler sayesinde milli bir bakış açısına ve kültüre sahip aydınların ve araştırmacıların tepkilerinin önü baştan alınmış olur. Çünkü: yabancı bir seyyahın gözlemlerini tezkirelerle içeriden bir bakış da desteklemektedir. Oryantalist söylem ve fikirlerin doğrulanması Müslüman-Türk şair ve yazarlarının tercümanlıklarını yapmalarıyla iyice kolaylaşır. Eğer, iddialar kendi tezleri değil de Osmanlı aydınlarının eserlerinin tercümesi olarak söylenirse ya da Osmanlı aydınının dilinden ya da elinden çıkmış yazı, şiir, minyatür vb. eserler olursa düşüncelerini savunmak daha kolay olacaktır. Bu yolla iddiaları çürütmeye dönük tepkiler önlenmiş ve Türk aydını ve toplumu çaresiz bir kabullenmeye mahkûm edilmiş olur. Bu noktada yapılması gereken günümüze intikal ettiği düşünülen yazılı ve görsel eserlerin kaynak değeri ve zihniyet sorgulamasının yapılmasıdır. Özellikle bu tür eserlerin hat, kâğıt ve mürekkep analizleri günümüz teknolojik imkanlarıyla kolaylıkla yapılabilir. Bu sayede üzerinde oryantalizm gölgesi olduğundan şüphelenilen eserlerle ilgili kesin ve doğru bir kaniya varılmış olur. Nitekim bu çalışmanın temel amaçlarından biri de tezkireler hakkındaki sahilik şüphelerinin gündeme getirilmesidir. Menderes Coşkun “*Latîfi’de Oryantalizmin Parmak İzleri:*

Latîfî'nin Türk ve İslam Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti" başlıklı makalesinde benzer düşünceleri dile getirir:

Latîfî tezkiresine göre¹⁶² Osmanlı Türk toplumu, şairiyle, sultanıyla, şeyhiyle, kadısıyla, müderrisiyle oldukça ahlâksız, mülhit, mübahî, sahtekâr, riyakâr, rüşvetçi, zalim, cahil, ilkel, istismarcı, bohem ve mutaassıp bir toplumdur. Tezkiredeki anekdotların önemli bir bölümünde, toplumdaki gayr-i ahlâkî davranışlar istekle ve özenle tasvir edilmektedir. Latîfî'nin bakış açısının ve ilgi alanlarının yanlış olduğu açıktır. 19. ve 20. asır gibi, nispeten İslâm inanç ve ahlâkından uzaklaşıldığı dönemlerde yetişen şair ve ediplerin anlatıldığı eserlerde bile bu kadar gayr-i ahlâkî hayat hikâyesine yer verilmemiştir. Hâlbuki Latîfî, dua ve hayırla yad edilmek için tezkireyi kaleme aldığı söylemektedir. Osmanlı Şiir Tarihine bakılınca Latîfî gibi tezkirecilere en çok hayır-dua edenlerin, Hammer ve Gibb gibi Oryentalistler olduğu anlaşılır. Eserin her tarafına serpiştirilmiş klişe övgü ifadeleri, anekdotlar ve hayat sahneleri içine acemice yerleştirilmiş kirli telkin ve mesajları fark etmemizi engellemektedir. Eğer Latîfî, Âşık Çelebi ve Hasan Çelebi tezkireleri, 16. asırda yazılmış ve halka sunulmuş olsa idi, kesinlikle toplumda büyük bir infiale sebep olurdu.

16. asır (!) tezkireleri, Tanzimat ve Cumhuriyet döneminde Türkler için İslâm dışında medeniyet arayışına giren, Türk-İslâm büyüklerini değersizleştirmek isteyen, Osmanlı İslâm medeniyetini Türk tarihine eklenmiş kara bir leke olarak gören ve dolayısıyla modern Türklerin, İslâm öncesi Türk halklarının inançlarına, örf ve âdetlerine dönmesi icap ettiğini düşünen kişilere ciddî malzeme sunmaktadır. Fakat öyle anlaşılıyor ki düzmece tarihî kaynakların bazıları hazırlanırken, ciddi hatalar yapılmıştır. Biz bu ve bundan sonraki çalışmalarımızda 18. ve 19. asır Oryentalistlerinin İslâm büyüklerini ve Osmanlıları değersizleştirmek için ürettikleri ve tarihîlik atfettikleri kaynaklar üzerinde duracağız. Meselâ Latîfî'nin sadece zihniyet bakımından değil Türk dilini kullanma bakımından da bir "yabancı" olduğunu ortaya koymaya çalışacağız. Ciddî bir üslûp, dil ve zihniyet tenkidi yapıldığı zaman, bu tür eserlerin 18. asırdan itibaren Oryentalistler tarafından uydurulmuş olduğu anlaşılacaktır. Zira Latîfî, anlattığı hikâye ve anekdotların hemen tamamında Osmanlı toplumunu karalama peşindedir. Hep kötülükleri görme ve çıkarma azmindedir. Sanki Osmanlı toplumunda şahit olduğu hiçbir fazilet sahnesi yok gibidir. Arkasında camiler, medreseler, hamamlar ve hayır kurumları bırakan bir nesli, kâğıt ve kalem marifetiyle, ayyaş, riyakâr, mülhit ve bohem olarak gösterme gayreti içindedir (Coşkun, 2011: 167).

Latîfî ve Âşık Çelebi tezkireleri bütün olarak incelendikten sonra cevpalandırılmayı bekleyen birtakım sorular gündeme gelmektedir.

Tezkire yazarları Osmanlı toplumuna karşı olumlu ya da en azından objektif bir duruşa ve bakış açısına sahip midir? Tezkireler aracılığı ile nasıl bir toplumsal

¹⁶² Latîfî Tezkiresi için yapılan tespitlere Âşık Çelebi Tezkiresi fazlasıyla dâhildir.

hayat manzarası resmedilmektedir? Resmedilen bu hayat manzaralarının okuyucunun zihin dünyasına etkisi nedir? Bu manzaralarla gerçek hayat sahneleri örtüşmekte midir? Osmanlı Sahasında 16. yüzyılda başlayıp 20. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde yazılan tezkireler birbirinden bağımsız farklı içerik ve mesaja mı sahiptir; yoksa üslûp ve içerik farklılıkları olmakla beraber büyük çoğunluğu itibariyle ortak bir mesaj kurgusu etrafında mı kaleme alınmışlardır? Tezkireler nasıl bir dünya görüşü ve zihin yapısının ürünüdür? Bütüncül olarak incelendiğinde okuyucuya vermek istediği mesaj nedir? Tezkirelerde verilen mesaj hangi toplumların, ne açıdan işine yarar? Tezkireleri birtakım çevrelerin siyasi ve ideolojik amaçları uğruna kullanmaları mümkün müdür? Âşık Çelebi ve Latîfî tezkirelerinde onlarcasını gördüğümüz ahlâk dışı ve evrensel insani değerlere aykırı hayat sahnelerinin 16. yüzyıl Osmanlı toplumunda bu kadar yaygın ve sıradan karşılanan durumlar olması mümkün müdür? Eğer öyle ise bu toplum altı asra yakın nasıl ayakta kalabilmiş ve dünyanın önemli bir kısmına medeniyet götürebilmiştir? Hilâfeti de temsil eden Osmanlı başkentinde ve bazen halifenin sarayında yaşanan bunca ahlâksızlığı İslâm dünyası nasıl karşılamıştır? Eğer bu tür hayat sahneleri bu kadar yaygın değilse tezkire yazarları niçin hep bu ve benzeri durumları tasvir etmişlerdir? Bu tasvirler hangi zihin yapısının ürünü olabilir? Tanzimat'tan bugüne kadar yaşanan pek çok ahlâki deformasyona maruz kalmış günümüz insanının ölçülerinde dahi hata olarak gördüğümüz birtakım davranışlara tezkire yazarı neden tepki göstermez?

Tezkirelerin daha iyi anlaşılması ve yorumlanabilmesi açısından bu sorulara cevap aranmalıdır. Çünkü her ne kadar tezkireler edebiyat ilminin sahasına giriyor olsa da tezkireleri konu alan pek çok çalışmada tezkirelerin edebi hayat dışında yazıldıkları döneme ışık tutma işlevleri üzerinde ön koşusuz bir şekilde ısrarla durulmuştur.¹⁶³ Oysa her hangi bir tarihi bilginin tek başına mutlak doğruymuş gibi

¹⁶³ “Şair tezkirelerinde şairler hakkında bilginin yanında o devrin edebi anlayış ve değerleri de gözler önüne serilir (Kılıç, 2010: 21)

“... Dolayısıyla bir edebiyat tarihçisinin tarihî vesika ve diğer kaynakların yanında ilk başvurabileceği eserler tezkirelerdir. Tezkirelerde verilen bilgilerin birçoğu yazıldığı devri tam olarak vermese de, bugün için başvurulacak yegâne kaynaklardır.” (İpekten, 1991, :10)

“Tezkire, Klasik Şark Edebiyatı'nda edebiyat tarihi vazifesini gören ve bugünkü edebiyat tarihlerine kıymetli kaynak olan, bir nevi, âlimler ve şairler ansiklopedisidir.” (Banarlı, Cilt1, 1998: 613)

kabul edilmemesi ve şüphe ile yaklaşılması gerektiği ilmi bir bakış açısının temel hareket noktası olmalıdır. Bu düşünce merkeze alınarak yapılacak çalışmaların bilimsel objektiflik açısından daha tutarlı ve güvenilir olacağı düşüncesindeyiz.

“Tahmin ve takdir edileceği üzere tezkireler çağının bir edebiyat ve kültür ürünü oldukları kadar, muhtevaları dolayısıyla o devir üzerinde günümüzde yapılan çeşitli araştırma ve incelemeler için değeri doldurulmaz birer belge ve kaynak durumundadırlar.” (TOLASA, 2002: X)

“Yazıldığı çağın sosyal, kültürel ve sanatsal ortamını belli ölçülerde içeren ve dönemlerinin kültür ürünü olan tezkireler, günümüz araştırmaları için birer belge ve kaynak durumundadır.” (İsen-Durmuş, 2011: 133)

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- AK, C., **Şâir Padişâhlar, Kültür Bakanlığı Yay.**, Ankara, 2001.
- AYVERDİ, İ., **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Kubbealtı Neşriyat, Cilt No 3, s.3157, İstanbul, 2005.
- BANARLI, N. S., **Resimli Türk Edebiyatı Ansiklopedisi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- CANIM, R., **Latîfi, Tezkiretü’ş-Şu‘arâ ve Tabsıratü’n-Nuzamâ**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara, 2000.
- CEBECİ, O., **Psikanalitik Edebiyat Kuramı**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÇETİN, O., **Anadolu'da İslâmîyet'in Yayılışı**, İstanbul, 1990.
- DEVELLİOĞLU, F., **Osmanlıca-Türkçe Lügat**, Aydın Kitabevi Yayınevi, Ankara, 1998.
- FRESNE-CANEYE, Çev: Tunçdoğan, T., **Fresne-Caneye Seyahatnamesi 1573**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009.
- HALAÇOĞLU, Y., **14-17. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Yayınları, Ankara, 1991.
- İNALCIK, H., **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)**, YKY, İstanbul, 2008.
- _____, **Şâir ve Patron**, Doğu Batı Yay., Ankara, 2003.
- _____, “Padişah” Mad., İA, c. IX, İstanbul, 1970.
- İPEKTEN, H., **Şair Tezkireleri**, Grafiker Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, **Türk Edebiyatının Kaynaklarından Türkçe Şu‘ara Tezkireleri**, Atatürk Üniv. Fen-Edeb. Fakültesi Yay. Erzurum, 1991.
- İSEN, M. ve BİLKAN, A. F., **Sultan Şâirler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- İSEN, M., **Ötelere Bir Ses, Divan Edebiyatı ve Balkanlarda Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1997.
- _____, **Sehi Bey Tezkiresi Heşt Behişt**, Akçağ Yay. Ankara, 1998.
- KILIÇ, F., **Meşâ’irü’ş-Şu‘arâ**, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2010.
- KORTANTAMER, T., **Eski Türk Edebiyatı Makaleler**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993
- OKANDAN, R. G., **Amme Hukukunda Tanzimat Devri, Tanzimat I**, İstanbul, 1940.

- ORTAYLI, İ., **Osmanlı Toplumunda Aile**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 2001
- ÖZTUNA, Y., **Büyük Osmanlı Tarihi**, Cilt No I, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994,
- PALA, İ., **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
- ŞİRVANİ, H. H., **İslam'da Siyasî Düşünce ve İdare**, Çev: Kemal Kuşçu, İrfan Yayınları, İstanbul, 1965.
- TOLASA, H., **Sehi, Lâtîfi ve Âşık Çelebi Tezkirelerine Göre 16.Yüzyılda Edebiyat Araştırma ve Eleştirisi**, Akçağ Yay., Ankara, 2002.
- TUNCER, H., **Osmanlı İmparatorluğu'nda Toprak Kanunları 1299-1730**, Tarım Bakanlığı, Ankara, 1965.
- TURAN, O., **Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Cilt No I-II, İstanbul, 1978.
- YILDIRIM, S., **Kur'an-ı Hakîm'in Açıklamalı Meali**, Işık Yayınları, İstanbul, 2005.

Makaleler:

- AÇIKGÖZ, N., "Tezkirelere Göre 16. Asrın sonuna Kadar Türk Edebî Kültür Hayatı", **Türkiye Günlüğü**, Cilt No2, Sayı 11 , s.114-123, 1990.
- _____, "Latîfi Tezkiresi'nin Edebiyat Tarihi Açısından Önemi ve Tezkireler Arasındaki Yeri", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Haluk İpekten'in Anısına)**, Sayı 1, s.87-96, 1993.
- ASLAN, T., "Osmanlı Devletinin Siyasi ve İdari Tarihinde Adalet ve Müsavat Meselesi", **Akademik Bakış Dergisi**, S.21, s.2
- AYNUR, H., **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, "Kurgusu ve Vurgusuyla Kendi Kaleminden Âşık Çelebi'nin Yaşamöyküsü", Koç Üniversitesi Yay., İstanbul, 2011.
- BARKAN, Ö. L., "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler: I, İstilâ Devrinde Türk Dervişleri ve Zaviyeler", **Vakıflar Dergisi**, S.II, İstanbul 1974, s.281
- BİLKAN, A. F., "Tezkirelerde Tenkid", **Millî Kültür**, Sayı 52, s.64-72, 1986.
- COŞKUN, M., "Latîfi'de Oryantalizmin Parmak İzleri: Latîfi'nin Türk ve İslâm Büyüklerini Anekdotlar Vasıtasıyla Değersizleştirme Gayreti", **SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 23, s.145-169, Mayıs 2011.
- ÇAVUŞOĞLU, M., "Âşık Çelebi Tezkiresi'ndeki Bâzı Mâlumât Üzerine Bir Tenkid" , **IV. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, İstanbul, 20-25 Eylül 1982.
- ER, İ., "Demokrasi ve Antidemokratik Anlayışlar Çerçevesinde Osmanlı Yönetim Sistemi" **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt No 13, S 1, s. 1-15, 2004

- GÖKYAY, O. Ş., “Âşık Çelebi Tezkiresi”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.30, 1976.
- İSEN-DURMUŞ, T., **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, “Edebi Hâmîlik İlişkileri Olarak Âşık Çelebi Tezkiresi”, Koç Üniv. Yay, İstanbul, 2011.
- KADIOĞLU, İ., “Osmanlı’da Adalet Sistemi ve Latîfi Tezkiresinde Şair Nihânî’nin Osmanlı Kadılarına Eleştirileri” **Electronic Journal of Social Sciences Kış-2008**, Cilt No 7, Sayı 23, ISSN:1304-0278
- KILIÇ, F., “Edebiyat Tarihimizin Vazgeçilmez Kaynakları: Şair Tezkireleri”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, Cilt No 5, Sayı 10, s.543-564, 2007.
- SCHMİDT, J., Çev: AÇIL, B., “Aşk, Âşıklar ve Maşûklar: Meşa‘irü’ş-Şu‘arâ’da Aşk İlişkileri”, **Âşık Çelebi ve Şairler Tezkiresi Üzerine Yazılar**, Koç Üniv. Yay. İstanbul, 2011.
- YURSEVEN.Y., “Osmanlı Klasik Dönemin İdeoloji, Din ve Siyasi Meşrutiyet Üzerine Kısa Bir değerlendirme”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt No 9, 2007

Diğer:

İnternet Kaynakları:

<http://hanegi.blogspot.com/search/label/HanegiNeDemek> (14.08.2011)

<http://www.turkcebilgi.com/bermekiler/ansiklopedi#ansiklopedi> (22.09.2011)

Tezler:

- SEYMEN. E., “Sehi ve Latîfi Tezkirelerinde İstirat”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2008.
- ÖZTAŞKIN.B. Ö., “15-16.Yüzyılda Osmanlı Halkı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2008.
- ÖRSTEN. S., “Osmanlı Hukukunda Fetva”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı ve Soyadı : Vedat Korkmaz
 Doğum Yeri : Reşadiye / TOKAT
 Doğum Tarihi : 01.03.1980
 Medeni Hali : Evli

Eğitim Durumu:

Lise : 1993-1997 Gümüşhane Anadolu Öğretmen Lisesi
 Lisans : 1997–2001 9 Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Bölümü
 Yüksek Lisans :2008-2012 Süleyman Demirel Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

İş Deneyimi:

2001-2012 : Lise Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği. Halen Uluborlu Endüstri Meslek Lisesinde Edebiyat Öğretmenliği

Yayımlar:

KORKMAZ. V., “*Harîrîzâde’nin Gazel Şerhi Üzerine Değerlendirme*”
 Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4/6 Fall 2009

